Mitteilungen der Ukrainischen Gesellschaft der Wissenschaften in Kiew.

ЗАПИСКИ

Українського Наукового Товариства

в Київі.

РЕДАКЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Мих. Грушевський, Вол. Перетц.

Книга II.

5545

КИЇВ.—1908.

З друкарні Першої Київської Друкарської Спілки. Трьохсвятительська, 5.

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from HARVARD UNIVERSITY

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
HARVARD UNIVERSITY

ЗАПИСКИ

Українського Наукового Товариства в Київі

ВИХОДИТИМУТЬ ВІД Р. 1908.

Передплата на першу серію: 5 р. з пересилкою в Росії, за кордон—6 р., для студентів, учеників, народніх учителів 3 р., для членів Товариства 2 р.

Приймаєть ся передплата в бюро Товариства, при редакції „Л. Н. Вістника", Прорізна, 20.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

український науковий журнал,

присвячений передовсім українській історії, фільольогії й етнографії, виходить підъ редакцією *М. Грушевського*, що два місяці книжками по 15 аркушів (XVII РІК ВИДАННЯ).

Розвідки з наук історичних і фільольогічних, матеріяли й замітки, перегляд часописей українських й иньших (до двіста часописей), критичні оцінки й реферати з наукової лїтератури, що дотикає ся українознавства.

Передплата в Росії 6 р. на рік, поодинокі книжки по 1 р. 50 к.

Передплату приймає контора Лїтературно-Наукового Вістника, Київ, Прорізна, 20. Там же можна діставати поодинокі книжки.

Цїна сеї книжки нарізно 1 р. 50 к.

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
HARVARD UNIVERSITY

1. „Записки Українського Наукового Товариства в Київі" виходять неперіодично серіями по чотири книги, розміром від 10 до 12-ти друкованих аркушів, під редакцією комітету, який складається з голови Товариства (проф. М. Грушевського) і голов секцій (історичної — vacat і філольогічної — проф. В. Перетца).

2. В „Записках" друкують ся витяги з протоколів засідань Товариства і його секцій, наукові розвідки, статті і оброблені наукові матеріяли (переважно по українознавству) членів Товариства і сторонніх осіб, що були подані й ухвалені в засіданнях відповідних секцій чи на публічних наукових засіданнях.

3. Всі статті „Записок" друкують ся українською мовою, додержуючи правопису инших наукових українських видань. Коли оригінал статті подано не вкраїнською мовою, то видатніші наукові праці і на спеціяльні поправки ортографії виїмкують ся з гонорару.

4. Праці, що [illegible]

5. Рукописи, [illegible] були достарчені [illegible] і друкуються в „Записках", [illegible] лишають [illegible] дишої [illegible] тинати [illegible] коригувати.

6. Статті, коли [illegible] за згодою [illegible] чуватись [illegible].

7. Коректа статей [illegible] ся, авторам [illegible] ля пояснення в [illegible] городських — [illegible] городських — в [illegible] строк.

8. Автори статей [illegible] рахуються по 50 [illegible] ним виданням і [illegible] кошть [illegible] замовлення [illegible] 100, а [illegible] обкладинці, і [illegible] знижено на [illegible]

9. [illegible] прийняті [illegible] при [illegible] туп[illegible]

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Mitteilungen der Ukrainischen Gesellschaft der Wissenschaften in Kiew.

ЗАПИСКИ

Українського Наукового Товариства

В КИЇВІ.

РЕДАКЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Мих. Грушевський, Вол. Перетц.

Книга II.

КИЇВ.—1908.

З друкарні Першої Київської Друкарської Спілки. Трьохсвятительська, 5.

Digitized by Google

Original from HARVARD UNIVERSITY

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Slav 3222.855 (2)

БІБЛІОТЕКА
Академії Наук
УРСР

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
22 FEB 1971

Digitized by Google

Original from
HARVARD UNIVERSITY

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Високошановному

Павлові Житецькому

з нагоди повілля його 45-літньої наукової

діяльности

присвячує

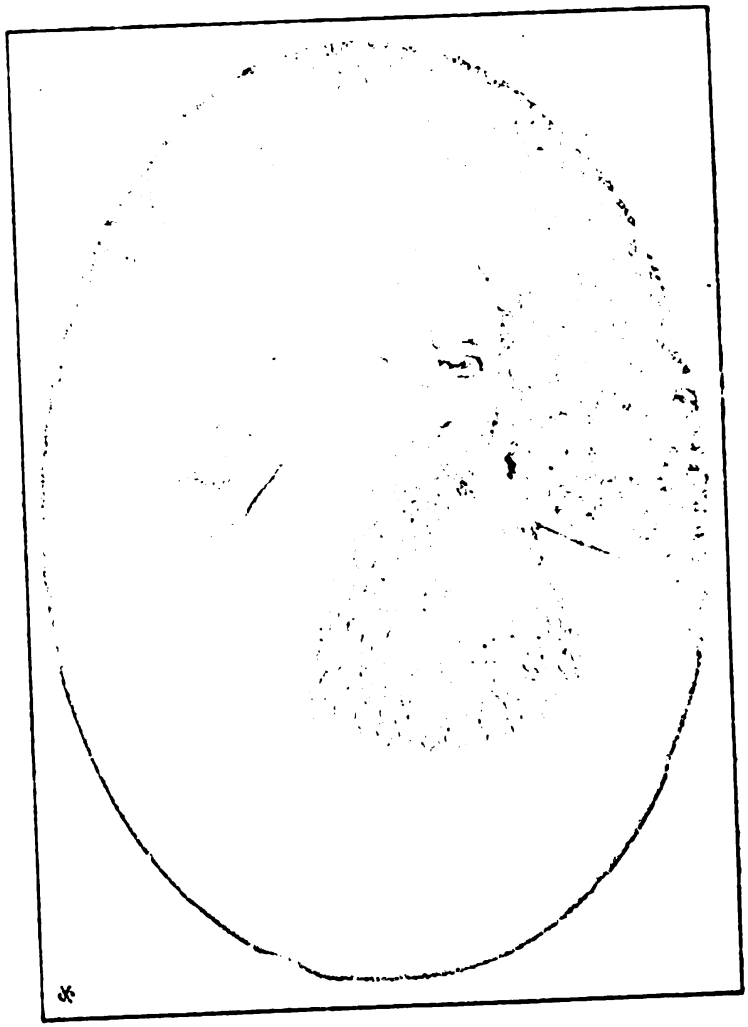
Українське Наукове Товариство

в Київі.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

БІБЛІОТЕКА
Академії Наук
УРСР

Digitized by Google
Original from
HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
HARVARD UNIVERSITY

БИБЛИОТЕКА
Акад. Наук
УРСР

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
HARVARD UNIVERSITY

Павло Житецький.

До ювілею 45-літньої наукової діяльности.

Написав В. Перетц.

Наука в Росії рідко знає випадки довгої і живучої роботи під той час навіть, як науковий діяч працює в оточенні, що забезпечує йому супокійную творчість, і коли світової марности хвиля її не вриває. Ще рідче дається ся спостерегти, що вилялась щаслива вчена робота, коли життя їй поставило тамою то неминучу важку працю ремесничу за шматок хліба, то так нам близько знані „зовнішні і незалежні" причини. Вільна творчість—то за першим рухом заказана овіч, то недосяжний ідеал для того загалу вчених трудовників, що з замилування до науки працюють, уваги на себе не мавши. Образ діяльности вченого, що вчасно не вступив „до цеху", малюють ся так: снаги і запалу повний виступає талан на заводі науковому й суспільному, на жертву дає все, що є дорогого, чим часто красує той ранок життя, і ввесь молодого серця пал, увесь ідеалізм молодечий та свіжий кладе в укохану справу..... і готовий віддати всю свою снагу науці—паде під лютої дійсности ударами, в лещатах життя, то вганяючи за шматком хліба, то під гнітом так добре відомих російському обивателеви „незалежних причин", що ламають людім життя, що сушать іскристе хисту джерело і викидають молодого науки робітника з назначеної колії далеко від культурної і наукової роботи. І гине, пропадає марно хист, він вяне й марніє на цвіту прибитий, а за іншої, доброї години він став ся б окрасою не що його особистого життя, але й цілих сторінок в історії науки. І не

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

часто поведеть ся піднести ся з того злого разу, і як що пощастить, то лишéнь сильне дужому духом, що в натурі його глибоко жевріе довічний вогонь, невгашена жага до знання, той творчий дух, що не подужають його забити ані переслíди, ані нуждá. Не для користи, не для слави роблять такі дíячі на вжиток науки. Вони роблять тим, що для них не робити, не творити—це значить зректи ся життя.

Таким світлим і рідким обявом є Павло Ігнатович Житецький, що ювілей його 45-лíтньої дíяльности на полí науки й лíтератури недавно врочисто обходило Київське Наукове Товариство.

Життя і творчість, що часто в незгодí з собою, поєднали ся через нього, бо він зумів сполучити трудну довголíтню дíяльність педаґоґа з пророчéнням гуманности й поступу і з чисто теоретичною дíяльністю вченого, далекого, як те може здати ся при першому погляді на його працí—від сюжетів і запитань прудкоплинної сучасности.

Нижче ми маємо дати нарис життя й наукової дíяльности П. І. Житецького до сього часу, чи докладнíше—до часу обходин його 45-лíтнього ювілею.

I.

Народив ся Павло Ігнатович 23 декабря 1836 р. в Кременчуцí, де отець його був священником, пізнíше протоереем. Одержавши середню освіту в Полтавській семінарíї, що тодí була в Переяславі, на вищу науку П. І. був посланий в гуртí перших учнíв до Київської Духовної Академíї. В оточенні нового товариства, де був і такий видатний талан, як М. Ф. Владимирський-Буданов, і не без впливу професора загальної історíї, єромонаха Валеріана, палкий, займистий молодик хутко зрозумів, що є сила зáгадок, що далеко сягають за межі тíсно-богословської науки. Відчити пр. Троїцького і пр. П. Д. Юркевича з фільософíї і психольоґíї рано кинули в душу П. І. зерно тої властивости, що не давала навпослí обмежити ся на сухе, холодне спостереження уривкового матеріалу, а завжди вела до того, щоб зязати його загальною синтезуючою ідеею.

Нове около життьове, нові інтереси, нові незнані розчарóвання поняли молодика на першому спíтканнí з наукою.

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Душевна боротьба, при фізичних до того недугах (П. І-чу загрожували сухоти) закінчила ся розривом з строго церковним, вузьким світоглядом, і в три роки після вступу до Академії П. І., як і небагато з товаришів, по студенських розрухах, кида задушливий притул схоластичної мудрости і вступає до університету на історико-фільольоґічний виділ.

На виділї тому тоді не то що не ясніли більші таланти, але й звичайних не було. Під той саме час, коли в Москві на постаті були Буслаєв, в Петербурзї Срезневський, Пипін,— в Київі провід давали студентам, що обрали собі на фах словесні науки, пр. Селїн, добрий мовник, але не дуже щоб учений, пр. Лїнниченко та Яроцький—цей так і зовсїм не вчений, що з рештою не шкодило йому, щоб сидїти довгі роки на катедрі.

Свое замилування до студій язикових і лїтературних П. І. що найперше завдячав самому собі, добре вгадавши свое правдиве покликання. Потім того—двом впливам, що не з університету йшли. В заняттї язикознавством, переважно фільософським, натхнення і поміч П. І. давав Мих. Андр. Тулов, помішник куратора Київської учебн. округи, ревний сторонник ідей Пірогова, що в справі спорудження людових шкіл зеднав значний гурт педаґоґів—навчителїв середньої школи і студенства. Межи студентами, що способили молодиків до вчителювання в людовій українській школї, був і П. І. Житецький. М. А. Тулов, автор кількох праць з „фільософської ґраматики“ прищепив П. І-чу любов до студій над фільософією язика.

Тим часом П. І. ще за свого студенства запрязнив ся з ґуртком, що мав на чолї В. Б. Антоновича. То була доба, коли прокидалось українство, коли формулювали ся виразні демократично-народні ідеали, коли „ходили в нарід“ не для того тільки, щоб освічувати його, але й на те, щоб студіювати побит, звичаї, вірування, творчість. Першим речникам української народовчої молодї, що перенялась ідеалами Кирило-Методівського брацтва, довелось не то що будити національну свідомість людового загалу, читаючи книжки, уряджуючи відчити й розмови, а й студіювати етноґрафію, історію язика, юридичних звичаїв, устної поезії українського народу.

На ґрунтї замилування до простого люду плекало ся в студенському ґуртї своєрідне „славянофільство“, не вели-

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

корусько-панславістичного відтінку, а таке, що мало в ідеалі вільну федерацію брацьких славянських народів, де було місце й українському народови, що старі славянофіли його зовсім зневажили, а славянофіли новішої формації, що одділили від перших провістників славянофільства лишень їх негативні сторони, взяли ся гонити його.

Київський славянофільський студенський гурток купчив ся біля кола аматорів драматичної штуки. Той власне гурток і доручив П. І. написати сього маніфеста з погляду федеративних ідеалів славянства навперевагу оголошеній в „Дні" статті В. І. Ламанського, що стояв на ґрунті славянофільсько-централістичному. Стаття Житецького (надрук. в „Основі" 1862 р.), що ми нижче викладаємо, не подобяла ся великоруським членам гуртка, що мали погляди однакові з централістами, і автор її, пересвідчивши ся в вузкости славянофільської доктрини, разом з товаришами-українцями покинув той гурток, завязавши пізніше так звану стару громаду вкупі з найближчими приятельми, межи якими були й небіжчики Т. Рильський та В. Антонович.

Скінчивши курс в університеті, П. І. поїхав на посаду вчителя російської літератури до Кам'янця, де вислужив з 1863 по 1867 р., а потім того знову повертаєть ся до Київа і поступає далі в своїй важкій чинности яко професор середньої школи, під горою сшитків, маючи для наукової роботи коли не коли вільну хвилину. Молодий навчитель енергічно готуєть ся до наукової діяльности і спочатку має неначе заохочення від пр. Селіна, що мав надію приготувати собі в особі П. І. наступника на катедрі. Але мабуть не без впливу зовнішніх причин, пр. Селін повернув свій перший намір і висловив своєму талановитому учневи, що професором російської літератури в Київському університеті може бути тільки великорус та ще й москвич... Але й ця не надто радісна відповідь не знеохотила молодого вченого до науки, і на 3-й археольоґічний зїзд в Київі 1876 р. він приготував свою першу більшу працю наукову про язик Пересопницької евангелії 1556—61 рр., що виявила дуже добру на той час фільольоґічну вправність автора. Пізнавшись на тому самому зїзді з відомим славістом І. І. Срезневським, Житецький віддаєть ся науковій роботі, достежуючи історичну долю української мови і друкує в 1876 р. свій „Очеркъ звуковой исторіи

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

малорусскаго нарѣчія", де мимо підрахунку всього того, що було зроблено в науці перед тим, пропонував ряд своїх гіпотез на підставі уважного студіювання давніх писаних памяток і живої української мови, переважно її північних діалектів. Не мало зазнав клопоту молодий автор, друкуючи свою обширу дисертацію, поки одержав дозвіл надрукувати ню в „Извѣстіяхъ" Київського університету з привілеювання видїлу по рецензії доц. Яроцького. Заживши свідомости, яко автор більшого наукового дїла в фільольогії, П. І. заохочений від відомого славіста пр. А. А. Котляревського, що за велику вагу ставив його праці, наважив ся розпочати магістерські іспити, і склавши їх, після блискучого диспуту в маї 1876 р., ушанований був ученим ступінем магістра російського язика і літератури.

Іначе невзабарі пішло ся на те, що П. І. мусїв був не з власної волї кинути Київ, де його мешкання здавало ся адміністрації шкідливим і небезпечним. Він переніс ся до Петербургу в 1880 р., де відновивши знайомість з пр. Срезневським, на його пропозицію, в 1881 р. вступив приват-доцентом до Петербурзького університету і почав читати відчити з історії язика. Але туга по дому змусила П. І. при першій змозї повернутись до Київа, де мали ся виглядати на вакуючу катедру руського язика і літератури. На пропонування значної части видїлу з А. А. Котляревським на чолї, Житецький поставив свою кандидатуру, і здавалось, справа на добре вийде і кандидатови і видїлови, що в особі його набував свіжої, видатної сили наукової. Але доля розсудила не так. Як положено гальки, то більшістю одного голоса кандидатуру Житецького відкинено, і кажуть, той становчий голос належав до земляка, професора-вкраїнця.

Зіставшись, як він сам висловлював ся, „попом без парафії", П. І. мусїв знову взятись до вчителювання в середній школї, але в скрутї щоденного життя, під тяжарем і зморою учительської праці, не занедбав він наукової роботи. Втративши університецьку авдиторію і можність формувати нові кадри дослїдників української літератури й язика, П. І. зістав ся вірним і щирим приятелем тих молодих ученых, що вдавали ся до нього, шукаючи помочі, вказівок, порад.

Через дальші роки по тому і до останнього часу вийд пера невтомного вченого раз у раз являють ся наукові до-

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

слідів, з них де-які й досі є добірним наданням до історії студіювання українського язика і давньої літератури. В січні 1893 р. з П. І. стала ся сумна пригода — параліж правої сторони, що назавжди прикував його до кабінету. Але й ця недуга, зробивши П. І. тілесно безвладним, не вгасила в нім творчої сили. За видатні праці в декабрі 1898 р. П. І. обрала Академія Наук в члени-кореспонденти. Живучи в боротьбі з недугами, П. І. і досі не кидає працювати над загаданнями української фільольогії, чуйно відкликаючись на обяви сучасного українського життя, а-осібна — беручи енергічний уділ в перекладанні евангеля на українську мову. 30 мая, с. р., Рада almae matris П. І., знаменуючи його наукові заслуги, згідно з пропозицією історико-фільольогічного відділу, ухвалила одноголосно вшанувати заслуженого українського вченого ступінем доктора honoris causa.

Шкільна молодь зпає П. І. Житецького головно з його вчених підручників, що гостро відріжняють ся від інших анальогічних книжок; їх засада—ідея поспільної еволюції, гойність фільософського і фільольогічного живла, багатий фактичний запас, злитий загальною ідеєю—давно привернули до себе увагу педагогічного світа. Такі вчебники можуть писати тільки автори, що опріч педагогічного досвіду мають ще великий науковий апарат і сильну творчу мисль.

Що ж нового й цінного вложив П. І. Житецький до скарбниці наукової? Чим збогатив він спеціально українську фільольогію, які загадання її він уперше освітив, поставив науково? Які завдання пощастило розязати цьому першому піонерови історичного студіювання українського давнього письменства й язика?

Нижче ми спробуємо подати до уваги читачеви по змозі відповідь на ці питання, вкладаючи головніші праці Житецького. Тепер дамо їх список в хронольогічному порядку.

1. „Русскій патріотизмъ", Основа, 1862 р., березіль,— 21 ст. (дата 11 дек. 1861 р.).

2. „Описаніе Пересопницкой рукописи XVI в. съ приложеніемъ текста Евангелія отъ Луки, выдержекъ изъ другихъ

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

евангелистовъ и 4 страницы снимковъ" (окремий відбиток в „Трудовъ 3-го Археологическаго съѣзда"), Київ, 1876 р., 79 ст. in 4⁰ (дата — 1874 р.).

3. „Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія", Київ, 1876, IV+376 ст. (окремий відбиток з „Извѣстій Университета Св. Владиміра").

4. „Die Niederlage B. Chmelnicki's bei Beresteczko am Flusse Styr 1651, in gleichzeitiger poetischer Bearbeitung", Archiv für slavische Philologie, 1877, II B., ss. 301 — 307.

5. „Ueber das altrussische Lied von Igors Heereszug", Archiv f. slav. Philologie, 1877, IV B., ss. 642—660 (дата: Київ, 27 марта 1877 р.).

6. „Малорусскій вертепъ Гр. П. Галагана, съ предисловіемъ П. И. Житецкаго", Кіевская Старина, 1882 р., октябрь, ст. 1—8.

7. „Старинныя воззрѣнія русскихъ людей на русскій языкъ" (рѣчь, читанная на актѣ въ Коллегіи П. Галагана 1 окт. 1882 г.), Кіевск. Стар. 1882 р., ноябрь, ст. 276 — 291.

8. „Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII вѣкѣ. Съ приложеніемъ словаря книжной малорусской рѣчи по рукописи XVII в." Київ, 1889. IV+162+102 ст. (окремий відбиток з „Кіевской Старины").

9. „Діалогъ Платона „Кратилъ", Журн. Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1890 р., декабрь, ст. 307 — 318.

10. „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ", Київ, 1893. IV+249 ст. (окремий відбиток з „Кіевск. Стар.").

11. Памяти Георгія Конисскаго (1717—1795), Київ, 1895 (окремий відбиток з „Кіевск. Стар."). 9 ст.

12. „Замѣтки о разныхъ методахъ изученія народныхъ малорусскихъ думъ", Этнографич. Обозрѣніе, 1895 р., № 4 (кн. XXVII), ст. 108 — 121.

13. „Теорія сочиненія", Київ, 1895 р. (шосте видання 1907 р.).

14. „Теорія поэзіи", Київ, 1898 р. 6+292 ст. (шосте вид. 1908 р.).

15. „Очерки по исторіи поэзіи", Київ, 1898 р., 5+278 ст. (четверте вид. 1907 р.).

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

16. „Энеида Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея въ связи съ обзоромъ малорусской литературы XVIII вѣка". Київ, 1900, VI+174+180 ст. (окремий відбиток з журн. „Кіевская Старина").

17. „Историко-литературныя изслѣдованія и матеріалы". Т. I, ч. 1 и 2. Сочиненіе В. Перетца. СПБ. 1900 г. Рецензія члена-корреспондента (Акад. Наукъ) П. И. Житецкаго (окремий відбиток з „Отчета о присужденіи премій митр. Макарія въ 1901 г.") СПБ. 1903 р., 60 ст. (дата: Київ, 1901 р., апрѣля 10 дня),

18. „В. Гумбольдтъ въ исторіи философскаго языкознанія", Вопросы философіи и психологіи, 1900 р., кн. I (51), ст. 1 — 30.

19. „Острозька траґедія". Розвідка Павла Житецького. Записки Науков. Товар. ім. Шевченка, т. LI, Львів, 1903, 1-24 ст.

20. „Къ исторіи литературной русской рѣчи въ XVIII в." Извѣстія отдѣленія русск. яз. и словесн. Импер. Академіи Наукъ, 1903 р., т. VIII, кн. 2, ст. 1 — 51 (і окремий відбиток).

21. „О переводахъ Евангелія на малорусскій языкъ", Изв. отд. р. яз. и слов. Импер. Академіи Наукъ, 1905 р., т. X, кн. 4, ст. 1 — 65 (і окр. відбиток).

1905-6.

В нижче поданому огляді ми спочатку дамо резюме першої молодечої статті П. І. Житецького, що була наче маніфестом його суспільних поглядів і програмою дальшої діяльности суспільної і наукової. Потім того вже зокрема розважимо його наукові праці з історії язика й літератури.

II.

Серцем і живцем статті Житецького в „Основі", провідною ідеєю, що оживляє автора—є протест свідомого українця проти вузького, одностороннього розуміння „руського патріотизму", що виставили речники славянофільства, уносячись мрією „слить славянскіе ручьи въ русскомъ морѣ". В своїх розумуваннях Житецький виходить не з чистої „теорії", так характерної і для епохи, коли він виступив з

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

своєю статтею,—і для його супротивників, що призвичаїлись чисто догматично, апріорно дивитись на історичну ролю і значіння в потомнім часі великоруської галузі руського народу. П. І. орудує фактами і скрізь, висловлюючи ті або інші твердження, амагає до того, щоб уґрунтувати їх історичними даними: риса характерна для публіциста — в прийдучому вченого.

Не переказуючи докладно цілої статті, багатої на свіжі мисли з ознакою живого, молодого натхнення, ми тільки подамо з неї кілька уступів, щоб характеризувати Житецького під той момент, коли прокинули ся в нім ідеї, що на службу їм він віддав ціле життя, що стали підвалиною його дальшої діяльности. Багато з того, що висловив студент Житецький, видаеть ся дивним виблиском інтуітивного пізнання і творчости. Але вже вченим, в добу дійшлого віку, не міг він зупинити ся на тому, що він висловив, сказати б, „на віру", і не мало положив снаги, щоб науково мотивувати правди, що відкрили ся йому в запалі натхнення.

Відповідаючи своему супротивникови, що визнавав, що Росія і Україна мають один спільний літературний язик і гадав, що в російській літературі і освіті є та підпора, що потрібно її українцям в боротьбі з поляками, — Житецький писав: „Невже опріч переваги числом над поляками, українці самі по собі не мають своїх духовних середків на боротьбу з ними і завжди повинні звертати солодкі очі з надією тудою, де аброю і силу їм готують видавці російських газет і часописів, де існуе російська література — засіб готових понять і готового язика, приязно для них відчинений" (4)... „Ми переконані", пише він далі: „що український нарід сам в собі повинен шукати підпори в тих випадках, коли наступають на його народню особовість, що його язик і література — історичний орган його особовости — одинока тривка сила, на яку він може вповати, і що готові позичені на час форми, накинені згори і через те не сцементовані органічно з його вдачою, так само непридатні для її цілости, як і польська пропаганда, що точить її коріння зі споду". (5).

Українська література, сама думка про окрему українську літературу, здавалась супротивникам Житецького „що-найбільшою недоречністю". Тільки „для ввічливости"

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

вони згоджувались допустити ню „для домового вжитку". Не без іронії пише Житецький з того приводу, наче завчуваючи розвиток і прокид української літератури: „Український язик — язик сіл, а не цівілїзованих міст; українська література — утвір народнього духа, а не літературного цеху... Чи не правда, яка ж то чудна претензія — заявляти її права на самостійність" (5). Але дамо, що український язик не досить виглажено: Житецький нагадує своєму супротивникови ту правду, що на неї дуже часто й тепер забувають, що „язик науки не одразу творить ся, так само, як і язик літератури" і що останній попереджає першого, бо „спочатку життя, а потім уже свідомість пережитого" (6). А тим часом Житецький ловить на слові свого супротивника: „український язик, то провінціальний язик, українську літературу деґрадовано на місцеву словесність. А що ж та місцева словесність, як не окрема література"? (5).

Житецький підкреслює анти-демократичні, великопанські стосунки славянофілів до народу, що вибачно залїчують українську літературу до порядку річей „про домовий вжиток: глибоко зворушує душу цей легкомисний присуд, де крайня неповага до народу бридко єднаєть ся з панським нерозумінням його сили, природности самостійного розвою — цеї одинокої причини, при якій тільки й можна народови переступити за поріг домових потреб — в правом особової участи в загальному житті і впливу на її хід" (6).

Житецький не виключав (в цітованій статті) українського народу з загально-руської історії — бо доля здавна язала обидві ці галузї східно-славянського племя; одначе він „не зливав минулого життя України з життям великоруського народу до такої одинаковости, щоб уважити російський літературний язик в тій самій мірі надбанням великорусів, як і українців. Suum cuique" (7). Звідти, як признати той тезіс, автор висновує: „коли є дві руські народности, то є й два руських язики, і мусять бути дві окремі і самостійні літератури" (10), бо література, як і язик, виражає найтипічнїше народню психіку, народні риси і способи розуміти й виражати мисль і почуття.

Наш учений уважає за недоречний той тон впрочім, що взяв його супротивник, твердячи, „що ніколи українці не утворять язика літератури й освіти" (10). І просто дивуючи

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

причину супротивникови, Житецький вражає його в найболючіше місце епігонів первісного славянофільства: „взагалі зневажно ставитись до обяву самостайної народньої сили і тоном лиховісного птаха викликати з прийдучого фальшиві страхи—річ не гідна людей, що раз-у-раз друком заявляють, що вони поважають і люблять всяку славянську народність — справа, в решті, що сама себе знаймує ідеєю загально руського патріотизму і загально-руського славянства“ (11). Кажуть, мова українська така подібна до великоруської, що Шевченка розуміє простий великорус так само, як і простий українець; „але невже справді Шевченко писав українським язиком, а не великоруським з капризу своєї натури, а не з внутрішньої невідбійної конечности творити?... Чи не ясна річ, що він не хтів силувати себе, бо не хтів двоїтись“ (12)... „Висновок явний: коли Шевченко був артист, а не віршомаз український, то конечною умовою його артистичної творчости були: 1) тип, що посідає всю оригінальну будову життя і 2) така мова, таке слово, що має бути конечним атрибутом типу і формулювати всі відтінки і індивідуальні риси його. Такий тип — українська народність; таке слово — український язик“ (13).

Показуючи на історичні процеси, що доконують ся в мові протягом її історичного життя і розщеплюють її на діялекти, Житецький гаряче й виразно, як завжди, висловлює мисли, зовсім нові багатьом тогочасним руським фільольогам: людовий український язик звуть французьким patois себ-то провінціялізмом; „недомисленно дивним є цей погляд упривільованої освіченности на людовий язик нашим часом, коли не завмерли ще останні звуки поезії Шевченка, коли тим patois великий поета відкрив глибокости оригінальної сили і таким чином відбудував народню особовість, забезпечивши їй назавжди вільний і самостійний орган в язиці, яким сам писав. Язик — то вільний орган духа: він чужий аристократизмови і всяким умовним рубрикам, що пригадали цівілізатори. Його повня повинна бути повнею життя без огляду на касти і поділи, що є в ній“ (14).

Уважаючи на закиди, що український язик — язик простого люду, знарядля елементарної мисли, — автор трохи нижче нагадує своїм супротивникам, що й російська література доперу виробила свій науковий язик, і що це можна

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

річ і для української літератури (16). Історія показали, на скільки 45 літ тому мав рацію Житецький.

Висловлюючись про взаємини української і великоруської літератури, Житецький стоїть на науково-еволюційному погляді. Нічого не становлячи наперед, нічого не пророкуючи, він твердо вірить в те, що живітне, здатне до розвою явище нічим не задушиш, а що неживітне, мертве і те й саме поступом життя вивержене буде з його механізму. Навмисне бажання, заходи поодиноких осіб зробити рамки, поставити перепони розвоєви народнього духа — в загальному ході історичного процесу є підняттям безвиглядним, заздалегідь засудженим на неповодження.

„Ми гадаємо, що життя не можна вложити ні в тісні, ні в широкі рамки, ні замкнути його безвихідно в сферу чистої індивідуальности, ні позбавити його індивідуальности: хай краще воно само з себе викристалізується, само себе означує. Через те питання, як і що візьме українська література від російської науки й освіти мусить розв'язати ся практично, і розв'яже його сам український нарід, а в жадніім разі не трибуналь російських „патріотів," що не до тями їм руські інтереси на іншій мові, опріч їх власної і що своєю виключністю порушають рівновагу сил цілого руського племя" (18). „Ми стоїмо, — продовжує нижче свою думку Житецький, — за природний поступовий розвій українського народу з себе самого; російські патріоти в існуванні української літератури, спостерігаючи факт, що не писує до рівня і характеру звичайних явищ руської історії, пропонують зворотну дорогу — згори в долину" (70).

Такими словами кінчає свою статтю Житецький: „Але вже той безперечний факт, що українська література має загальний інтерес, що вона живий і самостійний член загально-руської мисли, при всій своїй індивідуальности і під її захистом — доводить, що вона будуєть ся не на піску, а на твердому ґрунті, і в своєму теперішнім має тривку поруку прийдучого розвою, що вона досить визначилась для того, щоб не затерти ся в часописному непотребі під упливом цівілізаторського вспляння російських патріотів. Сумнити ся в тому можуть тільки вони, патріоти-скептики. Але кожному своє: їм — теорія, нам — життя; їм — казання, нам — чинення; їм — ораторія до самозасліплення

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

й самозаглушення, нам — зір і слух... Нам — переконання, що доля українського язика й літератури залежить від самого народу, що в міру власного свого розвою, означуючи ся із духовної конечности своєї натури, засвоїть в російської освіти не те, що дадуть йому добрі і великодушні люде, а те, на що покаже йому народній його геній, на свій пай маючи право впливати на російську літературу; нам — переконання, що зрушити народний світогляд, втілений в його язиці, безладним впадом згори інших форм з іншим змістом — російської освіти з її язиком, що мусить бути споконвічною засадою, а не накиненою знадвору, — це значить вибразити собі замість живої народньої душі таблетку, що на ній можна що хочте писати, — це значить запропонувати українському народови рядковий стрибок і таким чином нескінченно збільшити число тих розумових калік, що й без того їх доволі на Україні, і що становлять її хоробу, засаду її розкладу" (20—21). В цій статті, що написав молодий студент, положено основу, на якій ткала ся дальша вчено-літературна діяльність П. І. Житецького. Слово його не розминало ся з чином. Зацікавившись під рукою Тулова загальними загадами язикознавства, він береть ся, як тільки йому пощастило знову після Каменця оселити ся в Київі, до дослідів найдавнішої долі українського язика.

До огляду праць з історії язика ми тепер і переходимо. Цей огляд не має на увазі критикувати праці П. І. Житецького — та критика належить до історії. Нам належить на тому, щоб в загальних рисах обізнати читача з світоглядом високошановного вченого і його поглядами на історію української літератури і історію язика.

III.

Року 1874 відбув ся в Київі III Археольоґічний зїзд, де П. І. Житецький виступив з справозданням про український переклад евангелї, що дійшов до нас в Пересопницькому рукопису 1561 р. За два роки це справозданя було надруковане в „Трудах" зїзду з додатком великих витягів з тої евангелї. На початку своєї праці автор визначає особу, що переклала евангелї „изъ языка блъгарского на мову

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

рускую"—„для лепшого выразумленя люду христіанского посполитого" і шукає вияснити, чому перекладач вибрав цю „мову" для своєї праці. „Очевидно, пересопницькі перекладачі були люде, що розуміли практичні завдання свого часу. Їм залежало на інтересах „посполитого люду," через те вони і вдали ся до простої мови того люду для того, щоб він сам міг боронити своєї справи не то що зброєю, але й словом. Цей погляд на „мову руську" був за велику рідкість в той вік, коли людова мова була власністю неосвіченого загалу, а суспільний подум Речі Посполитої ще дуже брав його до ласки своєї" (3). Далі автор аналізує язик того перекладу, завначує чехізми, аналізує ортографічну різностайність рукопису і дає такий загальний осуд язика перекладачів: „на славянському ґрунті, з чужомовною польською і почасти чеською домішкою, положено густими шарами в огромній лічбі рисп людової фразеології з її типовими властивостями, як: дотично звуків і форм, так і в огляду на слововжиток, словолад і будову речень. Недокладність і непевність перекладу багато де знати, але гідна уваги річ, що самі хиби його дають ся зрозуміти головно бажанням перекладачів висловити ся простіше і легко до зрозуміння" (4).

На спостереження Житецького, ближче до людової мови віддано евангелію від Іоана і надто від Луки, а взагалі у всіх евангелистів в більшій мірі переважає українська фразеологія, ніж фонетика: останню замасковано славянською ортографією тогочасних молдавсько-болгарських рукописів. Автор докладно описує палеографічні властивости рукопису, характеризує написання окремих літер і їх вживання часто досить непослідовне. Надто характерна ця непослідовність в уживанню ѣ. По дорозі автор досліджує питання про звукове значіння літери ѣ в українських рукописах XV—XVII вв., придбавши історичний матеріал. Одмінну значність має спробунок автора вияснити написання с ю й, т у й і т. п. за поміччу діфтонгів, що й досі ми маємо їх в цій самій позиції в північно-українських говірках. Головний висновок справоздання той, що Пересопницький рукопис віддає досить виразно звукові властивости українського діалекту в середній стадії його історичного розвою (9—10).

До виданого далі тексту евангелії від Луки і уривків з інших евангелистів додано кілька вступних уваг про м.

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Пересопницю і про кн. Чорторийських, про долю рукопису в звязку з історичними подіями на Вкраїні XVI—XVIII вв. Зразки з рукопису при тім виданні дають ідею про її характер і оздоби. Працюючи над язиком Пересопницького евангелія, П. І. Житецький тільки готував ся до своєї першої більшої праці—„Очерка звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія" (1876), що за рецензією А. А. Потебні Академія Наук вшанувала Уваровською премією. Автор дотикаєть ся в тому обширному ділі багатьох важних питань не то що з історії українського язика, а і взагалі давніх руських діялектів. Книга починаєть ся зі вступного розділу: „постановка вопроса о малорусскомъ нарѣчіи", де з критичними увагами викладено гадки про походження, давність і міру самостійности українського діялекту, що давніше виповіли Максимович, Погодин, Лавровський, Шерцль, Срезневський, Потебня. Наш автор кладе натиск на потребу пристосувати історичний метод до розязання поставлених питань, що - найближче прихиляючись до Срезневського, о скільки ідеї цього патріарха руської фільольогії визначились в його „Мыслях" про історію руського язика. Цікавий до побічного питання — Житецький підходить до загальних засад розвою і життя язиків: в звязку з питанням про походження руських діялектів, Житецький займає й загальніше — він бере під розвагу процес повстання з праязика діялекту взагалі. Признаючи аналогічно до історичного розвою інших індоевропейських язиків, і для руських діялектів момент „загальноруський", себ-то такий, коли існувала „типова близькість межи руськими діялектами в істотних рисах", Житецький підкреслює і ту їх діялектичну різностайність, що застає вже історія в XI в. (81). Бувши наслідовцем Шлейхера, П. І. навязав ся виступити з його механічної будови генеальогічного дерева. Виповіджену мисль про діялектичну різностайність загально руського язика Житецький розвиває й далі: (ст. 38): „Наш поклад такий, що праязик руський, разом з похиленням звуків в певному загальноруському напрямі, посідав зависки тої діялектичної різности, що спричинила ся до дальшого діялектичного відокремлення. В ній самому, значить, ішло рівнобіжно два процеси: скільки він мав індивідуальних властивостій, що выросли до типовости, він представляв, як порівнати до праязика славяньского, мо-

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

мент фонетичного підупаду, зіпсуття, чи, як каже Потебня, перероду; о скільки він був розмаїтий діалектично, він ступав тором діалектичного зросту. Ті самі процеси перейшли і в сферу руських діалектів... Індивідуалізація руських діалектів (славянських племен східного типу), коли дивитись на неї з погляду руського праязика, виражає момент звукового підупаду його, але поки його елементи були в рівновазі, поки індівідуальні відмінности діалектів не усталились остаточно, в них самих відбував ся процес росту, розмноження. Так у парі йдуть обидва ці процеси, міняючи тільки місце чинення, або, краще сказати, розвиваючись в сфері окремих осібників. Трудно означити нехибно наступність моментів, коли стикають ся обидва ті процеси: момент діалектичного росту незначно зливаеть ся з моментом діалектичної концентрації. З усього того можна виснувати для українського язика, що в долї його дасть ся спостерегти рівночасно явища рідні і іншим діалектам східно-славянського праязика і спеціальні, сказати б, індивідуальні, що властиві тільки тій ґрупі діалектів, що утворили вже в історичну добу український язик з його діалектичною розмаїтістю. Автор переконаний, що не було такого часу, коли б наші предки говорили „едиными усты“ і писали, як говорили: останньому стояла на завадї старославянська літературна традиція (41). Тим більшу вагу має вистежити, коли саме почало ся і як розвивало ся відокремлення українського діалекту. Відповіддю на це питання е дослідження звукової будови українського язика з найдавнїшого часу; його автор подае в понижчих роздїлах своєї працї.

Другий роздїл розправляе про долю коротких голосівок ъ і ь в первісну добу історії руського язика, з-осібна в українських памятках XVI—XVII вв. Далї автор переходить до українського *і* на місці давнього *ъ* і розважае випадки, коли змішуеть ся на письмі *ъ* з іншими голосівками в давніх памятках славянського і руського письменства, завначуючи глибоку давність заміни *ъ* на *і* в північно-українських говірках, звідки і виснову е самий процес перетвору *ъ* в *і*. Але *і* постало в українській мові не саме з давнього *ъ*; воно явило ся в замкнених складах з *о* і *е*, коли відпали ъ і ь в наступному складї. Зазначивши язок виливу нового *і* з утратою звукової сили в ъ і ь, Житецький спиняеть

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ся на північно-українській заміні таких *о* і *е* дифтонґами, і в цих останніх висновує нове українське *і*. Останній етюд другого розділу присвячено долі давніх звуків ы і и (*і*) в українських діалектах, де виробив ся в них один загальний звук — середнє *и*.

Третій розділ „Очерка" викладає скупі спостережень авторових в обрубі українського консонантизму. Показавши тут на значіння втрати ъ і ь для консонантизму давніх руських діалектів, автор досліджує ґрупи консонантів на початку і в середині слів, їх прикметні властивости, заразом характеризуючи стосунок українського консонантизму до білоруського.

В четвертім останнім розділі він укладає звукові риси руського праязика, розуміючи під ним лишень „абстракцію, що існує в науці, яко гіпотеза, що трохи вияснює те, що заледве надаеть ся до вияснення" (259). Принціпом поділу руського праязика на головні діалекти є для Житецького стосунок останніх до продовжених *о* і *е*, що дали дифтонґи, і досі живі в підляських говірках. Розслідні питання за діалекти давнього східно-славянського языка привертають автора до того висновку (ст. 272), що вже в XII—XIII вв. риси українського вокалізму уповні виявились. Найдавнішу стадію розвою українського языка заховали північно-українські говірки з дифтонґами. Волинські говірки мають на собі вже цїху середне-української доби (128), а властиво-українські говірки (південні, степові) що—найбільше доконали процес розвою. Згідно з висновками автор кінчає свою працю схематичним змалюванням на подобу ґенеальоґічного дерева долї руського праязика, з якого, врівні з північно-великоруським, південно-великоруським і білоруським діалектом, відокремив ся і український, що по части заховав ся, а по части видїлив з себе ще перед XIV в. волинсько-українську і галицько-подільску говірки і разом з ними після XIV в. утворив південно український діалект.

В додатку до книжки дано взірці говірок українського языка, як архаічних, так і новішого типу, з окремими характеристиками діалектів. Крім памяток людової мови, приточено ще взірці писаного урядового языка з XIV по XVII в., що стали здебільшого вперше знані для науки і надруковані дякуючи авторови книжки.

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Не вдаючись в детальний критичний осуд коротко оповідженої праці Житецького, досить сказати, що перед ним такої праці до студіювання українського язика ще не являлось. Роботи з української діалектольогії і історичної граматики — Лавровського, Потебні допіру ще починали ся тоді, і обшире діло Житецького не могло не спинити на собі уваги вченого світу. Мимо досить суворої і неприхильної рецензії А. Потебні (Отчетъ о 20-мъ присужд. Увар. наградъ 1878.) Академія Наук признала за автором «Очерка» всі прикмети видатного дослідника, відзначивши названу працю Уваровською премією.

В статті, оголошеній в 1882 р. і в „Очерк. лит. исторіи мал. нар." 1888 р. П. І. Житецький звертаєть ся до літературної історії українського язика. В першій названій роботі він розважає „старинныя воззрѣнія русскихъ людей на русскій языкъ". Наводячи здання літописця про тожність славянського і руського язиків, автор визнає язик давнього літопису „церковно-славянским" тільки „з замислу, а не з виконання". Потім характеризуеть ся літ. рус. яз. в XV — XVI вв., оповідаеть ся про спробунки перекладати святе письмо на „мову рускую" і про опозицію від горлівців славянщини, напр. Іоанна Вишенського, типового заступника „славянолюбців" кінця XVI віку, що бачили в славяньскому святе, а в руському (людовому) грішне слово. Автор в загальних рисах характеризує далі „славянський" язик XVI — XVII вв. в школі і граматиці Мел. Смотрицького. Далі йде погляд на лексикографію і граматичні труди Північної Росії і малюють ся нещасливі спробунки москвичів „славянствувати" в XVII в. Ця стаття замикаеть ся образом тріумфу руської живої мови після Петра I і вияснением ролі й значіння Ломоносова в творенні російського літературного язика.

В „Очерк. лит. исторіи" Житецький розвинув і заглубив ті тезиси, що були накреслені в допіру цітованій статті, і підпер загальні твердження і висновки багатим фактичним знадібком з стародрукованих українських видань і рукописів. Це діло Житецького складаеть ся з трох частей. В першій автор говорить про славянську мову в творах українських письменників XVII в. Він малює їх вагання при вибранні літературного язика межи славянською традицією

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

і живим язиком, язиком урядових стосунків, актів, документів, — вагання, що теоретично закінчили ся признанням славянського язика принціпом, що єднає в цїлість розумове життя, а практично—вживанням „простої мови", що замикала в собі первістки українські, білоруські, церковно-славянські і польські. Автор аналїзує славянську граматику Мелетія Смотрицького 1619 р., розважує синтаксичні архаїзми українських памяток і означує стилїстичне значіння церковно-славянських елементів мови в українському письменстві XVI — XVII вв. (1—36). Авторові спостереженя дають виснувати, що українські письменники XVII в. залюбки вживали церковно-славянських форм, але вживали їх по руському, не язвуючи з ними уявя тих функцій, що до них належали: „самі по собі церковно-славянські форми становили щось зовнїшнього вглядно того язика, яким вони (українські вчені) думали й говорили в щоденному життї. Заховувалась таким чином сама позірність церковно-славянської мови, що уважала ся за ошатну одїж мислї, завжди зверненої на матерії більш чи менш поважні" (36).

В другій частинї розправи автор розбірає аналїтично книжну українську мову XVII в. і дає аналїз „Лексикона" П. Берында 1627 р. і виясняє вагу польського жнвла в язицї українських письменників, означуючи справжні і позірні польонїзми книжної мови XVII в. Потім того детальнїше розважує автор уклад цеї мови: показує на риси українського язика, подібні до церковно-славянського (52—72), далї переходить до розгляду явищ українського язика, загально-руського походженя (75—115) і на решті характеризує властивости власне вкраїнські, чужі і церковно-славянському і великоруському язикови. Останнїй розділ цеї части (116—136) має в собі збір спостережень над граматичними властивостями книжної української мови XVII в.; тут аналїзують ся стилїстичні властивости прози повістьової і ораторської (137—146), і з того аналїзу знати, що українські письменники змагали знайти таку норму мови, щоб книжне жнвло заховало свою централїзуючу силу, без жадної, проте, ушкоди для народніх первістків її; тим вони і в самій писовнї пильнували поєднати етимольоґічну засаду з фонетичною". В межах фонетики в сферї консонантизму українські письменники, пильнуючи доховати церковно-сла-

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

вянської традиції, — не в замітку самим собі переходили на ґрунт людової фонетики. В сфері вокалізму — взагалі панував консерватизм, нарушений появою народніх українських властивостій, але таких, що притаманні всім українським говіркам. В закресі морфольоґії, дасть ся спостерегти змагання українських письменників вживати тих людових форм, що здавали ся їм більш або менш подібними до церковно-славянських. А взагалі мимо змагання доховати церковно-славянської зовнішности — в язиці письменному переважають народні живла над книжними, і се надто чути в літературі казнодійства.

Але було б хибна річ уважати одіж книжної мови за уніформу, що зарівно окривала всіх українських письменників тої доби. Незалежно від загальної подібности і індивідуальної ріжниці, автор зазначує на Україні XVII в. протомність двох шкіл в письменстві; ті школи відрізняли ся одна від одної більше язиком, як світоглядом. Постання й доля тих шкіл язана в долею схоластичної науки на українському ґрунті в XVII віці. Старішому поколінню чужа була ідея народности в сучасному розумінні сього слова: ідеї релігійні заслоняували в їх свідомости інше. І коли вони часом спускали ся до розуміння „простих людей", то робили це тільки з релігійної ревности. Пізніші заступники науки, на спостереження Житецького, зовсім не були байдуже народу, його ролї і значіння. Полемізуючи проти гадки і тепер звичайної про відірваність заступників київської схоластичної науки від народу і його інтересів, автор приточує дані з творів І. Галятовського і А. Радивиловського (цітати можна побільшити, беручи і з інших авторів). Ті дані виявляють, що названі типові речники української схоластичної науки зовсім не стояли осторонь народнього життя, не дивили ся на його обяви, як чужі і байдужі глядячі. Такий стосунок їх до тогочасного народнього життя і причинив ся до того, що в мові їх творів зявили ся нові живі первістки. Виступивши ще в XVI в., яко орґан народньої самосвідомости, книжна українська мова розвиває ся й далі в тому ж напрямі, змагаючи наблизити ся до живої мови. Народне живло проводить ся в ній свідомо, хоч і не завжди наступно (ст. 162).

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

В додатку до „Очерка литер. исторіи мал. нар." ми знаходимо словник книжної української мови, взятий з рукопису початку XVII в. — цінний документ для літературної історії українського языка.

І це діло П. І. Житецького, як і попереднє, пошановано від Академії Наук в 1890 р. Уваровською премією, за реценвією проф. Кочубинського „(Отчетъ о 32 присужденіи наградъ гр. Уварова)".

По довгій перерві допіру в 1907 році вернув ся П. І. Житецький знову до питань історії языка і оголосив в „Извѣстіяхъ" Академії Наук широку статтю: „Къ исторіи литературной русской рѣчи въ XVIII в.", де трактуеть ся історія появленія вчених пересельців з Київа в Москві і Петербурзі і означуеть ся їх роля в утворенні російського літературного языка. Автор констатуе, що серед великоруських книжних людей вже в другій половині XVII ст. було мало знавців славянського языка. Але потреба в них була, і на попит відгукнули ся вкраїнці — пересельці з Київа, що принесли з собою і українські первістки в своїм ученім „славянськім" языці. Після зради Мазепи ймовірність до них в Москві захитала ся; не малу ролю відіграла, щоб зменшити і ущербити їх вплив на Москві, їх обопільна ворожнеча. Далі автор докладно аналізуе ролю Тредіаковського і Ломоносова в утворенні російської літературної мови, найбільше останнього, що пішов у слїди киян і на-сам перед Мел. Смотрицького. Нові ілеї принесені з заходу, породили в російському языці силу барбаризмів, що одночасно з поменшенням ц.-славянского живла вдерлись в літературну мову. Підсумовуючи свої розвідки, автор резюмуе так: „Ми дослідили історію творенія літературної російської мови в трох головних її моментах — за Петра В., за Єлизавети і за Катерини II. Ми бачили, що в істоті першого з них лежить головно діяльність українських письменників, покликаних від Петра В. на північ, — що за Єлизавети продовжником тої діяльности в великоруському напрямі був Ломоносов, — що за Катерини II наслідовці Ломоносова, не відступаючи від його міродайних засад, що він положив у своїй граматиці, змагали до зрівнання розмаїтих живел „російського" языка, до усунення границі, що відрізняе книжню мову від розмовної, щоб спустити

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

книжню мову до розмовної, і навпаки — піднести цю останню до мови книжньої. В міру наближення до кінця XVIII віка літературна продукція на півночі Росії побільшуеть ся, а разом з тим літературний російський язик де далї більше стае притяжною силою і на Україні" (51).

Останньою працею П. І. Житецького, присвяченою історії языка, е його розправа про переклади евангелї на український язик (1905), написана з доручення Академії Наук. Отся праця нашого вченого маеть ся з одного боку в тїсному зязку з першими чисто теоретичними його роботами в історії языка, з другого — мае крис дати фїльольогічні підстави до порівнавчого осуду нових перекладів евангелї на український язик. Щоб установити тверді покладн до оцїнення языка і силю нових порекладів евангелї, Житецький удаеть ся до порівнавчого розгляду синтаксичної і стилїстичної будови української мови і давнього книжного языка, в порівнанню з старо-славянськими перекладами евангелї. Нагадавши коротко долю утворення літературного українського языка і зхарактеризувавши вплив двох давнїх діалектів (українського й білоруського) на його склад, автор вияснае засаду, що стала ся підвалиною поеднання білоруського і українського живла: письменники й писарі XV — XVI вв. мали ідею загального языка, що вони звали „рѣчью рускою," „мовою руською"; і під упливом цеї ідеї вони краще вподобали звуки спільні білоруським і українським говіркам, уникаючи спеціально білоруських властивостій, чужих українським діалектам (*д'з'*, *ц'*), і так само спеціально властивих тільки українським (дифтонги, *і* з *о, е*).

Найхарактернїшою рисою складнї старших памяток літературного українського языка і перекладів евангелї е вживання дїеприкметників теперішнього і минулого часу. „Український діалект в своїм історичнім розвою йшов тим самим тором, що і всї інші, себ-то втрачуючи давню стисліеть речення і невиріжненість його складників, і споконволя перебудовував ся аналїтично. Але в міру того, як короткі дїеприкметники набували нерухомої форми незмінних слів, вони вже не могли згоджувати ся речівниками, і разом з тим почали тяжити до часівника, яко осередку речення, що в наслїдок того одержало більшу граматичну означеність, більшу розчленованість своїх складників... Разом з розмаї-

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

тістю, що при тому не виключала єдности, умовленої виразнішими запросами мисли, речення набувало більшої виразности і мова ставала рухливішою. Такий був загальний поступ синтаксичної перебудови мовної в західно-руському письменстві"; (11) це найдогідніше спостерегти, зіставляючи старі переклади св. Письма на український літературний язик XVI — XVII вв. з старо-славянським перекладом, що й робить наш автор, надаючи своїй думці наочности і довідности. Старші переклади евангелї українською мовою стали являтись на українськім літературнім ланцї, де було дуже і славянське і ще більше народне живло. Навіть славяно-руський вчений язик письменників кінця XVII в. можна назвати „славяно-українським". В другій половині XVIII в. і той і другий спіткали ся в вищих верствах суспільности з роспйським літературним язиком, що виробили його письменники школи Ломоносова — і мусїли були силою історичних умов уступити ся йому з дороги. Але „не те ми бачимо в нижчих верствах письменних людей, що ближче стояли до народу і не орудували іншою мовою, ніж мови людової. Літературні потреби в них, раз прокинувшись, не замірали ніколи в них, і через те вони пішли під захист рідної мови, що давала їм барви на вираз радощів і болів особового і громадянського життя. Таким робом входила ця мова в літературне вживання надовго перед тим часом, коли заяпіла ся Енеїда Котляревського" (20—21). В основі сучасного українського літературного язика лежить людова мова, що доспіла і стала здатною до вислову культурних понять. З людовою мовою і її запросами і доводить ся рахуватись насамперед перекладачам евангелї. В другому роздїлї Житецький аналїзує переклад Лободовського і виводить, що „звуками і формами українська мова перекладу Лободовського не є поправно організована мова, підлегла певним граматичним нормам; вона відзначаєть ся діалектичною пестрінню, нїчим не мотивованою (23—24). З детального порівнавчого аналїзу випливає не дуже сприятючий висновок про переклади Лободовського й Кулїша. Значно кращий, розуміючи легкість і живість мови, переклад Морачевського, до того ще перенятий високим релїгійним натхненням. В другій частині статті приточують ся взірці рівнобіжних текстів з старих перекладів евангелї на

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

український язык — Пересопницької 1556-61, Волиньської 1571 р., Учительної Єв. XVI в. Почаевської Лаври, Учительн. еванг. р.р. 1604 1637, 1970 і в трох вишеназваних нових перекладів.

Поряд питань чисто фільольоґічного характеру в царині українського язикознавства, П. І. Житецький завжди цікавий був загадів фільософії язикознавства і історії його; те свідчуть його дві роботи: етюд про язикознавство у греків — „Діалогъ Платона — Кратилъ“ (1890) і — „Гумбольдтъ въ исторіи языкознанія“ (1900).

В першій статті, зазначивши вагу питань фільософського, узагальняючого характеру, автор спиняєть ся на зародженні фільософського язикознавства у греків, де було дві школи: речники одної вважали слова за виплив природної конечности, а другої — за здобуток людської самоволі. Те й друге язано в діальозі „Кратилъ,“ одному з великих утворів давности; його „можна вважати за проґраму фільософського язикознавства, за могутний синтез всіх його засад“ (309). Житецький докладно подає і аналїзує ідеї, що замикають ся в діальозі Платона і ставить ряд дезідерат фільософському язикознавству в прийдучому (318).

В статті про В. Гумбольдта Житецький переглядає ті здання фільософів і лїнґвістів на язик і його початок, що були перед Гумбольдтом (1—13), і потім того схарактеризувавши життя і дїяльність Гумбольтову, яко лїнґвіста, викладає його фільософські погляди, дуже близькі до поглядів нашого автора (язик зовнїшній обяв його духа, це не ἔργον, а ἐνέργεια, дїяльність, а не закінчене дїло; язик живе в мові, а не в ґраматиках і словниках і т. д., язик є орґан, що творить мисль і т. д.) Детально аналїзуючи провідні твердження, вибрані з праць Гумбольдта, Житецький висновує, що плянове метафізичне будування не міцне, а тим часом воно спираєть ся не на саму метафізичну підвалину. Властивість теорії Гумбольдта — це широкий погляд на життя язикове. Сила таких розумів, як Гумбольдт, не стільки, на гадку Житецького, в позитивному розязанні завдань, скільки в зворушному виливі на інші розуми, що змагають договорити недоговорене (30).

Щоб закінчити характеристику праць П. І. Житецькаго в закресї язикознавства, скажемо, що він ніколи не зяв-

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ляеть ся в них однобічним лінгвістом, а завжди виступае фільологом, що йому залежить не на самих тільки процесах язика, але й на всій тій побутовій обстанові, де відбуваеть ся і плине життя язика людового й літературного.

IV.

Праці П. І. Житецького з історії літератури майже виключно осередкують ся в межах української літератури XVII — XVIII вв. і присвячені розробленню того темного періоду, що знаменував добу поступнього упаду козацтва і збайдуження суспільних вершин до писаної старовини. І тут цікавили П. І-ча переважно ті продукти літературної творчости, що склались сказати б на грані літературно-книжнього переказу і живої людової творчости. Звідти бажання нашого вченого вторувати дорогу в таку перед ним майже не досліджену пущу, в таке нетро нестудійованого матеріалу, якими е віршова література, старосвіцький театер і нарешті — думи, що про них і давніше писано багато, але без жадної провідної ідеї. Другою рисою діяльности П. І-ча, яко історика літератури, е змагання типового еволюціониста: язязати „оба полы сего времени“ минуле з теперішнім, знайти закони, по яких виробило ся сучасне з давнього спадку далекої старовини, нарешті вияснити дороги й причини, що їм українська література завдячуе своє існування через XVIII вік. Відміна межи видатним вченим і шереговим ремесником в тому е, що перший інстинктовно змагае заповнити темні місця історії і поминувши те, що вже tritum petritum, береть ся студіювати найменше досліджені моменти і епохи. Такою епохою в історії літератури був кінець XVII-го і XVIII вік.

Як став виходити найстаріший з присвячених славянській фільольогії часописів, Archiv ак. Ягіча, П. І. Житецький бере в нім участь і в 1877 р. в II-му томі уміщуе дві статті. Перша—то невелика замітка про українські вірші на поражку Б. Хмельницького під Берестечком р. 1651 в. запису XVII в.; вірші ті віднайшов А. Петров. У вступних увагах П. І. показуе, що то не „дума“, а „вірша“, себто продукт не лю-

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

дової, а штучної шкільної творчости, відтак характеризує властивости язика в тому списку, о скільки на це дозволяє його польська ортографія. Напотім — подає текст вірші в своїм читанні з поправами. Друга стаття в Archiv'i того ж року написана з приводу видання „Слова о полку Игоревѣ" Огоновського і містить, мимо оцінення прикмет видання, ряд цінних і почасти нових уваг і міркувань. Зазначивши, що до того часу дослідники „Слова" зосереджували свою увагу на його фонетиці і морфольогії, Житецький на чолі ставить конечність студіювати складню і поетичну фразеольогію тої памятки в язку з студіюванням складні, стилю і фразеольогії дум; при тому він сам дає кілька уваг про вживання часівника в „Слові", де констатує синтаксичні властивости, що пережили віки в людовому вживанні. Спинаючись на порівнанні „Слова" з византійськими „воїнськими" повістями, що зробив Барсов, Житецький показує на чисто зовнішні риси тої подібности. Аналізуючи стиль слова, Житецький показує на оригінальне вживання церковно-славянізмів там, де автор бажає надати відмінної поваги оповіданню; рівнолежно те саме дасть ся спостеретти і в мові українських дум. Джерелом натхнення була душа народнього співця; літературні елементи він брав тоді, коли вони відповідали його настроєви. Свої поетичні барви співець „Слова" бере з скарбниці народньо-поетичної фразеольогії. Напотім автор зіставляє літопис (Ип. сп.) з „Словом"; займа питання про діалект, яким писано „Слово." Кажучи про процес творення „Слова", Житецький висловлює гіпотезу, що автор не писав, а устно склав свою пісню; форми повісти вона набула під пером пізнїших редакторів. І думи і „Слово" рівнять ся самим характером виспіву — це не спокійний легкоплинний епос, це „страстныя размышленія" автора, що не пережив ще моменту душевного піднесення, патосу. Нарешті будова віршу, докладніше ритмічний плин прозаїчної мови — однакові і в думах і в „Слові"; до того прикладів приточує наш автор не мало. Одночасно Житецький підкреслює неоднаковість ритмічної будови „Слова" і великоросийських „былинъ". Мисль автора видно: „Слово о полку Игоревѣ" є коли не старша народня дума, то у всякому разі стоїть в язку з тим жанром, що розвинув ся пізніше на ґрунті української літератури.

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

До історії зародження дум П. І. вернув ся пізніше. До найближчого часу, 1883 р., належить його стаття в „Кіевск. Старинѣ" з того приводу, що Г. Н. Ґалаґан видав почасти вповні, почасти переповідаючи текст стародавнього українського вертепу. На запросини Ґалаґана Житецький в тій статті дав кілька догадів на стосунок українського вертепу до інших типів драми. Він характеризує ґрунтовні риси шкільної драми, говорить, як вона перейшла до театру маріонеток і показує на характерну рису української вертепної драми, що видїлила жартовливі сцени окремо на кінець дїйства, тодї як в шкільній драмі цей елемент був, яко інтерлюдії, вплетений межи поважними частями драми.

Розглянувши вертепну драму в порівнанї з інтерлюдіями М. Довгалевського, наш автор за проф. Петровим завначує подібности, але теж і ріжницї, часом дуже істотні. Остаточний висновок такий: „Вертепна драма в тій подобі як вона дійшла до нас, є шкільним типом драми, на якій відбив ся вплив пізнїшої шкільної теорії. Проте вертепна драма широко розсторонила рамки простонародности, що признала теорія. Припасована до всенародного ужиткованя, вона є одним із тих явищ, що показують на живий язок давньої південно-руської поезії з життям (ст. 8).

Року 1893 вийшла книга П. І. Житецького — „Мысли о малорусскихъ думахъ", що прихилила до себе увагу таких значних речників науки, як академік Ягич і Пипін (Archiv, XV; B. Евр. 1893, VI), що вітали названу працю нашого вченого, як видатне явище наукової літератури. Не вдаючись в критичний осуд, подамо тут головні висновки автора.

В першім розділї книги розважуеть ся будову мови і поетичний стиль українських дум. Поперед того аналїзу установлюеть ся вихідна точка, з якої автор має провадити дальший розслїд. Автор розріжняе в народній творчости особову мисль народнього співця й орґанїзовану силу науки і школи, що стає їй до помочі. „Правда, не завжди це була творча сила, нерідко вона душила народню самодїяльність. Одначе бували випадки, коли вона приймалась без насильства, без ушкоди місцевим нарсдним засадам життя. Тодї являлись відмінні форми поетичної творчости, народні з світогляду й мови і рівночасно книжні відмін-

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ним складом мисли і способом її розвивати й виражати. До такого скомплікованого роду поезії належать, на нашу думку, народні українські думи. Вони є оригінальним виплывом народньо-культурної творчости" (2).

Цей тезис можна довести двома способами: аналізуючи язык і стиль — і досліджуючи зміст дум, студіюючи обставини в яких вони утворились. Автор починає з першого і розваживши язык, рими, і не раз зіставивши з даними языка старої української прози, привертає ся до висновку, що літературна діяльність давніх українських письменників не минула без сліду для народньої самосвідомости й мислення, поскільки остання виливаєть ся в форму слова.

В другому розділі Житецький відповідає на питання, через кого передавав ся до народу книжній вплив. За таких передавців могли бути мандрівні школярі, особи, причетні до церкви й науки, — подібно до ваґантів і ґоліардів Заходу. Життя цих „мандрованих дяків" змальовано виразно, живо й барвисто, в живих образах, створених на підставі задокументованих даних. Ці „дяки," звичайна річ, не були творцями „дум"; але їм завдячує своє походження багата і розмаїта віршова література, що вони розносили по просторах України в своїх „шпаргалах."

Аналізови змісту і літературної форми цих віршів присвячено третій розділ розправи. Тут розглядають ся вірші повчаючі, побутові, історичні, інтермедії, скільки вони відбились на народній вертепній драмі; підсумовуючи свої досліди автор приходить до твердження, що підпірає його гіпотезу, висловлену в передмові: мандрівні школярі, люде з літературною освітою, — але, що не відцурались народнього життя — от хто міг написати віршу, що не ображає народньо-естетичного почуття, бо „поетичні барви дає не шкільна наука в її одірваности від життя, а власне це саме життя, відроджене в чарівних звуках рідного слова, що стоїть в нерозривному звязку з природним методом народньої мисли і народнього почуття" (135).

В четвертому розділі автор підходить до дум з другого боку і стежить, як відбили ся в них людово-співані мотиви. Він аналізує декілька дум і визначає процес переробления співного матеріалу в думи. Наслідком такого пере-

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

роблення, докладніше — перетворення, стає, повна гармонія між природою й штукою." „Самий язик дум є дивним пристосуванням книжних живих мови до народніх, книжної будови до народньої. Не могло все те стати само собою, в несвідомому пориві наївної творчости. Думи — не прості пісні, навіяні перелетними враженнями життя, виспівані на те, щоб виразити приплив і відплив субективного відчуття даної хвилини. Думи призначались для широкого кола слухачів, що шукали в них серіозної відповіди на загади життя родинного й суспільного. Це знали творці дум і, звичайна річ, мусіли були належно приготувати ся до відповідей, мусіли були знайти для своїх думок більш або менш широку підставу в культурній обстанові свого часу, мусіли були погодити цю обстанову з світоглядом народнім. А це вже річ більш або менш свідомої штуки (155—156).

На питання, хто ж були ці речники штуки, автор пропонує свою відповідь в наступному, пятому розділі. Це були люде, що стояли на грані між письменними авторами і народніми співцями. Такими особами могли бути, на думку Житецького, військові кобзарі або бандуристи, учасники в подіях, що зворушували стару Україну, зворушували і тих її співців.

Одначе Житецький, на підставі фільольоґічних спостережень, не припускає, щоб типові властивости дум могли виробити ся і усталили ся на бойовищу, далеко від культурних впливів школи; через те ініціатива в творенні дум завжди належала до „старців" що межи них з часом виріжнив ся осібний „тип військових кобзарів або бандуристів", що знаходили собі на старости літах притулок в „шпиталях". Поневіряли ся ці бандуристи в козацьких загонах і не з наслуху знали про те, що діялось під той час. Це були старі вояки — козаки, що з старости і з інших причин не ставали під броню, а вступали до повкової „музики". Під тихомирну годину на бойовищу вони розважали козаків своїм співом, а відбувши виправу, розносили славу лицарства по всій Україні" (140—141).

І при загальній зацікавленности поступом подій і людовий загал і козацька старшина мали задосить з кобзарської думи, з тою ріжницею тільки, що в число козацької

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

старшини входило багато людей письменних, що правили від народньої поезії — книжнього присмаку.

В останньому розділі Житецький видає давній запис дум 1806 — 1827 р. р., з фільольогічною передмовою перед текстами і історичним і бібліографічним коментаром.

Ні до, ні після того, як вийшла книга Житецького про думи, не з'явилось праці, присвяченої сьому своєрідному жанрови народньої української поезії, що переважила б той твір поважністю зібраного матеріалу і свіжістю висловлених ідей і висновків.

Конечним доповненням, ключем того, як розуміє автор своє завдання і щоб виявити його способи досліджувати є невелика стаття — „Замѣтки о разныхъ методахъ изученія народныхъ малорусскихъ думъ“ (Этнограф. Об. 1895, IV), що написано з приводу реценяії на „Мысли“ проф. Сумцова, що головним чином закидав Житецькому, немов той ухиляється вживати порівнявчого методу. Проф. Сумцов закінчив свою статтю такими похвальними рядками: „... д. Житецкій, не досліджуючи дум зокрема і не спиняючись на дрібницях, цілою своєю увагою пильнує, щоб поставити і розязати важне загальне питання про вплив школи на язик і зміст дум. Автор відкриває нове велике поле для наукових дослідів, при тому навертає увагу дослідників на сумежжа між книжною літературою й людовою поезією, межи школою й життям, себ то туди, де доводить ся доходити дуже складних взаємин невитворної народньої творчости, шкільної освіти і історично уложеного побуту. Автор виявив велике замилування до обраного предмету дослідження і попильнував його освітити в йому притаманного оригінального погляду. „Мысли“ мимо загальних висновків і міркувань автора, містять в собі нові фактичні матеріалі, уривки з цікавих вірші (по невиданих рукописах) і декільки нових історичних пісень з рукопису О. Котляревського. Все те разом надає книжці д. Житецького великого наукового значіння“ (Эти. Об. 1895, I, 107). Одначе наш автор не був байдуже тих гадок про детальні сторони його праці, що висловив проф. Сумцов. Відповідаючи по пунктах на закиди рецензента і розминаючись з ним в самій істоті, як розуміти загади студіювання дум, Житецький визначає конечність вживати історичного і фільольогічного методу, досліджуючи

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

текст дум і дуже обмежує значіння методу порівнавчого. Він згоден, що багато віршів могло скластп ся під західним впливом, і цікаво б визначити дороги тих впливів, їх переносні пункти; „але це не було в плянї мого твору,—пише Житецький—тим більше, що не все у віршах можна вияснити теорією переймання, мимо побутових умов життя, що причиняли ся до того переймання. Не через те люде так чи иначе думали й чули, що їх напало літературне переймання, але тим вони засягали певних літературних форм, що ті добре віддавали їх мисли й почуття (113). Готові поетичні теми мандрують в світовій літературі і зістають ся неплідні, коли байдуже їх поет; вони оживають, коли поет, чи народній співець сповняє їх життям своєї душі" (113). В своїх замітках Житецький вражає найболючіше місце перозважних прихильників порівнавчого методу і теорії переймання. Відповідаючи на закид, чому він не вистудіював і не зблизив язик дум з язиком „Слова о полку Игоревѣ", він, з відвагою вченого, що шукає самої правди, а не припадного марева, пише: „Ходив і я колись тими стежками, зближав, напр., язик дум з язиком „Слова" і давніших літописів (в лекціях, читаних в Петербурзькім Університеті і в Archiv'і Ягича), але жадною мірою не міг перекинути виразних ґенетичних ниток між кінцем XII і кінцем XVI віків... Я зовсім не кажу, що не можна вдатись в припадну далечінь давнини передкозацького часу, але на те потрібно насамперед навідати твердий ґрунт в тій самій старовині, через те, не бажаючи „попевірятись по туманних країнах химери", я обмежив ся на дослідження найближчої літературної обставини, де явили ся думи" (111—112). Далі наш автор висловлює ся ще виразніше: „Звичайно я йду індуктивним тором від частинного до загального, або від частин до цілого, і такої думки, що в історико-літературнім творі чисто дедуктивна дорога поки що неможлива, або принаймні—непевна" (116). А звідси висновок зовсім виразний: „На мою думку нема потреби братись на догади, коли нам цікаве явище дасть ся вияснити готовими і вповні певними фактами"... Порівнавчий метод—дужий і жаданний, але тільки в руках обережного і досвідного дослідника, що чує міру і перевіряє метод подібности методом різниці. Але зараз ясно бачу тільки те, що для

БІБЛІОТЕКА Академії наук УРСР

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

мене узагальнення є щось до шукання, а для мого рецензента — щось готового" (120). Стаття кінчиться сл тим твердженням, що перша річ в науці — то метод; але метод не вичерпує цілої науки, він мінить ся залежно від часу й матеріялю. Так, насамперед думи студійовано, вживаючи методу історичного; він — опріч того ужив історико-літературного (фільольогічного). Житецький зовсім не має думки, ніби до студіювання дум не можна приложити порівнавчого методу, але висловлює бажання, щоб заступники його мали толерантність і до инших методів, що мають так само немаловажне, а ми додамо — пануюче значіння.

Та ж само тенденція шукати підвалин літературної творчости в самім життьовім укладі, в оточенні письменника, в його психіці і в психіці середовища, до якого він належить, де росте й розвиває ся його хист — та ж само тенденція, що висловлена в допіру цітованій статі, лежить в основі великої праці Павла Ігнатовича про „Энеиду" Котляревського (р. 1900). Недовго перед тим часом небіжчик проф. Дашкевич видав свій дослід на цей твір вітця нової української літератури, працьовито зібравши силу паралелів з поем стиля burlesque. Житецький не був задоволений з покликання на „зовнішні" впливи і не вдаючись далеко в більш або менш гіпотетичні хоч би і блискучі догади і зіставлення, наважив вистежити питання, де саме закоріняє ся творчість Котляревського. І зіставивши „Энеиду" з обявами української літератури XVIII віку, набрав ся переєвідчення, що мимо ближчого побуду (чи то Енеїда Осипова, чи то французьких поетів), корінить ся вона в минулому української літератури, що плекала задовго перед Котляревським і стиль бурлеск у віршах і побутову комедію — в інтермедіях, починаючи ще з перших років XVII віку. На характеристику цього минулого присвячені розділи II — XII книги Житецького, де в стислім малюнку дано головні напрями української літератури XVIII в. в звязку з розвоєм літературного язика. Вихідною точкою досліду є аналіз славяноруської і української книжної мови, що був зроблений давніше в „Очерку литературной исторіи малорусскаго нарѣчія" нашого автора. Автор стежить долю славяноукраїнської мови в творах Теофана Прокоповича, в „Літопису" Грабянки, в „Хожденіи" Григоровича-Барського;

Generated on 2015-08-18 18:43 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

аналїзує кращі драми XVIII ст., що написані цею мовою аж до нових поднхів в Київській Академії 50-х років XVIII віку, що споводували упад значіння славяноукраїнської мови. В дальших роздїлах аналїзуеть ся лїтературну дїяльність Гр. Сковороди і характеризуеть ся його оригінальний лїтературний стиль, творп уніятської лїтератури, написані книжною українською мовою, лїтописи і діаріуші; і перед читачем поволї вирисовуеть ся образ випирання української мови з лїтературного вжитку в лївобережній Украіні — мовою великоросийською.

Але поряд з славяноукраїнською вченою мовою, якої вживали вершини української інтелїгенції, що так охоче кидали свій нарід і давнїше — ідучи служити до Варшави, пізнїше — до Москви і Петербургу — поруч з їх науковим „язичіем“ існувала і вживала ся яко лїтература — людова мова. Її знаходить Житецький в драматичній лїтературі, а власне в інтерлюдіях, сценках з простого побуту, а також в багатій віршовій і співній лїтературі інтимного змісту. Вперше під пером ожили, були внесені в науковий обіг і одержали належне освітлення вірші-сатири, вірші-елегії XVIII в., що малювали життя серця. Тут, на пиві маловправної з погляду тогочасних вчених письменників, півкультурної-півнародньої творчости суспільних низин, дрібної сільської і міської духовної й свіцької інтелїгенції зароджувала ся і виспівала та літературна манїра, той літературний язик, що з них скористував Котляревський.

Самому Котляревському і спискови його Енеїди р. 1799 присвячено роздїли I і XIII — XVIII. Тут Котляревський виступає перед читачем яко речник нової української творчости, вихованої на місцевих літературних перекавах. „Котляревський скористав з світової фабули і влив в той старий міх нове вино української народньої творчости“ (130). Його Енеїда — синтеза всього, що пережила українська література XVIII в. і момент її відродження. Відміна Котляревського від авторів інтерлюдій і віршів є в тім, що він артист того ж типу, але артист свідомий (184). Істотну, найбільшу вагу Енеїди автор бачить в тому, що в ній панує поетичний, артистичний реалїзм (розд. XIV). Далї Житецький досліджує основний настрій Енеїди Котляревського і визначає його, як „юмор“, роскриває перед читачем світогляд Котля-

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ревського, його широко-демократичні тенденції, що чинять з його творця основного тону повітньої української літератури.

В останньому розділі дано аналіз тексту давнього списку в порівнанні з текстом перводрукованих видань, а в додатку — текст з рукопису 1799 р. з критичним апаратом.

Року 1903 явились на світ дві праці нашого вченого, що торкають ся долі давньої української поезії. Це — „Острозька траґедія" і велика рецензія, написана з доручення Академії Наук на працю автора цих рядків. В статті про „Острозьку траґедію" — рукописнім віршовім творі, що описує гнобу на православних в 1636 р. за їх протест проти поступования княгині-католички, автор видає самий текст пєси з рукопису, що йому належить і подає аналіз цих віршів, висловлюючи між іншим свое здання про українську давню метрику в язку з метрикою співною. Розвиток назначених там тверджень знаходимо в названій рецензії, багатій на цінні поправки і вказівки. Багато з уваг і догадів рецензентових не обмежують ся на поодинокі місця в тій праці, але становлять загальні аксади. Наш вчений тим зясовує перевагу силябічної системи в українських письменників, що в „ній було найбільше суміжних точок з тонічним народнім віршем" (5). Йому здаєть ся вельми йомовірним, що „руські віршники засвоїли собі польський силябічний вірш дорогою наслїдування, а не теоретичних вказівок латино-польських вчебників (7). На думку Житецького, позаяк „пісні є давнїшими за вірші, то і міру людових пісень не можна виводити з міри силябічних віршів. Пісня може пристосовати до віршів лїчбою складів в вірші, але міру пісні збудовано не на лїчбі складів, що може бути їх у вірші то більше, то менше, а на чергуванні синтактичних стоп, відзначених льогічними чи, краще сказати, риторичними наголосами, при тому саме місце наголосу в стопі може бути не однаковим" (11). В язку з тою точкою вору Житецький проти поставленої від мене теорії ставить питання, чи не вплинула міра в піснях на вирів віршової міри. Сумнїваючись чи залежать вірш і ритмика дум від міри перівноскладових віршів, поважний рецензент пише: „міра в думах є явищем орґанічним, що випливає з глибокости людової співотворчости, а не з кепської техніки

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

силябічного віршу" (12)... Спорудачі нерівноскладових віршів не могли подужати звички до вільної міри людових пісень. Навіть ті з них, що вправніші були в силябічному віршу, завжди ухилялись від поправної будови його під впливом рухомого наголосу, властивого всім руським діалектам. Це знати найбільше на цезурі тих віршів, де склади поліченo поправно" (13)... Давши приклад такого випадку з цезурою і зазначивши творення нерівноскладових піввіршів, наш рецензент закінчує: „Спостерігаючи ці явища, ми немов бачимо стичність народнього ритму з штучним. Дальший крок цею дорогою є усунення цезури і розширення синтактичної стопи в цілий вірш, без огляду на те, скільки в ньому складів. Це саме й є оригінальна міра дум, де зіллявся елемент людовий зі штучним: дума любить риму, які і силябічні вірші, — але ця рима припадає в ній до закінченности окремих моментів мисли, що відповідають синтактичній стопі, що становить в ній не частину вірша, а цілий вірш"(14).

Не даємо дальших витягів з цеї наукової рецензії, що відзначаєть ся всіма ознаками самостійного досліду, що написав учений з глибокими відомостями в закресі давньої української поезії і з окрема — метрики. Ми приточили вище дані уривки, щоб підкреслити дві головних риси вченої манїри, сказати б, вченого темпераменту нашого автора: ніколи не спиняється на півдорозі і сміло йти на зустріч правді, і з другого боку — пильно обминати те, що тхне „механїзмом". Типовий фільольог-гуманїст, найлїпше розуміючи це слово, Житецький студіює обяви людської творчої мисли в цілому: елементи язика, поетичної думки, побуту — все це тїсно зязуеть ся в його дослїдах в одну неподїльну органїчну цілість в тій подобі, як творить ці елементи саме життя — невичерпане джерело творчости. З цього погляду П. І. Житецький нагадуе нам великого попередника і вчителя російських фільольогів — Ф. І. Буслаева; з ним рідннть нашого вченого ще одна виразна риса: він не то що тонкий аналїтик, — разом з здатністю до аналїзу в нїм вельми визначаеть ся і трохи чи не переважае огромна здатність до синтезу — явище надто рідке в наші часи і в ученому світї. Додамо до цього, що як і Буслаев — Житецький чудовий стилїст, що владае доправди поетичною таемницею краси мовної.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Ми дійшли кінця нашому нарисови. Спробуймо подати висліди. Працюючи переважно в провінції, навдалі від спілкування з видатними заступниками історії язика й літератури, П. І. Житецкий справедливо зажив великої поваги своїми численними і цінними працями; значіння їх признано від авторитетних заступників науки в Россії й за кордоном. Почавши свою літературну діяльність з маніфесту в „Основі", він ішов за ним цілє життя, розгортуючи і уґрунтовуючи ті тези, що він їх виставив ще замолоду.

Павло Ігнатович не належить до того гурту, що багато обіцяють і мало або й нїчого не дають: радше навпаки. В трудних обставах свого життя він не тільки чесно виконав працю, що підняв замолоду, але й дав нам блискучий доказ, що творча сила талану може обявитись при всякому разї, аби була гаряча любов до знання.

І як над 45 літ тому він був молодим ентузіастом, повним молодечого ідеалїзму і щирого привязання до рідного народу і до науки, таким він і досї, перенісши святиню духа чистою і несплямованою крізь горнь світової проби.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Українські шестидесятники [1]).

Написав Ів. Стешенко.

I.

В сорокових роках минулого віку західна Європа переживала, як звісно, бурхливий соціально-політичний рух. Мовчав тільки схід, — мовчала північна, покрита морозом Росія; слабкі відгомони того руху долітали в похмурий російський край. Тих вільних політичних форм, що виробились у Франції в кінці 18-го віку, ставало для неї мало; для робучого класу не забезпечено було його труд і звідти — бурхливий рух, що вимагав разом з більшою волею і меньших надужовань труда. Під впливом Франції в головних західних державах прокотив ся вільнолюбний рух. Хвилї його роскинулись в далекі краї, і тільки широкі заходи російського уряду досягли того, що одні слабі відгомони його долетїли в російський край.

По повстанню декабристів у двадцятих роках урядом було зроблено все, щоб в Росію не пролетїла жадна вільна мисль, щоб не пройшло нїщо, що має патяк на волю. Гонили тодї літературу, гонили фільософію, гонили навіть природничі науки. І таким чином створили те, що Росія обернулась у дійсно реакційну державу. Од вільного духу заткнуто було всі щілини і, здавалось, що панування реакції та її супокій забезпечено трохи не на віки. І в той самий час, коли в Росії, здавалось, замерло все, дей похмурий супокій аламала, — хто-б сподївавсь, — Україна! Правда, Україна не яко нація, або народ і навіть не якийсь клас.

[1]) Публічні лекції.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Колишньою українською старшиною, нині „южнорусскимъ дворянствомъ", давно забуто було старі національні заповіти. Просте козацтво і кріпацтво давно вже закопалась у землю і в довге страждання за шматок хліба. Про ніші нечисленні стани і говорити годі: одже вся маса українців ішла повільним шляхом до забуття своїх давніх традицій, до складання одного цілого з великоруською часткою Росії. Але „небезпека" вийшла там, де її в уряді й не сподівались. Вона вийшла там, де не грають ролі жадні класові перегородки, де виблискує один промінь — науки, вона виросла в душах нечислених українських інтелігентів. Шляхом духового процесу, якого аналізувати зараз не станем, вони пізнали економічне горе України, відчули національну її неволю, і присудили рідний свій край від того лиха ослобонить... Для цього вони заложили Товариство, загадали працювати з ним серед усього славянства, назвали його через те Кирило-Методіевським і основою своєю постановили таке: 1) що духове й політичне єднання славян є справжнє їх призначення, до якого вони мусять прагнути; 2) що при сполученні кожне славянське плімя мусить мати свою самостійність 3) що кожне плімя мусить мати уряд народній і пильнувати про цілковиту рівність громадян, і т. інш.

Поставивши такі цілі, Тов-во тим самим зайшло в суперечку з тогочасним російським строєм і мусило чекати з його боку на всяку ворожнечу. Від Т-ва віяло республіканізмом, федералізмом і демократизмом і всякими иншими, страшними для уряду „ізмами". І як би не одкараскувались потім від них Методіанці на допитах, виставляючи свою справу благонадійною, мстрі поезії Шевченка та пізніші писання Костомарова та Куліша нас увевняють в присутности тих різних „ізмів".

Всім відома доля наших Методіанців: їх забрано, позасаджувано, позасилано і тільки не швидко повернуто до ранішого юридичного стану. Політичні кари, як це буває завжди, ріжно вилинули на членів Тов-ва: одних приголомшили і викреслили з діячів України, других поставили в межі обережности, але не загасили в душі їх старих ідеалів і при першій змозі останні проявились умент. До таких членів Тов-ва треба причислити Куліша, Косто-

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

марова та Білозерського, а особливо двох перших. Пройшли роки довгої реакції. Одбула ся Кримська війна і показала страшні рани бюрократійного режиму. В вищих сферах, при новому цареви, почались думки про визвоління кріпаків та про загально-державні реформи. І вільна російська думка підвелась, а за нею підвелись і інтелїґентні сили України. Те, про що марили Методіанці, що до емансіпації селян, почало ставати буттям і таким чином один з засобів демократизму ніби мавсь в руках; стали теж відкриватись і національні перспективи: являлась змога сказати про своє рідним словом своїм. І українські інтелїґенти, на чолї з Кулїшом, зараз цією змогою скористувались, як могли. Наслїдком їх пеклувань явилась часопись „Основа." В історії нашого розвою вона має велику вагу: в нїй скупчилось все, що було кращого тодї на Україні; в нїй зібрали вони все, що зібрати могли, і цей факт для нас вельми значний. Він дає змогу оцїнувать, в якому станї були тодї інтелїґентні сили Україні, і чи могла вона одержати від них більш над те, що отрімала в той час. Той-же матеріал дасть нам змогу вияснити і самий пункт, який займали українці в загально-російському рухови, і причину тих ріжнородних непорозумінь, які дістались на їх пай.

Що-ж проповідували тогочасні українські проводарі? Одповіддю на це була б програма журналу „Основи," але такої в 61 роцї нема. В перший рік істнування часописи подала самий матеріал і з нього можна робити тільки свій вивід. Вивід буде такий, що „Основа" не являлась орґаном загально-людських інтересів, а цїлком присвячена була інтересам українським Її метою було — пізнання краю і розбудження національної свідомости земляків разом з обороною різних потреб України... Вона була тільки орґаном українознавства. Таке загальне вражіння від „Основи".

Як та мета досягалась в дійсности і які власне потреби краю вона в собі обхоплювала? Головними дїячами „Основи" були Методіанці; одже цїлком льоґічно чекать, щоб їх старі ідеали одбили ся і в нових кроках життя. Ми знаємо, що однією з рис Методіанців був демократизм — чи лишилась-же ця їх риса і до часів „Основи" і в чому вона мала виявлятись? Щоб одповісти на це питання, треба перш за все одзначити, що демократизм до „Основи" і

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

при ній мусив мати цілком різні практичні прояви. До заснування „Основи" крепацтво буяло ще в повній своїй силі. З цього ясно, які мусили бути головні практичні міри демократизму до „Основянських" часів. Затаївши в собі мріння про народній уряд, демократи, очевидячки, мали дбати про те, щоб було знесено крепацький лад і росчищено шлях до нової демократичної держави. І так воно власне й було. Ми не маємо вказівок на те, що в Костомарова та Куліша були й перед 60-ми роками такі завзяті борці, як в роки сорокові... Але напевний факт, що обидва вони, як і раніш, одкидали потребу крепацтва. Особливо яскраво висловлюють ся з цього приводу Куліш. Малюючи в 1857 році одного „потомственнаго дворянина" — чиновника, що купував крам без грошей, себ то просто його грабував, Куліш завважа: „між нами нема таких негодяїв," — скаже мешканець якогось околодка: „ніхто з наших сусід не причинить ся до такого вчинка!" — „Шановний добродію, дозвольте балакати з Вами одверто і почати характеристику Вашого околодка з Вас самих. Чи не ви віддавали людей в рекрути без зачоту?... Чи не ви примушували робити на панщині 5 день у тиждень, даючи йому тільки шостий?... Чи не ви фальшиво свідчили, коли сусіда закорював на смерть людину і виплутували з біди тірана?... Хай ви й не грабували одверто серед дня, не торгували людьми, не мурдували їх, як негрів на плантаціях, не тіранили їх, — але ви все це бачили і терпіли, ви заходили в родинність і дружність з злодіями і тіранами, дружились з їх дочками, оддавали за них дітей своїх: хіба не одному суду з ними підлягаєте ви? Народ одпурав ся вас, а разом з вами і тих, у кого болить за нього серце і хто радий би, та не сила йому помогти"... [1]) Так висловлював ся Куліш про крепацький лад. Годі було думати, щоб в „Основі", де надруковано цю статтю, він став не тим, але, на щастя, самі життьові умовини стали не ті і народолюбство Куліша і других Методіанців мусили переміпити ваїшній свій стрій. Крепацтво вимало, народне життя стало настроюватись на инший лад. Селянство треба було якось опорядити з землею і з усим другим; а власне *як*, це стало питанням для всіх інтеліґентів Руси. — І ми знаємо, як розвязували це пи-

[1]) Основа — 1862 р., Апр., Поѣздка в Украину, *ст.* 105.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

тання в пресї російській—„Современнику", „Русскомъ Словѣ", „Отечественныхъ запискахъ" і др., як дивив ся на це Чернишевський і инші. Вони були охоплені ідеями західного комунїзму; великоруська община давала для цих походів відповідний матеріал і ті ідеї проводились в пресї по змозї. Вони ставали змістом багатьох статей, вони впливали на світогляд всеросийських читачів, вони указували, чим мусить бути кожний російський громадянин. І в цьому смислї вони зближали російську інтелїґенцію представником західних ідей.

Чи було те саме в українських Основян? Зразу назвавши „Основу" орґаном українознавства, ми тим самим обмежили її загально-людський зміст. І це дїйсно так. В своїх поглядах не дурно колишнї Методіанцї центральну увагу призначили славянству; не дурно й Кулїш і другі друкували ся в славянофильскому орґанї: їх світогляд мав спільні риси з славянофильством, і одно це повинно було поставити препону впливу західних ідей До чого ж вів Основян демократизм і як вони дбали про народ? Відповідно класовій теорії, впровадженій ще Луї-Бланом, в основі всякої культурно-соціальної будови лежить класова боротьба, і економічні відносини являють ся первороднимн. Зглядно з цим робить ся ясним зміст всякого народолюбства і того, що зветь ся словом „народ". Останнїй, як це є тепер, може складатись з різних ґруп і підперати одну з них не значить підперати народ. Для 60-х років цього одначе нема. Так званим народом був тодї сливе одномапїтний, допіру визволений, але занедбаний селянин. Тому „основянский" демократизм є дїйсний прогресівний демократизм.

Памятаючи це, спитаемо тепер, — як розуміли наші шестидесятники-демократи щастя народу, що робили для нього і скільки пильнували провадити до тієї мети своїх українських громадян? На це знову мусила б одповісти програма „Основи". Її, як ми сказали, не було весь перший рік і не було, коли не навмисно, то, принаймні, без особливого про неї дбання. Істота, звісно, не в програмі, а в самому дїлї, — але річ в тому, що на перший рік „Основа", яко орґан демократичний, далеко не обхоплює всїх важливих сторін українського життя, розвязання яких дало б змогу представникам часописї бути широкими й глубокими де-

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

мократами. Тому програма доповнила б неясні місця. Але врешті, на другий рік з'явилась і програма. В книзі 1-й в „Современной южно-русской лѣтописи" редакція заявля: „в „Основі" почував ся брак загального огляду ріжноманітних поя́в южноруського громадського життя. Досі ми тільки зрідка могли торкатись приватних питань, що займали наше суспільство, переважно звертаючи увагу на ті з них, які вирізувались із рівня повсюдности, пояснення яких мусило послугувати основою і оправданням появи нашого вістника... З цеї книжки ми, по змозі, попильнуємо стежити за повільним розвоєм тих чи инших поя́в южноруського життя, підносити ті з'яви до їх загальних засад і одшуковувати таким чином потрібний звязок між ними... Головні її засади, яким завжди слідкувала і слідкуватиме редакція: пошана до прав особи, до народу і народности і одкидання станової, національної і релігійної ворожнечі та всяких непорозумінь, через роз'яснення темних питань нашого сучасного й минулого життя — лишать ся непохитні. Провідною ідеєю „Основи" буде п р о с в і т а — в народньому дусі. Редакція, одкидаючи всяку виключність і замкненість, в той же час вважа шкідливим космополітизм, який, рапіш чи пізніш, переходить у повну байдужість до місцевих народніх користів та потреб. Єднання з другими народностями потрібно і плодотворно для кожного народу, але воно приносить користь тільки тим громадам, що черпають головні життьові сили з питомого ґрунту, що багатіють не стільки позичаним від сусідів, як розробкою моральних і річевих дарів природи в своєму краї, в своєму племені." [1]) Одже одкидання космополітизму і просвіти в народньому дусі одмічались яко зміст „Основи". Народ, яко норма, ставав провідною ідеєю журналу — при тому народ з рисою славянофільською, яко дух самобутний. З пріпціпом більше саморозвивать, ніж позичать. Це найкраще видко з уваг Куліша в його „Листах з хутора." Одна з ознак славянофільства — відкидання цівілізації, і Куліш згуща фарби, розмовляючи про цівілізацію та занадто вихваля народне життя, вдаючись в очевидну крайність. Врешті він висловлює бажання: „нехай би через науку, че-

[1]) Основа, 1862, кн. I, ст. 81—2, „Современная южно-русская лѣтопись".

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

рев освіту простого нашого люду не меншало. Ато, хто вихопить ся в письменні, в тямущі книжкові люде, уже й не наш. Німець з його німцем, — півень, а не чоловік, хоч візьми та й посади на сідало. Мій Боже! чи то ж наш простий люд не варт, щоб ми його образу подобили ся? Та же ж ніяка наука такого правдивого серця не дасть, як у нашого доброго селянина, або хуторянина" [1]).

Ідеалізація народа, разом з одкиданням цівілізації, доводила Куліша навіть до ідеалізації тодішнього народнього становища.

— „На що ж нам, панове, — казав він в першому листі, — багатшими бути? Хіба в нас їсти й пити нічого, або нема сорочок, свитини й кожушини, або не тепло нам у нашій хаті, або нема простору кругом хати, або ні за що нам справити по своєму закону весілля, чи родини, чи хрестини, чи чого? На що ж нам те нависне багацтво?" [2]).

При таких даних не дивно, що визнаючи вагу цівілізації для західних людей, Куліш одкидав наглу її потребу для нас: „нам рано ще слідком за ними бігти, не впоравшись вперше з тим, із чим вони добре впорали ся" [3]). При таких даних не дивно й те, що цілий перший рік, а власне кажучи, й другий, редакція „Основи" не чула потреби в зах.-европейських засадах, і зовсім не бачила конечности в проповіді соціальних ідей, — як це робили російські шестидесятники. Висновок наших дїячів був дуже простий: на благодатній Україні, коли й не все стало благополучно, то з усим лихим можна було справитись самим. І ця особлива віра в народне життя приводила до того, що навіть такі міри передачі цівілізації, як залізниці, або по Кулішу „чавунки", ставали зайвими цілком. „Нехай собі гуркотять і свищуть чугунки, кому їх треба. Коли б нам було треба того дива, то й ми б собі зробили... Що-ж, коли не прийшов іще наш час про чугунки дбати?... Ні, ми так собі діло розбірнемо, що, коли треба на щось, щоб одні люде, як от Англяне, попереду всіх йшли, то, мабуть, і те треба, щоб инші, як от ми, Українські хуторяне, позаду оставали ся [4]).

[1]) Основа, 1861, кн. 11, стор. 127.
[2]) „ „ кн. 1, стор. 317.
[3]) Ib. стор. 318.
[4]) Ib. стор. 316.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Відбуваються такі пуранія іноземщини на підставі того, що у нас і „наука своя, тисячолітня", бо „вона навчила нас більше слухати праведного слова Божого, аніж лукавої панської мови" [1]). Знаючи це все, ми не здивуємо ся, що по кардинальнішому життьовому пункту, економічному, Основ'янські українці з гори пурались західних ідей і що відповідний їх ідеал був неясний. Як ми згадаємо, ідеалом російських шестидесятників був переважно соціалізм, звісно, утопічний, але все ж такі він був... На яку засаду ставали в економічній справі „Основяне"? З приводу цього вони не завжди висловлювались прямо, але різні уступи дають змогу думати, що їм був чужий західний соціалізм і його думки про приватну власність. В одній з статей висловлюється похвала останній. „Що до погляду маси селян — каже один автор — на відносини їх до землі, то вона, здається, держить ся принціпа приватної власности так серьозно, як можна цього бажати, при сучасному економічному розвою країни" [2]). В другій статті „Основа" заперечує обвинуваченню її в соціалізмі і каже, що її доказчик „владає повним неуцтвом відносно соціальних питань, а про соціалізм зовсе не більше київської торговки" [3]). Чим ясується одначе невиразність економічного ідеалу „Основян"? Перш за все передузятою думкою про перевагу народньої душі над західними теоріями, відкіля виходить їх непотрібність. „Хто дійсно знайомий з народом, — каже часопись, — з його віруваннями і поняттями, на яких держить ся його особисте й громадське життя, той не стане манити себе різними химерними подіями. Сидючи за книжками в чотирьох стінах і отуманюючи себе якоюсь примарною ідеєю, гонючи від себе життьовий досвід та правдивий голос дійсности, можна, звичайно, уявити собі Бог-зна які політичні й соціальні сподівання в народі: та чи багато користи від нього?... Пихорадошні, мрійні захоплення тільки гублять сили і почасту віддаляють назавжди кращих людей з поля дійсно-користної праці" [4]). Другим заходом проти „новомодного, — як висловив ся Костомарів — французького соціалізму"

[1]) Ib. стор. 317.
[2]) Основа, 62. № 2, стор. 23 (Вісті).
[3]) „ 62, № 9, стор. 24 (Мисль южноруса).
[4]) „ 62, № 5, — Соврем. ь. р. лѣтопись, стор. 1—3.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

були побільшені думки про прихильність нашого народу до економічного індувідуалїзму і про одкидання ним форм життя спілкових, подібних, як у Великоросів. „Для южноруса, — каже той же автор, — нема нічого важче й противніше такого порядка, і сімї южноруські ділять ся і дроблять ся, як тільки у членів їх являеть ся свідомість про конечність самобутнього життя“ [1]). І третя, одна з головних причин браку економичних ідеалів у „Основян“, — надзвичайність того історичного моменту. Ішло питання про надїлення селян землею; йшла кипуча робота про підписання уставних грамот і полагодження цеї справи здавалс ся „Основі“ одним з найпекучих... От через що вона так багато спиняеть ся над заведеннам цих грамот і хоча в видїлї „Вістей“, але завжди малюе свої відносини до них...

Але все це, звісно, ухиляння від ідеалу... Він дїячів „Основи“ нїби не обходить, і таким чином економічної теорії у них нїби нема. Але економічне життя, якого реальність мусила, по „Основі“, ставати зразком для кожного дїяча, сама натихала „Основянам“ цїкавість до ріжних теорій, до неприемних їм модних учень і придбань західньої культури... Правда, в цьому разї всї ті придбання не підносились до значіння якогось ідеалу, але в кожному окремому випадку вони ставали справжнім зразком.

Не виставляючи якогось економічного ідеалу, „Основа“ тим не менче повставала проти експльоатації народу: навіть деалїзація його тогочасного стану виходила з одкидання народньої експльоатації. Вони повстають проти „пявок і людоїдів“, від яких „поли врізавши, мусимо тікати“, бо инакше, „буде з нами те, що з лондонською і ірландською бідотою“ [2]). Вони повстають і проти городської цївілїзації тому, що половина з представників її „у золоті купаеть ся, а половина в вонючій грязї тоне, од пекельної роботи чучверіе і з голоду гине“ [3]). І не вважаючи на всю ідеалїзацію народа, „Основяне“ во імя щастя його приходять врешті до цїлком инших виводів, до признання потреби тої західньої цївілїзації, якої сахались вони устами Кулїша...

[1]) Основа, 61, № 3. „Двѣ русскія народности“, ст. 72.
[2]) Основа, 61, № 1, Листи, стор. 312.
[3]) Ib. 313.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Розмовляючи про господарство Україні, один з авторів завважив, що „знищення обовязкової праці мало поможе біді. Оддаленість від узграничних торговних пунктів і цілковита відсутність хоч трохи порядних шляхів сполучення рішають її, як і всю центральну Росію, засобів для вигодного збиту продуктів, без якого неможливі поспіхи в сільському господарстві“ [1]). І от „Основяне“ приходять до потреби машини взагалі і тії чавунки, проти котрої так обурював ся Кулїш [2]). А по цій чавунці вони їдуть і далї... Без запомоги кредіту господарство існувати не може, відцїля потреба кредіту, відцїля й визнання конечности банків. Все це поки що не засновуеть ся на західній теорії, все це нїби часткові міри, що випливають з потреб теж нїби часткових. Але врешті „Основа“ стає й на ґрунт дїйсно західних ідей.

Задумуючись над поліпшенням фінансового боку Росії, редакція спиняеть ся над Прудоновським ученням, виложеним у його „Théorie de l'impot“. Що вона вважае можливим принять від Прудона? Не більше — не меньше, як державно-економічну децентралїзацію, яко „засоб обмеження духовних видатків і найбільш справедливого подїлу межи різними місцевостями“. Урядова децентралїзація, — каже „Основа“, — зовсїм не те, що національна. Перша завжди дае змогу робити різні розпорядження, не чекаючи дозволу з високостїв бюрократично-адміністративної драбини. При такій децентралїзації кожна місцевість більше дбатиме про свої інтереси, і менше буде шансів на існування змоги зубоження одних провінцій на кошт других. Урядова децентралїзація, само собою розуміеть ся, ставить наперед можливо більше розвій самоврядування, при якому являеть ся змога і в кожній окремій провінції чи місцевости дивитись за справедливим подїлом повинностїв межи окремими членами. Воно ж, це самоврядування, представля всї цані для розвою промисловости в усїх родах і виглядах, словом, — являеть ся одним із самих важливих засобів полагодження фінансів країни, в якій всї окремі місцевости беруть участь в загальних державних видатках!“ [3]). Така точка поглядів

[1]) Ib. № 10, ст. 113.
[2]) Осн.. 62, № 3, стор. 133.
[3]) Основа. 1862, № 3. — Совр. ю. р. лѣт. — стор. 105.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

на економічне життя Росії вельми цікава... Пропонуючи поділ держави на окремі економічні одиниці, „Основа“ тим самим упереджала різні тези „Вільної спілки“ Драгоманова і сучасних українських марксистів, що потребу відповідного строю життя умовлюють економічним її строєм і фінансовим мотивом.

Таким чином, не висловлюючи своєї особливої економічної теорії, хоча і повстаючи проти експльоатації, „Основа“ в своїм установанням Прудоновського принципу вступала в сферу західних ідей. Але той же Прудоновський принціп був у „Основян“ не чим іншим, як тільки повторенням федералізму і всеславянської рівности давніх Методіянців. Не вказуючи форми того строю, який мусів запанувати в економічному житю України, „Основа“, як ми згадали, виступала проти всіх окремих проявів експльоатації народу, проти різних експльоататорів і вказувала несамобутні міри до піднесення українського народу. В даному пункті редакція, звичайно, відступала від своєї ідеалізації народу, але що було робити? Життя розбивало ілюзії, і різні факти доводили ясно, що над ним треба добре попильнувати. В чому ж мало бути подібне піклування? Економічні заходи було вказано, але не вони являлись головною метою „Основи“: вона ставила на першому пляні—народню просвіту. Чи треба ж було освічувати нарід, вважаючи на згадану ідеалізацію його? Виявляється, звісно, що треба, і що навіть „нашому селянинові прийдеться багато працювати для своєї розумової освіти; досі йому не було ні часу, ні простору про це подумати; в цьому кожний повинен в сумом признатись“ [1]).

Не від західної науки врешті і Куліш в другому своєму листі: „Ми забіраємо до себе, — каже він городянам, — в прості хати великі мисли, которі ви в своїх мурах з давніх віків переховали. Чи в високих співах ті мисли спасенні, праведно людські, до нас од людей древніх подоходили, чи прозою мальовничою нам їх переказано; чи в філософській наготі їх мирови явлено,—ми все те собі до купи зобгали і в хатах своїх, на науку молодшим, переховуємо“ [2]).

[1]) Основа—61, № 10, ст. 118 (Вісті).
[2]) „ 61, № 2, ст. 231.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Одже виходить тепер, що в поривані до науки наші шестидесятники зовсім сходять ся з російськими: і для них і для нас „великі мисли" ховають ся бережно, „в науку молодшим". Цікаво тепер, чи й зміст отії науки відповіда західним ідеалам, і що дають народови наші „Основяне", представники захованих у них великих ідей.

Про це дуже виразно говорить Костомарів. Перш за все, нема чого сумнитись, що форма передачі тії „науки" повинна бути мовно-українська.

„Поки на южноруській мові — каже цей вчений — не будуть подавати ся знання, поки ця мова не зробить ся проводарем загально-людської освічености, доти всі наші писання на цій мові — блискучий пустоцвіт, і нащадки назовуть їх наслідком примхи, охоти для забавки перебіратись із сертука у свитку і припишуть їх більше моді на народність, чим любові до народности... Нарід мусить учитись, нарід хоче вчитись; коли ми не дамо йому засобів і способів учитись на своїй мові — він стане вчитись на чужій — і наша народність погине в освіті народу. І чи в праві ми тоді жалкувати за неї? Що відрадніше: чи бачити нарід, що в неуцтві хоронить свою народність, чи нарід освічений, що загубив свою народність? Звісно, при такому виборі прийдеть ся офірувати народністю... Але на що-ж приносити непотрібну офіру, коли можна сполучити те і друге, коли це буде й морально-справедливо?

Нам треба викладання науки на нашій рідній мові" [1])...

Яка ж наука, з погляду „Основян", потрібна для народу? На це Костомарів одповіда: „тепер потрібні для народу — коротка свята і церковна історія, катихізис, уривки з навчень святих батьків церкви, з житій любих народови святих і пояснення церковної відправи. Щоб не казали *модні* прогресисти, яким здаеть ся вигідним накинути народови матеріалізм — народ з огидою одверне ся од їх науки, коли завважить, що насамперед в постаті цієї науки хочуть наступити на святощі його серця. Нарід южноруський радо з любовю приймати освіту, коли її буде даватись у православно-християнськім дусі... У всякім разі, коли-б ми самі в цьому розумі стояли під впливом наших поглядів, то

[1]) Основа, 62, № 5, ст. 1—2, — „Мысли южнорусса".

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

все таки не сміємо ґвалтовно накидати народови чужі йому морально-релігійні чи ірреліґійні засади, противні тим, з якими він родив ся, зріс ся"... „За сферою релігії повинна йти знайомість з природою: треба написати для народу аритметику, космоґрафію, ґеоґрафію і т. д... Історії, супроти декого, ми не вважаємо за потрібне вводити в цей плян початкового виховання. Історія є така наука, що вимага вже більшого засобу попередніх відомостій і значного ступіня розвою: без цього вона — непотрібна" [1]).

З цеї позитивної проґрами народньої освіти, з цього одкидання навіть потреби історії, з цих шпильок на карб „модного проґресизму" ясно можна бачити, як не багато і яке те небагате, чого бажали для народу наші „Основяне"... В цьому пункті, як і в економічних питаннях, наші 60-ки стояли нижче від російських... Устами Костомарова старі українські шестидесятники зрікали ся установлення і виробу народнього світогляду, — вони дбали для нього тільки про примітивне, та й то не цілком раціональне і таким чином не могли вповні вдовольнити тих „модних" і „немодних проґресистів", що хтіли-б оставатись на ґрунті українсько-національнім.

Але тим часом „Основяне" провадили свою проґраму далі. Визнаючи потребу для народу релігійних поглядів, вони не могли, звісно, забувати, що проповідником і охоронцем їх у народі являлось духовенство. Важливо знати, чи вони уявляли собі ролю останнього і як власне? На становище духовенства відносно народу вони дивились досить песимістично, — в цьому особливо їх зміцняло знання становища духовенства в часи давні. „В старовину духовенство південно-західної Руси цілком не існувало, як особливий стан, виділений з народу, відзначений від нього різними привілеями. Парафіяне самі, з свого ж осередку, обирали для себе попа... Таким чином сільский піп в південно-західній Русі не виділяв ся з парафіян, залежав від них... Малодушного священника парафіяне виганяли, чи принаймні переставали удавати ся до нього за виконанням треб, і тим рішали його доходів, а для себе знаходили другого, більш твердого в своїх перекопаннях" [2]). Чи те саме бачили „Осно-

[1]) Ibid.

[2]) Основа, 62 р., № 4, ст. 36—41,—Сельскіе священники.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

вяне" і в сучасній їм дійсности? Далеко ні! Тепер духовенство в Малоросії... існує осібно від народу, в усіх умовинах побуту: в його сферу з народу можна досягти тільки шляхом довгого вчення і шляхом багатьох трудних формальностій... Обовязки парафіян відносно священика ще більш відділяють його від них і примушують їх дивитись на нього, як на другого пана в селі, на якого вони теж обовязані робити декілька днів на рік"... (ст. 40).

„Головна причина порвання звязку межи священниками і парафіянами — це брак в більшости теперішніх священиків хрістиянської любови до своїх парафіян, почуття гордого пріоритства, в яким більшість наших сільських пастирів відносить ся до простолюду. Наші сільські священики розвивають це почуття в своїх дітях ще в найніжнішому віці; ще глибше воно вкоріняють ся вихованням в духовних школах і семінаріях", (стр. 41). Зло в сфері духовенства, таким чином, очевидне; „багато священиків у південно-західній Руси уже дійшло до порвання з парафіянами, багато вже на дорозі до того. Як же направити це велике лихо?" (стр. 50) запитує автор в „Основі" і на це в нього одна відповідь. Лихо зникнить ся тоді, „коли священик розіве в своєму серці святе почуття любови, стане уважний до своїх парафіян, більше стане думати про їх духові потреби, — коли припинить в своєму домі вживання лайливого, ганебного слова „мужик" [1]). Спосіб ніби дуже простий, але й наївний. Раз моральний підупад тогочасного духовенства зява масова, раз вона залежить від таких соціальних причин, як відповідний лад школи, лад економічний, лад державний і т. д., — то чи поможе індівідуалістична проповідь „направитись" тому, хто цілою душею поринув у море життьових невисоких дрібниць?...

Такою ж наївністю бренить і вказання на те, що „на священику лежить обовязок учити"... Навіть коли б для такого навчення досить було згаданих Костомаровим дисциплін, то чи захтіли-б займати й „мужика" ті, для кого він тільки „мужик"... Таким чином зовсім слушна критика духовенства руйнуеть ся наївним указанням мір, що при існуванні даних умовин не могли бути переведені в життя.

[1]) Ib., ст. 51.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Одже хто вчитиме нарід, — коли священики не можуть його вчити, — ставить нове питання „Основа“ і спиняеть ся на оффіціальних представниках сільського вчення — учителях. Критиком тогочасного вчительства являеть ся Чубинський, „Основянин“ ще молодий. Тогочасний вчитель зовсім справедливо „Основи“ не задовольня. „Учителем у теперішніх сільских школах — або укінчений семинарист, що не знайшов собі молодої з достатним зиском, або діякон, або священик. Перший не може горливо виконувати свого обовязку: він кожну хвилину вигляда молодої з місцем... Діякон або священик беруть на себе цей обовязок за-для додатку певної суми до платні... Виконання треб і хазяйство забірають увесь їх час і вчительський обовязок стоїть на доволі далекому пляні. Чого вчать у сільських школах? Чотирі роки вживаеть ся на вивчення церковного та свіцького письма, грамоти, чотирох правил аритметики і церковного співу. Все це вчить ся механічно. Жуеть ся буквар, потім часослов і псалтир. Хлопець, нічого не розуміючи, вичуе“ [1]). По такій суворій критиці школи, що цей новий автор в „Основи“ пропонуе для кращої освіти народу? „Хто хоче бути дїячем в осереднку народу, — каже він, — той мусить перше перейнятись світоглядом народу... Іти зразу насупроти народніх вірувань не можна. Тільки непомітним для народу чином можна спричинитись до знищення забобонів і лехкодумства... через це ми вважаемо вельми важливим те, хто стоїть на чолї школи“ [2]).

А на чолї школи мусить стати учитель-селянин; а для їх утворення повинен явитись інститут, де-б викладалось господирство, де-б учились народні права... Такий учитель був би для народу своїм і тільки він повів би нарід до справжньої освіти. Не вважаючи на суперечність з передвїшою думкою другого автора, по якій таким вчителем міг би явитись священик, ми знову завважимо утопічність пропонованого заходу... Чи можливо було думати в ті часи, епоху ще не ліквідованого кріпацтва, щоб був завязаний подібний селянський інститут? Звичайно ні! Але тут важливе

[1]) Основа — 1862, ст. 56, № 4, — „Два слова объ училищѣ и учителяхъ“.

[2]) Ib., ст. 58.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

те, що роль сільського вчителя підносить ся на велику височінь: він мусить бути народнім проводарем; він повинен, в одличку від думок Костомарова, стати „сїячем горожанського виховання в народї“ [1]). І ми запамятаємо ці слова, коли робитимемо свій останнїй висновок, а тепер замкнемо розгляд думок „Основян“.

З вищесказаного ми можемо собі більш-менше представити картину їх головних цїлей і думок. Яко громада колишнїх демократів-методіанцїв, „Основа“ ставила своїм кумїром нарід. Вона ідеалїзувала його. Вона вірила в цей нарід, яко в могутну, багато випосажену клясу. Вона часом вважала його кращим, чим він був. Але мимо всього того, вона думала, що нарід треба вчити, всяким чином підносити і вести вперед. Во імя чого і куди? Во імя світла, і вести туди, де горить народнього щастя зоря... Але чи розуміли однаково і рацїонально свої завдання і шляхи до них „Основянські“ народні проводарі? Далеко ві! Нам неясний їх економічний ідеал, а оскільки він прогляда, то він скидаєть ся на західний буржуазний індівідуалїзм. Нам не цїлком ясний „Основянський“ просвітний ідеал, а оскільки він ясний, то скидаєть ся на розумовий хаос, де панує нерацїоналїзм.

І коли ми спитаємо себе, через що так сердив чільнїшого старого „Основянця“ „модний прогресизм“, то неприхильную для нього одповідь ледве чи розважить той „Основянин“, що допіру радив зараз розвивати в народї його горожанські почуття.

Але при цих хибах чи має „Основа“ вагу? Безперечно так! Вона має її за свій чистий, вірний демократизм. Священним словом лунає для них недавно визволений, але ще „тим-часом-обовязаний нарід“. І ця висока до нього любов запалюєть ся в серцях тих, хто щиро читав турботи „Основи“ про нарід. Не багато дійсно рацїональних мір подавали „Основяне“ на те, щоб піднести свій нужденний нарід, але на загально-панському похмурому фонї і то була маленька світла зоря.

---

[1]) Осмова, 62, № 4. стор. 61.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

II.

Розглядаючи програму Кирило-Методіївського братства, ми крім демократизму одзначили український його патріотизм. „При сполученні в одну славянську державу кожний славянський нарід мусить мати свою самостійність", так говорив їх другий програмовий пункт. Зовсім природно було сподіватись, що в „Основі" розяснено буде коли не цей самий пункт, то принаймні вказано буде його підставу. Цього особливо треба було сподіватись через те, що журнал виступав, яко орган українських патріотів і значить мусив оборонять свое raison d'être. Це він мусив зробити і через те, що „Основа цілком умисно усунулась від розязання фільософських і инших загально-людських загадань, а спинилась головно на спеціальних інтересах українського народу. Одже коли Методіанці підняли колись питання про його самостійність, то чи проявили вони в „Основі" чим небудь це захоплення молодих своїх літ? Чи довели вони, що наш нарід має право на самостійне життя? Одповіль на це ясна; її дав Костомарів у статті: „Двѣ русскія народности".

В цій статті, на підставі історичних і инших даних, він спробував довести, що наш народ окремий від великоруського та польського, своїх найближчих сусід, і як окремий, звісно, має право на своє окреме життя. Мало того, вимога сього окремого життя не есть український еґоїзм, вона умовляєть ся альтруїстичним мотивом, а власне тим, що існування нашої народности потрібно для инших народів, що наша народність доповнить їх і через те вона повинна існувати. Вплив нашої народности „мусить не руйнувати, а доповнювати і обмежувати ту корінну засаду великоруську, що веде до скупчення, до злиття, до строгої державної і спілкової форми, що поглина особу, — і те поривання до практичної діяльности, що впада в матеріяльність, рішену поезії". Південно-руський елемент повинен давати нашому спільному життю засаду, що розчиняє, оживляє, одухотворяє. Південно-руське плімя в минулій історії довело свою нездатність до державного життя. Воно справедливо мусило від. ступити перед великоруським, примкнути до нього, коли завданням спільної руської історії було складання держави-

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Але державне життя сформувалось, розгорнулось і зміцніло. Тепер природно, коли народність з другою протилежною засадою і вдачою вступить у сферу самобутного розвою і вплине на великоруську" [1]). З огляду на це „Малороси пізнавали і пізнають неминучість і нерозривність язку з Великорусами, бо останні здатні стільки ж, як ми не здатні, до орґанізації, до підпори суспільного тїла і правильности його функцій; з свого боку ми не лишимо ся зайвими для моральної цівілїзації Великорусів, доказом може слугувати те, що добрий великорус, як тільки заїде до нашого народу, неодмінно нас полюбить і симпатизуватиме малоруському народови" [2]).

Не вдаючись тепер в оцїнку уваг Костомарова і не сумнячись поки що в симпатіях до нас „Великоруссовъ" заїжджих, ми тільки можемо пожалкувати, що їх, очевидячки, мало до нас заїздило, бо з усякого приводу від різних Великорусів „Основі" довелось видержати досить неприємних сцен.

За що ж такі неприємности міг одержати український журнал? А власне за свої думки про самостійний національний рух.

В чім мусила проявитись ця самостійність на думку „Основян"? Насамперед в національному самоозначенні України, для чого треба вільного розвою, виразнїшим проявом якого була рідна мова і літературна творчість. От ці то ідеї в нашому життї поставили собою пункт, біля якого розпочалась суперечка і за який, „незаїжджі Великоруси" наговорили українцям чимало гірких і несправедливих слів. Для цього ними було навіть вжито типічного заходу, що практікуеть ся часто й тепер: знайшов ся у них землячок — „тоже малорос" Соковенко, який виступив проти своїх і своїм українським імям задумав зміцнити великоруський виспід, що українцям самостійно не слїд існувати, що б не роздвоювати сил Руси.

Одже нашим шестидесятникам треба було вияснити, що до Великорусів, свій стан. Почав його вияснати Кулїш...

[1]) Основа — 61 р., № 3. ст. 77 і 19.
[2]) Ib. ст. 79.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Поміщаючи у себе статтю землячка Соковенка про ступінь самостійности нашої літератури, яку землячок одкидав, московський „День“ говорив про нас: „це їх хитрий спір; ми віддаляємось від участи в ньому; це спір межи своїх“... І на думку „Дня“ це значило, „коли вже самі малороси визнають або відкидають щось у своєму письменстві, то це діло розв'язане“. Протестуючи проти такого заходу, Куліш завважав: „так робив і князь Велико-Гагин в часи Чорної Ради. Теж робив і князь Голіцин при обранні на гетьманство Мазепи. Можна б багато вказати прикладів такої суто-московської політики; але покиньмо на бік Москву і покличемо на суд того, хто їй прислужився“ [1]). І Куліш на хвилину Москву покида, але покида за тим, щоб обвинуватити зараз її. Він каже: „правда, редактор в примісці усовується від відповідальности за несумлінність свого співробітника, але ж вибір співробітника залежав від нього... „День“ все таки підляга обвинуваченню в неуцтві відносно того предмету, про який мова в його статті [2]). Що ж, одначе, писав Соковенко-земляк?

Він доводив „тожсамість української мови з великоруською через подібність багатьох слів у тій і другій“. Він звав „дитяче-непотрібною грою відокремлення української мови“ [3]); він заявляв, що такі письменники, як Барвінок, Глібів і др., „пристачають нам живі матеріали, добуті з вуст народу, фактично свідчать нам про тожсамість української мови з новою великоруською“ [4]).

Що-ж слід було про подібні вісенітниці говорить? На наукову річ можна було поважно і відповідати; на вискок досить було декілька іронічних уваг, що Куліш і зробив. Але надійшов час і трапив ся, порівнюючи, більш поважний матеріал. Поки ми досягли зединання, перевіряли його скутки, вживали ся в них і т. д., наші літературні інтереси тягли в один бік; тепер же, коли єднання завершилось — і для нас настав час правильного літературного розвою. Крайня централізація в мові була б погибельною перешкодою спільному добробутові і освіті; „единоображенія

[1]) Основа — 62. № 3, ст. 36—7. — „Отвѣтъ моск. Дню“.
[2]) Ib. ст. 37.
[3]) Ib. ст. 38.
[4]) Ib ст. 39.

Generated on 2015-08-18 18:44 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

утворя в нас потворність і юродство“ [1]). „Як би там не було, — продовжує автор, — але українське письменство ствердило вже своє існування; південно-руська мова і устна південно-руська словесність, з якої розвинулась без огляду на самі неприхильні умови, словесність письмовна, — з незапамятних часів ведуть свій початок; письменна словесність, своїм змістом, представля вірні завдатки дальшого розвою, становить безперечний і законний факт нашого суспільного життя. Живість українського письменства найкраще довести простотою і природністю її появи: люде, що живіще від інших почули потребу народнього самопізнання, зучили свій народ, і, переконавшись, що „лучче своє латане, а ніж чуже хапане“, стали писати по українському. Нам, з автором „Современной лѣтописи“ тепер лишаєть ся просто прийняти цей втішний прояв пробудженого самопізнання і щиро, з пошаною до народу і його дїячів, підпирати чисту справу во ім'я просвіти, любови і правди, не мудруючи лукаво, не захоплюючись занадливими мріями, — але і не стїсняючи себе жадними завчасними системами. „Не вважай на врожай, сїй жито — хлїб буде“ [2]), закінчив свою статтю автор.

Виступаючи проти згаданого типу Великорусів, з якими не годили ся часом і їх соплеменники, як напр. „Современникъ“, і які повставали проти мови українського письменства, редакція „Основи“ боролась і проти инших, що не задовольняли ся змістом нашої літератури, при всьому до неї спочуттї. Варта уваги полеміка Кулїша з одною вельми шановною дамою, не українкою, але такою, що „гаряче любить і шанує український нарід“ і яка визнає, що „напрям української літератури — квітчаний (цвѣточний) і що вона не дає „справжнього знання“ [3]). Проти цього Кулїш одповіда: „не роспросторюючись про багато причин трудности дати українській літературі вживання реальне, скажу, що тїльки два роки минуло з того часу, як переконання в необхідности розвою української мови, в розумінні елементу життевого, перестали (звичайно, далеко не всї) вважати недо-

[1]) Основа – 61 р. № 2, ст. 258.
[2]) Ib стор. 259.
[3]) Основа—62 р., № 3, ст. 41.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ладністю. Почекайте доріктн нам; подивіть ся на історію инших письменств і прирівняйте наше становище до стану инших громад. Та і що ви так гаїваетесь на „цвіточність“ нашої літератури? Жадний плід не являеть ся перше цвіту... Крім того, ми не обмежовуемо нашої діяльности на саме літературне квітоводство. По змозі ми даемо нашому народови і те, що по вашому для нього потрібніш. Ви забуваете про Галичиву, де шкільне викладання і судівництво провадять ся на загально приступній південно-руській мові У нас в українській літературі переважае (по части й по конечности) напрям беллетристичний, у них — ріжний. Ні той, ні другий не лишить ся без жизненних скутків. Обмінятись не довго, аби одкрилась матеріальна змога. Чого бракуе в їх мові, те есть в нас; чого нам бракуе, е в них. Працюючи кожний нарізно, обидві частини південно-руського народу створюють свое слово, яко головний чинник життя. Нудно дивитись з боку, як поволі йде ця справа; багато неприхильних умов паводить на думку про її безвиглядність. Але ми, що дивимось на справу не як чужі, що віддаемо на неї життя, не бачучи і не розуміючи, як вжити його достойніш, — ми не вважаемо її безвиглядною вже через те одно, що її засновано на бажанні собі і другим праведного добра“... [1]).

Ви кажете, що „малоросійська література занадто „изящна“, занадто естетична... занадто миляка для могутних рук селянина. Вона не здатна для підбурення молодих умів для правильної самодіяльности, до правильного розвою“ [2]).

„Хто ж вам сказав [3]) — запитуе Куліш — що наша література існуе тільки для поселян? Ми до поселян не належимо, але знаходимо втіху в читанні Квітки, Шевченка і кращих перших оповідань Марка Вовчка, все одно, як знаходимо втіху в художних картинах природи української.

Але незалежно від естетичної гідности наша занадто „изящна“, як ви кажете, література мае й практичне значіння: вона знайомить освічених, заможних людей з на-

[1]) Основа — ib., ст. 41.
[2]) Ib. стор. 43.
[3]) Ib. ст. 43 — 4.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

шим простолюдом, від якого вона відбилась, вводить їх у внутрішній його світ, виясня їм матеріальні і моральні його потреби, викликa любов й пошану до нього, — ту любов й пошану, без якої не здійснюють ся надії на кращу будучину".

З цього боку українська література безперечно утворила дійсну послугу громадянству, оцінену всіма чесними людьми; а для багатьох з нас, — для людей, що не розуміють батьківщини без народу, який користуеть ся правом вільно впоряджати свій добробут, — вона була єдиним душевним притулком; розчаровані в моральній адатности освіченої частини суспільства, ми радісно стрівались з простими, чесними людьми, ми спочивали серцем у їх громаді, що носить в собі безперечні підвалини в і д р о д ж е н н я, і більше й більше перекопувались, що йому варто присвятити увесь наш час, усі наші труди"... В цьому простому суспільстві, що-годинно занятому думою про насущник та самооборону, — по різним неприхильним обставинам ще слабко пізнано потребу освіти; межи поселян мало письменних, а значить і читачів і покупців: подумайте ж, відкіля нам було взяти засоби на видання підручників для народу, без надії, що видання окупить ся? Засоби є у панів, а пани поки собою заняті, — і про народню освіту величезна більшість їх навіть не дума... Наші власні засоби — засоби письменницької в спочуттям до загально-народній справи братії — надто і надто обмежені. От причина, через що багато починань і навіть закінчені труди на користь народу не побачили і довго ще не побачать світа...

Все це й багато другого (про що і мушу вмовчати) слід би вам узяти до уваги: тоді б ви не тільки не нарікали б на нас за малокористність наших праць, але, може, навіть подивували ся б і тому, що досі зроблено"... [1]).

„З цих слів ви бачите, що я не ношу рожевих окулярів, які ви радите мені скинути. Я надто гарно бачу, в якому незвадному стані маеть ся питання, ради якого я потратив кращі роки життя. Коли хочете знати правду, то я навіть і не сподіваюсь дожити до нового, кращого його стану: але я глибоко переконаний, що в ньому містить ся прий-

[1]) Основа — ib. (62, № 3), ст. 43—44.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

дешне добро багатьох чесних людей, і для осягнення цього добра рахую на силу річей, на громадську моральність, на рух і потреби нашого часу, а зовсім не на якісь „енергічні і талановиті особи". Взагалі ми, як одиниці, можемо зробити мало. Поводження наших вчинків залежить од ступіня зрозуміння сили річей. Покладаючись на цю силу, ми дивимось на себе, як на службові орґани, через які більш чи менше виправдовуєть ся інстинкт громадського життя. Не нам промовляти суд над тим, що зробить і чого не зробить українська література. Ваша річ тільки знати, що вона зробила і як зробила. Зробила вона — по кількости — мало і розвій її далеко не ріжнобічний, але яка ж література на самому початку своєму не була малою, слабкою і невдоволяючою всім вимогам життя? Порадіємо тому, що зроблено нею — зроблено розумно й чесно" [1]).

Такі глибоко правдиві слова, вічні і для наших часів, промовляє у оборону самостійного українського руху Куліш. Але такий рух мав бути в гармонії з рухом великоруським і на думку Костомарова його доповняти... І як не як, а така гармонія, звичайно, в особі кращих великоруських елементів і наших українських, була. „Современникъ", дуже добре розуміючи вагу українського руху, з приводу Галичан писав, — що даремне вони „пишуть мовою великоруською, і т. чином, одбиваючись від південно-руського племені, не можуть рахувати на спочуття з боку останнього", — і через те він радив Галичанам не писати великоруською мовою" [2]).

Факт цеї поради значний, — коли вже такий першорядний орґан великоруської мисли, як „Современникъ", — радив українців розвиватись в змислі українськім, — то що значать вискоки проти нас не велетнів мисли, а підозрілих купаків? І чого варта балаканина таких земляків, як Соковенко, коли навіть чужі люде заявляють їм що раз: будьте тим, чим ви по національности есте! Зовсім тепер ясно, що тільки подібні відносини до нас, як з боку „Современника"! і могли викликати ту гармонію межи Малоі Великорусами, про яку говорив Костомарів і якою умовлював ся наш самостійний рух. Одже відносини межи обома

[1]) Ib — ст. 42.

[2]) Основа — 62 р., № 5 (ст. 62), — „Объ отношеніяхъ галицкихъ русиновъ къ сосѣдямъ".

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

руськими народностями повинні бути для нас зрозумілі: рівність обох народів мусила стати основою їх національного життя. Які ж мали бути відносини до других наших сусід?

Сусідами нашими, як в Російській Україні, так і в Галичині, були і є Поляки... Яка програма що, до них, була в наших „Основян“? „В данний час, — казав Костомарів,— межи нами і Поляками не може бути такої виміни, такого єднання й братерства, як в Великорусами“ [1]). Причина цьому — соціальне життя: „історія звязала Поляків з Південно-русами так, що значна частина польської шляхти є не що иншого, як перероджені Південно-руси, власно ті, що, силою щасливих для них обставин висунулись із маси. Через те й зложилось в відносинах цих народностій таке поняття, що польська є панська, господська, а південно-руська — хлопська, мужицька.“ Поняття це лишаеть ся й досі, і проявляеть ся у всіх спробах Поляків на так званое зближення їх з нами. Поляки, що балакають про братерство, про рівність, в відносинах до нас висловлюють себе панами. Під різними способами вислову кажуть вони нам: будьте Поляками; ми хочемо вас, мужиків, зробити панами. І ті, в яких ліберальні й чесні заміри ми віримо, кажуть в істоті теж саме: коли не йде мова про панування і пригноблення нашого народу матеріально, то не спірне і явне їх бажання пригнобити і знищити нас духово, зробить нас Поляками, рішити нас своєї мови, свого складу понять, всієї нашої народности, заключивши її в польську, що так ясно проявляеть ся в Галичині“ [2]). Ясних доказів такого прямування Поляків сила. І Костомарів наводить кілька з них, так, напр., краковська газета „Czas“ прямо заявляла, що „Русь не есть Россія, а Польща“ [3]); французьке, інспіроване Поляками „Revue contemporaine“, теж провадило тожсамість Поляків і Українців, так що, по виразу Костомарова, можна „подумати, що мешканці Варшави і Київа тако же між собою тожсамі, як мешканці Москви і Серпухова [4]).

[1]) Ib. 61 р., № 3, ст. 79, — „Двѣ русск. народности“.
[2]) Ib. ст. 79.
[3]) Основа — 61 р., № 2, ст. 121,—„Отвѣтъ на выходки газ. „Czas“.
[4]) Ib., ст. 130.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

В другій книзі того-ж журналу один з Поляків казав про національність Русинів, що „її поривання і перекази— все схиля її до Польщі"; про українську мову, що вона „має всі властивости наріччя польского", і що в XVII в. „вона ще більше злилась із польскою і зробилась, так сказати, перевертою, розмаїтою, дивлючись по провінціям" [1]).

Подібні польські заяви, звичайно, вимагали спростування і до нього взяв ся перш за все Костомарів. Розмови автора про українську мову, ніби парост польської, він, звісно, назвав „билибардою" і зовсім влучно заявив, що вони показують в авторови „круглого неука" [2]). Далі історичними датами він доводить „південно-руську осібність і визначну вдачу в історії південно-руської національности" [3]). Він вказує, що Україна не раз заявляла протест проти польсько-шляхетського панування, від якого визволили її тільки 19-го лютого 1861 року, і свій виклад закінчує так: „на наше спільне переконання, міжнародні спори з Поляками, в даний час, мусять припинити ся і не поновлятись ніколи... Ні шлюб Ягайла, ні Городянскій Сейм, ні Люблинський в його політичною унією, ні Брестська церковна унія, ні деулінські, андрусовські, московські трактати, і ніякі історичні події, що служують польським патріотам доводами прав Польщі на Південно-західну Русь, в даний вік не мають значіння. Про все це можна писати історичні книги, вчені дисертації, читати лекції,—багато з цього може придатись для малюнку, драми, повісти, опери... але все це зовсім ні до чого, щоб практично встановити міжнародні наші відносини. На старі трактати і межеві записи уже й через те не можна спиратись, що наступні трактати і розмежування знищили дійсність перших: наступні так само спирались на силу, як перші у свій час. Час, браття Поляки, час лишити ваші старі байки, час пізнати повну, цілковиту відсутність у даний час всяких прав польської народности на наш південно-руський край; час обертати ся з нами, як з народом, рівним собі, шанувати поривання наше до самостійного і незалежного розвою наших народніх сил, а не вважати нас масою, яка не має, по вислову автора, „істини про руський

[1]) Ib. ст. 130.
[2]) Ib. № 10, ст. 107.
[3]) Ib. стор. 109, „Правда Полякамъ о Руси".

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

дух", ні особности, ні визначеної вдачі, тільки на те й здатною, щоб слугувати сирим матеріалом для польської національности; час шукати з нами не давнішого — затлілого від стародавности, внішнього, але того внутрішнього, духового, морального, на справедливости основаного язаку, який один може бути заставою обопільних поривань до всіх благ освічености і до поводження на шляху розумового і річевого добробуту. Коли, замість оманливих і кривих стежок, Поляки оберуть собі цей простий шлях відносин до нашого народу, то із цього виникнуть добрі овочі як для нас, так і для них. А той шлях, по якому хотять вести свій нарід панове письменники, що будують свої картові домики у Revue contemporaine, — це шлях погибельний. М.: цілком це пізнаємо. Дай, Боже, щоб і Поляки пізнали те ж" [1]).

В цих словах Костомарова ми бачимо влучну відповідь на ті замахи, що робили повстати з Поляків на нашу національність. Але коли ми стежимо доводи Костомарова, то нас вражає одно: він обвинувачує Поляків, навіть найкращих, у тім, що з-за кожного з них виглядає пан і що кожен з них диха шляхетством. Коли навіть одмежувати сферу таких шляхецьких кріпостників, то й то для старого польського шляхетства одержується малюпок сумний. Не вже-ж Костомарів хоч почасти прав? Це питання доводить нас до потреби вияснити погляди Поляків на наш нарід, як на окрему соціальну клясу. В цьому нам помага один шляхецький апологет. З приводу поетичних творів Кулїша, де малювались старо-козацькі подїї, один з Поляків писав [2]): „Ви дивитесь на нас, як на шляхту XVII віка, накидаєте нам переконання, титули, яким ми давно вже не надаємо жадної ваги, не хочете розсудливо зрозуміти того перетворення, яке випробив польський нарід бідашними досвідами в останні сімдесят лїт. Не можу теж припустити думки, що вам невідомо теперішне становище українсько-руського народу і що ви не знаєте, на який ступінь підніс ся він через селянську реформу. Ви мусите знать, що він вийшов уже з крепацької залежности і що ганебні відносини межи паном та селянином більш не існують. А коли ви це знаєте, то за віщо-ж пильнуєте утримувати в народї ненависть до шляхти замість

[1]) Ib. ст. 111—2.

[2]) Основа, 62 р., № 2, стор. 68,—„Полякамъ объ украинцахъ".

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

того, щоб загоювати старі рани? Ця ненависть не виправдуеть ся уже тепер нїчим і по правдї можна сказати, що в ваших творах її більше, як у серцях народу"... „В вашій історії і в переконаннях ваших, польський шляхтич якась шкідлива особа. Час би вирозуміти її безсторонніш. Ви звикли одзначати шляхтича від народу і вважати його чужим народови, зайдою. Крім станових прівілеїв, шляхтич у вас не має за собою нїчого і на Руси грає виключну ролю гнобителя, а нарід завжди маеть ся у боротьбі з ним, як з елементом, що перешкоджа цівілїзації і громадському добробутови... Між тим, сягнувши глибше в історію, ви мусили б переконатись, що самоправно нищити на Руси шляхтича на користь народу ви не маете права; що він по крові, по заслугам і офірам, які приняв, такий же добрий русин, як і всякий другий; що тулубом, виключно простолюдним, покривати українсько-руську землю не можливо, коли хочете в цьому питанї відноситись до історичного права. Такий вихід ставить усе питання в иншому свїтлї. Справдї, на що ви польську шляхту, що живе тут цїлі століття і слугуе батьківщинї, звете тепер чужою і не визнаете за нею місцевих прав лише через те, що вона зробилась станом і зложилась в дусї польської цівілїзації... Ви можете ганити цю цівілїзацію, можете одкидати привілеї шляхецького стану, але з цього ще не виходить, щоб ви мали право рішити її спадщини на користь народови. Таке тлумачення права виключно на користь народови таке ж несправедливе, як було-б несправедливе тлумачення його на користь шляхтї. Шляхту в українській Русї становлять здебільша роди здавна-руські і, в меншости, нобілїтовані на сеймі литовські і польські, що рідпились з першими і, заселяючи цю землю, споруджали міста й слободи. Звісна доля мешканців тій землї: двічі війна обертала її в пустелю, а південну частину України залюднено не більш, як тому сто лїт. Через те не думаю, щоб питання про земську давність могло тут в чомусь підпірати права народу, що, здебільша, оселив ся на цїй землї силою прав, даних йому спадковою шляхтою. Тим більш не розумію, як це ви відмовляете шляхтї право посїдати землю, чи рішаете її спадщини на користь народови" [1]). Так писав Поляк-шляхтич про

[1]) Основа, 62 р., № 2. ст. 69—70.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

становище своїх земляків на Україні, — і в цьому писанні принаймні ясно те, що ми маємо діло з певною ідеалізацією і апольогією шляхецтва.

Що ж можна було проти цих пунктів перечити з боку Куліша? Одповідь й особливо для нас цікава через те, що нею розвязуеть ся одно з важливіших питань про значіння в нашій історії шляхецько-польського стану... Куліш пише[1]): „Я польське і я українське розійшлись, на протязі віків, на таку далечінь, що Поляк, при всьому старанні, не може увійти в природу українця, а українець, при всіх приладах, війти в природу польску не хоче. Освічені представники тій і другої народности здатні сходитись дружне во ім'я загальнолюдських ідей та в любови до поетичности обопільних історичних переказів, але скоро вони роблять ся представниками своїх народів і від абстрактних розмов переходять до справи життя, кожен з них мимоволі мусить піти в свій табір і квитувати ся один з одним зброею, що не сяяти їй під тим самим прапором. Це діло не їх самовільних теорій, це діло історії того й другого народу".

Автор листа каже про „перетворення що виробив польський нарід бідашними досвідами в останні сімдесят літ" [2]). В чому мусим ми бачити це перетворення? чи не в творах польських еміґрантів, чи не в тих утопіях польонізування руських країв, якими він так хоробливо марить? Ми знаємо, якими були вільні Поляки. Їх сучасний стан натихає нам спочуття; але ми ніяк не ручимо ся, що з поверненням більшої свободи не верне ть ся старий польський дух, під иншими формами. Велику призру на те складають в наших очах ті дикі мрії, що ми й читаемо в польських писаннях, і чуемо в живих польських уст, — мрії про розширення Польші по Смоленск и Дніпро, про орудування Славянським світом, про політичний месіанізм і Бо-зна ще про віщо. Люде, до такого ступіня не заборчі, як ми, що бажають кожному бути, чим він хоче і як йому мило, мусять відцурати ся сусіди, що просить розвязати йому руки, либонь, з готовим уже пляном підгорнути під себе инвольців". Про те, що „народови українському тепер

[1]) Ib. ст. 75.
[2]) Ib. ст. 77.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

добре у Поляків дідичів, я не можу розпросторюватись, бо мусив би увійти в не зовсім придатні до друку історичні подробиці з недавнього часу, але спитаю: чи любить взагалі народ польську шляхту в Західній Україні? [1]). Ні і сами ви кажете, що ніби ми „піклуемось утримувати у народі ненависть до шляхти... Ви кажете, про те, що цеї ненависти більше в наших творах, як у серцях народу. Відкіля ж увійшла вона в наші твори?... Коли наші поеми і думи про старі часи, про часи його страждань від польської шляхти жваво його цікавлять, значить, в серці у нього є почуття, а в голові перекази, відповідні цього роду поезії. Та й чим ви уявляете поета, кажучи, що він мусить заговорювати старі рани? Адже поет — не що пише, як прямий продукт народнього почуття, народніх понять. Яким же побитом він може висловлювати не те, що йому натихає життя і чого жада його нарід! Заговорювати рани! Та хіба Міцкевич заговорював ваші рани? Через що мусить гоїти їх Шевченко? Та вони самі були болючими ранами своїх народів, самі боліли серцем так, як їх народи! Ні, всі терпіння своєї нації мусить зливати поет у своїй пісні і через минуле будити сучасне... Що ж то за правне і міцне становище шляхти серед українського народу, що вона боїть ся його споминів, затуманених віками неписьменности? Що то за толерантність шляхецька, коли освіченіші люде обертають ся з докорами до автора, якому, на їх думку, нарід буде живо спочувати, і перекопують його замовчати про те, що становить єдиний скарб Українця?" [2]). „В творах наших [3]) ми не заходили ще в розмову про аґрарний закон; але польська шляхта бачить уже для себе небезпечність і з цього боку. Ми тільки скажемо, що, звучи своєю вітчиною Польщу, а себе нащадками староруських родів, вона сама визначає на прийдучий час права свої на те, що посідає спадком на Україні. Ми не торкаемось питання про стани (сословія), не говоримо також про те, як висловив ся мій кореспондент, щоб покрити цілу Українську Русь виключно простолюдним тулубом, поки це ще не наша річ; але ми не можемо припустити думки, щоб душею

[1]) Ib. ст. 78.
[2]) Ib. ст. 79.
[3]) Ib ст. 81.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

народу могли бути чужоземці, які звуть себе Русинами тільки в полемічних статтях. Ми вважаємо в народі його власну — не шляхетсько-польську душу. Коли він не мертва маса, то в ньому одкриють ся все, що потрібно для його дальшого розвою. Таким чином, ми цілком не дорожимо присутністю на Україні непроханих цівілізаторів її і не сумнимо ся, що без їх участи справа наша пішла б вірніше! Але цівілізатори наші ніяк не хотять обійтись без нас і настирливо набивають ся з своїми доброчинствами, яких ми не потрібуємо. В наших руках — пишуть вони, — просвіта й гроші, а у вас нема ні того, ні другого, — що ви без нас зробите? Коли ми захочемо щось зробити завтра, то, звичайно, трудно обійтись без того й другого; але ж ми не такі нетерплячі, як думають Поляки, а просвіта й гроші не є щось приступного одним і неприступного другим. Час дає народам те й друге при найтрудніших обставинах і на самих убогих і тісних просторах землі. Ви — по вашому — освічене й багате суспільство XIX віку, а ми будемо таким суспільством, може в XX в. Через таку ріжницю нема чого звертати з свого ясного шляху на примарний чужий" [1]). „Що ж до того, що ми не знаємо досить фактів, які переконали б нас у тому, ніби сучасні Поляки цілком не подібні до своїх предків" [2]), то „вони не мали змоги довести це відносно Українців цілою нацією, тоді як поодиноко показали досить сумних зразків своєї шляхецької пихи, свого байдуже до долі народу і навіть призирства до його матеріальних потреб. Перелічувати ці приклади я не можу, але історія нічого не забуде.

Щоб примусити українських письмовців малювати Поляків такими, як вони тепер, треба Полякам уразити українські розуми своїми гідностями в такій сильній мірі, в якій їх предки вразили ці самі розуми своїми хибами, вадами і злочинствами; треба, щоб нарід сам переміняв про них свої поняття і замість ненависти, яку ми буцім тільки роспалюємо, запалив ся до них вдячною любовою. Поки ця зміна не здійснить ся, доти не перестануть письмовці українські викликати з минувшини окривавлені тіни

[1]) Ib. ст. 81.
[2]) Ib. ст. 83.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

своїх предків, що заповідали нащадкам стояти за правду, якої вони не мали сили оборонити від польських маґнатів" [1]).

Так по всіх пунктах проти польської шляхти повстає Куліш. Зістаючись шляхтою, вона не може бути приятелем нашого народу, вона є ворогом, проти якого цілком справедлива боротьба. Що ж треба робить тій шляхті, що живе на Вкраїні, що навіть вважа себе нащадком Русинів і хтіла б стати другом українських людей? Для цього має ся рада в Куліша [2]). „Тягти десь нечисленному станови цілий нарід, чудна річ. Зеднатись з цим народом, злитись з ним своїми симпатіями — річ природна. Українські Поляки згожують ся, що вони, здебільша, ті ж Українці, обернені католицтвом і польщизною в иншу народність. Що ж може бути придатніш для освіченого мислителя, як вернутись на той простий шлях, яким ішли їх предки, не зведені ще езуїтами та варшавськими політиками".

От той шлях, який рекомендує для Українських Поляків, або вірніш кажучи, для ополячених русинів Куліш. Шлях, правда, трудний, але нормальний цілком і, як ми побачимо далі, де-хто ним навіть в ті часи пішов. Але чи розвязує такий вихід остаточно польсько-українське питання?

Що робити Полякам, що не живуть на Україні і які відносини можуть бути в нас до них. Це питання розвязуєть ся просто тією програмою, що мав колись Кир.-Методіевський гурт і що в „Основі" її повторив. Кожна славянська народність мусить в славянській державі вважатись за самостійний член, ні одна народність не мусить другої душити... Одже, не вважаючи на підозріння Костомарова до Поляків за їх шляхецтво, кожний „Основянин", як це видно в цітованих зараз статій Костомарова й Куліша, носив у своїй душі ідеал, що-б

Усі Славяне стали
Добрими братами,

і що-б, як казав той самий Шевченко:

„Житом — пшеницею, як золотом покрита, не розмежованою осталась навіки од моря до моря — Славянська земля".

---

[1]) Ib. ст. 83.
[2]) Ib. ст. 85.

Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

III.

Науково-публіцистичний орган „Основа" став виразником думок кращих людей України: їх патріотизму, їх демократизму і всього того, що на думку тогочасних проводарів було потрібним для добра рідного краю. Але наш край, в російській його частині, ділив ся на дві половині, що й тоді і тепер, відповідно особливим історичним умовам, вимагали різного роду уваги. Лівобережна Україна підлягала давньому процесу русіфікації, — Правобережна — польонізації, і через те від культурних її представників треба було різних заходів роботи...

Русифікатори, маючи за собою російську культуру, в подобі головної літератури, накидали Українцям ті овочі, що повинні були піднести Українців і звязати їх в одно ціле з Великорусами. Польонізатори мали теж свою національну мету, але крім цього, до національних поривань Поляків приточував ся ще один додаток, який був у значній мірі чужий обрусителям. Останні проводили свою русифікацію з центру, посилаючи до нас своїх урядників. Через те ні русифікація, ні боротьба проти неї з боку Українців не мали соціальної ціхи. Не те було на Правобічній Україні, де польонізатором була кляса дідичів польських, або спольщених; для польського дідича наш селянин був хлоп, нижча істота, — через те відносини між Українцями та Поляками були відносинами межи народом і шляхтою, дворянством. І через те боротьба межи ними мала соціальний кольоріт... Правда, трудно врешті провести лінію межи русифікацією та польонізацією, бо і на Лівобережній Україні до русифікації схиляєть ся вища кляса, але важливо одно: русифікацію головно запроваджувала не наша кляса дідичів, а уряд; польонізацію-ж вела та сама кляса, що жила біля народу, а не в ньому. От через що в полонізації яскравіше вирізуєть ся соціальний кольоріт, от через що в боротьбі з польонізацією наші патріоти звертали увагу і на національний і на соціальний бік, а в боротьбі з русифікацією головно на бік національний. Все це треба памятати, коли захочемо собі пояснити, — що мусіла робити інтелігенція з „Основи" з приводу означених замахів на нашу народність і як вона це робила. Погляд на цей

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

пункт ми вже бачимо в статтях Костомарова та Куліша, але ці люде для 60-х років були попереднім поколінням, — важливо знати, оскільки прийнялась їх проповідь на рідному ґрунті; оскільки знайшли відгук їх слова в силах молодих, що мусіли понести їх принципи у життя, що мусіли доповнити їх своїми думками і в тому чи иншому розумі українську справу піднести ще вище... Такі люде, як звісно, знайшлись, і одним з них явив ся відомий лівобережець П. І. Житецький. В часи „Основи" він, як висловлюеть ся редакція, був ще „молодим ученим" і до того, філольоґом — спеціальність, в якій не були знавцями ні Костомарів, ні Куліш. А тим часом потреба в цій науці була пильна. Питання про мову українську здіймали й Великоруси й Поляки, їм відповідали в „Основі", але відповідь їх не була відмовою спеціалістів. Виступ Житецького на оборону української справи був споводований виступом проти нас Ламанського, знаменитого знавця славянських мов. З погляду відзнак нашої мови і взагалі відзнак нашого народу він доходив до різних думок, які часто стрівались у російській пресі й потім, які стрівають ся особливо й тепер. От через що змагання „Основи" з Ламанським має сучасну, має, можна сказати, довговічну вагу. Що ж власне говорив Ламанський у своїй статті, поміщеній у Московському „Дні"? Він заявляе „що ц.-славянська мова для української і великоруської е однаковий ґрунт". Він казав, що й тепер наріччя великоруське й малоруське не одрізняють ся межи собою великою кількістю важливих і гострих одзнак. До кінця ж XIV в. і навіть пізніше, вони були незначні, коли й не цілком нікчемні... Так було з живою народньою мовою". Далі Ламанський каже, що „багато південно-руських творів XVI і XVII вв., писано тією ж мовою, якою писали в той час у Москві, Новгороді, Вологді, Поморських містах". Всі ці філольоґічні доводи свідчать, що українське письменство не має наукового права на самостійне життя. Далі йдуть доводи інші. Пишучи спільною мовою з Великорусами і вироблюючи. навіть виробивши, спільну літературну мову, чи е рація Українцям творити ще мову літературну другу, Ламанській розуму не бачить. „Відмовившись, — каже він — від великоруської мови, що в основі своєї одначе належить і Малорусам, вони б відмовились від значної частини свого

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

минулого, своєї історії"... От через що „думка про змогу особливої української літератури (а не місцевої словесности)" представляється йому „велетенською недоладністю", і він разом з Аксаковим може допустити її тільки до „хатнього вжитку", „домашнього обиходу". З огляду на це все Ламанський і не розуміє значіння слів Малоруський чи Великоруський патріотизм, і допускає тільки „Русскій патріотизм"... Проти цих виводів і почасти проти їх основи виступив Житецький. Він вповні згожується з тим, що ґрунтом для української і великоруської мови являєть ся мова церковно-славянська. Але хіба в розумі руйнування нашої мови це щось означа? Значить, ми „в праві подумати, „що й між літературною руською мовою... „і болгарською, сербською і чеською мовами нема істотно-типової ріжниці, бо всі вони відносять ся до ц.-славянської мови так само, як і літературна-руська" [1]). От же факт близькости сучасних славянських наріч до церковно-славянської не має жадної ваги для можливого розвою тих наріч, бо на цій підставі можна-б було відкинути всі ті наріччя, разом з літературним руським... Згожуєть ся Житецький і з тим, що книжня літературна мова Великорусів і Українців [2]), „по розділі Руси на Велику й Малу, єдине однакова. Але чи була ця книжкова мова — мовою народньої свідомости? Чи спустилась вона до народнього світогляду і чи злилась з народнім життям в такій мірі, щоб бути безпосередним і прямим її виразом? Ні, життя йшло своїм порядком, незалежно від літописів, від цього книжнього перетворення її... Для нас не стільки важливо те, як думали і говорили книжки про народ, а те, як сам народ думав і говорив про себе... Про народність мови можна міркувати лише по чисто-народнім памяткам".

Але в тім саме й річ, що навіть „малоруська освіченність XVII і XVIII в. не мала міцного коріння в народі: в підручниках прийнято звати її схоластичною... Через те, які б не були великі послуги Малоруських ученых для руської літературної мови, історично вони не обовязують Малорусів до приняття на завжди руської мови мовою школи і науки." [3]). Наші старі вчені „не були безпосередними пред-

[1]) Основа, — 62, № 3, стор. 8: „Русскій патріотизмъ".
[2]) Ibid.
[3]) Ib. ст. 9.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ставниками Малоруського народу" [1]) і коли б вони ще до Ломоносова утворили руську літературну мову, — все таки вона була б тільки посереднім орґаном для Малорусів, і, потім, самостійне існування їх безпосереднього орґану, їх літератури, з її минулим і прийдучим, все таки було б правним і недоторканним правом, що вони одержали від природи і їх власної історії".

Таким чином, хід нашої історії, навіть в межах, уятих Ламанським, відкида потребу приняття нами літератури чужої. Близьке до неї наше письменство не було орґаном народу: останній має право на свій вислів, на свою літературу. Цей вивід будується навіть при умові признання великої близькости обох руських мов, але коли згадати, що наші старі памятки не тільки вказують на таку близькість, а й на чималу окремість, то подібний вивід стане ще міцнішим. Не перечить Житецький дуже думці про велику близкість нашої мови до великоруської, але вивід його цілком інший. Він припуска навіть повну зрозумілість української мови, в особі Шевченка, для Великоросів, тільки вся ця близькість не має жадного впливу на долю самої мови. І от через що говорить Житецький [2]): „в лексичному складі мови треба одріжняти дві сторони: пні його—доісторичний скарб усіх народностів, які складають одну сім'ю, — і флексії, префікси і т. и. матеріал, вироблений історією. Відносини першого до другого такі ж, які існують межи канвою і рисунком. Очевидячки, що в тих випадках, коли ходить о мови, близько рідні одна до одній, — індівідуальність їх визначаєть ся головно історичним, а не доісторичним елементом. Дати переважне значіння цьому останньому — значить злити дві размаїтих мові в одну. Цілком инша річ, коли лексикон мови розглядатимемо, як утвір історії народньої,— хоча звісно, і цей погляд мусить бути обмежований першим у таких розмірах, щоб не ламаючи прав самостійности мови, усунути мрійне переконання в його гострій відмінности, в його виключній природі. Часто трапляєть ся, що матеріальний склад слова бренить цілком однаково в великоруській і в малоруській мові, але конкретний відтінок

[1]) Ib. ст. 10.
[2]) Ib. ст. 13.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

того слова — такий в одній, другий — в другій мові, і більш того: тож саме слово містить в собі дві різних уяві у двох розмаїтих мовах. Таке, напр., малоруське слово „рокъ", відповідне великоруському „годъ"... Родинні мови багато мають таких спільних слів; але не лексичний бік їх складає індівідуальність мови, а вся сума оригінальних поглядів і представлень, засвоєних словом, життям і історією [1]). Значить, коли навіть слова ті ж самі, і тоді ріжницю межи ними становить їх внутрішний психольогічний зміст... І от, коли фонетична і морфольогічна ріжниця навіть дуже близьких мов робить уже можливим існування на них окремих літератур, то психольогічна їх ріжниця робить таке існування цілком потрібним. „Слова не можна одірвати від життя. Типічність останнього губить свій квіт і дух на чужій мові, — бо ця остання вироблена на чужому ґрунті, і має инші соки. Вона завжди буде, відносно чужого поняття, приставкою, не споєною з ним орґанічно" [2])... „От через що високе художество завжди щире, вірне життю; інакше воно не може бути його втіленням; інакше воно порожня екзальтація, фальшива фраза. Слово поета тоді тільки проймає душу нашу солодкістю і їдкою гіркістю почування, коли само воно є життя". От через що Шевченко на запросини писати руською літературною мовою, відповідав:

Теплий кожух! Тільки шкода —
Не на мене шитий!

От через що „закону злитности слова з життям підлягло і велике слово Шевченка, і велике слово власне тим, що підлягло йому. От тайна того величезного впливу, який чинить Шевченко не на Малорусів одних, але на всіх, у кого є живе людське серце" [3])... Тайна містить ся в тому, що „між творчою силою поета і типом стоїть слово: воно, з одного боку, є наслідок, виробленний своєрідним життям народу, з другого боку — найкращий матеріал до втілення його змісту в суцільний поетичний образ".

Відступлення від цього закону, від користування своїм словом до змалювання свого життя, може вести до самих

[1]) Ib. ст. 14.
[2]) Ib. ст. 12.
[3]) Ст. 12.

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

немилих наслідків. „Звісно, що Шевченко пробував свій поетичний геній на літературній руській мові: матеріал виявив ся чужим його природі і його „Тризна“ вийшла звичайним твором руського записного віршника. Здавалось, що після цього люде, які товчуть про свою любов до рідного життя, замовкнуть, коли тільки раніш у них оставалось хоч тінь сумніву що до того, бути чи не бути Малоруській літературі, як самостійному органови загально-руської мисли, чи розвинутись їй у повний квіт самородного життя, чи це олжа, мрія, і вона мусить заниділи, як хирна рослина, що показалась на світ божий в негоду? Ні... вони... добивають ся того, щоб усе своєрідне затушкувати і всунути в одну спільну готову категорію... Що, коли б насправжки Шевченко послухав ся їх? де б ділись ці „Наймички“, „Катерини“ і багато, багато иншого! де б ділось велике всеславянське імя Шевченка? Воно б роспустилось, як крапля, у всеросийському морі. За те руська література збогатилась би зайвими віршами і віршоплетами, подібними більш на вимочки, як на живе слово“ [1]).

Таким чином, всі обставини говорять за те, що наша література мусить існувати, — цього не одкида й Ламанський, але обмежує її ролю patois, це-б то провінціалізму.

Проти цього гаряче повстає Житецький [2]). „Незрозуміло чудний цей погляд у привільованої освіченности на народню мову у наш час, коли не замерли ще останні гуки поезії Шевченка, коли в цьому patois великий поет одкрив народню особу, зміцнивши їй назавжди вільний і самостійний орган в мові, якою сам писав. Мова — вільний орган духа: вона цурається арістократизму і всяких умовних рубрик, придуманих цівілізаторами. Його повність — мусить бути повністю життя, безвідносно до каст і поділів, що в ній існують. Через те для нас однаково смішний, — як шляхецький гонор Поляків, що обзивають малоруську мову хлопською, так і вельможна делікатність Великорусів, що вживають для ції мети французького виразу і стверджують, ніби малоруська мова на завжди лишить ся мовою простолюду, а не школи й освіченности. Але невже справді Руська

[1]) Ст. 19.
[2]) Ст. 11.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

мова має монополію бути органом науки, проводарем освічености"?... Не вже ж українська мова не має „повного права горожанства в сім'ї слав'янських мов, ствердженого свідоцтвом фактів непідбійних"? На всі ці питання одповіда загально-славянська, загально-руська і, в той же час, строго українська поезія Шевченка. Вона є наслідком минулого і свідоцтво сучасного. І те далеке минуле, в якому історик нічого не відрізня, крім темних нарисів, коли українська народність ще не відрізнялась від спільного Славянського роду, і те минуле, коли вона спійно з великоруською являєть ся одною подобою, — все це увійшло в поезію Шевченка, як в один спільний і широкий поток. Вона вводить малоруську народність в сім'ю Славянських народів, як індівідуальне ціле, як живу особу, — особу, що типічно різнить ся і від польського народу і від великоруського".

Одже коли ми, говорить Житецький про Ламанського і йому подібних,[1]) „називаємо себе загально-руськими патріотами, то нащо, закривши очі, одним помахом пера хочемо викреслити з загально-руської природи ще одну силу, що так яскраво засіяла свіжо в поезії Шевченка?" „Ми думаємо, що життя не можна всупути ні в тісні, ні в широкі рами, — ні замкнути його безвихідно в сферу чистої індівідуальности, ні рішити його індівідуальности: хай краще вона сама в нутрі себе розкриваєть ся і сама себе означа. Одже питання про те, як і що візьме малоруська література у руської науки і освіченности, мусить розвязатись практично і при тому самим малоруським народом, а ніяк не трибуналом руських патріотів, що не можуть зрозуміти руських інтересів на другій мові, крім своєї власної і своєю виключністю ламають рівновагу сил всього руського племені. Ці місіонери освіти, що діяють під прапором народности, забули, що нарід перш за все вимагає від своїх вихователів поваги до його власного світогляду, виробленого далеко від шкіл, і що цей власне світогляд є точка опори, від якої мусить піти весь його прийдучий розвій. Одірвати нарід від цього ґрунту — значить роздвоїти його природу, значить забезпечити вічне існування двох змішаних категорій —

[1]) Ib. ст. 16.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

суспільства і народу" [1]). Накинути-ж нашому народові чужу йому форму, це значить, на думку Житецького, — „запропонувати Малоруському народові рецептовий скік, і таким чином помножити без краю масу тих розумових калік, яких і без того досить в Малоросії і які складають її хворий бік, її розтрощений початок" [2])...

Так боронив лівобережець Житецький свого рідного народу і права його на окреме існування... Правда, в ті часи не було в цього народу доказів, які маємо тепер в подобі численної талановитої української літератури і других проявів нашого життя, але досить поки що й цього... І з матеріалом тогочасним Житецькому довелось показати, що міцна тільки та течія мисли, що має за собою нарід.

Не вважаючи на те, що Житецькому доводилось ставити питання на демократичний ґрунт, його опоненти не являлись антидемократами: такі, як Ламанський, були інтелігентними людьми і на своєму прапорі ставили також інтереси народу.

Інакше стояли справи на Вкраїні Правобічній: там, як два ворожих війська, озброїлись одна проти одного польська шляхта і український нарід і почали війну, в якій подоланим завжди був нарід. Тадей Рильський виразно малює цей стан речей. Він ділить польську людність України на декілька течій. Одна з найбільш росповсюджених ґруп — мошродзеї, до якої належать „дідичі різних ґатунків і поділів" [3]). Це типічні кріпосники, лібералізм яких виявляється в постійних образах на сторону „священників православних і дрібних урядовців", патріотизм в тому, що, коли від них попросять грошову офіру на якусь польську справу, то вони заявляють, що „хоч ми й Поляки, але в нас є свої місцеві інтереси", а коли забалакають з ними про місцеві народні інтереси, напр., про якусь місцеву народню школу, вони одмовлюють: „нам до цього нема діла, ми Поляки" [4]). Демократизм їх містить ся в призирстві до хлопів. „Але є справа, — каже Рильський, — де енергія їх проявляєть ся

[1]) Ib., ст. 18—19.

[2]) Ib., ст. 21.

[3]) „Нѣсколько словъ о дворянахъ праваго берега Днѣпра" — Основа, 61, р., Дек., ст. 93.

[4]) Ib. ст. 94.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

надто блискучо — це власне в противленні всякому зближенню з селянами і всякому проблискові південно-руської народности. Чи посміє хто забалакати дружне з селянами, чи зважить ся дати йому українську книгу — підуть пересуди від Київа до Житомира, від Житомира до Кам'янця, і по всіх закутках... Причини подібних чуток легко вгадати: шляхецька гордість, нечиста сумління у відносинах до селянства („на злодію й шапка горить"), поривання до польонїзму тутешнього краю, — от мотиви, що примушували обзріхувати кожного, хто зважить ся висловити симпатію до селянського люду і до південно-руської народности". Все, що роблять чоловіки en grand, їх шановні жінки роблять en petit, з мішаниною, звісно, сантиментальних зітхань. Штука робити пльотки і набридати дворакам доведено в них до доскональности. Звісно, чулі панї, плачуть, коли їх слуг карають, але самі вони свідомо доводять до цього своїх чоловіків, при чому звичайно додають: „яка це страшна річ, що avec nos gens інакше не можна робити". [1]).

Ці кріпосники були найбільш солїдною частиною тогочасного шляхецтва на Вкраїні. Перейдемо до менш солїдних, до пропагандістів ідеї шляхецтва, послїдовців повітряної містики Красиньского. Те, що в попередній групі являєть ся з цинїзмом невмитої, брудної дійсности, те оточуєть ся тут нудним туманом слізних зітхань. Теорії цїї групи схожі з тими фосфоричними вогниками, що носять ся над старими могилами... „Не шляхту хлопить, а люд шляхетнить треба" — от девіз їх соціальних понять. Фраза ця в теорії досить смішна — каже Рильский, — невже нема більш розвиненого людського типу, як шляхтич? Для нас вона навіть дуже обурлива. Вона нагадує нам шляхтича, з усїма його шляхецькими переслїдуваннями не-шляхецької черні, шляхтича не тільки якихсь давніх часів, але часів, що далеко ближчі до нашої памяти... Заступник їх поглядів у цьому розумі є д. Коронович, в творі — „Słowo dziejów polskich". Цей добродій так усе вмів ушляхетнити, що в нього промова депутата Теніївського, який доводить, що можна обдурити козаків і не виконати постанов Гадяцької умови,

[1]) Ib. ст. 95.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

їм самим підписаної, вважать ся благородною“ [1]). Що-ж до католїцизму, то люде цїєї ґрупи боронять його непомильности, на підставах історичних, звісно, вложених à la Коронович, — і навіть часто доводять потрібність отців єзуїтів. Про це ми, що не визнаємо непомильности католїцизму, яки блуждаючі в пітьмі вівцї, яким судило ся піти до пекла, — не будемо говорити щоб утекти більшої духової гибелї. Крім цеї ґрупи треба ще відзначити козакофільську молодь, що славилась нехтуючими гадками про всяку не польську народність; представники її „дуже добре їздять верхи, цькують зайцїв, носять якісь quasi-козацькі свитки, свистять громогласно і співають сороминських пісень людових, иногї читають Богдана Залеського, Чайковського і Мальчевського, иногї бють своїх льокаїв-козачків, але при цьому приповляють, щоб підперти любов до своєї народности, що це по-козацьки... І за те, що існував якийсь Шевченко, вони знають, але про те рідко хто його читав, а корифей їхнього смаку, д. Падура, каже, ніби Шевченко відгонить хлопським дьогтем і за 20 к. та чарку горілки ладен би різати першого ліпшого шляхтича. Та про те він і мови не знає добре“ [2])...

Такий нерадісний малюнок представляє більшість польського суспільства на Україні 60-х років... Правда, мають ся між ними лїберали, — але в них є деякі традиції, зачерті з того осередку, з якого вони вийшли і який примушує їх почасту перечити інтересам місцевої народньої маси [3]). Через це „делякі з них — лїберали в університеті, ставши дїдичами, зразково гноблять селян“... Через що „деякі з них обороняють такий сїльоґизм: потреби народу виражають ся в його освічених представниках; а як більш освічена частина тутешнього суспільства (intelligencja kraju) ополячилась, то значить тутешній край польський!“ [3]). При таких даних лехко бачити, що між польською шляхтою і народом Правобічної України спільного не могло бути нїчого. Що ж мали робити люде, що пізнавали потреби народні і протилежність їх інтересів з шляхетськими; ті люде, що не могли йти слїдком за шляхтою, а вважали потрібним слу-

[1]) Ib., ст. 96.
[2]) Ib., ст. 97.
[3]) Ib., ст. 98.

Generated on 2015-08-18 18:45 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

життя народови... Їм лишалось одно, — коли вони були Поляками, порвати все з шляхтою, коли ж вони були ополяченими Українцями, то порвати все з польщизною... Таким чином склалась нова і єдина демократична ґрупа серед польского шляхетства, яка мала назву хлопо- або хохло-манів. „Ці люде — каже Рильський, — що вийшли з осередку української ополяченої шляхти, студіюючи місцеве минуле життя і сучасні його потреби, прийшли до свідомости своєї національної солїдарности з місцевою українською людністю, і вважають інтереси його самими близькими своїми інтересами. Предмету для своєї громадської діяльности вони шукають в просвіті народа на його власних засадах, в розвитку його громадського життя, роблючи при тому самим спокійним і систематичним чином. На них нападають всї попередні ґрупи, звучи їх погляд і їх діяльність національним відступництвом; але вони на це відповідають, що це тільки — обертання; що той, хто бажа бути дійсно корисним якомусь суспільству, не може зоставать ся в ролї кольониста, що дїе на користь метрополії; що їх поводження згідно з місцевими простолюдними інтересами, які вони приймають за вихідну точку у всїх своїх поглядах. Що роспускають про них мошродзеї, ми вже казали“ [1]).

Одним із таких хлопоманів, що порвав усе з шляхетством, був власне автор даної статтї Рильський. „Ґрупа хлопоманів“, — каже Драгоманів [2]), була не зовсїм малочисленa серед польської молодї в Київі“ і тільки як „в Київі пройшло гасло готувати ся до повстання за відбудування історичної Польщі, — ґрупа ця зменшилась до кількох чоловіка, що перейшли до ґрупи „православних“ українців, яка складалась слише виключно з лївобережців“... На чолї правобережних „хлопоманів“ стояв відомий тепер дїяч Українаи і видатний ученнй В. В. Антонович, який був дійсним теоретиком та ініціатором хлопоманства“. Його імя, разом з іменем Рильського, „гриміло тодї, — каже Драгоманів, — по польських панських дворах та ґазетах... як прийдучих Гонти й Залїзняка“ і, як це не дивно,

[1]) Ib. ст. 99.
[2]) К. Стар., 1906, № 3—4, ст. 348.

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

польська шляхта загрожувала їм за хлопоманство переслідуванням з боку російського уряду... Це власне виявилось перед польським повстанням. Коли „молоді хлопомани заявили своїм товаришам, що зрікаються взяти участь у польському повстанні, як зараз Антоновича покликано було до місцевого маршалка, де знаходив ся цілий сойомик шляхти, що вимагав у нього відмови від хлопоманської декларації, загрожуючи в иншому разі переслідуванням з боку російського уряду. Відмови, звичайно, не сталось, і потім д.д. Антоновича і Рильского було дійсно притягнено до слідства з боку політичної комісії при генерал-губернаторі „за комуністичну пропаганду серед селян“ [1]). Тільки загальний, ще тоді конфузливий настрій уряду і благодушність тодішнього київського генерал-губернатора кн. Васильчикова захистили їх від заслання у східні губернії.

Одже постать Антоновича здавалась польській шляхті значною; імя його гриміло по всіх польсько-шляхецьких дворах, звичайна річ не з похвалою для нього. Чим же провинив він перед шляхтою і в чому власне були його думки? Відповіддю на це служить звісна його „Исповѣдь“, що він написав на одповідь Падалиці. Цей письменник-поляк змагав ся з Антоновичем про чисто наукові справи, але врешті, закінчуючи свою полеміку, кинув йому образливе слово „перевертень“, натякаючи на перехід Антоновича з польсько-шляхецького боку на українсько-народній. Як відповідає йому Антонович [2])? Так, д. Падалица, — ви маєте рацію! — каже Антонович. Я дійсно перевертень, але ви не взяли на увагу обставини, власне того, що слово „одступник“ не має само по собі тями; що для зложення собі поняття про особу, до якої приложено цей епітет, треба знати, під якої власне справи одступила людина і до якої власне пристала; інакше слово це рішено тями — це гук порожній. Дійсно, ви маєте рацію. Волею фортуни я вродив ся на Вкраїні шляхтичем; змалку мав я всі звички панчів і довго поділяв усі станові та національні передуяття людей, в колі яких я виховувався; але коли прийшов час мого самопізнання, я „хладнокровно“ обміркував своє становище в краї, я розважив

[1]) Ib. ст. 349.

[2]) Цітати російські подаю в перекладі.

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

його хиби, всі поривання суспільства, серед якого доля мене поставила, і побачив, що його становище морально безвихідно, коли воно не відмовить ся від свого виключного погляду, від своїх погордливих замахів на край і його народність, я побачав, що Поляки-шляхтичі, які живуть в південно-руському краї, мають перед судом свого сумління тільки дві вихідні точки: або полюбити нарід, серед якого вони живуть, перейнятись його інтересами; вернутись до народности, колись покинутої їх предками, і невсипущим трудом та любовію, як посилля, винагородить все зло, вчинене їми народови, що вигодував багато поколінь вельможних кольоністів, яким ці останні за піт і кров платили призирством, лайкою, нешануванням його релігії, звичаїв, моралі, особи, — або, коли для цього не стане моральної сили, переселитись у землю польску, залюднену польським людом, для того, щоб не додавати собою ще одної дармоїдної особи, для того, щоб нарешті спекатись самому перед собою журного докору в тому, що я теж кольоніст, теж плянтатор, що і я посередно і безпосередно (що одначе все їдно!) годуюсь чужими трудами, затуляю дорогу до розвою народу, в хату якого залїз непроханий, з чужими йому поривами, що і я належу до табору, який пильнує пригнобити народній розвій тубільців, і що я неповинно подїляю відповідальність за їх вчинки. Звісно, я зважив ся на перше; бо як би я не був попсований шляхецькими звичками і мріями, мені легше було з ними розстатись, як з народом, серед якого в виріс, який я знав, гірку долю якого я бачив у кожнім селї, де тільки владав ними шляхтич, — з уст якого я чув не одну сумну пісню, що шарпала серце, не одно чесне дружне слово (хоч я був і паничем), не одну трагічну повість про зотлїле в скорботах і безовочнім трудї життя... Вам добре звісно, д. Падалиця, і те, що перш, ніж я зважив ся розстатись з шляхтою і всім її моральним майном, я спробував усї шляхи примиря; ви знаете і те, як стрінуто було з вашого боку всї спроби умовити вельможних до людського обертання з селянами, до дбання про освіту народа, засновану на його власних національних засадах, до визнання південно-руського, а не польського, того, що півд.-руське, а не польське; ви ж були свідком, як подібні думки збудили спочатку свист і сміх, потім гнів і лайку, і врешті брехливі

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

доноси та наїзки на колїївщину. Потому, звісно, лишалось або зректись свого сумлїння, або покинути вашу громаду; я вибрав друге і сподїваюсь, що трудом і любовю заслужу коли небудь, що українцї визнають мене сином свого народу, бо я все готовий подїлити з ними. Сподїваюсь також, що згодом серед польського шляхецького суспільства, що живе на Українї, поворіт до народу і свідомість конечности працювати на його користь — ранїш чи пізнїш стане моральною потребою не тільки окремих осіб, як тепер, а огулом усїх, хто матиме силу обміркувати своє становище і свої обовязки, і не предкладе мрії над насущне, викликане власним сумлїнням, дїло. Одже ви, д. Падалиця, ви праві — я перевертень, і я пишаюсь цим так само, як би я гордив у Америцї, коли б став аболїціонїстом з плянтатора, або в Італії, коли б, просвітивши свій спосіб мислити, я з паписта зробив ся чесним, трудящим слугою загально-народньої справи" [1]).

Така знаменита сповідь Антоновича, що разом з Рильським і иншими тодїшнїми демократами віддавав ся служенню народови, сподїваючись, що останнїй признає його сином своїм. І чи здїйснилась Антоновичова думка та віра?... Чи признав його і товаришів — Житецького, Рильського і иших український нарід?...

[1]) Основа, 62 р., № 1, ст. 94.

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

До питання про північні перекази за княгиню Ольгу.

Написав А. Шахматов.

В „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ (уложеної в першій редакції в 1116 році) і в літописному зборі, що був перед нею, що дасть ся відбудувати по Новгородському першому літопису, читаємо під роком 6455(947): „Иде Ольга Новугороду, и устави по Мьстѣ повосты и дани и по Лузѣ оброки и дани; ловища ея суть по всей земли, знамянья и мѣста и повосты, и сани ее стоять въ Плесковѣ и до сего дне, и по Днѣпру перевѣсищя и по Деснѣ, и есть сего ее Ольжичи и доселе.“

Початковий Київський літописний збір, давніший від „Повѣсти временныхъ лѣтъ“, склав ся з двох інших старіших зборів [1]): один з них був київського, а другий новгородського походження. Ми не можемо спинятн ся тут, докладно доводячи це твердження. Обмежусь на короткі вказівки.

Перед Початковим зборомъ був ще збір, що не мав такої хронольогічної сїти, яку бачимо в пізніших літо-

[1]) Його уложено коло 1095 року. Див. Изв. Отд. р. яз. и слов. за 1908 рік, кн. 1-а.

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

писних зборах. Це з того виходить, що назви років у Початковому зборі явно вставлено, при тому вставлені слова: „Въ лѣто таке“ по декуди нарушають первісний з'язок лїтописного оповідання. Пор., напр., текст Новгородського І-го лїтопису під рр. 6430—6453, — через таке вставлення років мова Ігореві дружини має свій початок в артикулї 6430-го року, а кінець в артикулї 6452-го. Викресливши (принаймні з давнїшої части Початкового збору) назви років і теж багато інших вставлень, ми матимемо взір Найдавнїшого Київського збору.

В Початковому зборі так само, як і в „Повѣсти временныхъ лѣтъ“, є ряд артикулів і відомостій, що дасть ся піднести до новгородського джерела. Можна вказати, напр., на відомости: р. 6571 (1063) про те, що Волхов біг через пять днїв навспак, 6550 (1042) — про виправу Володимира Ярославича на Ємь, 6488 (980) — що Добриня поставив Перуна в Новгородї, 6524 (1016) — що новгородцї вистинали Варягів у дворі якогось Поромона, і т. д. Всї ті відомости разом дають нам уявити Новгородський збір другої половини XI віку, що став ся джерелом Початкового збору кінця XI віку.

Уважаючи на це, на наведену вище звістку, що Ольга їздила до Новгорода і уставляла повости і данї по Мстї і Лузї, і теж на дальшу вказівку, що сани Ольжині стоять і досї в Псковї, ми в праві дивити ся, як на взяту з Новгородського збору до Початкового Київського збору.

Масмо ряд даних запевняти, що впорядчик Новгородського збору положив підвалиною своїй працї Найдавнїший Київський збір, і доповнив його новгородськими відомостями. Так, про те, що Добриня поставив кумира Перуна, новгородський впорядчик подав, сказавши, що поставлено кумири в Києві; про те, що

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

новгородці вистинали Варягів, що чинили ґвалти, він сказав після взятого з Київського збору артикулу про забій від Святополка братів, забій, що споводував виправу Ярослава, і т. п. Уважаючи на це, гадаємо, що і відомість про мандрівку Ольжину по Новгородській землї була споводована відповідною відомістю Найдавнїшого Київського збору. В „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ (і Початковому зборі) ця новгородська відомість читається безпосередно за оповіданнями про виправу Ольжину на Деревлян: підбивши Деревлян і накинувши на них важку данину, „иде Вольга по Деревьстѣи земли съ сыномъ своимъ и съ дружиною, уставляющи уставы и уроки, суть становища еѣ и ловища. И приде въ градъ свой Киевъ съ сыномъ своимъ Святославомъ, и пребывши лѣто едино. В лѣто 6455, иде Вольга Новугороду,“ і т. д. В Новгородському зборі звістка про те, що Ольга уставляла дані і оброки по Новгородській землї, читалась, як здається, так само, які в „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ (і Початк. зборі) за звісткою, що Ольга уставляла устави й уроки по Деревській землї.

Гадаю, що текст в кінці артикулу р. 6954 і артикулу р. 6955 по „Пов. вр. лѣтъ“ (і Початк. збору) ясно показує, що в нїм є вставлення. Після слів „суть становища еѣ и ловища“ повинно було бути вказано, де вони є; а про те після тих слів читаємо: „И приде въ градъ свой Киевъ съ сыномъ своимъ Святославомъ, и пребывши лѣто едино“; перша частина цеї фрази має зайві слова „съ сыномъ своимъ Святославомъ“, бо зараз перед тим було сказано, що Ольга відбула виправу з сином своїм, а друга частина фрази „и пребывши лѣто едино“ очевидно зложена, щоб запровадити до оповідання хронольоґічну дату „В лѣто 6455“. Припускаючи, що в первісному тексті не казано про Ольжину мандрівку по Новгородській землї, я бачу безпо-

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

середній дальший тяг слів „суть становища єѣ и ловища“ в словах артикулу року 6455: „и по Днѣпру перевѣсища и по Деснѣ, и есть село ее Ольжичи и доселе“. Таким чином виводжу, що цікавий нам текст Найдавнішого Київського збору був написаний приблизно так: „И иде Ольга по Деревьстѣи земли съ сынъмь своимь и съ дружиною, уставляющи уставы и уроки; суть становища єѣ и ловища по всеи земли [1]) и по Дънѣпру перевѣсища и по Деснѣ, и есть село єѣ Ольжичи и доселѣ“.

Впорядник Новгородського збору до цеї звістки свого київського джерела, списаної цілком або скорочено, додав свою місцеву відомість про те, що Ольга „устави по Мьстѣ погосты и дани и по Лузѣ оброки и дани“; наслідуючи Київський збір, він продовжив це подання словами: „ловища ея суть по всей земли, знаменья и мѣста и погосты, и сани єѣ стоять Ильковѣ и до сего дьне“.

Маючи на оці, що зараз по новгородській відомости, що згадує про Мсту, Лугу і Псков, в „Повѣсти временныхъ лѣтъ“ (і Початк. зборі) читає ся про Дніпро і Десну, можна гадати, що вже в Новгородському зборі новгородська відомість була тісно сполна з київською. Гадаю, вона читалась в Новгородському зборі так: „и иде Ольга по Деревьстѣи земли съ сынъмь своимь и съ дружиною, уставляющи уставы и уроки; и устави по Мьстѣ погосты и дани и по Лузѣ оброки и дани, и ловища ея суть по всей земли, знамянья, мѣста и погосты, и сани єѣ стоять Ильковѣ и до сего дьне, и по Дънѣпру перевѣсища и по Деснѣ, и есть село єѣ Ольжичи и доселѣ.“

Впорядник Початк. збору сполів обидва артикули обох своїх джерел; опустивши після „суть становища

[1]) Ці слова беру з дальшого.

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

єѣ и ловища“ слова „по вьсеи земли“, бо ті ж самі слова повторяли ся в новгородському артикулї, він замість них склав перехідну фразу [1]), що дозволила йому подати до відома, що виправа Ольжина по Новгородській землї відбула ся на прийдучий рік по виправі її по Деревській землї [2]).

Вертаючи до Новгородського збору, ставимо питання, чому впорядчик його, описуючи своє київське джерело, поклав заговорити про новгородські землї в тїсному з'язку з південними землями і вмістив своє подання про погости й ловища по Мстї і Лузї між поданням про Деревську землю і поданням про Днїпро і Десну? Чи йначе, чому в Початк. зборі («Пов. вр. лѣтъ»), і теж, як ми припустили вже в Новгородському зборі XI віку, мандрівку Ольжину в Новгородську землю не видїлено в зовсїм окремий артикул, а злучено з поданням про дїяльність Ольжину по Днїпрові і Десні, при тому в Новгородському зборі Ольжина мандрівка по Мстї і Лузї читала ся ще в тїснїшому з'язку з поданням про виправу по Деревській землї, нїж у Початковому зборі, де вставлено вище наведену перехідну фразу?

---

[1]) „И приде въ градъ свой Киевъ съ сыномъ своимъ Святославомъ, и пребывши лѣто едино, в лѣто 6455 иде Вольга Новугороду.“

[2]) В „Пов. вр. лѣтъ“ текст Початк. збору подано без змінн. Але в окремих кодексах „Повѣсти“, а надто в пізнїших її перероблениях, артикул дізнав редакційних поправок. Так, в Ипат. кодексї пізнїший редактор замазав слова: „и сани ея стоять въ Плесковѣ и до сего дни.“ В утраченому Троїцькому кодексї, замість „по всей земли,“ читалось „и до сего дни по всей земли Русьтѣй и Новогородьстѣй“; в кінцї читалось: „и есть село ея у Кыева близь на Деснѣ Ольжици и до сего дни.“ Никоновський і Львівський ідуть за Троїцьким кодексом. В одному з кодексів Львівського літ.: „по Мстѣ и по Полѣ“—цікавий додаток, що свідчить про новгородське джерело; Пола — приплив Ловати, що тече Демянським і Старорусським повітами. Лугу замінено Ладогою в пізнїших літописах, як от Уидольск. № 757 и Рум. № 610 (Ф. Гиляровъ, Преданія русск. нач. лѣт., ст. 239).

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Відповідаючи на ці питання, я виставляю таке твердження. Новгородський впорядник гадав, що Деревська земля, про яку дає відомо Найдавніший Київський збір, була недалеко Новгородської землі, і що Ольга, уставляючи землю Деревлян, не могла не побувати в Новгородських землях, розположених по Мсті і по Лузі. Підстави тому твердженню такі.

Питання про те, де мешкали Деревляне, що вбили Ігоря, книжник XVI віку в Степенній книзі роз'язував у такий спосіб. Сказавши, що Ольга підбила всю Деревську землю і наложила на ню важку данину, впорядник Степенної книги каже далі: „О устроеніи земскомъ. И иде Ольга сыномъ своимъ и воинствомъ по Деревской земли, уставляющи уставъ и уроки и ловища. Нѣцыи же глаголютъ, яко Деревская земля бѣ, иже во области Великого Новаграда, нынѣ же Деревская пятина именуема; инїи же глаголютъ, яко Сѣверская страна бѣ, идѣже бѣ Черниговъ градъ". Далі подає ся про поворот Ольжин до Київа і про її мандрівку до Новгорода (подібно до лїтопису).

Ітак, по одному з звичайних в XVI в. пояснень Деревська земля відповідала пізнїшій Деревській пятинї, цеб-то містинї, занятій тепер частями Крестецького, Валдайського, Демянського і Борювицького повітів Новгородської губ. і північною частиною Холмського повіту Псковської губ. Деревська пятина з півночі і сходу відділялась (від Обонєжської і Бежецької пятин) рікою Мстою, а з заходу (від Шелонської пятини) річкою Ловаттю.

Я назвав таке утожнення Деревської землї з Деревською пятиною для XVI віку звичайним, спіраючись на дані, що дають де-які пізнїші руські лїтописці. Так, в „Лѣтописцѣ вкратцѣ о Руской земли", Публ. Библ. F. IV, 216, читаємо в оповіданні про забійство Ігоря:

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

„Древляне съ княземъ, ему же имя Малъ... убиша его внѣ града Коростеня близъ Старые Русы, ту же и погребенъ бысть“ (к. 340 від.). Теж саме, як свідчить Ф. А. Гиляров [1]), читає ся в рукопису Ундольського № 766. В короткому лѣтописцеві Публ. Бібл. F IV, 138 (к. 129 і дал.) знаходимо: „и убиша его Игоря въ Констянтинѣ градѣ близъ Старые Русы Древляны и зваша Ольгу за князя своего Мала“; тут „Констянтинь градъ“, під впливом відомого з інших пізнїших лѣтописців оповідання, замінив Коростень; пор. і нижче: „и градъ Констянтинъ хитростію взяла и дань сугубо наложи“.

Таким чином в XVI—XVII в. коло Новгорода шукали не то що старої Деревської землї, а й самого „Іскоростѣня,“ замість якого вже з XV віку в лѣтописні збори проникає ймення Коростень. Цей Коростень утожнено з Коростинем селом, що існує й тепер і стоїть на південно-західному березї озера Ільменя за 40 верстов від Новгорода по дорозї до Старої Руси [2]).

Одною з причин, чому в давнину землї південних Деревлян миловидки старовини уміщали в Новгородських краях, була звукова однаковість деяких ґеоґрафічних термінів на означення одної части Новгородської території з термінами Деревська земля, Дерева, Деревляне південно-західної Руси. Так, в Новгородї, задовго до появи Деревської пятини, термін „Деревской“ і „Дерева“ прикладав ся до містини, занятої після цею пятиною. Пор. в уставній грамотї Всеволода Мстиславича (що вмер 1135 р.) в редакції XIII—XIV вв.: „и язъ князь великій Всеволодъ далъ есми пошлины попомъ святого Великого Ивана (на) Петрятино дворище с купець в

[1]) Предавія русской нач. лѣтописи, с. 213.

[2]) На мапах XIX віку Коростынь и Коростыня. В лѣтописах: Коростынь. (Воскр. VIII, 166), Коростыня (Воскр. VIII, 164; Псковск. 2-я V, 36; Псковск. 1-я IV, 242). Коростыне (Новгор. 4-я IV, 128).

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Руси, на память княземъ великымъ, дѣдомъ моимъ и прадѣдомъ, имати с купець тая старина и въ вѣкы: съ Тверского гостя, и с Новгородцкого, и з Бѣжицкого и з Деревьского и съ всего Помостья“ [1]) (Русск. Достопам. I, с. 81). В лїтописному артикулї 1441 року читаємо: „и наѣхаша его в Деревахъ, у города у Дѣмяна“ (Новгор. 1-я). Пор. в „Пов. вр. лѣтъ,“ де на означення містини, де тепер північні повіти Київської і Волинська губ.: під 945: „пде в Дерева в дань“, під 988: „и посади... Глѣба Муромѣ. Святослава Деревѣхъ“; в Київському лїтопису під 1136: „и почаша воевати... одпже до Киева и по Желанѣ и до Вышьгорода и до Деревъ“ (Ипат.) Зазначу ще теперішній Деревской погост за вісїмдесят верстов від Новгорода при р. Оскуї в Крестецькому повіті, тожний з погостом Пречистенським в Деревах писцових книг.

Звичайно, всї ті новгородські назви могли існувати вже в XI віці і примусити Новгородського лїтописця признати Деревську землю Київського збору сусїднею з Новгородом. Але ми маємо дані, щоб запевняти, що Новгородський лїтописець з'язав уяву Деревської землї свого Київського джерела з певною містиною на південно-східних українах Новгородської землї.

Деревською землею звала ся в старовину і сторона Новоторзька. Беру це з джерела, що, як здає ся, заслугує на повну віру. В короткому нарисові священика І. Колосова, під титулом «Новоторжскій Борисоглѣбскій монастырь» (Спб. 1890), на ст. 14 читаємо: «З Київа Преподобний (Єфрем Новоторзький) зараз того ж року (1015), по мученьськім сконї св. князя (Бориса) і брата свого Георгія, прийшов у землю Деревлянску і поблизу теперішнього міста Торжка урядив шпиталь про

[1]) Цеб-то з містин по ріці Мстї. Помостье новотвір вам. Поместье.

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

мандрівців (странноприимный домъ) на ріці Дорогощі». Звідки міг автор зачерпи вказівку на Деревлянську землю? Коли не з людового переказу (див. нижче), то з джерела, що він назвав на початку своєї праці (ст. 8, увaг.) з „найдавнішого рукописного переказу, що заховано в манастирській ризниці, в хребті № 10, писаного півуставом".

Річ можлива, але, здає ся, менше ймовірна, що свящ. Колосов поводував ся людовим переказом. Можлива тим, що до нас дійшов у запису 1865 р. людовий переказ, що, як здає ся, теж називав давніх мешканців Новоторзької землі Древлянами. Автор запису, якийсь Н-ъ, що його подав в № 10 неурядової части Тверських Губерських Відомостій, називає, правда, Полян, замість сподіваних Деревлян, але, вважаючи на характер запису, маємо підставу гадати, що автора зрадила память. [1]) Подамо цілий запис: „В Торжку заховав ся в народі такий переказ, що мені пощастило там чути: був нарід Поляне, що прийшли й оселились поблизу містини теперішнього Торжка, за дві або три верстві від його (де тепер стоїть манастир — не памятаю, як його звуть); вони завели торг з Новгородцями, і це місто одержало назву Торжка; на Полян, як переказують, напали сусіди, і ті мусіли були покинути перше обране місце і оселити ся на дві верстві вгору по Тверці на новому місці, може вигіднішому до оборони і життя, і ту містину названо Новим Торжком, і сюди з сторони тих самих Полян, з Київської країни, прибув преп. Єфрем, брат молодика Георгія, що загинув боронячи Бориса, що забили його надіслані від Святополка [2]) забійці" [3]).

[1]) Пор. признания авторове на початку запису, що він забув назву манастира, що був за дві або три верстві від Торжка.

[2]) Надруковано: від Святослава, але в № 11 ту помилку спростовано.

[3]) Вказівку на артикул Н-а я знайшов у Борзаковського в „Исторіи Тверскаго княжества", увага 83-я.

Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Кращі кодекси життя Єфрема Новоторзького, що дійшли до нас, життя зложенного, як відомо, тільки з кінцем XVI ст., [1]) — а до кращих кодексів залічуємо Погод. № 718, XVIII віку (Строєвск. № 114) — заховали наступне цікаве місце, опущене в інших гірших кодексах: „и по сихъ преподобныи отиде отъ житія дому своего, якоже Израилтанинъ отъ работы Фараона, и по проходѣ Чермнаго моря даде Июдеомъ Богъ обѣтованную землю, тако и онъ преподобный достиже сего града рекомаго Новаго Торгу, прежде бо звашеся древний градъ Коростень; и обходя вся мѣста, ищя, гдѣ бы ему мѣсто обрѣсти на жительство себѣ и на собраніе иноком и обрѣте мѣсто и постави храмъ на пріятіе страшнымъ“ (к. 48).

Ітак, дані, що житіе и пѣреказ подають за Єфрема Новоторзького († 28 сїчня 1053 р.), показують, що містина коло Торжка звалась в давности Деревською землею, землею Деревлян, і що сам Торжок звав ся давнїше Коростѣнем. Перша назва, звичайно, стоїть у з'язку з Деревською землею, що увійшла в склад деревської пятини; Новоторзький повіт граничив з Деревською пятиною, а річка Тверця бере початок недалеко озера Мстини, звідки випливає річка Мста і біжить на північ.

Підсумуємо наші досліди. Новгородський лїтописець XI віку, прочитавши в найдавнїшім Київскім зборі оповідання про Деревлян і Деревську землю з містом Іскоростѣнем, догадав ся, що ходить про ті Деревляне, що мешкали за його часу коло Коростѣня, навпослї названого Новим Торгом і Торжком. Це споводувало, по перве, заміну йменя Искоротѣня йменням Коро-

[1]) Пор. арх. Филаретъ: „Обзоръ русской духовной литературы“, 3-е изд., ст. 163; Ключевскій: „Древнерусскія житія святыхъ“, ст. 335—336.

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

стѣнь [1]), по друге — вставлення в київську відомість про те, що Ольга установлювала Деревську землю, „слів: и устави по Мьстѣ погосты и дани и по Лузѣ оброки и дани, ловища ея суть по всей земли, знаменья, мѣста и погосты, и сани еѣ стоять Ильсковѣ и до сего дьне". Ітак, новгородський літописець дає на розум своїм вставленням, що Ольга йшла з Деревської землі Мстою вгору до Новгорода, потім, ідучи вгору Лугою, вона досягла вустя Нарови; Наровою рушила в Чудське і Псковське озеро, і навідала тут Псков.

Ця моя замітка зовсім не заперечує, що могли існувати в XI віці на новгородській півночі перекази за княгиню Ольгу. Я показав тільки ту дорогу, якою ті перекази найшли собі місце спочатку в Новгородському, а потім в Початковому Київському зборі і „Повѣсти временныхъ лѣтъ".

Май 1908.

---

[1]) Искоростѣнь знаходимо в Лаврент., Радзівіл., Моск. Акад., Переяславськ. (на „Искоростѣнъ", але теж „ишедъ из Коростѣня"), Ипат. Хлѣб. Пор. сучасне містечко Іскорость Овруцького повіту. — Коростѣнь знаходимо в новгородських „изводах" або таких, що підлягли впливові новгородських літописів. Пор. Новгород. 1-й (Акад. і Комм.), Софійск. 1-й, Воскр., Никоновський, Тверський, Густинський і інші. Новгородський 4-й (виправлений по Ростовському збору), Львівський (що положив в основу між іншим Ростовський) вагає ся: Коростѣнь і Искоростѣнь. Цікавий варіант Корестень (в одному місці Новгород. 1-ого), Користень (Толст. код. Соф. 1-ого), пор. „u miasta Korestena" у Стрийковського, Choresto у Петра Петрія, Coreste у Герберштейна. Коростель в одному кодексі Львівського і в деяких пізніх літописах

Generated on 2015-08-18 18:46 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Київський уривок псалтиру XIV віку.

Подала В. Адріянова.

I.

Уривок з псалтиру руського письма, що дістав ся з музеуму А. С. Петрушевича на власність до бібліотеки університету св. Володимира, займає дві пергамінових картки in 8°, завбільшки вшир 15,5 сант. і вдовж 19,2 сант. На тих двох картках уміщаєть ся псалом 138, ст. 8—24, 139-й цілий і частина по. 140, власне ст. 1—4.

Пергамін гладкий, доброго виробу; всї попсованости, що він має: дірки, плями—знати, що стали ся пізнїше. Першого аркушу трохи втято в долинї, через те ініціал, що на останньому рядку тильної сторінки, виписано не зовсїм рівно: лївий бік йому коротчий за правий.

Аркуші лїньовано гострїєм, і лїтери писано понад лїнією. Написано картки недбало, уставом в одну шпальту по 20 рядків на кожній сторінцї. Лїтери не зовсїм форемні: у-виш більші, як у-шир.

Початкові лїтери в кожнім рядку і титули в псалмах написано цїноброю. Перша лїтера в рядку трохи відступає від тих, що за нею, слова ж не відступають одно від одного. Лїтери писано добрим чорним атра-

Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ментом, що не збляк від часу; фарби, надто цінобра, так само добре заховали ся.

Ініціали (Г і И) написано ціноброю, зеленою і жовтою фарбою. Вони є взірцями византійського стилю, скомпліkованого рослинними мотивами, і складають ся з джгутів, що з собою сплітають ся і закінчують ся листками або немов пупяшками. Дуже подібний до нашого ініціал Г знаходимо в Болонському псалтиру (див. Щепкинъ. Болон. псалт., табл. 1, рис. 14). Подаємо ті ініціали.

Київський уривок. Болон. псалт.

З написань поодиноких літер зазначимо:

а має позему рису значно вище середини.

в писано дуже недбало, горішня частина то більшою, то меншою.

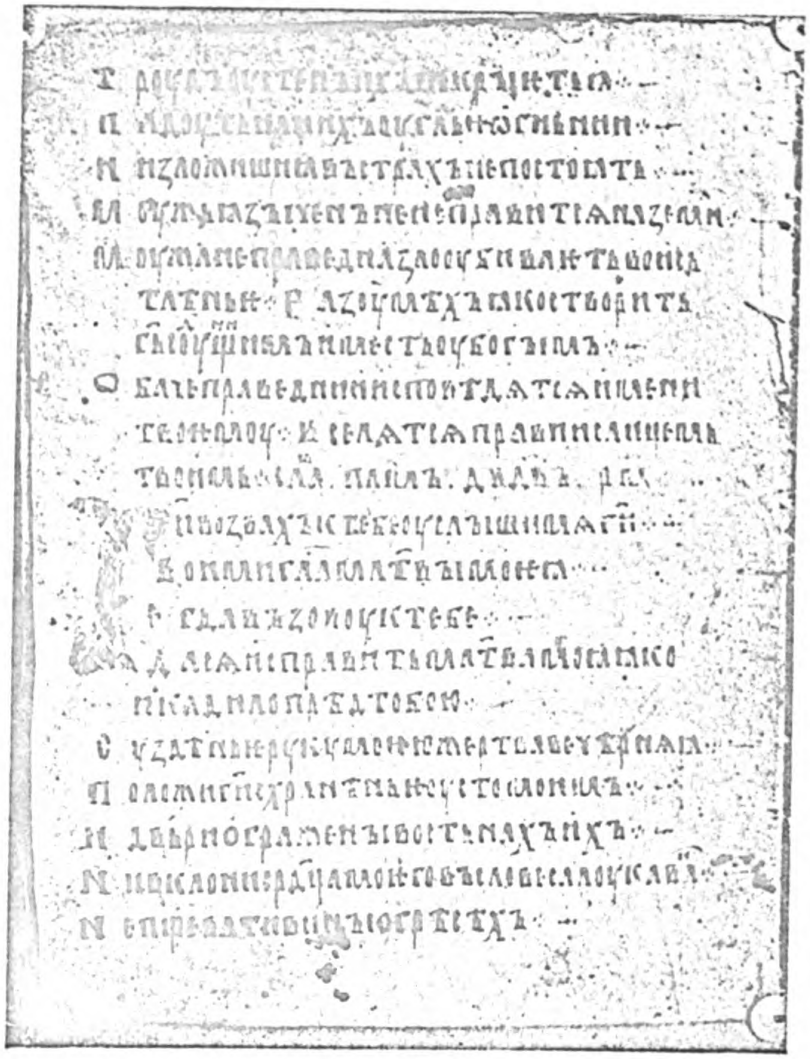
к писано так, що і з є спосно поземою рисою, що посеред і і є. Це давне написання лишень зрідка подибує ся в XIV в. Напр. в Євангелії р. 1339 вже переважає к з поземою рисою вище середини і тільки спорадично заховує ся давне написання.

н має позему рису то вище, то нижче.

ж писано пятьма наворотами з дуже маленькою горішньою частиною.

у має подобу стовпчика з розкепом угорі. Таке у подибуємо зрідка в рукописах XIII в., але в рукописах

Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Уривок Псалтиру XIV в.

Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

БИБЛИОТЕКА
АН Наук
УРСР

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

XIV в. воно вже панує (Соболевскій, Палеографія I, ст. 38). Те, що високість ніжки майже дорівнує високости кплишка, дає підставу гадати, що наш рукопис належить до першої половини XIV в.

ы має подобу ъ, що раз-у-раз спостерігаємо в памятках XII—XIII і поч. XIV в. (Карскій, Палеографія, ст. 211).

ю має позему рису майже посередині.

На вираз йотованого *а* (я) маємо два знаки: а після шелестових і ѧ після голосових. На початку слів а не подибуємо; в середині слів після ъ завжди стоїть ѧ.

ѡ ужито на ознаку прийменника *отъ* перед відмінковими формами і в слові ѡгнь (к. 2 т.).

На означення звука *у* є два знаки: оу і ѹ, останній тільки три рази (дрѹзи, рѹкѹ). Це може вказувати на першу половину XIV в., коли ѹ подибує ся вже не рідко після шелестових (Соболевскій, Палеографія, ст. 38).

жд і сполучення шт ні разу не подибують ся.

З надрядкових знаків вжито: титла, знаку для т (˜) над ѡ, дужка (˘) з пропущеною під нею літерою, кропка і невеличка кома (ˌ) над и і зрідка над а і ѧ, дві риски (=) над словом плъкъ.

Розділових знаків три: кропка (4 рази), чотирі кропки ∴ і ⊹ в кінці кожного рядка

З поправок зазначимо: дописано над рядком *ни* в слові ипщихъ (ищ̾ихъ). Пописано два місця на к. I [и] цр҃ковь, на місці и атраментова пляма; крила [мо]й; и два на к. 2 т.—оустo[мъ] и [мо]йхъ.

Показані палеографічні властивости нашого рукопису дають підставу його застосувати до першої половини XIV в.

Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

II.

Подаємо вповні текст уривку, рядок до рядка, ретельно заховуючи писовню рукопису.

К. 1.

Лице бо оуѕнйдоу на нбо тоу ісси ·:· ѕ
Лице и низъйдоу въ ádъ тоу ісси ·:· ѕ
Лице и возмоу крилъ [мо]й рамо ·:· ѕ
И ксслюся къ послѣдиихъ мора ·:· ѕ
Йбо рукы твои настигнт ма ·:· ѕ
Й къдержить ма дсснпца твои ·:· ѕ
Й рѣхъ оубо тма попрсть ма ·:· ѕ
Й нощь просвѣщенье мое ·:· ѕ
Нко тма не оумрачити са тебе ·:· ѕ
И нощь нко дйнь просвѣтится ·:· ѕ
Нко и ты создл къткробоу мою ·:· ѕ
И прнлт ма [и]мрѣкл мтре моея ·:· ѕ
Йсповѣмся тебе нко и страшно оуди
кнлъ са ісси ·:· ѕ
И чюдсса дѣла твои ·:· ѕ
И дша моя ѕнлсть ѕѣло ·:· ѕ
И не ктлѣса кость моя ѿ тебе ·:· ѕ
Нже нствори ктлнна ·:· ѕ
И съствлъ мои къ прѣисподнихъ ѕсмли ·:· ѕ
Нз сдралньнос мое видѣста оуи мои ·:· ѕ ‖

К. 1, т.

Къ книгахъ твонхъ вса напншются ·:· ѕ
Къ дйи съжнвются и никтоже к них ·:· ѕ
Мнѣ же ѕѣло усстын бышл дрѣзи твои бѣ ·:· ѕ
Ѕѣло оутвердншася клѹъствы нхъ ·:· ѕ

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ищитоу ѧ плуєй пѣскы оумножитса ·:· ѕ
Въстахъ и̑ кіи кесть с тобою ·:· ѕ
Лице нꙁбыеши грѣшникы бе̑ ·:· ѕ
Моужи крѣки и̑ вклонитса ѿ мене ·:· ѕ
Ако р̑е и боудеть в помышленыйхъ ·:· ѕ
Приймоуть всоуе ты грады твои ·:· ѕ
Исплнидаша та їи̑ къзисплнидехъ ·:· ѕ
И о врꙁѣхъ твоихъ истлшихъ ·:· ѕ
Свершеною исплнистью ꙁисплнидѣ ·:· ѕ
И врꙁи кыша мнѣ ·:· ѕ
Искоуси ма к̑е и̑ къкесть срд̑це мое ·:· ѕ
Испытай ма і̑ познаи стьза моя ·:· ѕ
И кижь лице поуть ко мнѣ безꙁаконый сесть ·:· ѕ
Настаки ма ѧ поуть вѣчный ·:· ѕ
п̑амъ дрд̑въ рѧ̑ѳ. ·:· ѕ
Изми ма їи̑ ѿ ѵлёка лоукава ·:· ѕ ‖

К. 2.

И ѿ моужа исправедна нꙁбави ма ·:· ѕ
Иже помыслиша исправдоу къ срд̑ци ·:· ѕ
Ксь дн̑ ополчахоу са ѧ ма брани ·:· ѕ
Поостриша ꙗзыкъ свой ѧко ꙗдовитъ ·:· ѕ
аспидскъ подъ ꙗзыкомъ ихъ ·:· ѕ
Схрани ма їи̑ ѿ роукоу грѣшникъ ·:· ѕ
И ѿ ѵлёка исправедна избави ма ·:· ѕ
Иже помыслиша ꙁапати стопы моя ·:· ѕ
Скрыша гордыи сѣть мнѣ ·:· ѕ
Оже и припаша ногама моима ·:· ѕ
При стьзи сблазны положиша мнѣ ·:· ѕ
Рѣхъ їи̑ къ мои кси ты ·:· ѕ
Оуслыши їи̑ гл̑ молёбы моиа ·:· ѕ
Гі̑ їи̑ сила спс̑ениа моего ·:· ѕ

Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Осѣнилъ ксн надъ галкою моєю къ
дїи врани ·:· ѕ Не придн же ме
не ѳи ѿ похоти моєя грѣшникоу ·:· ѕ
Помыслиша на ма и не ѡставн менс ·:· ѕ
Єгда когда къзнесоуть са ·:· ѕ
Слыша ѻ скроушеныя йхъ ·:· ѕ

К. 2, т.

Трепѣтъ оустесн ихъ покрыеть и ·:· ѕ
Пдоуть из нихъ оугаые ѡгньнии ·:· ѕ
Нпзложнши и къ страхъ не постоить ·:· ѕ
Можь кѫпусенъ неисправится из хсѣи ·:· ѕ
Можа исправедна хло оубиваеть ко йсѣ
тлѣныс ·:· ѕ Разоумѣхъ нко створнть
ѣ сѐ цнныъ и мсеть оубогыъ ·:· ѕ
Окрус правсдний испокѣдатса нысни
тконмоу ·:· ѕ Ксплатса правни с лицемь
тконмь ·:· ѕ Сѣа. пѣнъ. двдѣкъ. рѣи ·:· ѕ
Гн возкнхъ к тебе оуслыши ма ѳи ·:· ѕ
Конмн гѣа мдтку моєю ·:· ѕ
Сгда къзоноу к тебе ·:· ѕ
Да са исправить мдтка моя нко
и кдпно прѣд тобою ·:· ѕ
Оуздеыс рукѫ моєю жертва вечерняя ·:· ѕ
Положи ѳи схранѣные оусто[мъ] моимъ ·:· ѕ
И двери ѻграждсны к) [оу]стынахъ [мо]йхъ ·:· ѕ
Ни наклони срдца моєго къ словесе лоукавѣ ·:· ѕ
Испнсканти вины ѻ грѣсѣхъ ·:· ѕ ‖

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

III.

Язык уривку дасть ся представити в такій подобі.

Фонетика.

a) **Риси загальноруські.**

I. Опуст глухих (ъ і ь).

вохлоу, ксслюса, пластнт, тыл (bis), просватнт, сохда пркат, испокъмса, сткори, к, сдълнноюс (к. 1); книгахъ, вса, плнтшютса, съжпжютса, нпкто, к нпх, мнв, оумножатса, с, къклонятса, свершеною, пъска, въчнелавдѣ, вѣчныи, нхмн (к. 1, т.); испрквдна (bis), испрквдоу, схрани, сблазны, мнв (к. 2); испрквтса, испрквдна, удо, створнть, прквдини, исповѣдатса, всслатса, с, вохлхъ, к (bis), коныи, прѣд, всѣрнлн, схрлѣные (к. 2, т.);

II. Міна глухих і їх перехід в чисті.

вохлоу (к. 1), во (к. 1, т.), испрквдна (ter), весь, ополухоуса, аспидевъ, гордни (к. 2), оустенъ, пхъпусивъ, ко, испълѣные, вохлхъ, коныи (к. 2, т.);

III. Заміна сполучення ије на ије.

просвѣщѣные (к. 1); вѣчьстыи, помышлѣныихъ (к. 1, т.); безаконыи, сіісныи, скроушѣныи (к. 2); оуглыс. испълѣные, оуздѣные, схрлѣные (к. 2, т.);

IV. Захованнл ы *після к і г.*

грѣшникы (к. 1. т.), оукогыихъ (к. 2, т.);

V. Уживання мяких ж, ч *і* ш *въ сполученні* є, ю, ь, *але* а *після них ніколи не пише ся, а тільки* а. дїйа (к. 1), оутвердишаса, оумножатса, бышя (к. 1, т.), помыслишя (ter), ополухоу са, побстришя, грѣшинуя, скрышя, припаша, положишя, чюдесна, напишютса, съжижютса, ноужь (к. 2, т.).

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

VI. Перехід дj въ ж.

съмѣжются, книжь (к. 1, т.), **огражены** (к. 2, т.).

VII. Стягнення ґрупи зч в щ.

и црѣкы (к. 1), **ищтоу** (к. 1, т.).

VIII. Стягнення двох з.

всѫконыи (к. 1, т.), **коѫкихъ** (к. 2, т.).

IX. Опуст одного з двох м, що стоять побіч.

оустоюнымъ (к. 2, т.; можливо, помилка копіїста).

X. Змякчення губного м через л.

ѯемли (2 р.) (к. 1 і к. 2, т.).

XI. Повноголосних форм не подибує ся.

в) Риси південно-руські.

I. Поява нового ъ.

просвѣщѣные (к. 1), **пѣскы, помышлѣныихъ** (к. 1, т.), **скроушѣныи** (к. 2), **исъплѣные, оуздные, всѣхъ, схранные** (к. 2, т.).

II. Перехід к в ґ.

оуѯиндоу (к. 1), **оуноуши** (к. 2), **оуздные** (к. 2, т.).

III. Перехід ґ в к.

къкърдить, къгробоу, ктлса (к. 1), **сѣклонится, къкъмь** (к. 1, т.). **вклони** (к. 2, т.).

IV. Новий ъ в заперечні не.

нъ ктлса (під впливом переходу ґ в к), **нъ сдѣлыное** (під впливом випаду ъ).

V. Один випадок переходу цього нового ъ въ и.

ни вклони (к. 2, т.) (очевидно з *нъ вклони*, а останне з *не* під впливом переходу у в в).

VI. Змішення префіксів *съ* і *изъ*: **йствори** (к. 1).

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Морфольогія.

а) Риси загальноруські.

1. Часівник.

Інфінітив тільки з кінцівкою ти.

оцрлѹнти (к. 1), непщєвати (к. 2, т.), ѯапати (к 2).

3 ос. ед. і мн. теп. ч. з кінцівкою ть.

ѣтвєрдить, попрєть, ѯилѣть (к. 1), коудєть, прінѣюѹть (к. 1, т.), ѣѯнєсоѹть (к. 2), покрѣѥть, пдоѹть, постоѧть, оѵѣнкѣѥть, створить, испрѧвить (к. 2, т.).

Тепер. час вживає ся часто в значенні прийдучого.

оѵѯнидоѹ, инѯѣндоѹ, всєлюсѧ, наставит, ѣтвєрдить, попрєть, просвѣтитсѧ, испокѣюсѧ (к. 1), нанішюѥтсѧ, сѣжнжѹтсѧ, оѵмножатсѧ, изѣѣюшн, ѣклонитсѧ, прінѣюѹть, ѣкѣѥть (к. 1, т.), ѣѯнєсоѹтьсѧ (к. 2), покрѣѥть, пдоѹть, инѯложнш, постоѧть, испрѧвитсѧ, створить, испов҃даѹсѧ, всєлатсѧ, ѣѯоѵоѹ, испрѧвить (к. 2, т.)

Зложених форм прийдучого часу нема.

Форми аористу знаходимо такі:

рєхъ (к. 1), ѣстдхъ, ѣѯнєнєндєхъ (bis), нстнхъ (к. 1, т.), рєхъ (к. 2), рдѯоѹмдхъ (к. 2, т.), соѯдд, створн, (к. 1), ѣыша (bis), оѵтвєрдншѧсѧ (к. 1, т.), помѣслшша (ter), побстрнша, скрѣша, прнпдша, положнша (к. 2), видѣста (к. 1), прнат (к. 1).

Минулий зложений ч. ужив. неправно.

осѣнилъ нєси (к. 2), оѵдихнлъ сѧ нєси (к. 1).

Одна форма imperfecti.

ополчахоѹ сѧ (к. 2).

Вольовий спосіб уживає ся неправно, опріч форми

предан же замість вже незрозумілого копійстови предлжь.

Прич. подибує ся тільки раз.

ненавндащнм (к. 1, т.).

Generated on 2015-08-19 18:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

II. Речівники.

В дєкл'інації речівників завважуємо такі збочення:

ꙁємлѧ—2 відм. одн. [зам. давн. ꙁємлѣ (а)].

Форми двійні заховують ся.

крилѣ (к. 1), очи (к. 1), ѿ рокоу, ногама (к. 2), рѹкы (к. 2. т.).

III. Займенники особ. знаходимо такі:

2 відм. одн. мєнє, 3-й в. од. мнѣ, тєбє, 4 відм. одн. ма, мєнє (2-й в. в знач. 4-го); та, 6 відм. одн. тобою, 7-й відм. одн. мнѣ, 4 в. мн. н, нихъ (2-й відм. в знач. 4-го).

Займенник ты *двічі стоїть з часівничком.*

ты сохрани (к. 1), ты ѥси (к. 2).

Зворотний займенник тільки в формі ся.

Є один випадок вільного вживання ся.

да ся исправить (к. 2, т.).

IV. Прикметники подибують ся в формах а) займенникових, b) речівникових.

а) 1 в. одн. вєчєрнаѧ (к. 2, т.), 4 в. од. сѫдѧлиноє (к. 1), вѣчнын (к. 1, т.), 6 в. одн. скєршєною (к. 1, т.), 1 в. мн. гордии (к. 2), ѡгньнии, правєдии, правии (к. 2, т.), 3 в. мн. мирнымъ, оубогымъ (к. 2, т.).

b) 1 в. одн. аспидєнъ (к. 2), кѫпѹєнъ (к. 2, т.). 2 в. одн. локтѧ (к. 1 т.), непрѣведа 3 р. (к. 2 і 2, т.), 1 в. мн. ѹюдєсѣ (к. 1), ѹєстьии (к. 1, т.), 4 відм. мн. ограженѣ, локтѣ (к. 2, т.).

На підставі таких фактів, як з'явлення нового ѣ замість є, ѹ зам. и і навпаки, заміни съ на ис (их), можна з певністю казати, що псалтир написано на території українських говірок, і таким чином лічба відомих давніх памяток українського язика з оголошенням цього уривку почасти побільшує ся.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Український збірник XVII–XVIII ст.

Подав проф. М. Ів. Петров.

Не що давно вдова таємн. радника А. В. Божовського подарувала до Церковно-Археольоґічного Музею Київської Духовної Академії рукописний збірник; збірник той писала не одна рука. Почасти його письмо року 1607, почасти XVIII століття; інтерес він збуджує своїми статтями з давнїшої доби української літератури.

Зовнїшня історія того збірника, о скільки вона відбила ся на ньому, така. Наприкінці його уміщено дві найстарїших статї збірника, а власне: 1) „Иже во святыхъ отца нашего Ісаака Сиріанина постника и отшельника постническія слова“, починаючи з першого і по девяносто перше (к. к. 198 — 378 відв.) включно, и 2) „Петра Дамаскина смиренно инока воспоминанія къ своей ему души“ (к. к. 374 — 435). Обидві статї написано українським письмом, дрібним півуставом початку XVII ст., що начерком своїх буков нагадує шрифт Острозької Біблії. В подробицях звертає на себе увагу сила характерних лїґатур: *ес* (374 і инш.), *аю* ib., *сего* ib., *сею* (407), *тво* ib., *пр* ib.; *рь*, *дь* з надписаним вгорі на взір хрещика *ъ*; *аще* — 375, *пре* — 413 відв. і инш., *ръ* — 415 відв., *му* — 420; *е* звичайно квадратове, *др* з надписаним *р* на взір петлї на простопадному стрижнї; *е* — на взір греч. ε. В ортоґрафії сеї части збірника раз у раз подибуємо звичайні риси тої моди, що постерігаємо в середньоболгарських та молдавських рукописах: *сматрѣ*, *трхпѣнїе*

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

і т. п.; ѧ зрідка заміняєть ся через е, по білоруській ортографічній традиції і ще рідче — через а; українсько-руські форми исхоженіе, собѣ, паметь (поруч память), як порівняти, не часто подибують ся. Саме в сій частині збірника, наприкінці першої з названих статей, той, хто писав ті статі, зробив таку приписку (к. 378 відв.):

„Сію книгꙋ азъ многогрѣшный іѡаннъ Ѳремій спи҃сѧ рокꙋ ѿ сотворенїа рождьства ,а҃ѯ҃з (1607) мцⷭ ноѥврїа дньⷨ третіѧго кончáсѧ. Здрáйтєбѣ҃ Прⷭбѣ любезно молюсѧ“.

Язик приписки і прізвіще списувача показують теж на його українське походження. На початку другої з давніших статій на сторінці знизу зроблено другу, пізнішу приписку українським скорописом, що на мою думку належить до XVII-го віку. Зміст її такий: „С кнїѕ сꙋщежитєльно Монастиры Дꙋбꙋскоѥго“.

Що се за Дубойський монастир, зараз годі нам вважити, бо Дубойського монастира ми не знайшли ні в одному списку українських монастирів. Але був Дубицький Введенський монастир у селі Дубиці, Луцького повіту (Див. „Волынск. Епарх. Вѣдом“. р. 1867, № 5, ст. 80; „Указатель къ изданіямъ Кіевской временной коммиссіи для разб. древн. актовъ“, т. II, Київ, р. 1882, ст. 313 — 4). Сьому Дубицькому монастиреви і міг належати збірник в своїм першім, давнішім змісті. Вважаючи на число зшитків, треба зазначити, що на початку сеї давнішої части бракує всього першого зшитку (а) і двох карток другого. В кінці, знати, теж загубило ся чимало карток, опріч 6-ти останніх, що лишили ся тільки в уривках (к. к. 430 — 435). Ті картки, що заховали ся, були підклеєні шматками документів XVIII в., писаних скорописом того ж характеру, що заховав ся на нутрішнім боці тильної дошки оправи.

З Волині сей давнішний збірник р. 1607, що маємо з нього дві статі, було занесено до иншого місця і десь коло половини XVIII століття підклеєно і доповнено иншими статями, що прилучено до його спереду. А куди його перенесено вже в XIX віці, се знати з самого збірника. На другому боці 153 картки бачимо таку пізнішу приписку

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

першої половини XIX в.: „Сія книга принадлежить іерею Василію Божовскому". Певно се був батько офіровника, Констант. Вас. Божовського, що був родом з Катеринославської діецезії, виховував ся в Катеринославській семінарії і року 1851 скінчив курса Київської Духовної Академії. Таким чином, сей збірник був спадковим в священно-служебничім роді Божовських, Катеринославської діецезії, що заложено на землях колишньої Січі Запорожської.

Що пізнїші статї сього збірника писано коло половини XVIII віку, про се свідчать і виписки з „Календаря греко-русскаго" видання р. 1780 (к. к. 164 — 189), і взагалї ввесь цїлий рукопису, його зміст, письмо і папір. Впорядчиком новішої части збірника (XVIII в.) запевне був чоловік православної вірн, що робив виписи з православних полемічних творів проти латинян (к. к. 158 — 161). В двох місцях збірника подибують ся уривки з привітань на Ріадво — „До нового священника" (к. 22 і відв.), на чиесь весїлля (к. 25 відв.), на народження у когось сина (к. 25 відв.). Ст привітання, не визначаючись особливою красномовністю, обертають ся більше біля річей домового і сільського життя, і показують сюжетом і літературною манїрою в своїм авторови якогось недоука — вихованця духовних шкіл, „мандровавшого дяка", „бакалярa", чи сільського церковника, чи навіть вихованця сільських дяківських шкіл, для якого настанова нового пановтця було подїєю першорядної ваги (к. 22 відв.).

Не важаючи, все таки, на невисокий освітний цена, списувач пізнїших статей збірника має для нас тим більший інтерес, що він, окрім привітань, не складав від себе нїчого нового, а тільки переписував те, що було йому на похватї і що цїкавило його відповідно його станови церковника і його розумовому розвиткови. Як церковник, він списує деякі „чинопослѣдованія" з „Большого Требника" Петра Могили (р. 1640), к. 1 — 18, робить виписки з „Руна Орошеннаго" св. Димитрія Ростовського (к. 26 — 100), „Зерцала Богословія" Кир. Транквілїона, з полемічних статей проти латинян (158 — 161), з житій святих взагалї (к. 154 — 158) і з окрема з житія Олексїя, чоловіка Божого (к. 180 — 184); списує перекази — „Объ усѣкновеніи главы Іоанна Пред-

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

течп" (к. 188 — 195), з „Луга Духовного" або Лимонаря Івана Моска (к. 196 — 197) і т. п. Деякі статї в збірнику належать до сільського господарства, як, напр., виписи з Календаря р. 1730 (к. 164 — 179). Роблячи инші виписи, упорядчик збірника керував ся, певне, просто цїкавістю, не відрізняючи статій, які церква узнавала за правдиві, від статій апокрифічних.

Чимало статій з нашого збірника добре відомі знавцям старої славяно-руської лїтератури; де що належить теж до загально відомих друкованих видань, що стали оригіналом упорядчикови збірника. Але окрім таких статій знаходимо в збірнику і инші, що цїкаві мовою, і мають інтерес новини в розробі сюжету і в лїтературній манїрі. Тому ми нижче подаємо в систематичнім порядкови загальний зміст збірника, і подаємо заразом витяги з найбільше цїкавих статій його [1]).

1) К. 1 — 18. Благословеніе креста на шкомх либо крушцѣ или полотнѣ или на древѣ побоображеннаго... и т. и. з „Требника" П. Могили.

2) К. 19 — 22. Чуда Сина Божого — числом 17; апокрифічна Євангеля Фоми, див. про його нижче.

3) К. 22, т. Орація на день Народженія Божого: „Веселмы радо^ст^ всемѵ свѣтѵ ѕыкила м. п. и благодѣтелю мой дше пѣкшнаго кси хори Йїлскіе к небѣ Нарожденнаго Ха кнхалшю^т^ и радѵютьсы о рождествѣ его. оурадобаласы и пречѣтам Панна Дѣа Пїца ѕди пр҃рок Іеаш белегласно мовилх: Се дѣкаы ко чревѣ прійметь и родить Сїа и наречеши ймя емѵ Емманѵилх, еже е^ст^ сказаемо с нами Бг҃х. Оурадобалосы Нбо и землы о новорожденном цр҃ѣ емѵже аїли к небѣ пѣснь вдмчнѵю весело сп҃ѣвають: Слава ко вишних Бг҃ѵ, которой то радости и мы сташи пред зацпй конце^т^ к м҃. и зичѵ зажпвати вѣполх с панею вашею й ѿ бг҃а даровав-

[1]) Перелічуючи статї — титла і зкорочення розкрито. У висписах правопис заховусмо.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ними чади башними и всею фамиліею презацною домѹ башего тѹтъ пожившн цр҃ствѣ и м[ного?] лѣтне на семъ полѣ земномъ в пожитію сего вѣка. Й вистѣ с тимъ же новорожденнѣ Цремъ в горнемъ Їерѹсалимѣ сподобнанесы цр҃твовати всесѹсердно зичѹ и желаю.

4) К. 22—„Сїе до новаго свщенника“. Такого ж стилю орація, поч.: „Препосилаю мира, здравїа, благополѹчїа“...

5) К. 23—25. Пытанїа и отвѣти шт кого рода еврейский зачався. Поч.: Авраамъ, Ісаакъ, Іаковъ сїи сѹть три патріархи старозаконнїи...

6) К. 25. Питапия і одповіли, приписані до попередніх: „Вопро҃. Кто первїи пр҃рокъ ѡ кр҃тѣ Хр҃товомъ пр҃рокова". Ѿ. первїй пр҃рокъ Адамъ, бо онъ Хр҃тѹ пророкова" гди его Їїхъ рѹкама своима сотворилъ, й рекъ Гдь Адамѹ: Адаме, что̀ всѣ бйдѣлъ. Ѿвѣща Адамъ. Гди бйдѣх та на кр҃тѣ прибытаго. й за тое Їїхъ рѣкаша йже созда̀ чѣка по ѡбразѹ своемѹ. Вопро҃. что є҃ст ребра свѣрова й градъ цр҃ва великаго. Ѿвѣтъ. градъ прѣстая Їїца, а ребра апостоли, Сѣверх Хр҃. Вопро҃. Что̀ є҃ст Їїхъ Їїомъ Гдь гла й призва̀ землю. Ѿвѣтъ. Їїхъ самъ Хр҃. богами сѹ҃ть дѣли, бо пре҃ныхъ во всю зе́млю йзыйде вѣщанїе. [Вопро҃] Что̀ наречѣся жизнь й тамъ є҃ст всѣмъ мїти. Ѿ. всѣмъ мїти Ѐва бо та́м є҃ст всѣмъ жи́знь. [Вопро҃]. Которая нибо нежранная плѡ҃ зродила. Ѿ: Нибо нежранам прѣстая Їїца а плѡ҃ всѣмъ Хр҃.

7) К. 25, т.—26. Повіншування весільне: „Повѣншованїе на актъ веселїй. Зажикалъ нездисъ Цр҃ъ Ізрантелскїи Соломонъ великои радости й веселыя гди дщерь оу кролы египе҃ского понялъ, что тежъ и ваших мо҃цъ Панъ любо то не кролевскою статѹрою, єднакъ же хрестиянскимъ способомъ

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

благочестно в станх маљженскїй... (к. 26) ...башон а новорожденомѵ сынови башомѵ прежити лѣта Маѳѵсалови и дойти мѵдрости Соломонови, що ако ми найцѣлнѣйшой фортѵни в ѥй пана и любящий ка̑ оуслꙋ̀дно желаемїх". Здѣсь ся, що між картками 25-ю і 26-ю дещо загублено. В наведених рядках маємо уривки з двох привітань: першого—весїльного, другого—на час родин.

8) К. 26 — 100. т. „Роса Орошеннаго рѵна пречистои Дѣви Маріи"—виписи з „Руна Орошеннаго" св. Димитрія Ростовського р. 1660.

9) К. 101. „Лѣ̑никоих, ако трѵдних сло̑ кыкла̑ в тои книзѣ Елеме"та лацкиского ѩзыкѵ; а стихїи грѣцкого. ѣдно слово показѵютх жибо" або зложена свѣта сегѡ̀". Наведемо отсю невеличку статю аж до кінця: „Ефи́рь; о̑гнь под̑ нёбомь. Ѣ́ркнинь; пѵсти, пропасти, а̀бо би́росе моря ѡкиа"ско". Физи́̑: естество̀, а̑бѡ прирожена. Сѵщество̀, битность. Физела"ци—что̀ ѡ̑ прирожёню все̑ рѣчьи молат. Метафѵзїк"; розѵмѣна и оупатрока́на в прирожёню и на̑ прирожена некѣдоми̑ речий. Ѩ́нор, Гѵморх: па́ра зѣмная и вѣчная мгла̀. Горизо"тх: по" ѩба на̑ видимаго. Театрѵ": позо", ако видок. Побимѣтх: посадзка ко"тобина на зѣли. Кваликатѣ̑: ка́чества, або якости, кгдѝ мо́кимо: ѩкх то́е че́рное, а̀ то́е ѩкх бѣлое, смертное, бе̑смертное, и про́чая". Ся і анальогічні виписи з лексїконів, здаєть ся, були дуже потрібні читачеви дальших виписів на к. к.—

10) 101—153. „Зерцало Богословія" Кирила Транквілїона Ставровецького.

Пісня к. 153 багато карток вирізано (не менше як 7—8).

11) К. 154. Виписи з житій північно-руських святих, з Патерика і Пролога. Поч. „Воспомани дѵше свѧтыхъ отецъ житїя и подвиги и воздохни... На к. 157—158 „Предисловїе

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

к любезномѹ читателю книги сеѧ. Поч. „Благодатїю и помощїю Божїею написахомъ оубо сїю малую книжицу Крины Селнїѧ или Цвѣти прекраснїѧ собравъ вкратцѣ от божественнаго писанїѧ на воспоминанїе себѣ“....

12) К. 158 — 161. Вписи з Пролога, Паїнодії Захарія Копистенського і з Феодосія Печерського проти латинян (159 — 161, т.), кінець вирвано.

13) К. 162 — 168, т. Лѣкарство роскошникомъ того свѣта прабдивое. Пѣснь вдачнаѧ при банкетахъ панскихъ. Поч. „О смерте несподѣванна“... — вірші Кир. Транквіліона, вписані з его „Перла Многоцѣнного“, виданого у Київі р. 1646.

14) К. 164 — 179. Вписи з різних „Календарів“, переважно з „Календаря греко-русскаго ведлугъ гражданскаго. господарскаго, на лѣтъ сто учиненнаго и паки на первое возвращающагося“, вид. у Королевці Пруському „презъ Корвѣка Василія Квасовского ново свѣту поданій 1780 anno“. Див. сей Календар в російському перекладі: Ровинскій, Русскія нар. картинки, т. II, стор. 434 — 454 Тексти пророкувань в нашім рукопису значно відріжняють ся від сього друкованого російського перекладу.

На прикінці сих прогностиків приписана невеличка статя, подібна до стародавнього славянського Колядника, що містить в собі пророкування залежно від дня, на який припадає Різдво; цітуємо отсей уривок, що заховав ся у рукопису (к. 179, т.).

„Аще Р҃ождество Х҃во в їлю зима добра, бѣна дѣдѣбна, жатва сѹха, ѡвѣти мнѡзи. скотъ ѡза. мѣдъ мнѡго, вина мало. мѧнцемъ мо҃; нѣкій Ц҃рь ѡбитѧ на земли, ѡвощи. мнѡго ѡсѣнь снѣжная.

Аще Рождество Х҃во в понедѣлокъ: зима велика, бѣна дѣ҃. жатва бѣтрная прѡса мнѡго, мѣдъ и вина мнѡго, старѣ҃ мѹжем смр҃ть, ѡза напрасно. многѣ҃ страна҃ смятенїе, ѡсѣнь велми снѣжная.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Лице ѓ҃. второ": зима̀ зла́ѧ, весна̀ дождє́вна, ѝ жа́тва, ме́дꙋ ѝ вина̀ мало. ското́ па́гꙋба, люде́ нꙋ́жда̀ вели́ка ѝ напра́сна, раннее не ѕродѝ, а̀ позднее добре. ѡсѣ" до́ра.

Лице ѕ҃. в сре́: зима̀ зла́ѧ до́лгова̀ весна ѕ҃ло, чл҃ко́ ѝ ското́мъ ꙗ̑зва, Пшеницѣ мало, ме́дꙋ ѝ вина̀ мно́го. ѡсѣнь вѣтрна̀.

Лице ѕ҃. в четверто́, зима добра"....

15) К. 180—184. Мі҃ца Ма҃та дни зі҃ преподобнаго отца нашего Алексѣ человѣка божіа житіе и странствіе. Поч. В Римѣ мѣстѣ славномъ были єдних сенаторѣ славнїй и зацнїй именемъ Єфїмїанѣ".

К. 184—188. О мꙋ́кахъ пекелнихъ по́вѣсть а̀бо и̑сторіа о люде́ грѣшни́, которіе в тꙋ́ мꙋ́ка̀ зо́стаютъ. Поч. Єдиного ча́сꙋ молилась пречѣтаа Ѥ҃ца Сн҃ꙋ своемꙋ и Б҃ꙋ нашемꙋ просячи:...

17) К. 188, т. — 195, т. Мѣсяца августа дня́ѣ ѹсѣкновеніе честнаа главы честнаго и славнаго пророка Предтечи Крестителя Господня Іоанна. Поч. Ѹсѣченнои бившои честнѣй с҃таго Іоанна Предтечи главѣ и прі҃ тую на блюдѣ сквернаа плесовица.

18) К. 195, т. — 196, т. Исторіа нѣкоторомꙋ человѣкꙋ нищомꙋ. Поч. Были єдних чл҃ѣкъ-ꙋбогій работнихъ, которіи себе и жену и дѣти свои денною работою живили...

Дещо подібного про молитву по найму е в „Лузі Духовнім" І. Моска гл. 182, але повість взята не звідси.

19) К. 196, т. — 197, т. „Повѣсть о єдиной женѣ христіанцѣ. Поч. Во градѣ єдномъ назибаемомъ Назбить била єдна невѣста христіанка ѕ҃ло ростропнаго мꙋ́жа маючи невѣрнаго... З „Луга Духовнаго" І. Моска дл. 183.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

20) К. 197 відв. „Повѣсть о днехъ шкодимыхъ. Септябрїй ѳ. д...“ Тільки титул. Далї вирвано картки, що містять додатки XVIII в. і починаєть ся давнїша частина збірника.

21) К. 198—373. відв. Иже къ стыхъ отца нашего Ісаака Сирїанина постника і ѳшелника.... словеса постническа...“ Поч. Стра̃ бжїй начало є̃ст добродѣтелей.

22) К. 374—435. Петра Дамаскина смирено инока воспоминанїе къ своей смѕ дшѝ.... Поч. Многїѝ и великѝ блг̃тїе прїѐ ѿ бг̃а даровавшїй ѡкаянный азъ...

Вже з самого переліку пізнїших додаткових статей збірника можна бачити, що більшу частину їх, а власне 15, писано давньою книжньою українською мовою і тільки 7 з них писано славяно-російською літературною мовою, якої вживано і в Московській Руси. Ся ріжниця в мові без сумніву залежала і від тих книжних джерел, з яких брав свої виписи впорядчик збірника, що долучав додаткових статей, і від потреб того оточення, до якого належав сей упорядчик. Так, виписи з Требника і Календаря р. 1730 мають книжню українську мову первопису. Житіе Олексїя чоловіка Божого мабуть бере свій початок від „Żywotów świętych“ Петра Скарги, що Іоаникій Галятовський в 1680 роках переклав на вкраїнську мову. Списки житій, перекладених з Скарги, не рідка річ; див. в нашім описови рукописів К. Софійського Собору, а також серед рукописів Народнього Дому у Львові, що описав д-р Іляріон Свенціцький. До характеристики літературних уподоб переписувача цїкавий теж переклад на вкраїнську мову деяких переказів Іоана Моска. Але мабуть сї перекази не сам впорядчик збірника переклав, а взяв їх з якогось перекладу, зробленого просто з „Лимонаря“ (див. київське видання його р. 1628), або з перекладу „Великого Зерцала“, що спожив наші східні патерики.

Тепер ми звернемо увагу на найбільш цїкаві статї збірника. Такими є памятки „відреченої“, апокрифічної літератури, що мали дужий вплив на людові повіря та легенди.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Ще року 1877 в своїм критично-бібліографічнім начерку з приводу книги М. П. Драгоманова: „Малорусскія народныя преданія и разсказы“ (Київ, р. 1876) під титулом: „Малорусскія легенды“ („Труды Кіевск. Дух. Академіи“, Март, р. 1877), я показав перше джерело багатьох з сих народніх переказів і оповідань у старозаконних і новозаконних апокрифах, звідки йшов загальний висновок, що сі апокрифи мали на півдні Росії досить широкий обсяг розповсюдження і відомости. І справді, з упливом часу почали де далі більше являти ся вістанки цілого пікля апокрифічних переказів, що обертав ся колись на Україні.

Зібрати їх до купи узяв ся відомий галицький вчений Ів. Франко, що видав коштом Наукового Товариства імени Шевченка штири томи „Памяток української мови і літератури“, які охоплюють апокрифи старозаконні і новозаконні, а також силу легендарних і запитайно-відповідних статій давньої славянської літератури, взятих з українських рукописів. Але треба завважити, що до капітальної праці д. Франка, — що подає коштовні уваги і показує літературу предмету, — увійшли не стілько специфічно українські тексти апокрифів, скілько такі, що однаково належали і до російської літератури і вже були оголошені в працях Пипіна (у III випуску „Памятниковъ старинной русск. лит.“ Кушелева — Безбородка, р. 1862), Тихонравова („Памятники отреченной литературы“) и Порфирева. Що ж до українських списків апокрифів, що зібрав д. Франко, то вони відзначають ся уривковістю і при тому в більшости памяток не мають специфічно української ціхи, хіба що невеличкі українські прикмети в мові. Се, сказати б, уривки загально-славянської літератури апокрифів, що можуть називатись українськими хіба тілько тим, що їх віднайдено на Україні.

Апокрифів, писаних давньою книжньою українською мовою, дійшло до нас і оголошено не що й багато. Що до питання, коли їх переложено, які їх джерела і т. п. — то ся сторона ще зовсім не займана. З огляду на сказане, а також на обмаль українських списків памяток апокрифічної літератури, набірають собі чималої ваги ті статі, що заховали ся в вище описаному збірнику. Не маючи часу і можности

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

взяти кожний з тих апокрифів на спеціальний аналіз, ми обмежимось тільки на короткі уваги до них.

Апокрифи ці такі:

1) Що ми описали під № 5, питання й відповіди — „вопрососотвѣты" про події з старожидівської історії, починаючи з Авраама; зміст їх мабуть взято з Палеї (Проте див. кн. Мочульського — „Слѣды народной библіи въ славянской и древне-русской письменности").

2) „Чуда Сина Божія", що описані під № 2, се б то Євангеліє Фоми, доволі незвичайна апокрифічна памятка, відома тільки в обмеженої лічби списків, серед яких українських — 4 чи 5 видано у другому томі праці д-ра Франка. Спеціально ся памятка була вистудіювана в дисертації проф. Сперанського про апокрифічні евангелії і в праці д. Яцимирського: „Изъ славянскихъ рукописей"; але обидва досліднпки цікавились головним чином долею старослов'янського перекладу сього апокрифу, а не історією його українських списків, з яких був відомий один, що оголосив Сперанський, та два Франко в місячнику „Житє і Слово". Український переклад Єв. Фоми настілько цікавий, що потрібує спеціального аналізу.

3) „Повѣсть о днях шкодливыхъ", від якої лишив ся тільки один рядок, прилучаєть ся до гурту статій, що відомі під назвою—„О днехъ въ нихъ же достоитъ отъ всего хранитися" (Див. „Пам. стар. р. литер." т. III, 159 — 160; Перетц, „Къ исторіи Лунника", і инш.).

4) „Повѣсть о мукахъ пекельныхъ", що описано коротко вище під № 16, з українським перекладом відомого апокрифа „Хожденіе Богородицы по мукамъ", що відомий в російських списках з XII в. і не раз був виданий і вистудіюваний в останне від молодого київського вченого Вокадорова (у збірнику в честь проф. Флоринського, стаття X-а). Загально зміст списку нашого збірника подібний до виданих вже великоросійських списків, але є і деякі відміни, що почасти заховали ся від перводжерела того апокрифу, почасти пізніші, що пристосовують загальні мотиві повісти до місцевих умов життя. До перших належить проста вказівка списку нашого збірника на першу ґрупу тих, що мучать ся в пеклі, як на жидів, що не прийняли обіцяного

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ім Месії (к. 184 відв.), тоді як сеї вказівки у великоросійських виданнях нема. До других можна застосувати вказівки списку нашого збірника на дяків (к. 186 відв.), черниць (ibid.), овдовілих попадів (к. 187) і инш. Взагалі сей переказ подобав ся людови; він його відміняв, припасовуючи до свого побуту, тим він споконвіку й набирав етноґрафічних українських ніт і переймав ся українським язиком.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Наука Леонтія Карповича в неділю перед Різдвом.

Написав О. Маслов.

Леонтій (в миру Лонгин) Карповичъ займае почесне місце серед заступників культурного відродження Західної і Південної Руси з кінцем XVI і на початку XVII ст. На жаль, ані життя його, ані літературну діяльність не можна тепер вимурувати досить повно [1]).

[1]) Трохи не першою звісткою про життя і праці Карповича є стаття митр. Євгенія в другому виданню „Словаря Историческаго“ (Спб., 1827, т. II, ст. 7—8). Далі про Карповича писали (зазначаемо, що головніше): Филаретъ, Обзоръ русской духовной литературы, 862 — 1720. Спб. 1856. (В виданню 1884 р. див. 173 — 174). Н. Т—скій, Леонтій Карповичъ — южно-русскій проповѣдникъ конца XVI и начала XVII вѣка. Див. „Руководство для Сельскихъ Пастырей“, 1872, т. II (№ 32), ст. 474 — 480. Архим. Леонидъ, Леонтій Карповичъ, церковный витія православной Ю.-З. Руси въ XVII ст., и два его слова. Див. „Чтенія въ Общ. Ист. и Др. Росс.“ 1878, кн. I-ша. Н. Молчановъ, Леонтій Карповичъ, церковний витія православной Ю.-З. Руси въ XVII ст., и два его слова. Див. „Православное Обозрѣніе“, 1880, т. III, (№ 11), ст. 495 — 517. Всі отсі статі містять цілий ряд як непевних, так і хибних положень. Новий, критичний напрямок в досліду життя і діяльности Карповича виник тільки в 80-х роках минулого століття. Вже в критичними заходами сей сюжет розроблювали: С. Голубевъ, Библіографическая замѣтка по поводу статьи архим. Леонида — „Леонтій Карповичъ и пр.“ Див. „Холмско-Варшавскій Епарх. Вѣстникъ“, 1880, № 3, ст. 49—51. Митр. Макарій, Исторія русской церкви, т. X, Спб., 1881, ст. 432 — 445; т. XI, Спб. 1882, ст. 251 — 256. С. Голубевъ, Исторія Кіевской Духовной Академіи, Вып. I, К., 1886, ст. 105 — 107. К. Харламповичъ, Западно-русскія православныя школи XVI и нач. XVII в. Казань, 1898, ст. 397 — 399.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Карповичъ народивъ ся коло 1580-го р. в шляхецькій родинѣ Пинського повіту. Ми не знаемо, як перейшли перші тридцять років його життя, де одержав вихованнѣ, де і коли вийшов на поле громадянської дїяльности. В сїчнї 1609 року його згадано в лїчбі послів, що вирушали з Вільни на Варшавський сейм, щоб ставити опір унїцькому митрополїтови Іпатію Потієви. Року 1610 він виступає, яко коректор віленської брацької друкарнї і за участь в виданню славетного Θρῆνος'а Мелетія Смотрицького наражаєть ся на переслїди від латино-унїцької партії; через каверзи ворогів його взято до вязниці, де він і проседїв коло двох років. Далї Карпович є відомий, яко фундатор кіновії при Св. Духовськім монастирі і як перший її архимандрит. В серпнї 1620 року, коли Єрусалимський патріарх Теофан відновив західно-південно-руську ієрархію, Карповича обрано за кандидата на єпископство Володимирське і Берестейське, але не хиротонїзовано, бо в серединї жовтня (сентября) того ж року він помер у Вільнї.

Серед тогочасників Карповичъ мав славу мужного трудовника православія, знавця грецького й латинського язика і вмілого казнодїя. На те ми маємо цїле пасмо свідоцтв, починаючи з панегіричного погрібового казання Мелетія Смотрицького (Вільно, 1620) і кінчаючи замітками єзуїта Якова Суши в творі „Saulus et Paulus“ (Romae, 1666). Так, Захарія Копистенський називає Карповича „мужемъ богодухновеннымъ, въ языку греческомъ знамените бѣглымъ, оборонцей благочестія“, а автори панегірика Mnemozyne (К. 1633) вважали його за рідню Златоустови в красномовстві [1]).

[1]) К. Харламповичъ, op. cit, ст. 399. Казання М. Смотрицького видасть ся нами в „Чтеніяхъ въ Ист. Общ. Нестора-Лѣтописца“. (Кн. XX, вип. 2 і 3). Посвідчення Захарії Копистенського в „Русской Исторической Библіотекѣ“, т. IV, Спб., 1878, стов. 913. Див. теж „Записки Петра Могили“ („Архивъ Ю.-З. Россіи“, т. I, ч. VII, ст. 37 — 59) і „Діаріушъ Ло. Филипповича“, 1646 р. („Русск. Историч. Библ.“ IV, стов. 88 — 89). Крім „Казанни“ М. Смотрицького, памяти померлого Л. Карповича присвячено вірш „Лямент у свѣта убогихъ“... виданий в друкарнї св. Духовського мон. р. 1620. Див. И. Каратаевъ, Описаніе славяно-русскихъ книгъ т. I, Спб., 1883, № 258.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Проте літературний спадок Карповича, що дійшов до нашого часу, не можна признати за великий. Без сумніву йому належать ось які твори (заголовки подаємо в скороченню):

«1) Казанье двое; одно на Спаса, друге — на Успеніе Богородиці, Євю (1615) [1]).

«2) Kazanie na pogrzebie kniazia W. W. Galiczynn, z ruskiego na polski ięszyk przełożone. W. Wilnie (1619) [2]).

«3) Дві передмові до книги — „Вертоградъ душевный" инока Фикари, Вільно, 1620, одна з початку, друга на к. 133 [3]).

«4) Передмова до перекладу пояснення Златоуста на „Отче наш". Вільно, 1620 [4]).

Далі його звичайно вважають за автора:

1) Κανόνα, виданого в Євю року 1618 [5]).

2) Листа від імени Віленського братства до братства Львівського від 21 січня р. 1619 [6]).

3) Листа на Афон до священноіноків Кирила, Панфутія і Єлисея, писаного в січні 1619 року [7]).

---

[1]) Каратаевъ, № 220. Казанье на Преображеніе надруковано у „Маяку" 1843, т. XI. Обидва казання видано (з перекладом на теперішній російський язык) архим. Леонідом в „Чтеніяхъ Общ. Исторіи и Древност. Росс." р. 1878, кн. I.

[2]) K. Estreicher, Bibliografia polska, t. VIII. Kraków 1882, str. 169. — С. Голубевъ, Отчетъ о седьмомъ присужденіи преміи Т. Ѳ. Карпова. М. 1907, ст. 10 — 12.

[3]) В передмові на к. 133 Карпович споминає про деякі свої твори, ѡ̀ ѻ҃мѣ̀ и҆ на̀ ҁартїй ѿ ча́сти и҆зображе́нныѫ̀, яких йому не судило ся и҆зобрази́ти типографи́ческимъ ҁ҆до́жествомъ. Див. примірник Київо-Софійск. Соб., № 651. Порівн. Каратаев, № 255.

[4]) Каратаев, № 255.

[5]) Проте можливо думати, що сей твір є збірною працею св. духовських иноків. Порівн. Каратаев, № 241.

[6]) Видано у „Актахъ, относящихся къ исторіи Западной Россіи", т. IV, Спб. 1851, № 217.

[7]) Видав М. Петровъ в „Литовскихъ Епархіальныхъ вѣдомостяхъ", 1894, № 26. — Митр. Євгеній і в слід за ним преосв. Филарет, Аскоченський, арх. Леонід і Молчанов приписували Карповичеви теж трактат ієродіакона Київо-Печерської лаври Леонтія під назвою „Обличеніе на унію" р. 1608 (Виданий в „Актахъ, относ. къ исторіи Южной и Зап. Россіи", т. II., Спб., 1865, ст. 271 — 287). Тепер ся думка вважаєть ся за хибну (Голубев, митр. Макарій). Далі, у „Вос-

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Оце недавно стало можливим доповнити сей невеликий список ще одним твором. Так, в книгарні Київо-Софійського собору знайдено рукописний збірник, що містить в собі між иншими статями казання під назвою ѣ нлю пр҃ѣ р҃ѣстѣкомъ Хр҃ѣмъ наѹка бж҃а па҃ст ѡ҃ц҃ Леѡ архимнд҃р ви҃.

Уважаючи на зазначені вище біографічні дані, навряд чи можна сумнитись, що під „блаженнымъ пастыремъ о. Леонтіемъ, архимандритомъ виленскимъ“ розуміють ся власне Леонтій Карпович.

Коли не лічити коротенької звістки М. І. Петрова в „Описаніи Кіево-Софійскихъ рукописей“ [1]) і невеличкої замітки С. Т. Голубева в рецензії на працю д. Харламповича [2]), то се казання зовсім невідоме в нашій науковій літературі. Через се ми вважаємо за потрібне видати текст зазначеного казання і зробити його таким чином приступним для широкого кола дослідників.

Збірник, де уміщено „Науку“ Карповича, занотовано в Київо-Софійській книгозбірні під № 357. Він містить в собі 160 карт. в 4-ку (15, 5 × 20 снт.), в новій паперовій оправі. Части, що його становлять, писано різним письмом XVII ст. на різнім папері. Крім „Науки“ в збірнику уміщено: розправа про дари християнських чеснот; виписки з отців церкви і Патерика; навчальна стаття польською мовою під назвою Nauki poiętność; полемічний твір проти панування римського Папи, написанний року 1597 (пор. к. 79); казання на недільні і святкові дні (де-які казано в Ворколабові і Любавичах в 1640-х роках); спис книжок,

---

кресномъ Чтеніи“ 1863 — 64, № 33, ст. 801, було оголошено, ніби то в Лаврі знайдено рукопис початку XVII ст., що має в собі цілий ряд указань Карповича. Проте С. Т. Голубову випало довести, що казання ті належать до відомого Петра Скарги. Див. Н. Петровъ, Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ гор. Кіевѣ. Вып. II, М. 1896, № 289. Крім творів, перелічених у тексті, Карпович міг брати деяку участь в книжках, виданих „працею и старанемъ“ іноків св. духовського монастиря в р. р. 1609 — 1620. Див. у Каратаєва 205, 213, 214, 221 (?), 229 (Евангеліе Учительное. Эвю, 1616), 234 (?) і 242.

[1]) Op. cit. Вип. III. М. 1904, № 578.

[2]) Отчетъ о седьмомъ присужденіи премій Г. Ѳ. Карпова, М. 1907, ст. 12.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

„их же подобает чести пр. хрістіаном", два апокрифічних перекази про Різдво Христове і деякі инші статї [1]).

„Наука" Карповича містить ся в збірнику на картках 101 — 108 відв. Письмо, яким його писано, одрізняєть ся од письма инших статій і його можна схарактеризувати, як пізнїй західньо-руський скоропис, що підляг виливови скоропису південно-руського. Так, в списку додержано досить значну ріжницю між грубими і тонкими штрихами буков, заховано характерні нариси для *в*, *д*, *з*, *р*, але буквам *б* і *ж* надано вже південно-руських форм [2]). От сї властивости письма примушують застосувати сей список до першої половини XVII столїття. Водяний знак паперу мало виразний; як здаєть ся, се глечик, подібний до глечиків, зазначених у Н. П. Лихачева в його працї — „Бумага и древнѣйшія бумажныя мельницы въ Московскомъ государствѣ" (Спб. 1891) під №№ 631 і 632 і датованих 1638 роком. Таким чином, беручи на увагу добу дїяльности Карповича, список треба признати за досить старий, близький до часу коли писано саму памятку. Не вважаючи на се, текст списку не досить добрий з огляду на докладність. Переписувач, як здаєть ся, брав ся до своєї працї не досить уважно і не завжди давав собі раду з письмом первопису. Про се свідчать як неодноразові помилки, численні випадки дітографії (Див. к. к. 103 відв., 104 відв., 106 відв.), так і явне калїчення тексту, що деколи легко відновити палеографічною критикою. Так, наприклад, на к. 103—103 відв. фраза, що не має значіння: „абы з *нима костей* земныхъ нас всихъ на высокое мѣйсце запровадил", без сумнїву є псуванем фрази: „абы з *низкостей* земныхъ... на высокое мѣйсце запровадил"; на к. 104 читаємо: „Не розумѣю, абы *ею* а васъ такъ запамятливого и окаменелаго мѣл сердца быти", замість як вимагає сенс: „Не розумѣю, аби *кто* з васъ..."; на к. 108 відв. фразу: „А жебы *того о чом* любви божое в нас не згасал..", повинно, звичайно, направити: „А жебы *той огонь* любви божое в нас не згасал...". Подібне покалїчення тексту, але вже таке, що не легко дає ся до направи, поди-

[1]) Докладний перелїк статей збірника див. у Петрова, Op. cit. Вип. III, № 578.

[2]) Звонке *г* (лат. *g*) має двійний нарис: старий кг і новий Ґ.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

буеть ся, як адаеть ся, і в инших місцях в списку (пор. к. 102, иначе на к. 103 і инш.).

Звертаючись до тексту науки, насамперед зупинимо ся на загальній її конструкції. З одного боку, вона розкриває вагу свята — неділі перед Різдвом, а другого — пояснює читаний того дня уривок з Євангелї, (Мате. I, 1—25). Загальний тон науки—моральний; в моральнім дусї тлумачить ся Євангелія; опріч того, через всю науку переходить гадка, що потрібно готуватись достойно привітати Христа, що має народитись: автор увесь час переконує слухачів очистити „домъ свой душевный“ і „пріоздобить“ його розмаїтими чеснотами: покутою, постом, молитвою, милостинею і нарешті поклікає разом з пророком: „Сердце чисто созижди во мне, Боже, і духъ правъ обнови во отробѣ моей“! (Псал. L, 12).

Мальовничі серéдки, що до них удаеть ся казнодїй, можна сполучити в такі 4 ґрупи:

1) Одним із звичайних способів викладу є звертання казнодія до слухачів. Сї звертання надають викладови осібної жвавости і сили. Найчастїше вони мають форму риторичних питань. „А хто ж бы з вас, правосл. христ., новины тое не принял вдячне? — каже він з приводу визволення, що виповнив Христос. — „Хто бы не тѣшился и не веселился, слышачи тую вѣст пожаданую? Хто бы не благодарил Бога за тые его невымовные дары“? (к. 103 від.). „Чи много з васъ, пр. хр., — звертаеть ся він в другім місцї, — умыслъ свой приспособили, а от земных вещей отдалили? Чи много з васъ зезволили обмыти дом свой душевный презъ исповѣданіе грѣховъ своихъ и от серца истиное покаяние? Чи много з васъ сосудъ свой выхендожили на влитие балсаму того неотцованого“? (к. 108). Такі звертання подибують ся теж і в друкованих казаннях Карповича (Казанье двое, 1615): „И хто ж бовѣмъ того бы собѣ не бычыл, абы тые всѣ слова скуткомъ выполнити могль? Хто бы на так слычный видокъ не рад глядѣл? Хто бы ку такъ милому и пожаданому кресу не радъ бѣжалъ?... (*Леонидъ* ст. 1). І т. п.

2) Щоб побільшити враження, яке справляла наука на слухачів, автор деколи удаеть ся до „единоначатій“. Кильки прикладів, сюди належних, подано вище; тут зазначимо ще два випадки. Рівняючи Христа до земних монарх, казнодій

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

підкреслює його царську гідність словами: „оный монарха найвышший, оный панъ пребогатый, оный цар всими царствующий“ (к. 101 відв.). В иншому місці, кажучи, що приходить Христос в світ, він вживає таких виразів: „Приходит цар твой, который такъ ест потужный и такъ можный, же всю орду шатанскую звалчит и в нивечъ обернет...; приходит отецъ тот, который всими достатками сыновъ своих опатрует; приходит тот отецъ, который сына мариотравного готовый ест принять до дому своего...“ (к. 107 відв.). В друкованих казаннях „единоначатія“ раз-у-раз подибують ся. Пор., напр., „Уступилъ тѣнь закона, кгды новому надешла ласка. Уступилъ законъ старый, кгды новому пашлосе мѣстце. Уступилъ Моисей законодавецъ, а наступилъ Христосъ ласки давецъ. Уступили пророцы, кгды наступилъ отъ нихъ пророкованный; уступила литера забияючая, а наступилъ духъ оживляючый“ (*Іоанид* ст. 7), або: „Дивно ее (Богородиці) было зачатіе, дивно рожество; дивно выхованье; дивна и над люди всего живота святобливость; дивна и паче ума и слова въ паненской чистоти материнская плодность; дивно тежъ и над звыклый натуры бѣгъ преславное и всечестное ее успеніе“. (*Іоанид* ст. 91—92).

8) Щоб надати своїм думкам більшої ясности і наочности, кождій частенько вживає прикладів, порівнань і паралель. Так, Христа, що прихід його провістили пророки, він прирівнює до свіцького монарха чи князя, що про його приїзд сповіщають осібні гінці (к. 101—101 відв). Церкву прирівнано до неба, де світять: сонце — Христос, місяць — Богородиця, і зорі — апостоли й инші угодники (к. 104 відв.). Патріархи і пророки, що благали Христа прийти на землю, але самі його не бачили, прирівнюють ся до кораблів, що „овощи розманитые, яблока, ґрона винъные, другимъ а на собѣ везут, а сами толко вонностию и солодкостю паху ихъ контентуются“ (к. 107). З початку науки знаходимо негативну паралелю (антитезу) між книгою Битія, що виображає впад у гріх перших людей, і книгою родоводу Ісусового (Матеє. гл. I), що оголошує визволення людям (к. к. 102—103 відв.) Порівнання і паралелі знаходимо і в друкованих науках Карповича. Тут, напр., Богородиця, що провіщає прихід Христа в світ, прирівнюєть ся до зорі, що до схід сонця (*Іоанид*, ст. 77—78), а чоловік, що вивінований

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ласкою св. Духа і що виносить ся по над слабість своєї безсилої природи, нагадує казнодѣеви нагріту вогнем воду, яка, забувши свою істоту, що тяжить до землї, хутко знімаєть ся вгору, (*Леонид*, ст. 54).

4) Нарештї, треба ще зазначити в науцї кілька епітетів і метафор: „рѣки быстротѣчныѣ“ (к. 108), смерть „всенародная“, що увійшла в світ „през окъно, которого не умѣла добрѣ замыкати прабаба наша Ева“ (к. 103), серця, що палають вогнем любови (к. 108 відв.), „барзо короткий ярмарокъ живота нашего“ (к. 103), сльоза „в очий сердечъныхъ“ (к. 108), „скарбница неисчерпаемая щедрот“, „бездна неисслѣдимая милости“ (к. 108 відв.) і т. п. В друкованих казаннях Карповича знаходимо: отчизна милая и пожадания“ (*Леонид*, ст. 59), „высокопарныя“ крылья безмолвія и „богомыслыности“ (ibid. Пор. у передмові до „Вертограду душевного“: „небопарная молитва“), низькі долини „дочесныхъ и того свѣтныхъ забавъ“ (ст. 36), „пламень любви божественное“ (ст. 52), двери „смыслов“ (ст. 86), земля, що „дивуется и веселитъ“ (ст. 92), бурливе житейське море (ст. 39) і багато инш. Як і вище приточені порівнання, багато з сих епітетів і метафор походять з мальовних способів Біблії, отцїв церкви і співів церковних. Таким чином умілість, що показав тут наш казнодій, виявляєть ся не стільки в самостійній творчости, скільки в умілому виборі і щастливій комбінації вже готового поетичного матеріалу.

Язик, яким писано науку Карповича, представляє мішанину народньої мови з елементами церковно-славянськими, польськими і почасти латинськими. Се звичайний літературний язик того часу, так званий „простий руский“, до якого удавались письменники, коли бажали вилляти на широкий загал. В основі науки Карповича лежить білоруський діалект. Значїшими його властивостями є:

1) Втрата різницї між *ѣ* і *е*: присадъ (к. 101 відв.), грѣхи — грехи (к. 103 відв.), офѣровати — оферовал (к. 106 відв.), на свѣте, (к. 102 відв.), на столѣ або на лаве (к. 109). Пор. в друкованих казаннях мѣстце (*Леонид*, ст. 104, 108) — местце (97, 102, 107), тѣло (ст. 103) — на теле (99), рѣки (81) — реце (42), цѣловати — целуетъ (89).

2) Поява *е* на місцї *я* з давнього *ѧ*: увезаный (к. 106 відв.). отседал (к. 106), сходечи (к. 107). Pronomen reflex.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

звичайно має форму *ся*, проте звичайна і форма *се*: дѣятисе (к. 101), *се* приготовати (к. 101 відв.), мовитсе (к. 106 відв.). Пор. в друкованих казаннях княгини (присв. Корецький), мѣсецъ (ст. 82, поруч: мѣсяцемъ), чынечы (15), хотечи, хотячы (89, 90 поруч: хотячи), *се* (passim, поруч *ся*).

3) Тверде *р*: спо*р*ажоно (к. 104 відв.), створоное, створоно (к. 104, поруч: створене, целеб*р*юетъ). В друкованих казаннях: за*р*у (ст. 33), пасты*р*а (19—20), го*р*ачостью (31), смот*р*ать (89).

4) Ґрупа *ждч* на місці ц. сл. *жд*: прыеж*дч*ати (к. 101 відв.).

Половіами належать почасти до лексики, почасти до звуків і форм: обентовала (к. 106), допѣталъ (107, польськ. deptać; поруч: потоптати), очекивают (к. 105), обецует (к. 107 відв.), слонце (к. 104), чловека (101 відв.), ксіонже, ксіонжонтъ (101), ґвалтем (106). Пор. в друкованих казаннях: малжонка (ст. 38), вшелякую (26), членковъ (13), членкы (24), цалий (23), обѣцаного (21), вѣрцадло (31, але: въ зерцале, 79), снадне (65).

Латинські слова увійшли до науки, як здаеть ся, разом з польськими елементами. Сюди належать: компорация (к. 102 відв.), аоектъ (к. 106), дыскурсу (к. 101), з реверенцією (к. 105), кондыцыи (к. 106), макулу (к. 106), имагинует, целебрює (к. 104), контентуются (к. 107). Такі латинізми знаходимо і в друкованих казаннях Карповича: респонсъ (ст. 30), дифференцыя (52), аффектомъ (30), дискурсами (45), макулою (46), целебрюетъ (42), конъклюдуетъ (104) і инш.

Такі головніші стилістичні і лінґвістичні властивости „Науки в недѣлю пред Рожествомъ Христовымъ". Як бачимо, всі вони мають собі відповідність в друкованих казаннях Карповича: і там і тут ми знаходимо однородні мальовані способи мови, і там і тут бачимо однакове сполучення розмаїтих елементів в язиці. Чи не є отся відповідність посередним потвердженням, що наука належить перу Леонтія Карповича?

Разом з рисами подібности між „Наукою" і друкованими казаннями є певна одміна. Так, пануючим тоном „Науки" є, як ми бачили, тон морально-навчальний, поклик до каяття. Сього тону бракує в друкованих казаннях: наука на Преображення представляє розправу про троякий стан роду людзького: стан підзаконний, стан благодати і стан

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

славп. — і про трояке переображенне душі чоловіка; наука на Успіння — урочиста панегірична мова в честь пр. Богородиці. Далі, друковані казання одрізнюють ся від „Науки“ і з нашого погляду: вони значно більші, багатші на зміст і краще опрацьовані. Скрізь там казнодій пильнує блиснути своєю вченістю і сливе до кожної думки приточує цітати з Біблії чи отців церкви: Августина, Андрея Критського, Амвросія, Афанасія, Герасима Іорданського, Григорія Двослова, Діонисія Ареопагита, Ефрема Сирина, Дамаскина, Іоана Златоуста, Козьму Канонописця, Никифора Каліста, Метафраста і инш.

В XVII ст. в українському казнодійстві було дві течії. На початку того віку казання будувало ся без жадних риторичних хитрощів і представляло екзегезу Біблійного тексту переважно в морально-навчальнім дусі. Такі власне науки, що зібрано в „Учительномъ Евангеліи“ Кирила Транквіліона. Трохи пізніше під упливом латинно-польських взірців на Україні зявилась нова, штучна казань з так званою темою і частинами — пропозицією, параціею і конклюзією, що строго піплягали темі. Останній тип казані досяг повного розцвіту в „Ключѣ Разумѣнія“ Галятовського (перше видання — Київ, р. 1659), але характерні властивости його впявили ся вже в „Казаньи“ Мелетія Смотрицького року 1620.

В друкованих казаннях Карповича знати певну штучність в будові. Церковні співи, що уміщено з початку кожної з них, легко можна прийняти за тему пізніших казнодіїв. Одначе, се тільки зовнішня подібність. У Карповича нема ще тої складности викладу, того підхилення матеріалу темі, якого вимагав від казнодія Галятовський, і зазначені церковні співи ще не є тим „малымъ жроплом“, з якого повстає „велпкая рѣка — казанье“ [1]). Що до „Науки“, то вона зовсім припадає до тої невитворної морально-навчальної екзегези, такої звичайної в „Евангеліи“ Транквіліона. Таким чином, всі три науки Карповича можна застосувати до старших віршів української казані XVII віку.

---

[1]) Ключъ Розумѣнія. К. 1659, к. 241 — 241 відв.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Видаючи розгляджену науку Карповича, ми скрізь заховували властивости язика і значніші ортографічні властивости списку. Ухилення від тексту ми дозволили собі в отсих пунктах:

1) Прийменники і злучники, що в первотворі споєні з сусідними словами, відокремлено від сих слів. З решітою слова, що звязані виносними буквами, наприклад: ѥкѣтиⷮ (к. 104 відв.), ѳомкѝ (к. 106), нѧлитиѥ (к. 108), залишено не ділячи.

2) Пунктуація і вживання титулових буков пристосовано до правил сучасного правопису.

3) Ті написання в первотворі, що затерли ся, або залито атраментом, заповнено з контексту і замкнено в круглі скабки — ( ). Приписки на крисах чи над рядками внесено до тексту і визначено ламаними скабками — [ ].

4) Явні помилки переписувача спростовано, але в увагах під рядками приточено первописи, що в рукопису.

ꙗ нѧ́ю пр҃ѣ Рⷞжⷭтвомъ Хⷭмⷬ наꙋка бⷢ наⷭт ѡц҃ Лⷭѡ҃, ⷢрхимⷣр кн҃. (К. 101).

Дⷭ҃ сегѡ́днѣ́ѩ, правѡ́ хр҃ⷭ, Цр҃кѡ́ ст҃аꙗ назыкаѥ нѧ́ю пр҃ѣ Рⷞжⷭтѵ́ѡ҃ Хⷭѡ҃. Їѩкъ бобѣ́ѩ к домꙋ порѝнного гⷣа бѣи рѣчи ꙋⷮ спорѫженыи пⷭ҃кие, и вѣдѧꙋгъ своего часу и слⷭ҃вности ка҃дыа рѣчь ꙋжинаѥ бываѥ҃, такъ и к Цр҃кви сто҃ бѣи ѡ҃брѧды и церемонии пⷭ҃кие и нⷣр҃ⷭ҃ личнѣ спорѫжены сꙋ́ и часꙋ своего ꙋжинаѥ быкаю҃ прⷭ҃ доброго гⷣа, Ст҃ого и Жиⷦторѧщаго Лⷭ҃а. Такъ и то самое не безъ причины дѣѥⷮ, же празⷭ҃ники далебныѩ ꙋрочⷭ҃тыѩ пр҃ѣ празⷭ҃ⷮство и попразⷭ҃ⷮство маю҃, з которыхъ празⷭ҃никобъ ꙗкалебныхъ ѡ҃но на то҃ⷮ тыю҃, даⷮ Їⷭ҃ъ, празⷭ҃новати вꙋдемъ. Тыи тѣды ꙗкалебныи и ꙋрочⷭ҃тыи свѣта для чого пр҃ѣпразⷭ҃дниⷮ и попразⷭ҃ⷮство маю҃, з дыскꙋрꙋ, даⷮ Їⷭ҃ъ, познати и розꙋмѣти можⷭ҃, которы҃ вꙋдетъ

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

дѣтинсе на тѣхъ тепер прочитаного Евгглиа. Што абы с пожит̃комъ дш̃ъ нашихъ быти могло, и абы умыслъ и ср̃це наше роспалилосе къ слухан̂ю слобъ бж̃ественыхъ, хотящаго родитисы с̃ плехъ скотныхъ просити побѣнисмо.

Звыча̂ то̀ у монар̃хобъ и кгіо̃жонтъ сего свѣта захо-ев̃ѣсы, и̃ кгды до шкого места которы̀ монар̃ха люб̂ гіо̃же зблаща ‖ (к. 101 відв.) собе подданого хоч̃ прыѣдчати, теды бпрв̀ пер̃сонъ пѣныхъ ѿ себе посылает̂ и то чинит̂, же ли̃ст написа̂ши, през̀ того кр̃ора бпродъ засылаѣ, абы ѻнаго м̃ста гра̂дане, вѣдаючи ѻ томъ, на прие̂здъ пана своего готовалисы и абы все ю̃ приготовали, чого потребу̃ к своемъ писанію. Што все и творецъ нбу и земли Хр̃, Спа̂ нашъ, чинити рачіи, шны̀ монарха нако̃шній, шны̀ панъ пребогаты̀, шны̀ ца̂ бенми ца̂ствующій, з цекою, ѡблюбенницею своею, и дшею ка̂дого человека хрестиа̂ского, ижъ для милосер̃дыа своего небымо̃наго и нензчер̃паемое пучины цѣротъ своихъ зезволи̃ такъ смирѣно се зниж̃ и упокорити Бг̃у, ѻцу своемъ, же гволи побѣгненію рукъ своихъ дѣла на первшое блаже̃ство и гволи упадку народу людского зетупи з маетатъ слабы своѐ на тотъ падолъ плачъ и не занехалъ того ѻзнамити, абы на приходъ его свѣтъ то̃ мар̃ны бодалъгъ почѣти своѐ шко налепѐ могли се приготобати и шко налепе пока̂ на поканю Ііа своего и Створителя; прето бпродъ послалъ прекур̃оробъ, посла слугъ своихъ, посла̂ проро-ко̃, посла̂ пат̃ныр̃хобъ, которые ничого иного не чинили, то̃ко плаа̂нбыми [1]) прозбами своими устабичне ѻ то просили Творца всеи тбари и Монар̃ху векуѣстаго, абы з милосер̃дны своего и человѣколюбны небымо̃наго, ужалѣшисы

[1]) В рукопису: плаа̂нбыми.

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

створены своего, пришо на низкость зѣмную и побѣди ‖ (к. 102) люде, сѣдячих во тмѣ и сѣни смертныи. Частию теды то ознамѣвали приходъ Христа безсмертнаго, частию тѣ же люде ознамѣвали о томъ, и маи прити Мессиа праднык, пророкованык и ото всего створенья вѣце пожаданык, а нато самих Бгъ, собезначаный Отцу, о томъ свидѣство быда, же Сна единороди(а)го и сопрѣнесущнаго Слова мѣ послати з великолѣпное славы своеи на землю на подвигнене человека, которы мѣ царство божіцы свѣта з кровъ быверныти и люди з неволи окрутное шатаское высвободити. Тымъ теды вѣщали вси пророцы, то во ѡбразах и дивгѣрах многих старозаконых презначилосе, и предъ близкимъ своимъ пришестемъ посла агѣла предъ лицемъ своимъ— Іоанна Крестителя, о которомъ самъ Хс Сна такое свѣдоцхство выдаетъ, иж нѣто не постае в рожоных женами болы Іоанна Крестителя. А при посланю того слуги яко бы нешкы листъ послах до того мѣста, которое з нимъ в гнѣздѣ было и начило вставичне з Паномъ и Творцемъ своимъ. Лечъ што то за листъ? Не нѣшы яки, только то, которы се лакомъ башнимъ прочита, а то листъ зачинае сты Ада: Книгъ отъ Іисъ Хсъ, сна дѣдка, сна Авраамъ.

Была тая и дрвгаа книга, которвю Мосы бгобидецъ писалъ, и таа книга называласы книгою Бытия, ‖ (к. 102 відв.) яко и самъ авторъ тое книги написа: сиа книга Бытия человѣча. Таа правѣ книга ест бытия человѣчимъ. А то книзѣ тое замыкаесы, якобымъ способомъ люде на свѣте жили, якобымъ способомъ росплодилисы на земли, хто впродъ по Адамѣ народи(а)сы, и дла того бытиемъ людскимъ таа книга называесы. Але таа книга ю не книгою Бытия

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

назыбаѣсш, ѡ҃ не рожение лѡ҃ское, але рожение Бга҃ прѣѣчнаго по҃ лѣты и чѣлка дѡконалого, которы҃ натѵрѵ бозства и чловѣчѣства к ѡ҃но҃ злучи҃. Ѡ҃вѣке теды [книги] книгами се назыкаѭ, ал҃ шкобы нух ѣ҃ст кѡпорацыы? Ѡ҃ першо҃ книзѣ слу҃шне и пад҃ле҃ слѹшне слока пророка Іеремей речисы могѹ҃: видѣх рѹкѵ простер҃ту, и се свѣтоки к не҃, и написано тамо бѣше рыдание, плачь болезни и бол҃ многъ; а тое плаѭ ѡ҃ ѡ҃но҃ книзѣ, которѵю написа҃ Мо҃сѣ бг҃обидецъ, выражалосе, абобемъ на самомъ почѣкѵ ѵпадокъ прока нашого Адама ѡ҃писа҃, шкъ страти҃ раское милое и ѧ҃ное м҃шкание, выражае҃ то, шкъ ѡ҃ны кро҃ на҃ бемъ створенемъ и дѣнымъ дарами, а праве не ѡшацованымъ ѡдареный бѹдучи, к чести сы҃, ꙗ҃ разѹмѣ, приложисы скотомъ немы҃лѣнымъ и ѵподобисы имъ. Выражае҃ книга шнаш, шкъ то҃ кро҃ всего ѣ҃створенш зѵпхае҃ зота҃ ‖ (к. 103) з оных свонъх клѣнотѣ҃, шкъ сме҃р всерѣнаш през҃ шкно [вошхла] во мир҃, то ѣ҃ст пре҃ окно, которого не ѵмѣла добрѣ замыкати прабаба наша Ев҃а, выражае҃ таш книга, шко землы про҃лыстѹ бѣчномѹ ѡ҃дана была; а не то҃ко тое выражае҃, але т҃е и ѡ҃то и҃шого: ѡ҃писѵе҃ т҃е и то, ы҃ некѣкетъ голо҃ ѵслышала, же к печали родиши чада, и шкъ мѫ҃ ѵслыша҃: к потѣ лица твоего снѣси хлѣкъ тво҃; то кее теды к то҃ книзѣ Іытиш замыкаетъ, а потомъ т҃е ѡ҃ши трое҃й шписѵе҃ш, которые гд҃е и шкобымъ способомъ сталисы. Слѵшне тедъ, шко ти рекъ, таш книга Іытиш книгою назыкатисы можетъ тою, к которо҃ шписѵе҃ рыдание, плачь, болез҃и и бол҃ многъ. А таш ѡ҃ вторая книга не ты҃ назыбае҃ш, але мае҃ ѡ҃шое назѣнко, ина҃ший тыту҃, назыбае҃ бобемъ Ѵ҃ггане, то ѣ҃ст весолаш нобина и пожаданаш, таш нобина, которѵю прагнѵли елы҃шети пророци, па҃тр҃иа҃р, почѧ҃ши ѡ҃ пе҃рваго Адама а҃ до второго

Generated on 2015-08-19 18:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

самого Хр̃а Сн̃а нз̃ плачемъ шчекивали. Тр̃а тая книга назбнко свое ѿ зн̃ли маєт, дая того же Адамъ пр̃ши ѿ земяан єст створ̃, а шбая зр̃ дрѹгая книга ѿ нб̃а назбнско маєт, бо і Адамъ вторы Господ̃ єст нб̃есны, которы пото зстѹпилъ на землю, абы человѣка возн̃ялъ на пр̃вое блаж̃ество. Тамъ тот пр̃ши Адамъ позбы раского ѡтпѣшенны, п̃отрада тр̃ по тѣхъ и насъ всихъ ѿ нихъ бы ѿдалилъ, а шбы вторы цаслнкы Адамъ пото пришо, абы з низкости зр̃ (к. 103 відв.) нихъ [1] нр̃ всихъ на высокое мѣсце запровади.

Весолая теды тая и надде весолая новина! Азали кокл̃ могла бы быти весе́ша и ѡтпѣ́шнаа новина томѹ мѣстѹ, которое кѹдт ко обложенію ѿ непрыятел̃ и беликр̃ небезпечѣстве, же тот монр̃ха, которы мѣста ѡное шбр̃, ѿпѹскает всн караны, всихъ горломъ дарѹет, а не тко тое чинит, але хочет нмѣти караны з тр̃ мѣстр̃ зновинобатити и прнязнь зр̃бати? Тое и Хр̃, Сн̃а нашъ, шны [2] набызшы Монр̃ха учини, нжъ гды мы за претѧжные грехи наши заслѹжили были помѣстѹ и каране, заслѹжили были мѹки вѣчнстые, теды ѿ на то̃ час з мѣсти своей небыло́ное тво новинѹ до на полалъ, же не тко за грѣхи каране ѿпѹскает, але еще такобое дары и такобы ѹполнноки посылает, же з нами в ласце жити хочет, же з натѹрою нашею хочет сѧ спобиновати и, грѣхи натѹры нашое на себе прнѧ́ши, зградити. Такъ бобемъ рек ѡ нр̃ прекѹ́рсорх [3] его, єт Іѡ Крс: се Агнецъ бжи, вземлы грѣхи [всего] мира; самъ грѣха не сотвори, якъ моби пророкъ Ісайя, и не зна-

[1] Конектура; в рукопису: з нимъ кости зн̃ыхъ.

[2] В рукопису: шны ѿны.

[3] В рукопису: прекр̃сомъ.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

шо҃ге далѧшѧ бо ѹстѣхѣ его, йлш того апостоⷭ Павеⷭ любиⷮ: Хⷴ искѹшиⷭ ны еⷭⷮ ѿ клиⷮвы законные, самѣх по нѣ быⷭⷮ клиⷮва.

А хтоⷨ бы з бѣ, прѣ хⷴи, любины тое не приняⷭ бдѣніе? Хто бы не тѣшиⷭѧ и не веселиⷭѧ, слышечи твю кѣсⷮ пожаданю? Хто бы не благодариⷭ Бгѣ за тые его небылѣные дары? Нехѣ теды собѣ ‖ (к. 104) кѣдыѧ з насѣ на ѹмѣ своемѣ и на сⷴдцѹ то имагинѹеⷮ, же ѣли бы за того вѣкѹ быⷭ, которого Хⷴ, Спасѣ нашѣ, подѣ лѣты народитиⷭ рачиⷭ ѿ Пресвѣтой и Преблгⷭловенной Марій, а гⷣы бы змѣ, ыко пастыромѣ презѣ аггелы, твю любинѹ ѡзнамеⷩно, изали каменное сⷴце любѣ нѣ самые ѡпоки тебⷴдѣшое мѣлѣ бы, абы ѧ не ѹтѣшиⷭ, изали такѣ ѡзыблам дша была бы, абы ѧ не роспалила ѡгнⷩ любви бжⷪ? Не розѹмѣю, абы кто [1]) з насѣ такѣ запамыⷮливого и ѡкаменелаго мѣⷭ сⷣца быти.

Вси теды маеⷮ то ѹважаⷮ и ѡ то вѣдати запⷩне, же што тѣ на ѡныѣ часѣ, тое жѣ блаⷩе и теперѣ [2]) дѣеⷮѧ: Неⷮкобѣ сѣтам, маⷮка наша, рочнымѣ ѡбходомѣ свѣта далебный целебрюеⷮ; не безⷣ причины то чиниⷮ, же на кⷪдый рокѣ памⷹтка прѣлⷭного рⷤства Хⷴа ѡбноблмеⷮѧ. Ѡбноблмеⷮѧ теды памⷹтка рⷪ Хⷴа на кⷪдый рокѣ, а затымѣ тⷩ ѡбноблмеⷮѧ и ѡколичноⷭⷮ часⷪ. Ййко то слоⷭце материⷭное, створоное [3]) ѿ йⷤа, почало моцѣ свою быконыкати на тоⷮ чⷣ, скоро было створоно, то еⷭⷮ почало вси речи, древа, поля, кѣты иⷭе створене ѡжⷩлыѧти; такѣ и теперѣ, гⷣы зновѹ рочный ѡходѣ приходиⷮ, теды зновѹ показуеⷮ сѹⷮки, ѡныѣ подобные, и такѣ зновѹ все створене ѡживлаю, же и древа

[1]) В рукопису. его.
[2]) В рукопису: тⷥ[тⷥ]перѣ.
[3]) В рукопису. сторонов.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

моцѣ и wзздобѹ свою пріймѹтъ, кѣты такѫже и инѣшіе, тымъ подобные, рѣчи, которые сѫтъ створеные по слѹцѣ. ‖ (к. 104 відв.) А если сѫнце чѹдотворное, сѫнце материшное такового моци єст, вѣдѹчи на томъ видомомъ небѣ, далеко болшъ шное мылостное слонѣце прадѣды, Хт, Спасителя нашъ, которое ѹтаенічнѣ лѹчами благоразумны своего просвѣщаетъ, нѣкоторыи на три мылостно творди, на томъ wдшествіномъ нѣбѣ, то єст Церкви.

Церковь акоколѣмъ стаи в пилѣ благодановѣномъ назыкаютъ нѣбомъ: ижъ боже татове материшное нѣбо маетъ слонѣце на собѣ и мцѣ, такъ и Церквы стаи, мылостное нѣбо, маютъ на собѣ мылостное слоце—Ха Спаса, wблюбеніца своего; маютъ и лѹдѹ, то єст пребытѹю и преблагословенѹю Бцѹ, которая сѣ лоєст wт того мылостнаго слонѣца принила, а затымъ и сама въ слоце ся прекорила; а ижо шное нѣбо, маютъ на собѣ звѣзды, то єст Апостолове и сынове вгодники божіи, которыи свѣтятъ во темѣ некѣдѣнны и заклѹдѣнны. Тое теды пѣбо wдшествіное споражено єст ведлѹг wборотовъ небесныхъ и шкрѹг лѣтъ вѣчнѣетъ, и тѹт теды за настанемъ тыхъ часовъ, кгды роспамѣтываемъ таемницы рожества Хва, теды шкобы скѹки wнымъ всихъ справъ назадъ корочаютъся и моцноєст свою выконываютъ.

Пако тамъ на шнъ часъ зволи народитися в стаи бѣлячо и возлеши во вертепи и шлехъ скотныхъ, хто тѣ и тѹт дшѹ свою на то способнѹю вчинитъ Ито до[1] дшевныи выходожитъ на принятіе Црѣ покороднаго, ‖ (к. 105) теды до такового дши тоже Монархъ вѣкѹвистъ приходитъ з особливыми дарами и скарбницею добръ своихъ неисчерпаемыхъ; при-

[1] В рукопису це слово написано двічи.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ходи^{т} до се^{р}ца вѣ^{р}ных^{х}, которыи его шчекиваю^{т}, и шко бы се зноѣ^{в} вѣ^{х} дале и се^{р}цах^{х} и роди^{т}.

Може^{т} теды чáкѣ, х^{р}, з дыскѹ^{р}сокѣ [1]) теперѣшнѣх потѣхи и беседы зажити, може^{т} с того прислѹхиваня то пóмобати и вѣажати собѣ и тепе^{р} бесѣдитисы, шко тогды, г^{а}ды Хр^{и}, Спс^{а} наш^{х}, народити рачи^{л}; а зх шкобымх набожéствб готова^{л} бы се на шнх чá принѣти Пр^{а}ы новорóдéнаго, з такобы же и тепе^{р} тé вмылѣх и се^{р}це свое готобати на принѣтие до дшéнаго своего домѹ, пекеных того кѹдѹчи, же ѿ тыхъ дароѣ всѣ добрѣ дáци не кѹде^{т} зполѣжоны, же то^{т} Наших мóны, же то^{т} Монá^{р}ха набы́ши, г^{а}ды сы народи^{т} к домѹ его дшéномх, ѡбогати^{т} домѣ то^{т} вналы и згинлы своими ска^{р}бами неѡшацованымы и клéнотами дорогоцéными пришздоби^{т}. Вели теды, православные хрéтиные, хочé того достѹпити, ели ты дароѣ кос'кы хочемх статисы вча^{ст}никами, теды приготобати и кыхéложити домѣ наш^{х} дшéны пекáниемо, абымо таѣ кдшного и пожаданого гостя з реберéцнею и радостию велнкою принялы. Для того теды шкобы нѣкыи ли^{ст} це^{р}кобѣ сѣты тое Евѣгелие намѣ тепе^{р} ѡказѹе^{т}, и нлы таы, которая сы нделею пре Рждествомх назыкае^{т}, для того вставóлена, абы побóжною была кѹ лепшомѹ приготованю. Ли^{ст} то^{т} для того кпр^{а} посланы, абымо добрѣ зрозѹмѣвали и кáды пóктних его ‖ (к. 10^{б} відв.) добре вважили.

Для того и многии племена к тó Евáгелии х^{р}ó сты Над^{т}е ёѹангелиста беспоминаетъ, а то чини^{т} впроды для того, абы ѡказалъ, же Хр^{и} Спсъ е^{ст} Месны прáдибы, пророки пропобѣданы и ѿ всихъ людй шчекиваны, идячй с поколены авраа-

[1]) В рукопису: з дыр^{р}ску^{р}сокѣ.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

мобого, дабыдобых и йнъшихъ, ѡ которыхъ тѫ̑ приповинаѥ̀, з которого покол҃ѣнья и Пр҃ѣтыи Пѣца народилась и Іωсидъ старецъ, который не на мл҃жѣ̑ство ей бы҃ пошлюбенный, але для захованья чистоты панѣ̑ства,—з поколенъ дв҃ѣбого и авраамобого и инъшихъ поколенй Хр҃ѣ народи҃лъ, ачъ ко҃лвекъ ти ѥ̀ст҃ъ причиною ширшою wписаны geneologiey ѯкб́, абы҃мы такъ далеце зацности дамилии свое҃ не вдали, але сами ѡ тое старалисъ, абы своими справами и постѫпками знаменитыми дамилию свою прин҃добы҃ти [1]) и дамилии свое҃ дода҃ѥ̀ славы з постѫпковъ и справъ своихъ цнотливыхъ, абы҃мы не были подобни тымъ, ѡ которы҃ѫ̑ в гисторыхъ читаемъ, й г҃ды шного вбогого чл҃ка богаты а до того вынеслы, шкъ кедръ ливанъскій, а славе и попѣ̑ свѣта того спо҃кавъши, почѫ̑ вр҃ѣгати и мобити емѹ̀, же с пблого домѹ̀ ѥ̀стъ̀ врожоный, шны вбогій томѹ̀ богачѹ̀ тѫ̑ ѿпобѣдаѥ̀: моц праби вбогаи дамилиц можѥ̀ ки҃здвигнѹ̀тисъ (sic!) и по҃ставати, але твоц ѡ̑ не можѥ̀ съ воздвигнѹ̀ти, але рачѣ̀ впадати. А тые слова чл҃ка мокѣ̑, не кѹдѹчій сѵ҃лостию Евангелскою ѡ̑бѣчоный. Такъ и Хр҃ѣ, Спасъ нашъ, ачъ кбкбкъ з домѹ̀ кролебского линию своего [2]) [рожаю] маѥ̀, але не зе҃болѣ̑, абы бси назывались крв҃ми, з которы҃ѫ̑ поколенъ ‖ (k. 106) шнъ вродѣ̑съ, што ба҃зо ла҃ко Емѹ̀, шко Тбц҃ѹ̀ всемъ тварямъ, вчинити было, абы и Пр҃ѣтыа Матерь его шбдитобала бо бхшелмкихъ достат҃кахъ, але много добрыхъ и злыхъ и пблое кбдыцни людѣ [3]) бъ свое҃ Свѣтлани всполинаѥ̀ и такобы҃ вспоминаѥ̀, которы҃ мякѹлѹ̀ шкбю на собѣ̀ лѣпли, а то ѧ̑ того чинѝ҃, же не ҃стыдѧ̑съ нашихъ всихъ дедекатобъ и не-

[1]) В рукопису поправлено. Перше було: прин҃доки҃ли.

[2]) В рукопису перше було: свои.

[3]) В рукописи: люде.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

дѣтѧ҃кобѣ на себе принѧти. Не ѓтыдаѓсѧ, ѩкомѣ рекѣ, и такобыхъ в дамиланй своѥ мѣсти, которые бы ѩкбю макѳлѳ на собѣ мѣли, ѩко то Саломонѣ, сыихъ дѣдобѣ, припоминаѓтсѧ бѣ его genelogicy, которы сложоны ѥ҃ѓ з вѣѓсакий, жоны Хрий побое, которбю бзѣ ґбѣтѣ цѣ дѣля и дбошки грѣ҃ бпѣ҃, т. е. бшетечѣѓтко и закоѓтко. А то длѧ того, абы и то҃ не десперобѣ в собѣ.

А ѩко з маестатѳ славы своѥ прити зѣ҃волѝ҃ на то҃ часѣ, ѩ҃ бпродѣ бѣ҃ ѡчекиваны, и такѣ и до дѳшѣ нашѝ҃ прйдѣ҃, набѣдѝ҃ и҃ нихъ се родити зѣ҃волѝ҃, ґдыбпродѣ бѳдѣ҃ ѡчекиваны, и того по насъ потребѳѣ҃, абы҃мо бпродѣ присносбыли, абы бздыхание наше такѣ бозѣ҃лали, абы ѩкѣ тѣ҃ не ѓтыдѣѓсѧ кѣ шелехъ скотныхъ бозлещи, ѝ ста́ни бы҃лмчо́ народитисѧ, такѣ и тепе҃, пришѣ҃ши до дѳшѣ нашихъ, в ни҃ се родити зѣ҃волѝ҃, которые сѵ҃ ста́нею бы҃лмчою, кѣртепо҃ и ѝлмми скотными.

Длѧ того тѣды такѣ много дамилай бспоминаѓ҃, абы҃мо и мы то҃ же адекѣ и тоѝ҃ прагнене мѣли. Вспоминаѓ҃ бпродѣ паѓ҃рйхъ Абраама. То҃ азали не прагнѳлѣ приѓты Хѣ҃го. Самѣ Хѓ҃, Спа́ нашѣ, ѡ҃ немѣ сбидецкство быдаѓ҃ такобое: Абраамѣ, ѡтецъ башъ, прагнѵ҃, абы Мѣ҃сию пра҃дибого ѡгледа́, абы Бга, в тѣлѣ пришѣ҃шаго, ѡбачѝ҃, ‖ (к. 106 відв.) ѓнакѣ же не бидѣ҃ [1]: ачѣ кобекѣ, лечѣ не исто҃не, але то҃ко в дѵ҃ре и тѣню. А прикладѣ такобого прагнены такобы, ижѣ ґдыприне҃ на зкыкла́ чабчее натбры бѣгъ Исаака, сна своего бозлюбле҃наго, Бгѳ на шдѣрѳ, тѣды такобы҃ бы҃ его шфѣробати, але мѣсто сна своего обачилъ барака, за рога збезаного в садѣ забекобомъ, и его на шдерѳ Бгѳ прине҃. И то҃

[1] На крисах покликании на Библію: Iѡ҃ 26 (?).

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

день — теперешний дн рожества Хва wдерова. Вели теды, бх дикгѵрахх и тѣню wгледабхши, Авраамх веселѣшь, а мы, к само истотѣ wкачѣши, изали не маемх сы з его веселити? А то и w йшихх прагнению моки^тв. Дабыдх тѣ з' шкоѣ прагнемх того дны wчекивалх, з шкоымих плачемх тые слова мовилх: пасы Израилю, бо^ми; книмы праки, которы вте пастыромх израѣскимх и наставлѣ шкх wкѣкѵ шсендѵ, а схнѣши нка, зтѵши на зшскѡ земхиѵю, которы маеста^ маеших на хрѵбкимтехх, :: которомѵ маестато^ в^т нко, а нѣнѣкомх ногх земхлы. А шхто длы коро^кости часѵ w Авраамѣ и Лѣдѣ тѡко моки^ты, то и w йшихх [1]) кнхх розѵмѣтнеш маетх; такх вокѣ^ пречисты^^ ѵсты своими самих Хв, Спа наших, моки^: многи урїе кѡхотѣша видѣти, ш^^ бы нѣк видѣте, и не видѣша, а слышати, но нелышаша; а прето, моки^ Хв до ѵчнкѡ своихх, блажени wчи ваши, яже нѣк видита, и ѵши, яже нѣк слышита. Дорого бы кѵпили тѵю ласкѵ и то^ часх дорогй вси пророци, але того не wгледѣши, поѵмирали, ле единакх, шко читаемх, же некоторые и по сме^рти жадали того, й wчима теле(ны)ми видѣти того не могли, бы прнпанѣ (к. 107) на шномих мѣцѵ кости ихх похованы были, которое бы Хв, Спа наших, члокечѣстка на себе прнняши, пресѣтыми ногами свои^^ доихталх. И для того Ішкокх па^рша^ха сна своего Ішсида заклѣ кѵ, абы по сме^ти не хова его вх Єгипхтѣ, але абы та кости перене, гдѣ ме шбитнеш Бгх во плоти, и которые мѣйеца ногами свои^^ потѡтати мѣ Месны праднкы. Они теды подобни ѵ^ кораблемх, которыи шкоци розмантые, шклока, грона книхные, дрѵгимих а на сокѣ безѵ^, а сами тѡко кѡпостию и голодкостю

[1]) В рукопису слова: и w йшихх повторено двічі.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

нахъ ихъ котѣтъю'сь. Такъ и пророци то чинили, же своимъ плачемъ, своимъ воздыханиѣ гѣдечнымъ ако бы умылъ прѣланьми Единороднаго Сна и сопрѣносящаго Слова Бгъ wцъ, абы зетрпѣ з маестатъ славы своѣ на низкость зѣмлю, знакъ же сами очима своима того не оглѣдали, але на голобокость и боность тѣ драма' дорогоцѣнъ показык(а)ли. Пѣш того Исаакъ па'рна'ха, сходечи з того свѣта, моли' до Іыкова або рачѣ, гды емъ перкѣстко wдава, тые слова: се боны спа моего, ако боны инъкъ нѣныхъ, и трохи ниже: да ти роботаю' языци, и да по'лоны' ти сы кнѣзи [1]). Бли теды, здалека еще бы wразѣ и дгу'ра старозакѣныхъ оглѣдаючи, ксы се пѣлонили иномъ, а мы ѣ ту' к покоѣ баѣдати исто'не видѣчи, изалѣ не маѣ пѣланяти, гды ю не баранокъ дгу'рѣнъ, але то', который гладя' грѣхи всего мира, Бгъ wцъ приносѣлъ на wлѣръ?

А тое все ку томъ целю моля'сь, абы'те сы ако налепѣ приготовали на прихо Пры рождѣнаго, бо моли' едѣ з которо ||(к. 107 відв.) цѣкѣныхъ: елико бжиство'нице, толико благалице. ѣ правѣ великое начине подаси, такъ много бы него з даро' бжиѣ бо'я'сь. Бли змѣлъ затарасуетъ нечѣми житѣскими, та ю баѣдтъ Сѣтого и Жико'борцаго Лха премѣкшихкибати не може'. Бли сосѣ бого'нъ и запленѣлъ будя', тамъ бѣсамъ накотѣнѣшъ пѣкоде'. Бли се'це твое хто ѣнъ wпануе', если тобою спрабовати будя' стрѣти и налѣ'ности, ю тѣ нихнъ господа' к томъ домъ быти мусѝ'; якобое боке спокойне великаръ со Хѣтомъ?

Лечъ ты гаунѣ и шаленѣ зостаешъ, же не хочешъ такъ гонными дарами wбогачонѣ быти, и на принятие тѣ

[1]) На крисах: Бы' 27.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

гонꙋ дарꙋ начинꙋ не дашѣх, и зоста[ка]ѣшѣх ꙋбогимѣх, гдꙋ не принесемѣх ꙋмꙋслꙋ распростеръчаго и спанꙋлаго, которое бы гоно и способно было на принꙗтие добрѣх тꙋ; але жебꙋ сꙗ ѣ тꙋ дарꙋ божскꙋ барзѣ закохꙋ, зтꙋпꙋет (sic!) добро ꙋнижерсаное на низкостꙋ земнꙋю, ѣ которомѣх вси потѣхи ѣси добра замыкаютсꙗ. Приходитъ цꙋ тко, который такѣ естъ потꙋжный и такѣ монꙋ, же всю ꙋдꙋ шатаскꙋю зкꙋчитъ и нивечѣ шкерветъ, а до того добродѣйства небымꙋдные шказꙋет, же ласкабе и принꙗтелске з тобою жити шбецꙋет; приходитъ ѿцѣх то, которы вси[ми] достатками сѣобѣх свои шпатрꙋет; приходитъ тот ѿцѣх, который сѣа манотрайного готовый естъ принꙗти до домꙋ своего, и шатꙋ его пѣкꙋю шкалакаетъ, и ѡ не тѣца ꙋнитайного, але самого себе даетъ на то бакетѣ премꙋно, на то трапезѣ безсмертно, и готовѣх тебе, ѿ Пелинкаѣх свое дѣти, кровию своею ожꙋлꙗти, такѣ и тотъ мꙋлѣный, кровию своею надоробшою, излишною за кѣ мир, шжиботворити; а ты того всего небдычѣшлѣх се стакаешѣх, и ѣними ты[ми] дарами божскими погожаѣ, ꙗ (к. 108) и не хочѣ сꙗ приспособитъ на принꙗтие того гостꙗ милого и пожаданого.

Чи много з васѣ, пра хр, ꙋмꙋслѣх свѡ приспособилисꙗ, а ѿ зѣнꙋ вецꙗ ѿдалилисꙗ? Чи много з васѣ зезволили шбмꙋти дѡ свои дꙋшевный презъ испокѣдание грѣховѣх своихъ и ѿ сърца ист(ин)ое покаꙗние? Чи много з васѣ сосꙋдꙋ свѡ быхѣдожили налитие бесамꙋ того нешшацованого? Лечъ гдꙋ бꙋ которомꙋ з васѣ шꙋнамѣно, же кро и монархꙋ сего свѣтꙋ маетъ прихести до домꙋ твоего и нимѣх шбецные мешкати, азали бꙋ сꙗ не готовалъ на принꙗтие до домꙋ своего, азали бꙋ не токо дѡ свѡ, але и себе самого не пришꙋдобилъ шко налепѣ? Длꙗ чого дꙋшевный домѣх ꙋ тебе та естъ плюгавый? Чомꙋ того сосꙋдꙋ гнилого и запалѣсивѣлого не быхѣдожилъ? Вели на столѣ

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ако на лабе макꙋлы шкое не тр҃пиш, а на дꙋши чомꙋ ее тр҃пишꙋ? Длы чого добро хо҃не тѡ̀ дарѡ̀ бозскїи лишаѣш: Изали не вѣдаеш, же ѡ̀мароκ житота нашего ка҃зо є҃ст коро҃кі и рѣло ꙋ҃ скочи҃ш, а ты еще ничого не кꙋпи? Затѡ̀ хоты бы̀ тепе҃р ѡ̀нꙋ слезꙋ з очи҃ сѣдечкиѡ̀ выпꙋстилы, теды далеко по҃ребнѣшы є҃ст и бѡшꙋю багꙋ к собѣ маѣ, анижели по скѡ̀ченю того ѡ̀лаκꙋ рѣκи быс҃тро точкные. Длы того тедꙋ шире лако̀ к то ее ѣферꙋѣ, акы̀тесы почꙋвали в свое҃ покѡ̀ности, хрести, акы̀те пѡ̀нели пако̀ю бокацию, акы̀те принѡ̀ѣ самы̀ шпокр҃цо҃ застыдиан, которые кѣка кро҃ до рокꙋ ако кѣканѡ̀те разꙋ к своцꙋх спиа҃о҃гꙋх кѡ̀мошкꙋ҃ и шпла̀ки полыкаю̀; а бы, х҃сти титꙋлꙋючисы, до которы̀ Хс҃ Сп҃ люби҃: аще пра̀да баша не изкꙋдѣ҃ паче кнѣшикоκ и дарыссшκ, не ѣидите бо ц҃ствко нѡ̀сное, ежи праκ҃ таκ жити не кꙋдете, абы самое житие баше ‖ (к. 108 відв.) было кшта̀томи и прѣладомих ѣшнимх, ежи не кꙋдете та̀ жиκота своего прокадити, абы и самые шпокр҃ци, кѣдечи че҃стное житие баше, пробо҃лиан Ѻ҃ца вашего, тедꙋ акка̀тесы пѡ̀сты и каранꙋ ѿ Їс҃а. До того не тѡ̀ко до̀ ско҃ дшѣнꙋ ѡчиша̀те, але тѣ̀ и прѡ҃докла̀те его добродꙋкте҃ми, то є҃ст постомих, мѣткими, мастынею.

И жеры той ѡгонь [1]) любви бжое к на̀ не згаса̀, самого того бесими ца҃ствꙋючаго Царꙋ, которы грѣдѣ҃ родитесы к шлехꙋ скотиныхꙋ, просимо, абы кѣша ѣ҃дца тымих ѡгнемих любви его палали, абы тѣ̀ на̀ да̀ Ѕмыѣх такоκы, акы̀мо бдѣнымы были и гѣнымы стали тыхꙋ его дароκ҃ некымо҃ныхꙋ, и добродѣствκ з нешго҃неного его до нася мас҃дны, которое ѡ̀ нами гѣне и цѣроблибе, шко скар҃бница неичерхпаемаш цѣро̀ и безна неиѣдимаш масти, показобати рачи҃, до того акы̀те шко на-

[1]) Конъектура. Въ рукописи: того ѡ чомꙋ.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

лѣпѣ приготовали на принятіе до дїѣвхнѣ домѡ вашїѧ Цр҃ы покорженіа°; ѧрѹгіе, хо҃ѧ и коро҃кій часѣ, не ѿмовлѧлісѧ по їпокѣди до причастѣ, хочѣ на аї҃ годинѹ вечерне сѧ до тѡ вѣчніцы становили, але авѡ҃тѣ бе҃зчасного чѣкѣ собѣ з похо҃мі его, дѡ дїѣвхнѣ приготовили; покѣ҃ авокѣ҃ ѧдамѣ нікого гмахѹ на мѣшканіе собѣ по҃требѹ҃. Поламѣ҃ теды с пророко҃: срдце чѣ҃то созд҃и во мѣ, Бо҃же, і дх҃а правѣ вновѣ во ѿрѹбѣ моѥ! Ѩко тобѣ подобаѥ҃ всѣкаѧ слава, чс҃ть

на вѣки вѣко҃. Ѧмінь.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Єлевферіевська редакція „Сказанія о 12 пятницахъ“ і український список „Сказанія“ р. 1604.

Написав О. Шевченко.

I.

Єлевферіевська редакція „Сказанія о 12 пятницахъ“, хоч і не мала широкого розповсюдження серед давньоруських книжників, — бо до нашого часу не дійшло навіть двох десятків списків „Сказанія“ [1]) і індекс теж найчастіше не зазначує списків цього апокрифу, — проте давно вже звернула на себе увагу вчених дослідувачів, серед яких перше місце належить покійному академікови Олександрови Веселовському. Крім його про „Сказаніе“ писали:

1) Проф. Порфирев: „Почитаніе среды и пятницы въ древнемъ русскомъ народѣ“ — найперша стаття, присвячена 12-ти пятницям [2]).

2) І. Некрасов: — „Замѣчанія по поводу сказанія о 12 пятницахъ“ — стаття трактує головним чином про символічне значіння числа 12 [3]).

3) Проф. Петров в своїй статї: „О вліяніи Западно-Европейской литературы на древне-русскую“ [4]).

---

[1]) Климентовської редакції відомо багато десятків списків.

[2]) „Православный собесѣдникъ“ 1859 р., кн. II.

[3]) „Филологическія записки“ 1870 р., вип. III.

[4]) „Труды Кіевск. Духовн. Акад.“ за 1872 р., кн. 6, ст. 170 — 178.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

4) І. Жданов в своїй праці: „Русскій былевой эпосъ" знаходить вплив „Сказанія о 12 пятницахъ" на новгородську „билїну" про Василя Буслаева [5]).

5) Г. Потанин в XVII розділї своєї книги: „Восточные мотивы въ средне-вѣковомъ европейскомъ эпосѣ" висловлює погляд на можливість переймання „Сказанія" зі сходу [6]). Крім отцих праць є ще багато всяких статій і заміток, що порозкидано по ріжних часописах і журналах і що торкають ся „Сказанія", але перелїчувати їх тут ми не будемо, бо за невеликим винятком вони присвячені головним чином т. зв. „Кампентовській" редакції „Сказанія".

Як давнїше було вже зазначено, самою докладною і самою ґрунтовною працею, що аналїзує „Сказаніе", є праця Ол. Веселовського, що обіймає три розділи в його „Опытахъ по исторіи развитія христіанской легенды".

Праця ця, що з'явила ся по працях проф. Порфирева і Петрова і що направляє і доповнює їх, не вважаючи більш ніж на тридцятилїтню давність, не стратила свого значіння, хоча число списків „Сказанія", оголошених по виході її в світ, доволї значне.

Подавши короткий перелїк праць, присвячених аналїзові „Сказанія о 12-ти пятницахъ", попильнуємо в загальних рисах викласти історію цього апокрифу по тих даних, що їх здобув академік Веселовський, вносячи, коли треба, доповнення згідно з матеріалом, який оголошено по виході в світ праці цього вченого.

Академік Веселовський, аналїзуючи докладно [7]) „Сказаніе о 12-ти пятницахъ", привернув ся до отцих догадкових висновків.

Маючи в основі вчення церкви про піст в день смерти Ісуса Христа і народні перекази, що з'язані з днем пятницї, присвяченої богині Венері [8]) (deis Veneris), „Сказаніе"

---

[5]) Ст. 284 — 285.

[6]) Ст. 349 — 354.

[7]) Аналізови „Сказанія" присвячено 3 розділи з „Опытовъ по исторіи развитія христіанской легенды", розділ II, „Берта, Анастасія и Пятница" (Журн. Мин. Нар. Просв. 1877 р., кн. 2-я); розділ IV, „Сказаніе о 12 пятницахъ" (ibid., 1876 р. кн. 6-я) і розділ VI, „Freiheit — Элевсерій" (ibid., кн. 5)

[8]) Ж. М. Н. Пр. 1876, 6 ст. 355—363.

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

склалось на Византийськім ґрунтї в Малій Азії і з певною імовірністю можна припустити, що в основу „Сказанія“ лягло дві леґенді [9]), що пристосовують ся до міста Никомідії — леґенда про Єлевферія і про „Параскевію, нарицаемую пятницу“.

„Коли леґенда була пристосована до міста Никомідії“, — каже Веселовський — „Тарасій, мучитель Параскеви-Пятницї, був утожсамлений з Тарсеєм, епонїмом Тарса, де перетерпів Єлевферій; він — „жидовин“, бо напасниками святої були Євреї; християнин Єлевферій йде з ним на вперемоги: він заступник, чи краще сказати — провісник Пятницї, якої тїмницю він вирвав у невірних.

Головні нариси леґенди про 12 пятниць готові; щоб вияснити собі її походження, треба тільки памятати прирівнання святої Параскеви до образу увособленої пятницї, ц-б-то — пятого дня на тижнї. Воно могло бути досить давнїм і цього було досить, аби заступник Параскеви міг стати за сповідача науки про таїнство Пятницї. Задум суперечки, суду, змагання про мудрість, дуже поширений в середньовіковій літературі, звичайно, здавав ся складачеви апокрифічної леґенди як найбільше зручну форму викладу [10]) — чи не звідси й позичена і та особлива назва міста, що стрічаєть ся в редакціях Т'и і Ундольск. [11]). Чи не з'язане Шеп-

[9]) Ж. М. Н. Пр. 1872, 2 ст. 82—85.

[10]) Теж дискусією між християнином і іудеями в грецькім оповіданню Афродитіана, див. Wirth, Aus orientalischen Chroniken. Може форму суперечки можна вивести з знайомости складача апокрифу з сьвідньою леґендою такої ж форми — „о 12 ти пиданъ“, що на неї, як на паралель і можливий первотвір „Сказанія“, вказує д. Потанин (Восточные мотивы въ средне-вѣковомъ европейскомъ эпосѣ. Москва, 1899 р. ст. 352).

[11]) Крім цих двох можна зазначити ще декільки назв міста, що нагадують „Шептаіл“, із списків, і не були відомі Веселовському: 1) Шиталъ (в тексті 1632 року, із збірника „Имп. Публичной библіотеки“ — „древне-хранилище Погодина“, № 1615). 2) Шипѣль (в сербськім тексті XIII віку, що видав М. Соколов). 3) Шпалъ (в українськім рукопису XVII — XVIII в., що належить до Інженського Інституту, № 142; і 4) Шепалаль (в українськім півуставнім рукопису початку XVII віку (1604 р.), що належить до Київського Золотоверхого Михайлівського монастира, № 1643).

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

таїл з еврейським „шепет" (вказівка проф. Хвольсона). Шептаїл — ґеб-то „місто судне" [12]).

З'явившись таким чином, на думку Веселовського, в Малій Азії, „Сказаніе" поширилось і перейшло до південних славян, найбільше сербів, де, судячи по лічбі (8) рукописів, що дійшли до нас, значно поширилось; звідси, ґеб-то від південних славян, „Сказаніе" перейшло і на Русь. Не без підстави можна гадати, що „Сказаніе" було відоме і в Болгарії, хоч прямих вказівок на існування списків, наскільки нам відомо, нема.

Коли вперше на Руси з'явилось „Сказаніе о 12-ти пятницах", з певністю сказати трудно. Думають (Порфирев) [13]), що в XII віці воно було вже відоме руським книжникам, проте дані, що на них будують ся отцей догад, дуже хиткі і навряд чи в силї підперти гіпотезу. Так само не можна брати на увагу місце з „Кириковыхъ вопросовъ Новгородскому епископу Нифонту" (памятка XII віку [14]), хоч воно і дуже нагадує кінцеві рядки з Єлевферіевської редакції „Сказанія о 12 пятницахъ" [15]), але, як висловлюють ся Яковлев [16]), воно взяте з „Заповѣдей св. отецъ ко исповѣдающимся сынамъ и дщерямъ", що належать, як і „Сказаніе", до числа памяток відреченої літератури і що відомі в „индексах" під назвою „худыхъ номоканунцевъ", і що, мабуть, один з списків такого „номоканунца" був відомий і складачеви Кирикових питань. А може бути, додамо від себе, що і зазначені вище кінцеві рядки „Сказанія" походять ні з чого иншого, як не з тих „номоканунців", що, як каже Яковлев [17]), були

[12]) Див. Журн. Мин. Нар. Просв. за 1877 р., кн. 5, ст. 85.

[13]) Див. статю Порфирева у „Православн. Собесѣдн." р. 1859, кн. 2.

[14]) „Прочтохъ же ему изъ нѣкоторой заповѣди, ожь въ недѣлю и въ субботу и въ пятокъ лежить человѣкъ а зачнеть дѣтя будеть либо тать, либо разбойникъ, либо блудникъ, либо трепетникъ, а родителемъ опитемья дѣ дѣтя. И ты книгы годатыя сыщи". (Див. „Памятники россійской словесности: 12 вѣка", Москва, 1821 р., ст. 189).

[15]) „Плоть ны похоти воздержати заѣтся рожное изъ̂ра̀ве кѣдѣ либо гѣпно либо хромо, или которою вещью иною" (Див. „Памятники отреченной литературы", що вид. Тихонравов, т. II, ст. 327).

[16]) Яковлев,—„Опытъ изслѣдованія „Измарагда", ст. 146—147.

[17]) Ibid.

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

досить росповсюджені в давній Руси, і мабуть також і в Византії, звідки ми одержали сливе всі апокрифічні перекази. Взагалі, коли вияснити поширення і міру популярности „худыхъ номоканунцевъ", тоді повинно вияснитись ще одне досить темне питання про те, о скільки народні вірші „о 12-ти пятницахъ", що належать до Климентовської редакції, завдячують свій кінець [18]) „Сказанію", — кінець, який стоїть близько і до „номоканунців" і до кінця Єлевферіевської редакції „Сказанія о 12-ти пятницахъ", що була, як це вже зазначалось, як судити по списках, що дійшли до нас, не дуже популярною.

Певні дані, що свідчать про існування „Сказанія" в давній Руси, ми маємо тільки з XV віку, до якого належить перший і давніший з російських списків, що оголосив Тихонравов [19]) по півуставному рукопису, який належить до Новгородської Софійської библіотеки. Це єдиний повний список XV віку, бо в півуставнім збірнику не одного письма другої половини XV віку, що належить до Публичної Библіотеки в Петербурзі, заховало ся тільки кілька початкових рядків [20]). Решта відомих російських і українських списків групують ся по віках таким чином: до XVI віку належить 2 списки, до XVII—4, до кінця XVII, початку XVIII і XVIII вікам—6, і до XIX віку—ні одного списку. Таким чином, від 4-х віків до нас заховало ся всього тільки 14 списків, з яких 5 українських: два—XVII віку, один XVII—XVIII віків, і два—XVIII віку.

---

[18]) „Кто эти Пятницы не станетъ постить
И постомъ и молитвами,
Ежели во въ тѣ Пятницы
Мужъ женѣ приближенъ будетъ,
Зародится отъ нихъ дѣтище недоброе,
Либо воръ, либо клунъ, либо пьяница,
Клеветникъ, еретикъ, или душамъ погубникъ:
Отъ этого, Христе Боже, и помилуй насъ!"
(П. Безсоновъ, Калѣки перехожіе, вип. VI, том II, ст. 134—137. Стих № 583).

[19]) Памятники отреченной русск. литературы, том II, ст. 323—327,— „Сказаніе епископа. въ. пятницѣ."

[20]) Див. „Отчетъ Импер. Публичной библіотеки" за 1891 рік, ст. 129, „Сказаніе о въ пятницѣ святѣтіи Ѳафьѣи философа иже святѣ въ западнѣй странѣ"....

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В списках „индексу" ми теж не знаходимо вказівок на велике поширення розглядженого апокрифічного „Сказанія". За його згадують тільки два списки індексу,—один XVI в.[21]) і другий початку XVII в. (р. 1608)[22]). Все отце складається до потвердження погляду, що „Сказаніе о 12-ти пятницахъ" Єлевферіївської редакції, хоч і було відоме, проте популярности не мало.

В XVII віці Єлевферіївській редакції „Сказанія" довело ся віткнутись в фацецією західнього походження, що виявляє в себе гумористичне оброблення леґенди „пренія о вѣрѣ" між двома фільософами. Фацеція вивела на сцену не двох велемудрих фільософів—Єлевферія и Тарасія, а еврейського фільософа „Тараску", надавши йому всяких фізічних властивостій (лисини, довгої бороди і инше), аби заступникови християн, „скоморохови", ручніше було взяти гору в дискусії[23]).

З'явлення цього сміховинного оброблення леґенди либонь остаточно пошкодило не добре уложеній Єлевферіївській редакції і вона була хутко виперта Климентовською західньо-Европейського походження, що визначала ся більшою короткістю і додатком до кожної з 12-ти пятниць пагород за пильнування їх.

З рештою Єлевферіївська редакція не зразу зійшла зі сцени і того ж XVII віку і пізніше були спроби комбінувати обидві редакції „Сказанія" в одну цілість. Зразки такої комбінації ми знаходимо в текстї XVIII віку, що видав д-р Франц-

---

[21]) В збірнику XVI в., що писаний різним півуставним письмом к. 5 — Сказаніѣ изосимы митрополита русскаго о Ѱрѣчинѣ книгѣ.....; на к. 6: сіѣ Ѳомитныя и ненавидимыя книги: громовникъ..... о. сіѣ. пятницѣ ѣрминѣ (Горськ. и Невоструєв, том II, вып. III, ст. 60).

[22]) В півуставнім рукопису 1608 року на к. 556 in folio: „Ѳеоотмитныя же книгъ и ненавидимыя: Громовникъ, Коледникъ.... о .сіѣ. пятницахъ ѣрминныхъ (Див. „Лѣтопись Археографич. ком.", кн. I, статя Пипина,—„О ложныхъ книгахъ", ст. 48—49) і Востоков,—„Описаніе рукописей Румянцевскаго Музея", № 449, ст. 716—717.

[23]) Історію зародження і розвитку цієї фацеції докладно розглянув академ. Веселовський в VI розділі—„Опыты по исторіи развитія христіанской легенды", Журн. М. Нар. Пр., 1877 р., кн. 5, і ми вважаємо за зайве подавати її вдруге.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ко [24]) за рукописом о. Яремецького-Білахевича, і в текстї XVII віку, що знаходить ся в рукопису Київо-Софійського собору; але спроби цього роду, очевидячки, були поодинчі і не заховали Єлевферіевської редакції „Сказанія“ від забуття. В XIX віці ми вже не знаходимо Єлевферіевської редакції, вона вже цїлком забута і її заступила Климентовська редакція, що стала дуже популярною серед народу і живе в тисячах списків до нашого часу [25]).

II.

Вернімось проте до поділу Єлевферіевської редакції „Сказанія о 12-ти пятницахъ“ на типи. Академікови Веселовському було відомо девять списків „Сказанія“, з них тільки два російських.

1) Копія паризького тексту південно-славянського збору XIV — XV в. в. (що видав Веселовський в додатку до „Опытовъ“ в Ж. Мин. Нар. Пр. за 1877 р., кн. 5, ст. 124—125.— „Обрѣтѣніе Лектеріско ѡ всѣхъ пѧтцѣхъ“.

2) „Сказаніе отъ (?) обрѣтены Влѣктеріа о вї-хъ пѧтцѣхъ“, видана від проф. Порфірева по рукопису сербської редакції, дуже давньої (як каже видавець), що належить Григоровичеви („Прав. Собесѣдн.“, 1859 р., кн. 2). Року 1899 цей текст видав знову Лавров з невеличкими поправками („Апокрифическіе тексты“ С. П. Б., 1899 р., ст. 107—110, відбиток „Сборника отдѣленія русск. яз. и словесности И. Ак. Наукъ“, том 67).

3) Текст, що видав Ягич в рукопису р. 1520: „Сказаніе ѡд вї пѧтка, како заповѣдѣ господинь Петрѹ и Павлѹ да сѧблюдѹ ѡкаи вї пѧтка. (Prilozi k historije književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga), 1868, ст. 55—57.

4) Досить піздній (sic!) текст, що видав Милічевич: „О обрјетенији 12 пјатков великих“, „Гласник српског ученог

[24]) Див. „Памятки українсько-руської мови і літератури“, вид. Наук. Тов. ім. Шевченка, том 4, Львів, 1906 р., ст. 81—83.

[25]) Див. „Воскресный день“ за 1907 р., № 38.—„Слѣдуетъ ли христіанамъ праздновать двѣнадцать пятницъ въ году“, ст. 437—439.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

друштва", кн. V свеска XXII старога реда (1867): „Живот срба сельака", ст. 90—93 і в окремій книжці того ж Милічевича— „Живот срба сельака", ст. 113—115.

5) Текст, що видав Новакович: „Сказаніе ѡ кї-хъ пятцѣхъ како подобаетъ дрьжати и постомь. „Starine", кн. IV, ст. 25—28.

6) Текст, що видав Тихоправов у „Памятникахъ русской отреченной литературы" в сербського рукопису XV віку, що належить проф. В. Григоровичеви. „Начело кї пятькомь великымь. како подобаетъ чести сѧ кї пятькъ поститисѧ. барѣно не цисты бѣ молити непрѣстанно". (335—336).

7) Текст в рукопису № 1254, із збірки Ундольського: „Обрѣтеніе Єлеѳерія ѡ двою надесат пятницю".

8) З „Памятн. русск. отреч. литературы" Тихоправова текст XV віку, ст. 322—327. — „Сказаніе Єлеоуферьево кї пятницѣ".

9) Там же: ст. 327—335.—„Обрѣтеніе ѡ .кї. пятьницахъ. сѵ̃го єлеѳерія гѵ̃ бѣгви ѡчѵ̃е".

Ці списки акад. Веселовський називає: Пар, П, І, М (Гласника), N, T^3, Унд, T^1 і T^2; він поділяє їх на два типи — А і В, які різнять ся в собою порядком пятниць і біблійних подій, що до їх пристосовують ся. До типу А належать: Пар, Унд. і T^3, до типу В: П, N T^2 і І [26]). Про текст „М", що є комбінацією обох типів, буде сказано нижче. Ріжниця обох типів (А і В) містить ся ось у чому. Парижський текст, найдавніший в тих, що були в руках академіка Веселовського і що він застосував до типу „А", має такий порядок пятниць і подій, з ними з'язаних: 1-а пятниця — Мартовська—згрішив Адам і був вигнаний з раю. 2-а — Благовіщенська — Каїн убив Авеля. 3-я — Страсна — розпяття Христа 4-а — Вознесенська — погибель Содому й Гомори. 5-а — перед Пятидесятницею — напад Агарян, що спустошили міста і наплодились на островах. 6-а—іюньська—взяття Іерусалиму через Халдеїв за пророка Іереміі. 7-а — перед Пет-

[26]) Журн. Мин. Нар. Пр., 1876 г, кн. 6, ст. 334—335.

Generated on 2015-08-18 19:11 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ром — десять кар египецьких і обернення води у крів. 8-а — Успенська — нахід Ізмаїльтян, що панують над Римом через 63 роки. 9 — перед Усїкновенням — Ірод утяв голову Іоанови Предтечі. 10 — перед Здвиженням — Моісей розділив воду в Чорному морі. 11 — перед днем Андрея — янголь забрав пророка Ієремію і огненна хмара сховала його аж до другого приходу. 12 — по Різдві Христовім — Ірод вигубив немовлят.

Що до типу „B", то він має такий порядок пятниць і подій в біблійної історії, приточених до них: 1 — мартовська, 2 — Благовіщенська, 3 — страсна. 4 — перед сходом Св. Духа — Агаряне полонили багато земель. 5 — Іюньська — Халдеї забрали Іерусалим. 6 — перед Петром і Павлом — кари египецькі і перетворення води у крів. 7 — Успенська — поява Ізмаільтян, „яко крилати въ галѣмъ по морю". 8 — перед Усїкновенням. 9 — перед Здвиженням — Євреї перейшли Чорне море. 10 — по Здвиженні — погибель Содому і Гоморри. 11 — Андреевська, 12 — по Різдві.

Таким чином вся відміна є в тім, що в типови „B" опущено „Вознесенську" пятницю і замість IV вставлено нову — „По Здвиженні" (10), дякуючи чому вийшла деяка плутанина в посередку між 4 — 10 пятницями. Веселовський ось так пояснює походження цього з'явища. „Текст „A" дає під 10-ю пятницею деяке вагання: давнїший паризький текст зазначує IV — перед Здвиженням [27]), і в цім разї має собі підставу в текстї Гласника (M): „пред воздвиженіје честнаго креста", навпаки, переказ „T" і „Унд.", як належать до тієї ж ґрупи, говорять згідно: по Здвиженні.

Текст „B" має, як знати, і те і инше пристосування (пятниці 9 і 10), але тому, що пристосувань було більше, ніж пятниць (sic!), то один довелось відкинути. Всї тексти „B" відкинули пятницю вознесенську, цеб-то 4-у в „A", посунувши на IV місце 5-у „A" (= 4-а „B") і т. п. до 9-ої пятницї, так що відповідність буде така:

5 „A" = 4 „B"
6 „A" = 5 „B"

[27]) Давнїший сербський текст XIII в. лічить 10-у пятницю „по възднже..." Див. М. Соколов: „Матеріалы и замѣтки" ст. 57.

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

7 „A" = 6 „B"
8 „A" = 7 „B"
9 „A" = 8 „B"
10 „A" = 9 „B" (перед Здвиженням).

Свою десяту пятницю „B" могло тепер приточити: по Здвиженні, а тому, що треба було показати П в якою небудь значною подією, то на неї перенесли пристосовану до відкиненої вознесенської: погибель Содому і Гомори. Такий поступ я вважаю за найбільше натуральний, і тому ваяв текст T^1 за норму ґрупи „B", — N., J і П. мають тут таку ріжницю, що перенесли на 9-у пятницю (перед Здвиженням) погибель Содому і Гомори, і навпаки, на 10-у (по Здвиженні) Моїсея, що проводить Ізраїльтян. Я вважаю таку перестанову за випадкову, хоч вона відбула ся ще за давніх часів, в прототипови NJП = X.

Що тексти, подібні до наших переліків, натурально підлягли таким несподіванкам, перестановам, випису нових пристосувань, викреслюванню старих свят, і т. ін., досить видно з того, що ми сказали про взаємини ґруп „A" і „B". Климентовські редакції дадуть нам привід до таких же заміток. Поки що для прикладу вкажемо на пізній текст Гласника (M), що в 4 і 5 пятницях подібний до „A", в 6-й — до „B", в 7 переказує вдруге подію, що приточено до того дня в 6-ій A = 5 B (Халдеї ваяли Іерусалим), але з особною приміткою, з якою ми спіткаємо ся в наших Климентовських переліках: перед Преображенням. У решті, в 8 і 10 пятницях згідно з „A" [28]).

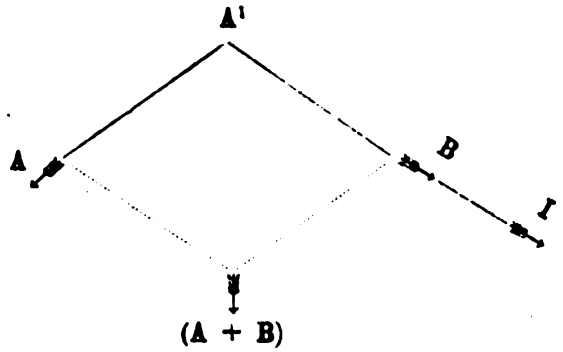
Що псування стало ся власне в тім напрямку, що я зазначив,—від „A" до „B", і що „A" давніше за „B", тому докази такі: 1) згідність ґрупи „A" з Климентовськими розписами (що йдуть до XIV віку, а може й далі), в захованні Вознесенської пятниці; 2) вагання в пристосуваннях „B" як раз при Вознесенській пятниці: відкинувши П, тексти „B" поставали на П місце 5 A, але не всі однаково: один T^1 ставить свою пятницю перед Сходом Св. Духа, як

[28]) Через те, що текст „M" не є єдиний, то нам здасть ся, що його і до його подібні повинно віднести до особної ґрупи і назвати „A + B", що ми і зробили на ґрафічнім малюнку, що подамо далі, походження типів від одного первісного (A).

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

5 А, і до неї перегіс пристосування останньої (Агаряне і т. д.); NJП лишили за своєю 5-ю пятницею старе визначення „А" (перед Сходом Св. Духа), віднесли до своєї 4-ої тільки подію, що належить 5-ій А (Агаряне), і вигають ся в означенні своєї четвертої: NJ ставить П перед Марковим днем, П — після Св. Георгія" [29]).

Не зупиняючись на розгляді варіянтів, що дають різні списки, перейдемо до висновку, що подав Веселовський на підставі студіювання розмаїтих списків. От цей висновок. „Та річ, що леґенда про Агарян, які їдять мясо вельблюдове, спільна в А і В, взята в того ж самого джерела, з якого оден „В" взяв оповідання про Ізмаільтян, що літають по морю (8-а пятниця), — ця річ примушує мене подати таку схему, що має пояснити взаємини ґруп А і В до їх первісного джерела. Таким, на мою думку, є A^1, де розпорядок пятниць був подібний до А, оповідання було, як в В. З цього A^1 повстало з одного боку А, що додержало первісний розклад пятниць, але скоротило багато подробиць викладу; з другого — В, яке, навпаки, додержало розширене оповідання первотвору, але перемістило пятниці в порядку уже нам відомому. Текст „J" (Ягича) відносить ся до инших текстів „В" (N. П. T^2), як А до A^1: додержує розпорядку, але скорочує виклад". Таким чином [30]) маємо таку схему:

Увага. Ґрупи А + В у акад. Веселовського не знаходимо і ми подаємо її (див. увагу 28), аби означити тексти, що

[29]) Ж. М. Н. П., 1876, кн. 6, ст. 350 — 341.
[30]) Ж. М. Н. П., 1876, кн. 6, ст. 346.

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

подібні до „М" (Гласникъ") і що дають в себе комбінацію груп А і В.

Звичайно, проти таких взаємин між текстами нема чого казати; але нам здаеть ся, що академік Веселовський вопсім даремно надав втраті 4-ої пятниці в списках групи „В" характеру вибору і бажання мати дві здвиженських пятниці (*перед* і *після*); чи не простіше б припустити випадковий опуст 4-ої пятниці через переписувача, а вставленя 10-ої пятниці, що її бракує, бажанням заповнити прогалину, що стала ся дякуючи опустові. Це тим більше могло бути, що сам Веселовський каже: „тексти, подібні до наших переліків, натурально підлягали таким несподіванкам (плутанина подій 9-ої і 10-ої пятниць в списках типу В), перестановам, вписовп нових пристосувань, викреслюванню старих свят і т. д. [31]).

Таким чином Веселовський привертаеть ся до таких висновків: Єлевферіевська редакція давнього походження (час її початку докладно встановити не спосіб); виникла вона в Малій Азії, мабуть в місті Никомідії і звідси розповсюдилась на славянські землі. В славянських землях і на Руси „Сказаніе" було відомо в двох типах (ми лічимо — в трох), обидва давнього походження, які повстали з одного перетвору (А[1]), що до нас не дійшов.

III.

З того часу, як вийшла у світ праця Веселовського минуло над 30 років, і хоч через цей час спеціальних статій, присвячених питанню „про 12 пятниць", не з'являлось, але було оголошено про існування досить значної кількости списків і деяким з них приспячено невеличкі замітки, що поясняють їх місце серед инших.

По оголошенню, перше місце серед нових текстів належить сербському текстови кінця XIII віку, що видав М. Соколов [32]) з рукопису, що належить до проф. Сречковича.

---

[31]) Ж. М. Н. П., 1876, кн. 6, ст. 341.

[32]) М. Соколов: „Матеріалы и замѣтки по старинной славянской литературѣ", вип. I, Москва, 1888 р., ст. 51—57. Взято з XI т. „Извѣстій историко-филологическаго института в Нѣжинѣ".

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Зупинятись на аналїзї цього тексту не будемо, бо це зробив д. Соколов в своїй статї, зазначимо тільки, що текст цей повинно віднести до ґрупи „А", як по тексту суперечки, так і розпорядку катальоґа пятниць.

2) Катальоґ пятниць в сербському рукописному октоїхови XV віку на тильн. ст. 49 картки 2 части. Рукопис належить до „Церковно-Археольоґічного Музею" при Київській Духовній Академії (О. к. 36). Катальоґ містить в собі тільки простий перелїк типу А [32]).

3) Уривок тексту XV віку в рукописнім збірнику Импер. Публичної Библїотеки [34]). До якого типу повинно віднести цей уривок, сказати по́трудно, бо з тексту лишило ся тільки два рядки.

4) Текст, що містить ся в „Златоустї" XVI в., який належить до библїотеки Нїжинського Институту [35]). Текст містить в собі тільки катальоґ пятниць з пристосованими до них библїйними подїями і його повинно віднести до типу А [36]).

5) Текст, що знаходить ся в збірнику 1682 р., який належить Имп. Публ. Библ. („Древнее хранилище Погодина", № 1615 [37]). Цей список „Сказанія" цїкавий, сполученням оповідання про дискусію типу В з катальоґом пятниць типу А; библїйні подїї не мають подробиць в опису і подають з себе тільки спомини про подїї.

На приклад подамо паралельно текст 8-ої пятницї з списку XV в., що видав Тихонравов, і розгляджeного тексту № 1615.

Т.	№ 1615.
Осмаа пѧ̑тница прⷭ̑а оусп̑е-	ї пятница а҃в҃густа прⷭ̑а
нїихъ с̑тыа бц̑а б̑ ню҃ б̑ за-	оусп̑енїе҃ с̑тыа бц̑а б ню҃

[32]) Див. „Описаніе рукописей „Церковно-Археолог. музея" при Кіевск. Дух. Акад.", Петрова, вип. II, ст. 358.

[34]) Див. „Отчетъ Импер. Публичной библіотеки за 1891 годъ", ст. 129. — „Сказаніе о сїи̑ пятницѣ обрѣтеніе Ѳафурьа философа иже обрѣте в западнѣй странѣ....."

[35]) Рукописний відділ, № 240. II. 539. „Сказаніе" на к. к. 288—289.

[36]) Більш докладно див. в праці М. Соколова, — „Матеріалы и замѣтки...", ст. 51 — 57.

[37]) „Описаніе Славянск. и Русск. рукописн. сборниковъ Импер. Публ. Библ., сост. А. Бычковъ, СПБ., 1878, ст. 457.

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

шася изъмаѧтани крилати по морю и плениша мно^жьство лю^ди и страны и до великаго рима баздѣша и до западной страны лѣ^т ѕ^ии^ изидоша на лице всеи земли поплѣнимих бѫ^ии^.

бѫ^ашеⷭ измѧтена (sic!) по морю ыко крылаты.

Крім такої короткости, що ярлзу впадае в вічі, в опису подій, приточених до тої чи иншої пятницї, не зайвим буде підкреслити дивне вставлення в текстї 4-ої пятницї, що годї чим пояснити:

„Д҃ пятница сѧ^таѧ^ра пр҃ѣ^ бо^дѣнїенїемъ^ дн҃е^ чⷭ^тнаго крⷭ^та пр҃ѣ^ бо^несенїемъ^ дн҃е^ к нѧ^ племенех (sic!) бысть содомх і гомо^р^."

Хоча в решті список і подае приклад (дві жінки, що алеґорично малюють старий і новий закон), що і T^2, який стоїть на чолї ґрупи В, можна твердити, що список 1632 р. мае за прототип оригінал, який був далекий від T^2 і до нього подібних; за один з доказів такої далекости може бути сама назва міста, де відбувалась дискусія про віру: „кіпитѣ" у T^2 і „Ш҃питалѣх" в рукопису Публичної Бібліотеки. Дякуючи всьому цьому здаеть ся, що ми маемо більше причин стосувати цей список до ґрупи А, ніж лишити його по за ґрупою, бо до В ми не можемо його прилічити, дякуючи катальоґови пятниць, подібному до катальоґу ґрупи В.

6) „Повѣсть о двинадцати пятница^ѕ^ в҃ го҃" в рукопису, що належить до бібліотеки Київо-Софійського собору і що писано різними руками, in 4°, на 89 картках [24]). „Повѣсть" написано українським скорописом XVII віку на папері, що мае за філіґрань двоголового вірла з коропою над головами; у Лихачева подібних до цеї філіґранї нема. Текст містить в собі тільки катальоґ пятниць і опис подій, що звичайно відносять до пятниць Єлевферіевської редакції. Мимо різних дрібних відмін, що може дякуючи неуважно-

[24]) Н. И. Петровъ,—„Описаніе рукописныхъ собраній гор. Кіева", вип. III, ст. 61 — 64.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

сти переписувача повістки, головною властивістю тексту „Сказанія", що ми студіюємо, є прилучення до кожної з 12-ти пятниць обіцянки відмінної нагороди, чого звичайно в списках Єлевферіевської редакції не знайдемо (винятком є тільки текст XVII в., що видав д-р Франко з рукопису о. Яремецького-Білахевича), але що досить часто подибує ся в більше росповсюдженій — новій Климентовській редакції.

На приклад подамо тільки одну пятницю, бо цілком їх подаємо в кінці:

ѧ пятница. мца марта ѕ҃ ню же прєступи ѽдамѣ запо-вѣдь бжію и изгна҃ бысть из рай ѕ҃ шєстыи ча҃ дне сиѭ пѧ҃тницю кто постит҃ то҃ чловѣкѣ внєзапною смє҃-тію нє҃умрєтъ.

На підставі того, що в цьому спискови (XVII в.) знаходять ся обіцянки різних нагород, хто пильнує пятниці, ми тієї думки, що тут визначив ся вплив Західно-Европейської редакції „Сказанія" — Климентовської, що коло цього часу почала переходити на Вкраїну і випірати потроху Єлевферіевську редакцію, спершу вдираючись до неї, а потім і зовсім затираючи в своїй масі.

Надто цікавим є те, що прикмети вдирання Климентовської редакції до текстів Єлевферіевської заховали ся в українських рукописах (теперішньої і XVII віку, що видав д-р Франко), а найбільшого поширення Климентовська редакція досягла в центральних губерніях Російської імперії; чи не досить це свідчить про той шлях, що ним ширилась Климентовська редакція „Сказанія" з заходу на схід, при чому Україна, відігравши і в цьому випадкови ролю посередниці, спожила перехідний матеріял далеко не в такій мірі, як центральні губернії Імперії [39]).

7) Текст XVII — XVIII в.в. українського письма, що знаходить ся в бібліотеці Нїжинського институту [40]). Текст

[39]) На 5 і 6 текстах нам довело ся зупинитись трохи довше, бо вони не видані і відомі до цього часу тільки з описів рукописних зібрань.

[40]) М. Сперанскій: „Рукописное собраніе библіотеки истор.-фил. институт. въ Нѣжинѣ. Пріобрѣтенія 1901 — 1905 г.", Нїжин, 1905 р., ст. 12—14.

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

цей неповний і містить в собі дискусію в редакції близької до типу „А", але зі значними опустами і поспішностями, що робить текст мало зрозумілим, коли його не рівняти до інших текстів. Тут ми наводимо його паралельно з текстом „А", що видав Тихонравов з рукопису XV віку (T¹).

Т.	Текстъ XVII—XVIII в.
Аще препри[т] башь филосоѳх то мы вси кр̃тимся. аще ли то не кр̃тимся да будеть и ѿ с[ъ] ними ѿ насъ бѣ ерѣсе и беличѣ и се же г̃ху надѣющеся на м[и]ѳдра филосоѳа своего и любо бы хр̃тьяномъ слобо ихъ, избраша себѣ мужа бг̃обоязника именемъ ельоуферья. жидове же филосова своего именемъ тарасья. нача спиратися. сходящися бѣ единѣ храмѣ спирающи[т] ся имъ по многы часы. никогаже снидостася без нар̃о. жидовинъ же пояхъ с собою сна своего. тогда снидоста бѣ глубокою (sic!) побѣсть. ѡ влко всевидце помози ельферьекѣ. да преприти жидовина. разгнѣвахъ[т] ся жидовинъ. исполнився ярости и гнѣва. и рече къ хр̃тьянину гнѣвливы[т] срце[т] ары[т] око[т] знаю оуже по̀тѣрпѣлъ ма еси истинна есть вѣра ваша, а на-	Аще препрет ваших философ: то крѣстимся; аще ли кто не будет крѣститися тобо великой роботѣ вам да будет, бист же хрѣстьянскій философ именем Елизерій, а жидовскій Тиршеш (sic!). и не могли терпѣти препирания Елифрия.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ша не истина, тако же на горѣ синайстѣй моисѣю стѣнь ыбисѧ, а вамъ показася истинна ѡ дѣйѣ мірѣ его и пр҃роци наши пропов҃ѣдаша ап҃ли (баши) перстомъ показаша. иже с ними (пребы) ѡбразъ раби прія. то рекшю жидовину и рѣ къ хр҃тыянину книжю та мудра мужа. не вѣси ли о двунадесѧт҃ пат҃ницѣ еже есть на ползу дшамъ башимъ. и се рекши емѹ изиде боих не могы стоыти ѿ горести. но встася сіих его емѹ имя малхъ и рѣ емѹ кр҃тыянинъ. ты вѣси ли ѡ двунадесѧ патницѣ. и еже гл҃а шіѣ твои и шиже рѣ вѣдию и дѣже вѣху ыли дѣдѣ наши хр҃тыянина і т. д....

а их философъ Тершеѧ встаби з ним препиратися (sic!), сына своего іменем малха: который проглаголавъ такъ: иже знайшли нашѣ прадѣди чл҃ка христіанина і т. д... [41]).

Таке ж псування тексту йде далі і в дальшім викладі аж до катальогу пятниць, від якого заховалась тільки одна перша Мартовська пятниця та кінцева погроза тому, хто не пильнуватиме їх постом і молитвою.

Крім отього всього вважаємо ми за незайве зазначити деякі фонетичні і лексичні властивости цього списку, що доводять його українське походження: нарицаємий, киберѣте, з собою, бист, з ним, которій, знайшли, нашѣ,

[41]) У виписці з рукопису Ніжинського інституту надрядкові букви поставлені в рядок; деякі титла відкрито і т. и.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

к него, ажъ, зараз, щом, не крию, к собѣ, запобід, творячи. [42]).

8) Текст XVIII віку, що видав д. Франко [43]) за рукописом Івана Кузікевича: „Слово стаго Анфирма иже ест дѣлам хрстіанскимъ".

Текст цей належить до ґрупи „А".

9) Текст, що теж видав д. Франко з рукопису о. Іл. Яремецького-Білахевича (XVIII в.). Список цей збуджує до себе особливу цікавість, бо він є другою з відомих до теперішнього часу спроб скомбінувати Єлевферіевську і Климентовську редакції „Сказанія про 12 пятниць". Комбінація ця, як і в рукопису XVII віку, є в придачі до кожної пятниці, яка ілюстрована біблійною подією згідно з типом „А" Єлевферіевської редакції, обіцянки особливої нагороди. На приклад подамо декілька таких обіцянок нагород.

„а—пятокъ бх поста великій хто постить, то тай не умретъ наглою смрті. ѣ—п. пред благовѣщеніем прстіы Біцы хто постить, той убозтва не узнаетъ" і т. п.

Але отримавши такі обіцянки нагород, текст, що ми студіюємо, загубив кінцеву погрозу всяким лихом тому, хто не додержуватиме пятниць, що ми знаходимо по всіх списках Єлевферіевської редакції без огляду на ґрупи.

Текст Білахевича, не вважаючи на такі відміни, належить до ґрупи „А".

10) Текст XVII віку зі збірки кн. П. Вяземського: „Оука о пятница о бі", що видав проф. В. Перетц [44]).

Текст містить в собі тільки каталог пятниць типу А і похвалки покарати за їх непильнування. Похвалка ця своїм поширенням є одинокою і ми подаємо її тут. „Сі же времянные пятницы бі. тако подобаетъ блюсти постомъ и мл[с]тынею и мѣтвою и пѣніемъ і единою днемъ вкушати

---

[42]) „Памятки українсько руської мови і літератури", т. 4, Львів. 1906 р. ст. 81—86.

[43]) Ibid., ст. 81—83.

[44]) В. Н. Перетцъ: „Новые труды по источниковѣдѣнію древне-русской литературы и палеографіи", „Кіев. Ун. Изв.", кн. 4. ст. 21 — 23.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

хлѣба и воды, а от плотскїе похоти блюстися, аще ли кто прилѣпитца плотстей похоти в̾ тыи дни и зачнетъся рожденное, то не здраво боудетъ, либо хромо или глуго (sic!) или иною коею вещею безѣчно, и того ради пущаетъ ѓ̈ъ на бы гнѣ̾, огнь, мразъ, рать лютую смр̈ть на чѧки и на ско̾, глады и болѣзнь бременную беды ны на покаа[нїа] дабы в чистотѣ сохранити дни тѣ реченныя.

Чѣтно и похвално есть пред̾ бг̈омъ хранящему в̾ первомъ браце моужу и женѣ венець, по смерти хотя тѣ предаду̾ да ничтоже к нему ко адѣ мѵ̈ѣнїе не лнетъ сиющее от венца на главѣ̾ яки о̾ солнца вѣюу округъ его“ [45]).

11) Текст в рукопису № 1244 Московського Публичного Музею; рукопис має в собі ряд апокрифічних статій XVIII віку [46])

12) Текст в збірнику половини XVIII віку, що належить древне-хранилищу при Орловській духовній Семинарії (№ 76) [47]).

13) Нарешті текст в збірнику XVII в., що належить до королівської бібліотеки в Стокгольмі: „Слово о сказаніи Епферья философа о двоюнадесяти пятницахъ“ [48]).

З цих 18 списків „Сказанія“, що стали більш-менш відомими, повинно виділити два списки сербської редакції XIII і XV віків (1 і 2); решту можна поділити на 3 ґрупи: а) російські тексти: XV в. (3), XVI в. (4), XVII в. (5) і XVIII в. (10); b) українські списки: XVII в. (6), XVII — XVIII в.в. (7) і два XVIII віку (8—9), і c) списки, яких

[45]) Ibid., ст. 22 — 23.

[46]) Ibid., ст. 23.

[47]) В. Н Перетцъ — „Новые труды по источниковѣд. древнерусск. литературы и палеографіи“. „Кіев. Ун. Изв.“ 1907 р., кн. 10, ст. 83 — 86.

[48]) В. Н. Перетцъ — „Новые труды по источниковѣд. древн. русск. литературы“, „Кіев. Ун. Изв.“, 1905 р., кн. 6, ст. 128.

Generated on 2015-08-18 19:12 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

існування відоме, але змісту їх не знаємо: це 11, 12 і 13; проте з натяжкою можна доводити їх, може, великоруське походження.

Таким чином лічба російських списків „Сказанія", коли додати два тексти, що видав Тихонравов, сягає до 9-ти, тоді як українських списків відомо тільки 4, і вони, як порівнати, пізнього походження, і старіші з них XVII — XVIII в.в., а усім тим вони дуже кепські і неповні (в одному — XVIII в. — нема каталогу пятниць, а другий приблизно одночасний (кінця XVII в.) з тільки що зазначеним, містить в собі тільки каталог пятниць і цікавий, як перехідний ступінь від Єлевферіевської редакції до пізнішої Климентовської). Тим більше значіння набирає список, знайдений в рукопису Златоверхо-Михайловського монастира.

IV.

В бібліотеці Київо-Михайловського монастира зберігається під № 1643 рукописний збірник, на першій картці його написано: „Изъ числа книгъ библіотеки Кіево-Михайловскаго монастыря переплетена вновь по причинѣ ветхости иждивеніемъ нижеподписавшагося..... 1809 г. октября 24 дня Іриней епископ чигиринскій".

Збірник цей описав проф. М. Петров під № 529. „Збірник писано уставом в різний час і різною рукою, in folio, на 535 картках. В ньому містять ся: к.к. 8—96, — Прольог, що починаєть ся з 8-го сентября і кінчить ся 28 октября. К. к. 97 — 270, — уривки з Прольогу в два стовпці XV в.; починають ся з 24 окт. і кінчать ся 29 февраля. К. к. 271 — 536, — учительна Евангеля, переписана року 1604, що видно з такого пословія на 636 (sic!) картці: „исписасѧ сія книга именемъ ѥ҃лія оучителнаѧ въ лѣто по нарожѳніи Іс҃а Хр҃а Сн҃а Бжіа, тисяча шесть сотъ четвертого мц҃а марта а҃ дня на ст҃ыѧ мч҃ныхъ м҃ и иже съ Себастіи. мною грѣшнымъ Авраамомъ Ивановичемъ Бѣлоборскимъ. въ его҃ спасаемо҃ градѣ Петигорѣ҃ оу держави его м҃ти пна Краковскаго.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Чтите, неправляйте, а мене грѣшного не клинѣте. Рад писарь послѣдней строци".

За цим записом переписувача йдуть вірші великодні, що починають ся так: „Нинѣ веселый намъ дн҃ь настал. Ижь Хс҃ есть ѡ мр҃тв҃ых҃ востал.

Учительна Євангеля починаєть ся наукою в неділю митаря і фарисея, яка по тексті починаєть ся такими словами: „То єс҃т конец҃ пѣтьшной сто҃й в҃ѣри, на которо҃ю то и маю с҃шим мл҃тв҃ѣ нѣшто ширей побѣдати". „Ця учительна Євангеля—Никифора Калиста, патріархи Цареградського [49])".

На жаль шановний професор не зазначив, що учительна Євангеля потроху переходить до збірнику статій різного характеру і містить в собі між иншим ось які апокрифічні твори:

К. 496—498 „Слово ѡ бн҃ пятници҃ сказаемо Елинферіемъ". К, 498 відв.—500. „Слово Іѡа҃ злат҃ста҃ ѡ сто҃ѣ по҃ѣ". К. 501—502. „Сло҃ ѡ. послѣдн҃и҃ лѣтѣ҃ и днѣ҃ ѥх҃ дан҃ї҃ Іса҃ї пр҃рка". К. 502 відв.—505. „Сказание ѡ ко҃чинѣ свѣта сѣ҃ ѥпро҃ сто҃го Іѡа҃ бг҃ослова". К. 505—510. „И сіе ѿкровение мука сто҃ѣ бц҃ѣ архаггло҃ михаило҃". К. 510 відв.—517. „Поу҃ние ѡ сто҃ѣ нѣлн. бл҃ви ѿче". К. 518—536. „Починаѥ҃ сѧ десѧтеро бж҃е прик҃а҃". (10 розділів).

Щоб покінчити з описом збірника, зазначимо, що він писаний на папері декількох ґатунок, і що папір, на якому писано учительну Євангелію, має водяні знаки, подібні до № 510 і 524 в атласі Лихачева [50]).

Як вже було зазначено, на к. к. 496 — 498 збірника містить ся „Слово" про 12 пятниць. Текст писано тим самим письмом, що і весь рукопис; те письмо проф. Петров вважає за устав; але може пірніше назвати його півуставом XVI—XVII віків, — на підставі письма буков *м*, *т*, *р* і инш.

---

[49]) Н. И. Петровъ, — „Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ г. Кіевѣ", випуск II, ст. 246.

[50]) Н. П. Лихачевъ, — „Бумага и бумажныя мельницы".

Generated on 2015-08-18 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Як відомо з приписки на прикінці книги, рукопис писано на українській землі (г. Пятигори [51]), що і вплинуло на фонетичний бік письма деяких звуків і слів: оу кѹ̀мицѣ, оу кратѣ, нѣ, бже, знаши, по морѹ, ѡрємїй, дѣлаѣцаѣ, оу тын; з лексичного боку варті уваги українські слова, що подибують ся в текстї: „або" „кльбо", „але". З морфольогічних властивостій варто зазначити форму 1-ої особи plural. imperativi на „мо" — послушаймо [52]).

Знаходимо в нашому спискови і правописні властивости: віддання звука *у* через ж: мжжа, мждра, єжт, не єжт, Римж, бѣдж, хр̃тіа̃нскжю; заховуєть ся ѫ замість відповідної чистої голосової: єѫ̀ѣ трѫ̀пѣти, плѧзѹ, єѫ̀мѣрти, прѧкый і т. п., і нарештї мішанина ъ і ь, але ь в кінцї слів переважує ъ: оубиль, каинь, єходомь, гоморь і т. п.

Всї оцї правописні властивости дають нам підставу думати, що оригінал, з якого списано оцей текст „Сказанія", болгарського походження, коли тільки тут не є мода, що помічаєть ся в ряду українських рукописів XV — XVI віку.

Звернемось тепер до аналїзу самого тексту „Сказанія", зазначуючи разом з тим і його відносини до инших текстів, що видав Тихоправов, Франко, Проф. Перетц, Миличевич, акад. Ягич (Т[1], Т[2], Ф[1], Ф[2], Пр., М і Я), а також до тексту XVII в., що належить до бібліотеки Київо-Софійського Собору (Сф.) Тексти, що видали Миличевич і ак. Ягич, славянського (сербського) походження, але ми беремо і їх до аналїзу нашого списка, бо в них знаходимо риси, спільні з рисами тексту, який студіюємо, і при тому такі, яких в російських і инших південно-славянських списках ми шукали б даремно.

---

[51]) Може теперішнє містечко Пятигори, Таращанського повіту, Київської губ

[52]) П. Житецький. — „Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII—XVIII в.в.", часть I, ст. 113, Київ, 1889 р.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Слово ѡ҃ бї пятници сказаемо Єлиферіемъ.

Въ западнои странѣ є҃ земли лавра [1]) в ней же є҃ градъ зовемый шепладь [2]). в немъ же живяше множество хр҃тіанъ и жидовь. и спиралъсѧ жидове съ хр҃тіаны. ѡбо ѡиногда в торгѹ иногда оу булицахъ, и иногда оу братѣхъ градныхъ. и пропирахѹсѧ межи собою, при (к. 496) Карлѣ [3]) цр҃и и събрашасѧ жидове и рѣша хр҃тіано҃мъ доколѣ бѫдемъ и на҃съ сей зло тръпѣти, бысерѣте межи собою хитра мужа философа. а мы оу себе бысерѣмъ дрогого (sic!) философа [4]). а мы и҃х послушаймо. аще ли препре вашъ философь нѣкого. то мы вси крт҃имсѧ. аще ли кто не крт҃итсѧ. то мы того вси злою казнию каземъ [5]). се же глаху надѣющиисѧ на мѹдрого своѥ҃ философа и любо бы҃ хр҃тіано҃мъ слово и҃. избраша҃мъ събѣ хр҃тіаны мужа

[1]) T¹ Лаоура, Ф¹ Гавна, Ф² Лавра.

[2]) T¹ Шепѣтаная, T² Пинита, Ф¹ Шплах. М: Дрчч. I: Живеху въ единому граду крстѣне а у другомъ граду жидове.

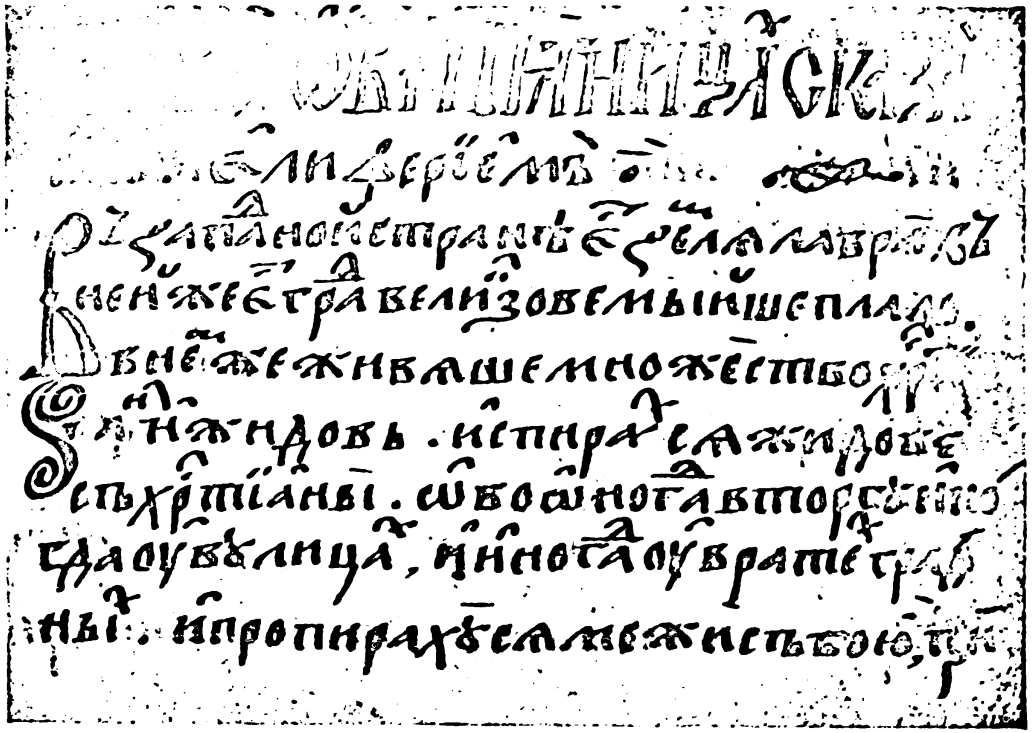
[3]) T¹ Карлѣ. T²—Корнѣ. Ф¹—Вдного часу. Ф² За царя Нерона. М—Іединоју.

[4]) T¹—въ словесѣ ѡ҃ бг҃а а мы... T²—да и та видоуть в повѣсть... Ф¹ и нехай съ з собою тих мужи оучени зопрутъ, и въ той часъ познаѥ҃, которам вѣра есть старшам и важнѣйшам. Ф² нехай съ з҃ собою перемовитъ, которая есть лѣпшая вѣра.

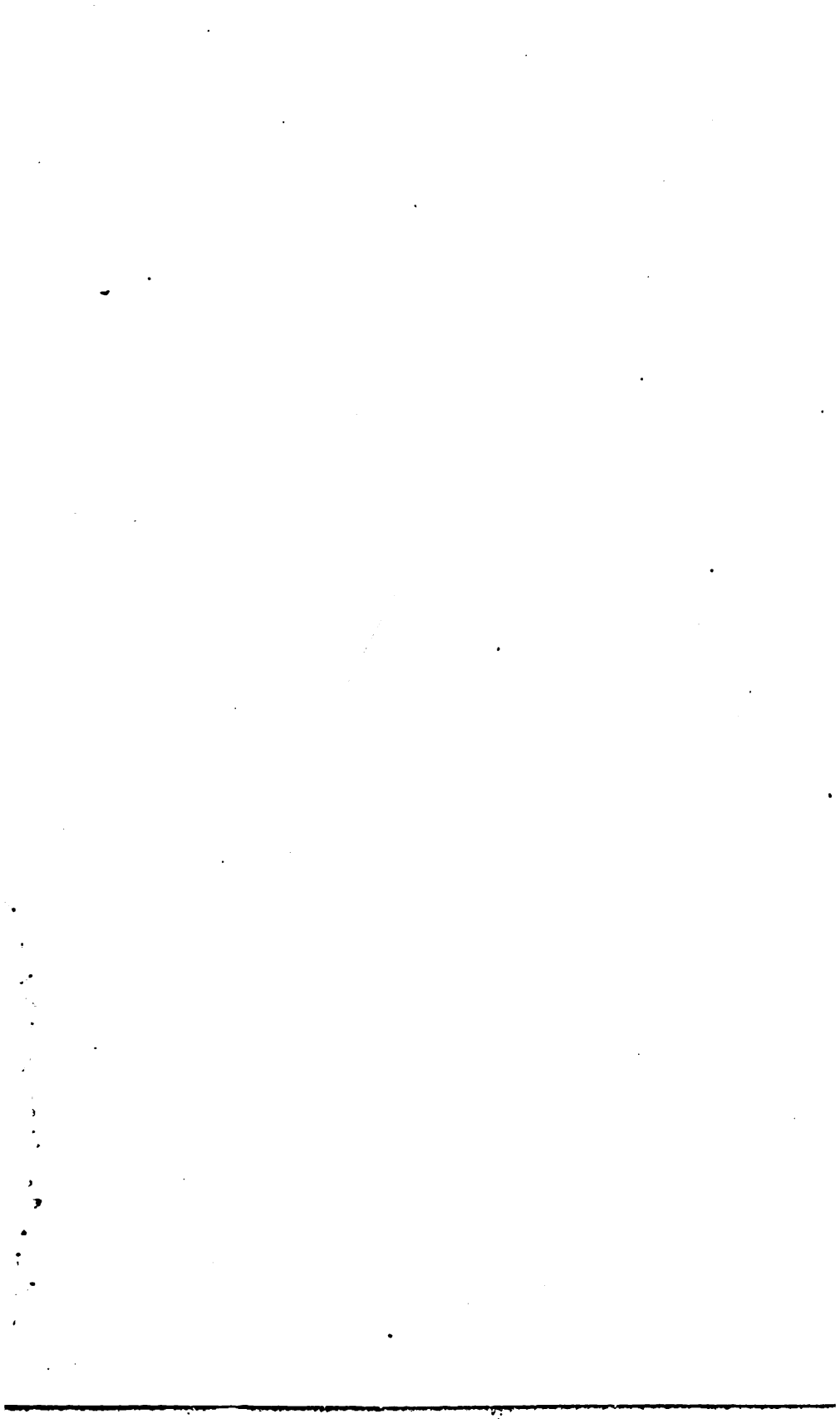
[5]) T¹—аще ли то не крт҃имсѧ да будетъ и ѡ҃ вс҃ми ѡ҃ насъ въ срѣме и вланцѣ. T²—аще ли кто ѡ҃ наши҃х не крт҃итсѧ. то ѡ҃ васъ вланце времѣ коуды҃ аще ли нашь философъ преприть ваше҃ философа, то вы в нашоу вѣроу идѣте; Ф¹, Ф², М. I=Ф¹:—аще ваших фѣлюзофъ препрет нѣкого, то мы крт҃ити съ всѣ уды҃; аще ли нѣкъ препрет нашего ви в нашоу вѣроу вступите.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Digitized by Google

Original from
HARVARD UNIVERSITY

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

бгобоѡ᷑нника именѣ᷑ Елиферіа, а жидове и᷑браша своег᷑ философа, именѣ᷑ Тарасеа [6]) и начастася спирати, и сходящейся бх единь хра᷑ и спирающи᷑ же ся имь по многыи часы и нѣкоег᷑а же снійдостася бе᷑ народа. бх единую храмину жидове жѣ᷑ (sic!) пошста сх собою сїа своего [7]) и ког᷑а же бнійдоста бх глубокую повѣсть хр᷑тїане же мѧшишася бїу глаѹщей ѡ бл᷑ко бхсебе᷑че помози Елиферіеви да препре᷑ жидовина [8]), и началь Елиферій препирати жи᷑᷑вина и разыгнѣвался жи᷑᷑винъ и испхнися шрости и рекх Елиферію гнѣвлнвы᷑ гр᷑це᷑ и шростивы᷑ школь, и рекль знаю препрь (к. 40б відв.) ма есн шко истина е᷑ст вѣра ваша, а ваша не истенна, також᷑е на горѣ синайстѣ Моусію тѣнь шбися. а ба᷑ истинна показася ѡ᷑ дв᷑ѣ Мр᷑ѣи. его же пр᷑рци нашѣ словѣ᷑ пропов᷑ѣдаша, а ваши а᷑пли пре᷑ста показася (sic!) иже силь шбразомь пріемь [9]) и се рекшу Елиферію (sic!) и вижу та мужа мждра философа. шкь оуже препрель ма есн. но не вѣси пакь ты ѡ бї᷑ пл᷑ница᷑. еже е᷑ст написано на плазу ба᷑ аще ли вѣси повѣж ми и᷑, аще ли не вѣси то бже препрень есн и то рекь жидови᷑ изыйде бх᷑ немогыи стоыти ѡ᷑ горе᷑ти и ѡ᷑та ту сѣнь его. има ему Малхь и р᷑ѣ᷑ Елиферій сѣу жидовино᷑ ты вѣси ѡ десети (sic!) пл᷑ниць. еже гда᷑ ѡц᷑ь твой а ѡ᷑ небѣмь ѡ ни᷑ да ѡ᷑ г᷑ а᷑ нш᷑ѣ᷑ вхспріймеши ѡ᷑ же р᷑ѣ᷑ вѣдаю, шли баху дѣды нашѣ нѣкотор᷑ѣ᷑ ѡ᷑ хр᷑тїанина ѡ᷑ апосто᷑ вша᷑ у котораго и знашли свято᷑ написа᷑ ѡ ї᷑ (sic!) пл᷑ни᷑ самого᷑

[6]) М—а жидове изъбраша своего именем Тарасиjу и сина jего Маллха.

[7]) Т², Ф¹, Ф²—Малха; І—Маллха.

[8]) Т¹—ѡ бл᷑ко вседѣще помози бльферьевѣ. да преприти жидовина.

[9]) Т²—его же пр᷑рци наши пропов᷑ѣдаша ан᷑ли ваши перстѡ᷑ показаша иже с ними пребы᷑ст шбразх рабы приимх смирився до смрти и нищѣтѣ оуподобився.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

смрти предаша [10]) а свитокь прочетши огнем сжжгоша и есть клата и до сего дне, а бм хрстіано не видимо есть [11]) аз же вдаю яко добра вра баша и ждаеть дша моа. повлм ти бса (к. 497) пятници по ощь мои смрти преда ма а крщена нвсть на мнк. мли ба за ма. и рч Елиферій: чадо аще аи повлси w і (sic!) пятниць. то ю бга вселм црствіа нбнаго вспріймешь и кровію своею крстишися. wм же сіе слышавши [12]) поча повдати ю прклой пятници и до послдней бса порады.

а мца марта к нюже престпи Ада занопдь бжію і из рая игнань быль ѕ чс дни [13]).

б пятница прд благовщенім стыа бца в ню же оубиль Каинь Авеля брата свое г ча дне сей бы прклый мртвець на земли сію адамовь.

г пятница страдала в ню же распатся хс а ча дне по вчрстобанін ощи. и хота изыйти искати вкчати погыбша [14]).

д пятница прд вхзнесеніемь гсдни к нюи потоплень быть содомь и гомора [15]).

---

[10]) Ф¹—Гди еще нщк прадѣди жыли купили ех Іуди апостола Іса Хста вашего за а сребниковх. И взяли его на страсть и найшли в него карту на которой было написанно w ві пятницы оную карту прочетали и на огни сваляли а Хста смртю злою оумориди. Ф²—и самого того хртіанина оу(мо)рили смртію злою: выкрали ему очи з головы, а потом оугадали его в почау гвоздемх навитую и тамх его качали, и предасть з васх дхх свой. М- каменьем убиша. Т¹, Т², Ј—лютою смртью погубиша.

[11]) Т¹, Ф¹, Ф², М, Ј=Т²—яко не повдати w семх крстимх.

[12]) Т²—хота и смрти поудоуть приняти ю родитель своихх.

[13]) Т¹, Ф¹ — марта ех ѕ днь.. Пр — міа марта в а днь..

[14]) Сф — взискати хоти Адама погибшого.

[15]) Т¹ — і нини три гра ех а дни.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ѳ пѧ҃тница прⷭ҃ сшествіе҃мъ сто҃го дх҃а к нюж плѣнища агарѧ҃ (sic!) и многы страны до великого Рима. владнувши же Римъ ѳ҃ лѣ҃т и три лѣта. загна҃ акаⷭ҃рь кⷭ҃блюжⷭ҃да мыса ыдаху ту ѩ распложиша оу бѣстробѣ.

s҃ пѧ҃тница мц҃а іюня к҃ в нюж же лѣлене҃ (sic!) бысть Іерусалиⷨ҃ ѿ халден. ѩ҃ лѣто Іереме (sic!) пр҃рка (к. 497 відн.) се же бременнаѧ [16]).

Семаѧ пѧ҃тница прⷭ҃ петровы҃ днѣмь к нюж же послѧ҃ гъ і҃ казньй на землю єгыпе҃скую и пребрати бѣдж ихъ ѩ҃ кробь ѩ҃ і҃ чⷭ҃ дн҃и [17]).

и҃ пѧ҃тница прⷭ҃ оусп҃еніемь стыѧ трⷣ҃ца (sic!) к нюж же вѣзашася иⷭ҃маи҃тане ыко крылаты по морю к галилеⷭ҃ плѣнища многы страны.

к҃ пѧ҃тница прⷭ҃ оусѣкновеніемь чт҃ныѧ главы Іѡ҃а крⷭ҃тителѧ к нюⷨ҃ оубить Иро҃ (sic!) [18]) цр҃ь и҃ чⷭ҃ дн҃е.

і҃ пѧ҃тница сⷨ҃тебрьа по вѣзⷭ҃биженіи чⷭ҃тна҃ крⷭ҃та. се же бременнаѧ к нюⷨ҃ Моⷭ҃сій раⷭ҃дѣли же҃ломь море і҃ провⷭ҃ і҃ѩла а брагы ѩ҃ покрый море.

---

[16]) Т[2] — плѣнены бы҃ⷭ҃т пр҃рмх ѿ халдѣи. вх҃ ѳ҃ чⷭ҃ дн҃и к лѣ҃т времѣни пр҃рка се же есть великое плѣненье сто҃м тогда ѩ҃рмх и шоуствѣ҃ ѳ҃ лѣ҃т и і҃ и рекоша халдѣи. плѣнныѧ҃ сіѭмѣ низрѧ҃дымх. оукрашѭи ихъ. и вѣспоите намх ѿ пѣсн҃ь сионьскы҃ⷯ и рече имх стыи даниⷭ҃. не боу҃ⷣ намх пѣсни пѣти сионьскы҃ⷯ. и паки творить пр҃ нечѣтыми донелѣже садемх своеи земли. и тогда вземъше ножи҃ѳ҃ в одно҃ оужищи. по терню и по жестрому каменію. а ѹто ѩ҃ ихъ находаше на терн҃х. то всѣ҃ⷯ вѣзбраняхѹ тогш дѣла. а быша такоужде сѣрть оуньзе ми терн҃х. сего ра҃ⷣ҃ латина не поить. аллоу҃ѧ недѣлею пр҃ нашимх масопоустомх и до великыѧ суботы. и есть тѣ҃ⷯ дн҃и ѳ҃ и ѩ҃ ѩ҃ и҃ пѧ҃ к҃-ы бременныѧ.

[17]) Сф. — в҃ нюже дадѣ їи҃х десѧ҃т приказа҃нїа.

[18]) Т[1] — в нюⷨ҃ оубѣ Иро҃ пр҃тчю ѩ҃ і҃ чⷭ҃ дн҃и. Сф. — в҃ ню же уѣнⷨ҃ бысть Іѡанх ѿ Ирода цр҃а и ѿ҃даде плѣсовицѣ главу его в҃ девѧтⷨ҃ часѣ дне.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

аї̑ пѧ̑тница пре̑ апⷭлобы̑ дїємь а̑дреевы̑. в ню же знамена кнїг̑ сты̑ню г̑ню Іи̑ремей. и пророкь єзы̑ть быть агг̑ломь и поставле̑ быть межи двⷭма горами ѣх ї̑ час̑ дне его же крыеть шбла̑ и до второ̑ пришествїа г̑ня [19]).

бї̑ пѧ̑тница пре̑ рш̑ⷭтво̑ х̑бмь сїа же бременнаѧ. И вхпїйде жидовинь къ Влиферїю и рекль великы̑ гласо̑. Влиферїю побѣж ми ѡ. бї̑. пѧ̑тница̑. Влиферїй же їг̑верѕ̑ оуⷭ̑та своѧ и нача̑ побѣдати бси .бї̑. пѧтниць их же побѣда̑ сїи его Малхъ. и р̑ жидови̑ иⷭ̑ сїе ѣх х̑рт̑іане̑ вѣдомо (к. 498) было, но побегъ сїи мои и̑злекши ножь свой и зарѣза̑ сїа своѥ̑ и сам ся зарѣза̑. х̑рт̑іане же ѣ̑радокашеⷭа (sic!) а жидове страмишаⷭа.

Влиферїй же ѣх х̑рт̑іаны, оуткерди вѣру х̑рт̑іа̑нскѫю и написаша вⷭѣмь хр̑тыно̑ на плязу дїіа̑ а в нїи̑ же ⷭ̑ж дѣⷦ (sic!) пѧ̑тници белми страшни коли ся при̑ту̑ то̑ днь ѣх стрⷯо̑ имаю̑ ихъ аще ли кто не послушае̑ сего писанїа да буде̑ проклать и оуподобитеⷭа жидомь. сїи̑ же два̑на̑ца̑ пѧ̑тниць так по̑баеть имѣти посто̑ и мл̑твою и иⷭ̑тнѣ̑. единою дн̑емь вкушати вды и хлѣба. а їг̑ плотескы̑ похотїи оудрѫжатиⷭа. аще ли кто боудеть оубо приближитьеⷭа оу тыи дни ѣх плотⷭтѣй похоти, а зачнетеⷭа рож̑енїе. то будеть або слѣпо або глухо або нѣмо або пїаница или бѣ̑сѣчно или чародѣй или їг̑братии̑ илибо блу̑ница ико же не ⷭ̑т бжїи такобыи але бѣс дїабо̑скїи.

Богу ч̑ть и слава ѣх вѣки (498 відв.).

---

[19]) Оф. — єзы̑ть быⷭть Іерусалимѣ и поставленъ быⷭ̑ межи двѣма горами...

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

З приміток, що уміщено під вище наведеним текстом „Сказанія", знати, що текст цей має деякі ріжниці від нормального типу; крім цих незначних властивостій ми попильнуємо тут зазначити значніші відміни, що заслуговують нашої уваги.

До таких найбільше індивідуальних рис зазначеного списку треба віднести: 1) Молитву христіан, з якою вони удались до Бога, просячи помогти обраному ними Єлевферію в суперечці з єврейським фільософом Тарасієм. 2) Вставка до діяльогу між Єлевферіем і Малхом („по ѿцѣ мои... ѡ" же сѧ слышавши..."), де християнський фільософ переконує Єврея, що вагаєть ся, відкрити тайну 12-ти пятниць і пояснює, що мученська смерть (хрещення кровю) не менше дійсна на шляху до спасіння, ніж хрещення водою. Такого вставлення ні в одному з відомих до цього часу списків „Сказанія", ні російського ні сербського походженя, не подибуємо. 3) Виклад катальогу пятниць і подій, що прилучені до них, приписуєть ся в нашому спискови синови Тарасія, Малхови, не вважаючи на установлену традицію (коли можна так висловитись) надавати їх Єлевферіеви, що перелічує їх у відповідь на питання Тарасія, який повернув ся до храму. Проте теж саме дасть ся спостерігти ще в одному текстї „Сказанія", — в текстї, що його видав акад. Ягич. 4) Четвертою і останньою з головніших властивостій є комбінація, яка трудно роз'ясняєть ся, подій, що прилучають ся звичайно до двох ріжних пятниць (5 і 8) при 5-ій пятницї, яка має ось яке пристосування: „плѣниша агарѧнѣ и многы страны до великого Рима кладнукши же Римж ѩ лѣт и три лѣта. загна акарь кѣ блюжѧ мыса идяху ту сѧ расплодиша оу бистроѣ", тодї як 5 і 8 пятниці звичайно подають: 5-а—„агаряны многы страны плѣниша и изгна ѩ в краткоѣ шстро и ыдяху кѣ клоу мѧ козью кровь пяху и ту сѧ расплодиша бх шстроѣ" (T¹). 8-а „бзашася измалтани крилати по морю и плѣниша мнѡство лю и страны и до великаго Рима кладѣши и до западной странѣ лѣт ѩ и ї изидоша на лице всеи земли побѣдѣнiемъ бжiи..."

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Проте отака комбінація подій 5-ої й 8-ої пятниць не надто відбила ся на 8-й пятниці нашого списку; подія „появленіе крылатыхъ измаильтянъ“ заховало ся і при 5-й пятниці, хоч і з опустом того, з чого давніше скористовано на опис подій 5-ої пятниці.

Вважаємо за потрібне зазначити також одинаковість в іменнях лицаря, що вигнав Ізмаїльтян, в нашім тексті і в тексті, що оголосив проф. Перетц по рукопису XVII в. із збірки кн. Вяземського; і той і другий текст називають „акадръ“ [1]), однаковість може цілком випадкова.

З перегляду зазначеного вище тексту видно, що хоч він і відрізняєть ся деякими вставками і ріжнаціями, коли рівняти його до инших текстів, проте він не виходить далеко за межі тої чи иншої ґрупи і в даному разі, що до катальоґу пятниць і до оповідання про дискусію, його повинно застосувати до ґрупи текстів A, що мала, очевидячки, більшу популярність на Руси, ніж ґрупа B, яку подає тільки один текст XVI віку, що видав проф. Тихонравов (T²).

ДОДАТОК.

Повѣсть о двинадцяти пятницѣ [2]).

ѵ пятница мцы марта ѕ ню же преступи Адамъ заповѣдь бжию и изгна быстъ из раи ѕ шестыи чс дне. сию пѧтницю кто поститъ тотъ человѣкъ внезапною смрѣтию не умретъ.

ѕ пѧтница пред благовѣщеньемъ прѣтои бцѣи ѕ ню же уби Каинъ Авеля брата своего забисти ради отъ тое бистъ

[1]) Проф. Перетц поправив „акадръ“ на „Александръ“, мабуть по аналоґії з иншими памятками, де споминаєть ся цей лицарь.

[2]) Сф. — по рукопису, що належить до бібліотеки Київо-Софійського Собору, № 362 (в „Описаніи“ проф. М. І. Петрова № 186), к. к. 216 відв. — 218 відв. Картки 217 відв. і 218—зоставлено чистими.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

перкое убийство на земли. сию пѧтницю кто пости҃ то҃ человѣкъ от разбою сохранен будетъ.

ѓ пятница Страстная є҃ нюже распѧ҃ бысть Хр҃ъ Бг҃ъ нашъ є҃ шести҃ часъ дне по обѣтованию w҃чию взискати хоты Адама погибшого. сию пѧ҃тницю аще кто пости҃ то҃ человѣкъ w҃ непризнен҃ое дш҃евное (sic!) сохране҃ будетъ.

ѕ҃ пятницы Ѯ҃ъ нюже потоплен бысть Содомъ и Гомо҃р пито҃ часу дне. сию пѧ҃тницю аще кто пости҃ то҃ человѣкъ w҃ утоплены сохранен будетъ.

з҃ пятница предъ сошес҃твемъ сто҃ Дх҃а є҃ нюже Агарыне плѣниша многие страни и изгнан҃и биша w҃ Алеѯандрии удивишасѧ остроби досажденыѧ бжыѧ (sic!). сию пѧ҃тницю аще кто пости҃ то҃ человѣкъ угризенны змѣи҃на сохранен будетъ.

и҃ Пятницы пред рождествомъ хр҃товымъ [1]) Iоан҃а предотечи є҃ нюже плѣнен бысть Iерусалимъ w҃ халдеи тогда было лѣтъ ѯ҃ль и҃ҁ (sic!) внегда биша отроци их Еремѣя же пророкъ сѣдоша и плакаше и рѣцѣ Вавилонс҃тей. сию пѧ҃тницю аще кто пости҃ то҃ человѣкъ w҃ велико҃ убожества сохранен буде҃.

і҃ пятницы Предъ сѧ҃тыхъ верховныхъ Апостолъ Петра и Павла є҃ нюже даде Бг҃ъ десѧ҃ приказа҃нїа и претвори рѣки бо кробъ рукою Моисѣовою. Сию пѧ҃тницю кто пости҃ то҃ человѣкъ w҃ велико҃ убожества сохранен будетъ.

ѳ҃ пятницы пре҃ успенымъ пр҃то Бц҃и є҃ нюже Измаилтыне по морю возѧшесѧ аки крилатѣи и плѣниша многие страны во ахазѣхъ. аще кто сию пѧ҃тницю пости҃ то҃ человѣкъ w҃ трасовици сохране҃ буде҃.

---

[1]) В рукопису це слово закреслено.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Д҃ пѧтницы Прѣ҃ успѣкнобеньемъ главы Іѡана предитечи Б҃ ню же убие҃ быстъ Іѡанъ ѡ҃ Ірода цр҃а и ѡ҃даде плъсо-вицѣ главу его Б҃ дебыти҃ часъ дне. сию Пѧ҃тницю аще кто пости҃ тотъ человѣкъ ѡ҃ смертнаго грѣха сохране҃ буде҃.

Е҃ пѧтницы Предъ воздвиженьемъ честнаго креста Б҃ нюже раздѣли Черное море и проведе посуху Ізраиля а враги потопоша Б҃ семи҃ ча҃ дне. сию пѧ҃тницю кто поститъ то҃ человѣкъ ѡ҃ всѣкоѧ болезни избавленъ будетъ.

З҃ пѧтницы. Предъ сѫ҃тимъ Апостоломъ Андреѣ первозва҃на҃ Б҃ нюже бзы҃ быстъ Іерусалимъ и поставленъ бы҃ межи двома горами его же гд҃ь сокри облакомъ до второго пришествѣѧ своего. Сыю пѧ҃тницю аще кто пости҃ то҃ человѣкъ предъ смертию своею прѣ҃тую Бц҃у узритъ.

И҃ пѧтницы прѣ҃ рождествомъ Хр҃тобимъ Б҃ нюже изби Ірод҃ъ цр҃ъ чотиридесѧ҃ тысящъ младенцовъ Хр҃та ради во всѣхъ предѣлехъ всего ѡ҃ двою лѣтъ и нижайше. Сыю пѧтницю аще кто поститъ такова҃ чл҃овѣка у самаго Г҃да ім҃ѧ написа҃но будетъ.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

„Хожденіе Богородицы по мукамъ“

в новихъ українськихъ спискахъ XVII—XVIII в.в.

Написав Ол. Назаревський.

I.

Апокрифічна й легендарна література, що занесено до нас з Византії головним чином за помічю південних славян разом з богослужебними книгами і релігійно-навчальними творами отців Церкви — разом з приняттям християнства — знайшла собі на Руси родючий ґрунт і пустила тут глибокі паростки. Деякі з апокрифічних легенд і переказів затримали ся до нашого часу — в народніх низинах, серед простого письменного люду; принаймні, порівнявчи часто знаходимо списки апокрифів навіть другої половини і кінця XIX століття. Наочним доказом широкого розповсюдження апокрифів і їх глибокого вкорінення не тільки в нашу літературу, але і в народне життя, є історія наших індексів заказаних чи „відречених“ книг, де значна більшість книг — апокрифічного характеру. Сама лічба списків апокрифів, що дійшли до нас, показує на їх розповсюдження, надто коли зауважимо, що не всі списки заховали ся; деякі з найпопулярніших апокрифічних переказів відомі, не вважаючи на це, в великій кількости списків. Характерно і довідно також те з'явище, що, напр., проф. Буслаев у всіх своїх працях, чи казав він про стару руську письменність, чи про народні казки і пісні, чи про давне церковне малярство на Руси — скрізь він находив ся на апокрифи

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

і їх словесні відгомони, скрізь повинен був з ними рахуватись [1]). Пізнішим дослідникам теж часто доводить ся торкатись мотивів багатої в нас апокрифічної літератури і присвячувати їм цілі спеціальні праці [2]). Надто розповсюджені і популярні були апокрифи есхатольогічного (ἔσχατος — крайній, останній) характеру, що, як каже д-р Франко [3]), „займають ся „крайніми", останніми питаннями теольогії, етики та природознавства, отже питаннями про початок і кінець усього творіня і недовідомі його явища, про крайні питання етики в роді антагонізму добра і зла та про ролю зла в творінню сьвіта, про боротьбу тих двох сил у людськім житю та при смерти і врешті про сподіваний кінець сьвіта та страшний суд".

Не менше популярні були такі апокрифи есхатольогічного характеру і на Україні, надто, як каже Франко [4]), в її карпаторуській части, де це „замилуване до старих апокріфів не збуджувало жадних релігійних толків та сумнівів, але було просто частиною старої культурної і літературної традиції і як таке мало великий вплив на сформоване народнього сьвітогляду, на масу вірувань, обрядів та устних оповідань". Оскільки великим був оцей вплив апокрифічних леґенд і переказів на народні вірування, обряди, на різні сторони людового життя в межах Південної Руси, — це видно, напр., з цікавої статті проф. Сумцова: „Очерки исторіи южно-русскихъ апокрифическихъ сказаній и пѣсенъ" [5]).

В Галицькій Руси були свої індекси заказаних книг, які перелічують значну лічбу апокрифів; два з них, один в списку XVII віку, другий — XVIII-го, видав Франко в 1-м томі своїх „Памяток" (ст. 1—6). Очевидно, доля апокрифічних оповідань на українськім ґрунті має багато спільного з долею тих самих оповідань у Великоросії.

---

[1]) Франко, „Памятки українсько-руської мови і літератури", т. IV, ст. XVI.

[2]) Маємо на увазі праці Тихонравова, Пипина, Веселовського, Істрина, Сперанського і инш.

[3]) „Памятки", IV, ст. 1.

[4]) „Памятки", IV, ст. XIII — XIV.

[5]) „Кіевская Старина", 1887, VI — VII, IX, XI і окремо.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як в російській так і українській „відреченій" літературі значну цікавість будить до себе апокриф, відомий під назвою „Хожденіе Богородицы по мукамъ", що був розповсюдженим на цілому православному сході і що заховав ся, як порівнати, в великій кількости списків. Відомі списки цього апокрифу — грецькі, болгарські, сербські, російські і українські. Давнїший славянський список „Хожденія Богородицы", що належить до бібліотеки Троїцько-Сергієвої Лаври, відносить ся до XII віку; його двічі видавали російські вчені [1]) і в останне його видав знову Франко у IV томі „Памяток" (ст. 124—134). Список цей є перекладом з грецького і за першотвір цього перекладу „Хожденія" звичайно уважають грецьку редакцію, що заховала ся у Віденській бібліотеці [2]) і що видав Срезневський поруч із славянським текстом в „Извѣстіяхъ Академіи Наукъ". Два инших грецьких тексти видано — один (з рукопису XVI віку) Васильєвим в „Anecdota graeco-byzantina [3]), а другий— Джемсом в Apocrypha anecdota [4]). Латинських списків цього апокрифу чи зовсім не заховало ся, чи вони зістають ся поки невідомими. Пізнїшою редакцією того ж славянського перекладу з грецького, що знаходимо в рукопису XII віку, є два пізнїших російських списки: а) початку XVII віку [5]) і б) „новаго письма", що належить Тихонравову [6]).

Болгарський текст з рукопису Тихонравова XVIII віку видав Лавров в „Апокрифическихъ текстахъ" [7]). Сербський список XV-го віку, що є, як каже Тихонравов [8]), осібним перекладом і редакцією „Хожденія", привіз Григорович з Хиландарського монастиря, а видав Тихонравов у 2-му томі „Памятниковъ отреченной русской литературы".

---

[1]) Срезневський — у „Извѣстіяхъ 2-го отдѣленія Импер. Акад. Наукъ", т. X.; Тихонравов — у „Памятникахъ отреченной русской литературы", т. II.

[2]) Тихонравов — „Сочиненія" т. I, ст. 58—59 (уваги).

[3]) Anecd. graeco-byzant. I, 125—134.

[4]) Texts and studies, vol. II, Apocrypha anecdota. 115—126.

[5]) „Памятники старинной русской литературы", вид. гр. Кушелева-Безбородко, т. III, ст. 118—124.

[6]) Тихонравов, „Сочиненія", т. I, ст. 59 (уваги).

[7]) Лавров, „Апокрифич. тексты". СПБ., 1896, стр. 144—148.

[8]) Тихонравов, Соч., т. I., ст. 59 (уваги).

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Що до українських списків „Хожденія Богородицы", то їх зібрав і видав — числом 4 — д-р Франко в IV томі „Памяток українсько-руської мови і літератури".

На жаль, всі вони досить пізнього походження: рукопис Яремецького-Білахевича — XVIII в. [1]), рукопис Біляївського — XVIII в. [2]), рукопис Кузикевича — XVIII в. [3]) і рукопис Туринського — XIX [4]). Про останній рукопис в „Памятках" сказано, що він переписаний „із бачванського оригінялу", але до якого часу відносить ся оригінал, докладно не зазначено.

П я т и й український список, що в цій праці маємо розглянути, знаходить ся в рукописнім українськім збірнику, що недавно поступив до Церковно-Археольоґічного Музею при Київській Духовній Академії і описаний від проф. М. І. Петрова (184—188 к. к. збірника); він також належить до XVIII-го віку, приблизно до його 30-х років [5]).

Ми такої думки, що цими пятьма списками далеко не вичерпує ть ся все, що є з українських рукописних текстів „Хожденія" і що з упливом часу стануть відомі і будуть опубліковані нові його списки, бо даний апокриф мав значне розповсюдження на українській землі. Про це свідчить хоч би й те, що наш апокриф знаходимо в обох галицько-руських індексах, що видав Франко; в індексі XVII в. він має назву — „Богородицы похождевіе по мукамъ", а в індексі XVIII в. — „Богородицино хожденіе по мукахъ" [6]).

II.

Тепер звернімось до тексту Церковно-Археольоґічного Музею. Подаємо його цілком, а далі скажемо про його мову, зміст і про відношення до инших списків. Тут не подаємо ми докладного опису рукопису, бо збірник, де він міститься, широко описав проф. Петров. Зазначимо тільки, що він

[1]) Памятки, т. IV. 135—153.
[2]) Ibid., 153—159.
[3]) Ibid., 159—163.
[4]) Ibid., 163—172.
[5]) Див. опис цього збірника М. Петрова.
[6]) Памятки, IV., ст. IX.

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

міститъ ся наприкінці новішої части збірника і писано його українським скорописом кінця 17 — початку 18 в. в. Своєю манірою скоропис цей дуже скидаєть ся на нове київське письмо, якого зразки можна бачити в „Палеографическомъ Изборникѣ", що видано під редакцією І. Каманіна (Київ. 1899; вип. I, №№ 64—66 і инш.). Див. також передмову до цього „Изборника", ст. 14—15.

Текст рукопису ми поділили на розділи, згідно з поділом давнішого, Лапрського списку; запровадженo сучасну пунктуацію і вживання титулових буков. Варіанти добрано за рукописом Білявського, що видав Франко. В ламані скабки взято окремі слова і букви, що їх бракує в нашім рукопису, їх додано з вимагання сенсу, а декотрі взято з В.; в круглі скабки — слова, що спершу їх пропущено, а потім надписано над рядком.

О мѢсахъ пекелнѣихъ повѣсть ѣлко истории и людѣ грѣшны которіе в тѣ мукы зотаютъ (к. 184) [1].

1. Единаго часу [2] молилась пречѣтыи [3] Бцца сну своєму и Богу нашему [4], просячи [5]: „Гди Боже мои [6], зошли до мене [7] стаго (к. 184 т.) архаггела Михайла, абы мнѣ [8] showорилъ пекло і показалъ всѣ мѢки преисподніе, в которіи людіе за грѣхи мѢчатсѧ [9]". Тогда снѣнде архистратигъ Михайлъ [10] и с ними множество аггелобъ [11] и поклонилисѧ всѣ до земли пречѣтой Бцы. [12] и рече Михайлъ: „Радуйсѧ, благодатнаѧ [13] Бце,

[1]) *Титул у* В: Открытіе моукъ пречѣтыи Бцы, имъ показала, где мѢчатсѧ грѣшныи. [2]) Гдь. [3]) *Добавлено:* г[с]ижа. [4]) „и.... нашому" — *опущено.* [5]) молячи. [6]) *В* В *зам. цього видавцем вставлено:* „Сну мой..."

[7]) *В* В „до мене" — *опущено.* [8]) жебы ми. [9]) *В* В *замість* „showорилъ.... мучатсѧ" *так:* показалъ мѢки преисподніе.

[10]) Мі. архаггелъ. [11]) мнѣстыа аггелъ: сто wѡ[с]тока, сто w запада, сто w сѣвера, сто w востока. [12]) *Инший порядок слів:* пр[с]тѣй.... до земѣ.

[13]) *Цього слова нема.*

Generated on 2015-08-18 19:17 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ѿчее сі҃и҃нѣе, рождши [1]) всѣи веселѧщѣи стаго дх҃а испо́лнена [2]) благодатїю сы́ншіе".

Рече прест҃ы [3]) Ііца: „Радуйсѧ, а҃рха҃геле Михаи́ле [4]), воєводо и́ началниче всѣхъ превы́шшїи сы́лах престы́таго бо́жіа престо́ла [5]) невидимаго ѿца", и паки [6]) похвали́ла вси стыи [7]).

2. Пото́мъ Михаилу рече [8]): „Рци́ [9]) ми, стїи а҃рха҃геле Михаи́ле, все [10]), что е҃сть на небеси́ и на земли́ и во прейспо́дней земли́". И рече Михаи́л [11]): „Что мнѣ [12]) росказа́лъ, о҃ благода́тныа [13]), сїх твои Гд҃ь, тое тебѣ [14]) повѣмъ". Рече прест҃ы [15]) Ііца: „Ниѣ покажи вси муки пека́нїе, где мучатсѧ дши грѣшны́". [16]).

3. Тогда Михаи́лъ каза́лъ ѿкори́тисѧ пеклу, а дни [*]) ѿкорилосѧ пекло [17]), кидѣла [18]) прест҃ы Ііца множество мужей и женъ, а о҃ни плачутъ и кричатъ бели́мъ гла́сомъ [19]). Рече прест҃ы Ііца до [20]) Михаила: „Что сі҃и дши [21]) согрѣшили?" И рече Михаи́лъ стыи [22]): „Тїи то сѫть, ижъ не вѣрили со твоего сна и стаго дх҃а и не ви҃накали прест҃ой Ііцы и тройци сто́и [23]), погане [24]), жидове, и дѣлы того та мучатсѧ".

---

[1]) *Перед цим виданням* В *добавлено*: сїѣа. [2]) испоанїѣ; *дальших двох слів нема.* [3]) стїа. [4]) Михаилъ а҃рха҃гаа. [5]) *В* В *від* „воєводо" *до* „престола" *так:* всѣхъ превышшїй оу҃ пр҃стаа сила. [6]) и такъ. [7]) стїи а҃гли. [8]) рече а҃рха҃гау Ми. [9]) покѣж. [10]) що. [11]) а҃рх. Ми. [12]) ми. [13]) ѿкрадованнаа. [14]) ти. [15]) стаа. *Далі зазначати рижниці не будемо, бо у* В *слово скрізь* — стаа Ііца. [16]) У В *від* „ниѣ" *до* „тогда" *так:* „Покажи ми всѣ мѫки, где са мѫчатѣ грѣшныи дшѣ. [17]) са пекло ѿтворило. [18]) У В *перед цим*: тѣды та. [19]) *У* В: мѫжи и жены плачѫт и крича великимъ голосо. [20]) ко Ми. [21]) що сіи. [22]) рече стыи арх. Ми. [23]) *У* В *від* „вѣрили" *так:* вѣровали ѫ ѿца и сна и стого дх҃а... [24]) поганыи.

*) В українському скорописі подибуєть ся кілька писем, щоб віддати звонке *г* (=лат. g) в позичених словах: *кг.* г (з XVII в.) і письмо близьке до латинського *g*. В нашім рукопису зустрічаємо як раз це останнє письмо.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

4. Оу҃видѣла [1]) Бц҃а на иньномъ мѣсцѣ [2]) тму великую зѣло [3]), рече до [4]) Михаила: „Кто є то҃ тмѣ сидитъ?" [5])

Рече Михаилъ: „Много є ней є҃ст҃ дш҃ъ" [6]).

Рече прест҃ая Бц҃а: „Нехай тма сія полоймє҃тсѧ, чтобы и҃ ѡбачила тіи҃ дш҃и" [7]).

Рѣкъ Михаилъ и҃ а҃гг҃лы [8]): „Зака҃ маемъ [9]) великій, абы тіи҃ дш҃и нѣкогда свѣта не вѣдѣли [10]), дондеже коснє҃т ||(к. 185) сѧ твоей благословѣнніи҃ [11]). И҃ фрасобѣлась [12]) прест҃ая Бц҃а, ко҃дхнула и҃ [13]) ко҃рѣкла на небо и҃ рекла: „Во и҃мѧ ѿца и҃ сна и҃ ст҃аго дх҃а, ами҃н [14]). Нехай [15]) ѡбачу муѣ сѧ҃". И҃ заразо҃ [16]) пѣпылась тма҃ на҃ мучащими [17]) к горѣ, и҃ ѵзрѣла [18]) прест҃ая Бц҃а тмѣ многи҃ мужи҃ и҃ жены [19]), и҃ ѿ ни҃ и҃сходитъ великій крикъ і плаѣ҃. Видѣвши тое [20]) прест҃ая Бц҃а запла҃кала [21]).

И҃ рече Михаилъ [22]): „Чему, ѡбаченніи҃, не глаголете до прест҃ой Бц҃ы?" И҃ [23]) рекли грѣшніи҃ [24]) мучащіи҃ мы: „Бц҃е҃ глаголаніе наше приняла єси҃ [25]), Бц҃е? Мы свѣта нѣгдѣ не вѣдѣли [26]) и҃ муки великій терпимъ. Сѧ҃ твоей благословенніи҃ зойшолъ з неба [27]) на землю и҃ нейшолъ к на҃мъ; ни Іѡа҃нъ креститель, ни Ѧвраа҃мъ, ни а҃постолъ Павелъ, [но ты,] прест҃ая Бц҃е, скораа҃ [28]) заступнице, молящисѧ за хр҃тіа҃ны".

---

[1]) Потѡ҃ видѣла єсѧ҃. [2]) нишѡ҃ мѣсцѣ. [3]) барзо и҃... [4]) ко. [5]) Що к той тмѣ є҃ст҃?-и... [6]) дш҃ъ есть. [7]) жебы҃ видѣла тым дш҃ѣ. [8]) „рекли",— *решты слів немає.* [9]) маемо. [10]) жебы тым дш҃ѣ нѣколи свѣта не видѣли [11]) *цих слів (від „дондеже") немає у* В [12]) зафрасовала сѧ. [13]) *Дві слові опущено.* [14]) *Слово опущено.* [15]) нехай же. [16]) зара҃. [17]) мѫкою. [18]) ѡбачила. [19]) *У* В *від „Бц҃а" так:* их тѵ҃т лежи҃ множество мѫжей и҃ жен, а... [20]) *Слово опущено.* [21]) розплакала сѧ. [22]) стый Михаилъ. [23]) ко Бц҃и. [24]) *Слово опущено.* [25]) Ци єси к на҃ пришла. [26]) видимо. [27]) зыйшолъ кыл. [28]) *В* В *цє слово опущено.*

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Рече прест҃ая Ѥ҃ица до [1]) Михаила: „Что сі҃и дш҃и согрѣшиша?“ Й҃ [2]) рече Михаилъ с҃тый [3]): „Тѣ҃й [4]) сѫть невѣрнѣ҃й, погани҃ци [5]), некрещє҃нѣ҃и, которі҃й не призна҃вали [6]) сн҃а твоего и҃ тебе, прест҃ая Ѥ҃ице [7]), не йспокѣдали, же с тебе Хс҃ Гдь҃ вознесолъ [8]), и҃ за тое тѣ҃и дш҃и муки терпѣ҃тъ“ [9]). Рече прест҃ая Ѥ҃ица: „Аще чого та҃ [10]), окаанні҃й, прелсти҃лисѧ? [11]) Не слышали есте [12]), же всѣ҃ племена҃ йма҃ мое славы҃ть?“ [13]) Й҃ покри и҃ о҃на҃ темно҃ст҃ [14]).

5. Й҃ [15]) рече Михаилъ: „Гряди [16]), прест҃ая Ѥ҃ице, где течетъ рѣка о҃гне҃на҃“ [17]).

Прі҃ѧла прест҃ая Ѥ҃ица до о҃гнистои [18]) рѣки и҃ о҃бачила [19]) в той рѣцѣ множество мужей и҃ женъ, едны по пояс҃ стоѧ҃т҃ во о҃гни [20]), дрѫгі҃й по пе҃рси, а҃ [21]) йні҃й до ще҃й и҃ [22]) до берга. Рече прест҃ая Ѥ҃ица: „Что сі҃и дш҃и [23]) согрѣшили, что по ноѕ҃ [24]) стоѧ҃т҃ во о҃гни?“ — Рече Михаи҃лъ с҃тѣ҃й [25]): „Гѣ҃же, тѣ҃й сѫть дш҃и [26]), йжъ ѿчѫю и҃ матерскую [27]) кля҃тву преступаютъ, за тое [28]) та҃ мучатсѧ“. Рече прест҃ая Ѥ҃ица: ‖ (к. 185 т.) „А҃ кѣ҃и [29]) что҃ согрѣшиша, що [до] персі҃й стоѧ҃тъ во о҃гни?“ Й҃ [30]) рече Михаилъ: „Тѣ҃и то сѫть [31]), что кѫмоѧ [32]) доганяли, сварѧ҃лисѧ з ни҃ми, ѿ҃ца и҃ матє҃ ра҃гнѣвали [33]), во преѧвободѣ҃йстѣѣ [34]) о҃бкверни҃лисѧ, и҃ за тое [35]) таѣ мучатсѧ“.

---

[1]) ко. [2]) сі҃и согрѣшили ѿкаанніи. [3]) *Слово опущено.* [4]) тыи то. [5]) поганіи. [6]) вызнавали. [7]) *В* **В**: сѣ҃ои троици Ѿца і҃ сн҃а і҃ сѣ҃того дх҃а, нма твое Ѥ҃ице.. [8]) Іс҃ Хс҃. [9]) и҃ для того так мѫчат сѧ. [10]) *Слово опущено.* [11]) *Добавлено:* есте. [12]) ако есте не слыхали... [13]) тварь... славы҃т҃. [14]) потомъ зносѫ покрыла и҃х тма. [15]) *Опущено.* [16]) Пойдѣмо. [17]) ѿгн. рѣка. [18]) ѿгненной. [19]) *Додано:* ано. [20]) едны до пояса въ ѿгни стоятъ. [21]) до персі҃й. [22]) *Зам.* „и҃“ *в* **В**: а йныи. [23]) тыи (дш҃и— *опущено).* [24]) же до пояса. [25]) *Слово опущено.* [26]) тыи то сѫт҃. [27]) мтр҃ины. [28]) преступаютъ и҃ не даютъ, для того. [29]) сі҃и. [30]) *Опущено.* [31]) *Слово опущено.* [32]) що..... своѧ҃. [33]) ....и матѫ лаяли. [34]) въ преѧвободѣ҃йстѣѫ. [35]) ...а того сѧ не каются, для того.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Рече прест҃ыи їи҃ца: „А сі҃й что согрѣшили, которі҃и до ші҃и стоѧть бо ѻгнѝ?" Рече Михаилъ: „Тѣ҃и то сѫть [1]), нжѣ чужое добро шапобали (sic!), которнѝ и ни пили (sic!) і граьили и [2]) ро҃бивали и неви҃ного до ѕмрти приводили [3]), и за тое [4]) такѣ мѫча҃тсѧ".

Рече прест҃ыи їи҃ца: „А тѣ҃и, которі҃и стоѧть до керѵа бо огни, что҃ согрѣшили?" [5])

Рече ст҃і҃и [6]) Михаи҃л: „Тѣ҃и то сѫть дѣти [7]), [нжѣ] дѣти свои породивши ѿдавали неѡ҃лихъ [8]) и свиньихъ пойдати, и за тое [9]) такѣ муча҃тсѧ. А дрѫгі҃е, что стоѧть [ко ѻгни?], крѣтѫ стѣмѫ безпрѣтанне клањлисѧ, а потѡ҃ его закрилисѧ (sic!) и прѝтупили до болкана. Такожде и трет҃і҃и присѫзци, ѻбѣдници, крибосѫдци, поткарцѣ, и за тое такѣ мѫчатсѧ" [10]).

6. Видѣла прест҃ыа [11]) їи҃ца[людіи҃]: стремиглавѣ висѧт҃ [12]), вѣлми кричатѣ [13]), и зѣкри дикіи҃ [14]) ѩдѫтѣ и҃ [15]). Рече прест҃ыа їи҃ца до Михаила [16]): „Что сі҃и дѣти [17]) согрѣшили?"

И [18]) рече Михаи҃л: „Тѣ҃и то сѫть, которі҃и слѫхаютѣ по҆ чужими домами и зводятѣ [19]) сосѣда ѿ сосѣдомъ [20]) ѻбмоклаютѣ злыми слобами [21]), и за тое [22]) такѣ мучатсѧ".

---

[1]) *Слово опущено.* [2]) *В* **В** *після* „добро" *так:* йли и пили, то ѥ҃ст же крали. [3]) доводили. [4]) то для того. [5]) *Инший порядок слів:* что согрѣшили, которыи до керѵа стоѧть ѣх ѿгни. [6]) *Слово опущено.* [7]) *Слово опущено, і читаєть ся так:* ...сѫт, же дѣти... [8]) родныи и метали фалѣ. [9]) для того. [10]) *В* **В** *зовсім иначе:* Иныи держачи ч҃тный кр҃тѣ, крыко҃ великѡ клинѫт гѣ, мовячи неправдѫ, и присягали на крыдѫ, для того такѣ мѫчат гѣ. А дрѫгіи томѫ кр҃тѫ безпрестанно клањют гѣ бо ѿгни го страхо҃, тыи сѫт клеветници, присѧжници, ѻбѣдници, крибосѫдци, потворци, для того такѣ мѫчат гѣ. [11]) видѣ҃ ст҃аа. [12]) люди҃..... висѧщи҃. [13]) *Цих слів нема в* **В** [14]) з... дикіи. [15]) *Після цього в* **В**: а не могѫт ѩзыкомъ, а ѿни кричатъ. [16]) Михаилѫ. [17]) *Слово опущено.* [18]) *Опущено.* [19]) зводѫтъ. [20]) сѣда го сѣдо҃. [21]) ѿбмоклаютѣ и лгѫтѣ злыи слова. [22]) для того.

Generated on 2015-08-18 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

7. Потомъ приступили ѧггли [1]) и повели [2]) прест҃ую Їц҃ю ко западу и тамъ [3]) оуказали ѡблакъ великіи ѡгненнїй и посредъ пламень ѡгнистіи, а в немъ лежатъ множество людей и горатъ сѵло. Видѣла [тое] прест҃аа Їц҃а, воздухнула и рече до Михайла: „Что сіи согрѣшили дши?“ И рече Михайлъ: „Тіи то сѵть ѡпаліи, кт҃ (к. 186) никій бстати до цр҃кви на молитвы и на праздники оурочистіе, ѩко то на в҃скресеніе х҃во, и на рождество х҃во, и на крещеніе, ѩко мертвіи лежали, а до церкви бстабати не хтѣли, и за тое такъ мучатсѧ“.

Рече прест҃аа Їц҃а: „И когда [4]) коли хто хорій не можетъ бстати?“ [5]) Рече Михайлъ: „Вели бы домъ горѣлъ, а ѡнъ [6]) не могъ вилезти, ѩжъ бы згорѣлъ, тому ѿпущеніи той грѣхъ будетъ“ [7]).

8. Видѣла прест҃аа Їц҃а стрѣи [8]) ѡгнѣнній, а на нѣ сиды [9]) множество людій. Рече прест҃аа Їц҃а до [10]) Михайла: „Что сіи дши [11]) согрѣшили?“

Рече Михайлъ: „Тіи то сѵть, ижъ не бстакали протиѣ сщ҃енникъ [12]), когда онъ иде с тѣломъ х҃товымъ сакраментобати хорого; также когда [иде] литургію ѿправобати сѵю, а ѡни пошановаліи ему пристойнаго не дабали [13]), и за то [14]) такъ мучатсѧ“.

[1]) У. ѧггѣлъ. [2]) повелѣли. [3]) *Зміст* В *значно відрізнють ся від нашого тексту:* „та҃ сѵаа Їц҃а видѣла ѿблакъ ѿгненный великъ карзо, а посреди него пламѧ“. Там ты҃ ѿдрій много, а на ни҃ лежа҃ множество людій и гора҃ ѣх ѿгни. Видѣвши тое сѵаа Їц҃а воздыхѵла и рече Михаилъ: „Что сіи согрѣшили?“ Рече Мл.: тыи то сѵт, ижъ на оутрни сѵто воскр҃ніа лежали ѩко мр҃твыи, а до цр҃кви не хотѣли ѣти, дла того так мѵчат сѧ“. Рече....“ [4]) *Слово опущено.* [5]) *В* В *додано:* ик той маетъ быйти? [6]) ѡн бы. [7]) то той маетъ ѿпѵщенье. [8]) столи. [9]) сидитъ. [10]) ко. [11]) *Слово опущено.* [12]) оўстали протиѣ попа. [13]) *В* В *від* „когда“ *значно коротше:* ѣды идет ѿ сѣтеи ан҃гли из цр҃кве, сѵжившіи сѵжеѵ ежію... [14]) дла того.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

9. Видѣла прест҃ая їі҃ца дрѣка много, а на тѣ҃ дрѣцѣхъ (sic!) [1] висѣтъ ланцоговъ много желѣзныхъ, а тими ланцѹгáми множество людеи за ѿзыки побранó. Видѣвши тѣ҃ людіи мѹку, рече [прест҃ая Бц҃а] до Михаила [2]: „Что сі҃и дѣти [3] согрѣшíли?“

Рече Михаил: „Тіи то сѹть, которíй дармо кемѹ [4] кинуть, ненавидятъ [5], хулници, клеветници, крибо присы'ци и лихвари, что лихѹ брали, за тое такъ мучатсѧ и за ѿзыки висятъ, бо чре҃ ѿзыки все злое ѿ чѣвка походитъ прѣ҃ людми и прѣ҃ панами, неслушное вдаíнíе, что и смертъ часомъ страждетъ“ [6].

10. На ѣномъ мѣстѣ [7] видѣла прест҃ая їі҃ца людíй [8], а оны висятъ за рѹки и за нóги, а ѿ нíх҃ течетъ кровь, из сѹтъ и҃ [9] выходитъ пламень и҃ не могутъ одотхнѹти [10]. ‖(к. 186 т.) Тое видѣвши прест҃ая їі҃ца вжалѣласѧ [11] и рече [12]: „Гд҃и, помилуй и҃!“ И рече: „Что сі҃и согрѣшили?“

Рече Михаил: „Тíи то сѹть дѣти [13], же церкви бж҃ыя за свѣдительствомъ своимъ [14] держатъ, а болѣ бж҃ии не ѿкормлютъ [15], церковное добро на свои пожитки обертáютъ [16], ѣдятъ и пиютъ мовячи: „Работаемъ (о церкви) [17] и живимъ (sic!) [18] будемъ“. И за тое [19] такъ мучатсѧ“.

[1]) дрѣцѣхъ. [2]) *В* В *значна ріжниця*:.... дрѣцѣхъ вѣтіе ѿгненное, а на вѣтіе ланцѹговъ много желѣзныѫ, а на нихъ висит множество людіи за ѹзыки. Видѣвши тое ст҃ая їі҃ца и рече Михаилѹ.. [3]) *Слово опущено.* [4]) за дармо. [5]) *Слово опущено.* [6]) *В* В *після* „клеветници“ *так*: прегажници, потварци, которыи ѿкмовляютъ, ѿсѹждаютъ, напастѹютъ, крибосѹдци, ненавистници, смѣховаци, пияници, для того такъ мѹчат сѧ. И за ѹзыки висят, то для того, же ѹзыкъ чѣвка йуказитъ, чого пред людми и пред панами неслушне· оудаетъ и ѿкмовит. [7]) Потомъ на дрѹгом мѣсци. [8]) чѣки. [9]) *Слово опущено.* [10]) горитъ поломѣнь, аж не можетъ ѡдтиснѹти. [11]) распалала сѧ. [12]) *В* В *додано*: и҃-х. [13]) *Слово опущено.* [14]) *Три слова опущено.* [15]) творят. [16]) *Чотирох слів нема.* [17]) церкви. [18]) „и“ *опущено; замість цього*: ѿ церкви живи... [19]) для того. *Перед цим*

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:18 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

11. Й [1] рече Михайлъ: „Поиди, престаꙗ Бце, покажу ти, где мучатсꙗ попи“.

[Й видѣла престаꙗ Бца попи], а ѻны кисѧтъ за ноги, а ѻгнь ѿ главы [2] ажъ до ногъ пали[т] й. Рече престаꙗ Бца: „Что дѣи [3] сїи согрѣшили?“

Рече Михайлъ: „Тїи [то] сѫть попи [4], бо когда [5] службу божїю служатъ, тогда вси сили небесныꙗ оужстрашаютсꙗ, й землꙗ трасетсꙗ, й за тое [6] таки мучатсꙗ“.

12. Видѣла [7] престаꙗ Бца чѣбки, а в нихъ звѣри трогламныѣ ѣдятъ [8] до ѻчей (sic!), а дрѫгѣ й третѣ [9] до сѣтъ й гризѫтъ й немилостивѣ [10]. Рече престаꙗ Бца: „Что сїи [согрѣшили] [11], же не ждутъ ѣзбавитисꙗ ѿ звѣрей тыхъ?“ [12] Й [13] рече Михайлъ: „Тїи [14] то сѫть дѣки, что [15] читаючи ажутъ й [16] неправе[д]ливе читаютъ, ѣкъ есть написано, й за тое [17] таки мучатсꙗ“. Такьже [18] і ѣнніѣ человеци кисѧтъ [19], й звѣри трогламныѣ [20] ѣдятъ й.

Рече престаꙗ Бца: „Что сїи согрѣшили дѣи? [21]“

Рече Михайлъ: „То єст (черницѣ [22]), которїи законѫ божого оучатъ, а сами зле [23] чинятъ, й за тое [24] таки мучатсꙗ“) [25].

13. Рече Михайлъ: „Поиди, престаꙗ Бце, ѻглѣди [26], где мучатсꙗ патрїархи, епїскопи [27] й вси дѫховнїи“.

в **В** *вставка*: И так цѣркви скидаютъ, то зас проникаютъ... [1]) *Опущено.* [2]) головы. [3]) *Слово опущено.* [4]) сѫжитїи прѣтѫ кѣю. [5]) кды. [6]) *Від „зае“ в* **В** *інакше і повніше*: вси нѣшнѣ силы и нѣзды страшатъ сѧ, прѣтоу движит сѧ, недножїе Гїе трасет сѧ, а ѻни не боятъ сѧ, й не страшатъ сѧ, дла того... [7]) Видѣ. [8]) *Зам. цьою*: їдно ѣдят. [9]) а дѣ. [10]) *Шпирки слова опущено.* [11]) вто тѣ єст. [12]) ...могут ѣзбыти звѣра сего. [13]) *Опущено.* [14]) *Слово опущено..* [15]) дѣци, же. [16]) аѓѫт. [17]) дла того. [18]) тѫт же. [19]) *Додано:* стро[м]глав. [20]) а звѣрове. [21]) *Слово опущено.* [22]) тыи сѫт черноризци. [23]) самы вслѣ цѣй не... [24]) дла того. [25]) Заключки в рукопису. [26]) ѿгладай. [27]) *Зам.* „епѣскопи“ *в* **В**: и клѣки.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

И пришла [1]) пресѣтаѧ Бцѧ на ѡное мѣсто, видитх [2]) множество лежащи народа [3]) бо ѡгни горѧть [4]) и черви неѹсыпающіи ѣдѧть [5]) и. Рече пресѣтаѧ Бцѧ: „Что сіи согрѣшили души [6])?" Рече Ми‖ (к. 187) хаилх: „Ти то сѹть души [7]) патрі́арховѣ [8]), епи́копи, игумено́ве [9]) и вси стаꙋшина, которіи ѡболкшесѧ [10]) бо сѵ́тителскіи чинх [11]), а волѣ божіи не творѧли, и за тое [12]) такх мѹчатсѧ".

14. Видѣла пресѣтаѧ Бцѧ жены, а ѡны висѧтх за но́ги, а [13]) пламень велікіи пали и, ѡгнь ѣжх до глави, и звѣри торгаютх и ѣдятх и, и ѡни кричаще: „замилѹйсѧ надх нами, Гди Бѣже, бо тѣжко страждемх бо пла́мени се́мх" [14]). Рече пресѣтаѧ Бцѧ: „Что сіи [15]) согрѣшили души? [16])" Рече Михаилх: „Ти то сѹть попа́дѣ [17]), которіи по смерти мужей своихъ блудх творѧть, и за тое [18]) такх мучатсѧ".

15. Видѣла пресѣтаѧ Бцѧ иніе [19]) жены, висящи бо ѡгни, и звѣрі́е ѣдятх и [20]). Рече пресѣтаѧ Бцѧ: „Что сіи согрѣшили души [21])?" Рече Михаилх: „Ти |то| сѹть черници, которіи постриго́лисѧ [22]) бо иноческіи [23]) ѡбра и в немх ѡскверни́лисѧ блудодѣйніи, и за тое [24]) та мучатсѧ".

16. Таже и на иншомх мѣстѣ видѣла пресѣтаѧ Бцѧ езеро ѡгнистое, великое, а в немх множество народа, а ѡни

---

[1]) пришедши. [2]) видѣла. [3]) *Слово опущено.* [4]) *Слово опущено.* [5]) ядѧ. [6]) *Слово опущено.* [7]) патріарси. [8]) попы. [9]) ѡблачѧи сѧ. [10]) ѡбра. [11]) чинили, да того. [12]) висят и... [13]) *В* В *трохи наче:* пламень и пали ш ногх до головы, и зновѹ звѣрекѣ торгают и и ядят, а ѡни крычат вздыхаючи и мовячи: „замилѹйте сѧ над нами, бо барзо к то пламени мѹчимо сѧ"... [14]) тым. [15]) *Слово опущено.* [16]) попадіи. [17]) чинили, то да того. [18]) *Слово опущено.* [19]) а звѣри. [20]) *Дод.:* оўста. [21]) *Слово опущено.* [22]) постригши сѧ. [23]) черничскій. [24]) ...ѡбразе блѹд творили, да того.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

плачѹтѣ и кричатѣ. Тое видѣвши преста Бца рече Михаилѹ: „Что сїи сотворили дши?“

Рече Михаил: „Тїи то сѵ царѣ, кролѣ, князѣ, потентатове, гетманове и вси прелоложоніе (sic!), которіе не чинили волѣ бжой и на ѹбогими не мѣли змилованіа, през тое тѫ мучатсѧ“ [1]).

17. Рече Михаил: „Пойди, преста Бце, и покажѹ (sic!) ти, где мучатсѧ вси хрїстїане“. Прийдеть преста Бца и видѣла рѣку ѻгнѣтую, текущую, а в ней множество мужей и женъ плачѹтѣ [и] кричатѣ велми. Тѣ видѣвши ста Бца рече до Михаила: „Что сїи согрѣшили дши?“

Рече Михаил: „Тїй то сѵть ‖(к. 187 т.) пьяници, лихварѣ, сребролюбци, которїи неспра[ве]дливе добро чужое пожибали и которіе справедливе не по́стили бо вси пости и разлучали мужа со женою, а в томъ не ка́ѣшисѧ и не покутовали; за тое зме́рли и за тое тѫ мучатсѧ.

Тое слышавши преста Бца рече: „О горе вамъ, грѣшници! Чемѹ тесѧ не каѣли на земли и не покутовали за грѣхи свои, то вистѣ не були тутъ мучени“ [2]).

[1]) *Увесь 16-ий розділ в* В *далеко повні, хоч деякі вирази подібні до наших*:

Видѣ ста Бца ѻгнь промѣшній, и в нем множество народа, а там пла и крык великій. Видѣвши то ста Бца расплакала са и рекла: „Что тыи согрѣшили?“

Рече Михаил: „тыи то сѵт цѹѣ, кѹзѣ и вшелякая старшина, которым не чинили волѣ бжей, так тежъ і иныи грѣшници, разбойници, плеткници, вѣшницѣ, лихварѣ, сребролюбци, которыи на ѹбогиѫ людій не мають мл҃рдя и которіи не постать са во ста посты, разѵчают мѵжа со женою, і иныим злогиницъ, а тыѫ замых речій не каяли са и не покѵтовали са, для того так мѵчат са“.

Слышавши то ста Бца расплакала са и рекла: „О горе вам, грѣшници! Чемѵж і сте са того на земли не каяли и не покѵтовали, тоды тут не были іете“.

[2]) *17-ий розділ в* В *так*: Потом пойде далѣ ста Бца, и тамъ

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

18. Потимъ понде далѣи пресѣтаꙗ Бц̃а и тамъ оузр҃кла рѣкꙋ о҆гненнꙋю, кипѧтковицꙋю, страшнꙋю, а҆ она пожира́етъ вси грѣшнїй к҃ себѣ, же не могутъ промовити: „Сꙋдіе справедли́вїи, помилꙋй на́ї“ а҆ и҃ ѡдыть че́рви небесипающіи и҃ звѣри ненаси́тнїи. Видѣвши тїи пресѣтꙋю Бц̃ꙋ крикнꙋли до нея гласо҃ великимъ: „Радꙋйсѧ, пресѣтаꙗ дво, свѣте незаходимїй! Радꙋйсѧ, а҆рхистрати́же Михаиле вжїй і҆ небе́нїи сили такоже и҃ вси с҃ті҃и божїй, молѣтесѧ непреста́нно за вѣсь миръ хр҃тїа́нскїй, которїй наѣ́жати пришли на́съ грѣшны҃, дондеже ѡ҃ свѣта сего свѣта не видимо, а҆ нїкъ пре҆ тебе, пресѣтаꙗ Бц̃е, видимо свѣтъ незаходимїи“.

Видѣвши тое, пресѣтаꙗ два рече до Михаила: „Что сі҃и согрѣшили?“ Рече Михаилъ: „Тїи то сꙋть хр҃сті́ане, которїи на крещеніи ѡбѣщалисѧ йсти҃нѣ Бг҃ꙋ, а҆ потомъ дїа́волскіе дѣла́ чинили и҃ крещеніе погꙋби́ли, не хованчи заповѣдеи церковны҃ и҃ повче́нїи, и҃ за тое такъ мꙋчатсѧ [1]).

ѡбачила рѣкꙋ ѡгненнꙋю, кипѧтковицꙋю и҃ страшнꙋю, а҆ она пожирает всѣ грѣшники к҃ себѣ, же ѧ҆ не могꙋ промовити: „Сꙋдіе пр҃ведный, помилꙋй насъ“ и҃ и҃ ѡдат черви неꙋсыпающіе и҃ скрежт҃ зꙋбный и҃ звѣри незнаємніи. Видѣвши тꙋ тыи, що сѧ мꙋча҃т, сп҃сꙋ їс҃ꙋ, крикнꙋли к҃ ней гласо҃м великы҃м мовячи: „Радꙋйсѧ, па҆ннина Бц̃е дво, свѣте не заходимый! Радꙋйсѧ [и҃] ты, а҆рхистратиже вжїй Михаиле, и҃ вси сп҃и а҆ггли вжіи! Молите сѧ непрестанно за вѣсь миръ хр҃стіаньскій, которыи пришли есте наѣ́дати насъ грѣшны҃, ꙗгды҃ мы ѡ҃ свѣта свѣта не видимо, а҆ нїкъ дла тебе, Бц̃е, видимо свѣтъ“. Видѣвши то сі҃а Бц̃а роспаклала сѧ и҃ рече: „Ѡ горе грѣшникомъ тымъ, що то ѡ҃ни согрѣшили?“ Рече Михаилъ: „То есть рѣка ѡгненная, с которои сѧ ѡгнь роди҃т, а҆ в ней мꙋчи҃т сѧ рꙋд жидовскій, которыи распали Гс҃а нашего Іс҃ Хр҃а, и҃ вси ѡ҃зыци погани́стїи, которыи тебе не ѡповѣдали и которыи самъ чинили ѡ҃ самыи҃, ѡтравницы, которыи дѣти свои подавали, для того так мꙋча҃тсѧ“. Рече сі҃а Бц̃а: „Но дѣло҃ и҃ кꙋди йдзі“ И҃ знова покрыла и҃ ѡная рѣка.

[1]) *18-й род.* с В: Рече Михаи҃л: „Вси хочеш, пр҃стая Бц̃е, покажꙋ ти, где мꙋчи҃т сѧ вес҃ рꙋд хр҃стіаньскій“. Рече сі҃а Бц̃а: „Ѡбрыи мѣ

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

19. Рече прест҃аꙗ Бц҃а: „Подби чинꙋ [1]), ст҃ый а҃рха҃геле Михаи́ле, и҃ [2]) вси ст҃ый [3]) а҃гг҃ли, а҃бы моли́лисѧ [4]) за грѣшники сі́и“. Тогда вси а҃гг҃ли мо҃вили: „Г҃ди, змилуйсѧ на҃ грѣшними [5]) сими! [6])“ Рече Михаи́лъ: „Великій [7]) есть ‖(к. 188) Б҃гъ на́шъ на небеси́ и҃ на земли́ [8]) и҃ велико и҃мꙋ его, оу҃слы́шитъ на҃“. Рече прест҃аꙗ Бц҃а ко [9]) Михаи́лꙋ: „Нехай [10]) мы постаꙗщитъ а҃гг҃ли [11]) пр҃ѣ Г҃дѣмъ Б҃гомъ“ [12]).

20. И҃ взыли а҃гг҃ли прест҃ꙋю [13]) Бц҃ꙋ и҃ постави́ли оу҃ престола бж҃іа. Она же ста́вши во҃здхнꙋла и҃ зни҃ (sic, зам. зныкъ) [14]) рꙋцѣ свои́ пречи́тіи во҃дѣвши [15]) ко прест҃олꙋ бж҃ію, рече: [16]) „Помилꙋй, Г҃ди, хр҃і҃тіа́нєсі́и [17]), бо видѣла и҃х҃ в мука́х҃ велики́х҃ [18]), же не могутъ оу҃терпѣти“ [19]).

Рече к ней [20]) Г҃дь: „Їи҃кожъ и҃х҃ помилобати маю [21]), они́ братіи мои́хъ оу҃боги́х҃ не милобали [22]). Нѣсть тамъ [23]) чѣ́вка, чтобы [24]) и҃мени моего призыка́ли [25]), и та́х҃ сами в мукꙋ ш҃дшисѧ. А҃ ѡ҃ хощꙋ [26]) платити вѣдлугъ за҃лꙋги и҃х҃“. Оу҃слышавши тое прест҃аꙗ [27]) Бц҃а рече [28]) ко Михаи́лꙋ ст҃ому: „Не-

---

вѣкъ мѫки“. И҃ видѣла ст҃аꙗ Бц҃а ѿзеро ѿгненное кипячо́ное, а волны́ кипѧ́чіе са аж до нѣбъ, а в не҃м҃ старыи и҃ молодыи мѫ́чат са, множество мѫ́жей і҃ женъ. Рече ст҃аꙗ Бц҃а: „Что сі́и согрѣшили?“ Рече Михаи́лъ: „Тыи сѫ҃ хр҃с҃тіане, которыи на кр҃с҃тѣ́нію ѿпицали са Бг҃ꙋ, а пото҃м҃ діаволскіи дѣла чинили, а крещенія погѫбили, и҃ не сахова́ли запове́ди ш҃ественои и҃ мр҃твои, для того так мѫчат са“.

[1]) В *дає правильне читання*: подбигни. [2]) „и҃“ *опущено*. [3]) *Слово опущено*. [4]) *Зам.* „абы“..... *в* В: поле ним са Г҃би. [5]) грѣшниками. [6]) *Дод.*: хр҃с҃тіаны оу҃слыши на҃с҃ Г҃ди [7]) ѡ҃ велик. [8]) *Шість слів опущено*. [9]) „ко“ *опущено*. [10]) *Дод.*: жи. [11]) *Слово опущено*. [12]) *Зам.* „Б҃гомъ“ *в* В—Іі҃ Хм҃ъ. [13]) прс҃тꙋ. [14]) знакши. [15]) *Слово опущено*. [16]) и҃ рече. [17]) хр҃с҃тіаны. [18]) *Слово опущено*. [19]) тирпѣти. [20]) ей. [21]) ...и маю и҃х҃ помилобати, а҃... [22]) ... своей братіи не помилобали. [23]) не мыих того. [24]) жебы. [25]) ...не поманꙋли. *Потім дод.*: а҃ ѡ҃ни не хотѣли и҃мени моего призывати. [26]) них хощꙋ. [27]) То слышавши прс҃тая. [28]) рекла.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

престаѫ̀ не молѧ́сѧ, небесныѧ воєводо, ко Гдⷭ҃у Іисⷭ҃у, ѧ́жѣ зми-луѥтсѧ над грѣшными сими“ [1]).

Тогда Михаилъ падъ на землю [2]) и вси ѧ́гг҃ли з ни́мѣ. видѣлъ Гдⷭ҃ь Іисⷭ҃ъ [3]) молєнїѥ и҃ⷯ и [4]) ѡ̀ѕлобєрдиѥ [5]) ѡ̀ ѻ̀ныхъ грѣшныхъ [6]) рєчє Михаилу [7]): „Иди и ѡ̀бми [8]) лицє своє и моєѣ ѧ́мѣ: „Нѣтъ злобєрдиѧ Іисⷭ҃а всемогущаго и за молитвами прⷱтоѩ Бц҃ы и безплотныхъ силъ и всѣхъ стыхъ бжⷭ҃ныхъ, же ѹ̀молиша за васъ ѿца небеснаго, дла того вамъ дастъ мучащимсѧ покой ко дни и к но́щи радостъ и весєлїе“ [9]). Ѹ̀слышавши тое прⷱтаѧ Бц҃а и вси ѧ̀нгєли рєкаѩ великимъ [10]) гласѡ́мъ: „Слава милосєрдію твоємѹ, кⷧко! Слава цⷹ-ствію твоємѹ! Слава милосⷹдію твоємѹ, Бже ѿче [11])! Слава благодати [12]) твоєй со безначаⷧнѣмъ ти ѿц҃ємъ и со прⷱтымъ [13]) дⷭ҃омъ, нѣтъ и пр҃но и во вѣки вѣкомъ“. Ами҃нь.

III.

Зверпімось спершу до язика нашого списку, аби виясни́ти, по скільки ще дужа в ньому славяно-руська книжна традиція, і, з другого боку, по скільки вливались в ньому місцеві українські риси. Загальний фон язика списку ще давній, церковно-славянський, але на цьому фоні уже яскраво проглядають і властивости живої української говірки і книжня українська мова [1]) того часу (пол. XVIII в.). Ці яла-

[1]) „Падъ ѕ̀ непрестанно, ѧ̀ зминаѕ̀ет ѕ̀ Гⷭ҃ь“ над грѣшники“. [2]) *Доб.*: лицемъ. [3]) и видѣ Гⷭ҃ъ. [4]) мⷣрдоба. [5]) ѿ ни҃ⷯ и... [6]) сими своємъ. [7]) *Доб.*: и҃ⷯ. [8]) *В В так:* Нѣтъ за милосердіе ѿца моєго и за мⷹтѣ мⷹтре моєѧ і безплотныⷯ монъ ѧ̀гг҃ъ и всѣхъ стыхъ мои҃ⷯ, же ма ѹ̀молиша за ва҃, дла того да҃ вамъ мⷹчащи҃мъ ѕ̀ ко дни и к ночи покой и радость и весєліе к свѣтѣ стыхъ ѿ воскр҃нїа моєго до гошествіа сⷯтого дх҃а. [9]) вси единымъ. [10]) *Дві слові опущено.* [11]) благости. [12]) *В В дод.*: и кⷧимъ и животворащи҃мъ ти.

[1]) Див. Житецький, „Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія в XVII — XVIII в. в.“. (Словник).

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ствости виявились як в уживанні окремих слів місцевого походження, так і в цілому ряді з'явищ фонетичних і морфольогічних, що характеризують український язик. В такому ж порядку ми і будемо їх студіювати. Дотично словарного матеріалу нашого списку ми тільки зазначимо тут ті слова, що в даній раз'ї можуть свідчити про його українське походження, не поділяючи їх на слова чисто українські і на перейняті з польського, бо в багатьох випадках ще трудно сказати, куди віднести те чи инше слово. Вибіраємо слова по порядку карток рукопису.

Картка 184: пекелній, албо, зостають, до (= *къ*).

К. 184 т.: абы, пекло, пекелніе, где [1]), казалъ, гдп, до (= *къ*), визнавали, для того (= *за то*), на иньномъ мѣсцу, нехай, обачила, заказъ, маемъ.

К. 185.: фрасовалася, пехай, обачу, заразом, нѣгди, якъ, до (= *къ*), зойшолъ, темность, обачила, где, для чого, (= *зачымъ*).

К. 185 т.: доганяли, шарповали [1]), заприлися, сварпли ся, потварци, до (= *къ*), обмовляютъ, оспалін.

К. 186.: до (= *къ*), хтѣли, коли, хорій, ажъ, противку, сакраментовати, отправовати, пошановаиіе, ланцуги, дармо, лихвари, бо (= *ибо*), пани.

К. 186 т.: обертаютъ, мовячи, ажъ, бо, якъ, оглядй.

К. 187.: старшіна, ажъ, торгаютъ, бо, инший, кролѣ, гетманове, потентатове, преложоніе, змилованіе, презъ.

К. 187 т.: лихвари, поживали [2]), покутовали, промовити, напѣжати, *дли*, презъ, кохаючи, абы, мовили.

К. 188.: нехай, бо, маю ведлугъ, ажъ (= *пока*), мовъ (imperativ.) [3]).

Як бачимо, засіб слів, що були в уживанні на українській землї в XVII — XVIII в. в., досить значний в нашому спискови.

З фонетичних властивостій української мови, що зна-

[1]) В рукопису помилка: шапонали.

[2]) П. Житецький. „Очеркъ литер. исторіи малорусскаго нарѣчія в XVII—XVIII в. в.". (Словник).

[3]) Слова, що знаходимо на одній картці декілька раз, подаємо тільки раз.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ходимо в спискови Церковно-Археольогічного Музею, зазначимо ось які.

Між голосовими звуками. Перехід *ѣ* в *и*. Приклади такі: пойдати, заприлисы, к. 175 т. Навпаки, заміна *и* через *ѣ*: вѣдѣли 184 т. (хоча, на наступному листі — видѣли), сѣи 185 т. потварцѣ 185 т., попадѣ (попадьи) 187; царѣ, кролѣ, кнѣзѣ 187; лихварѣ 187 т. [1]).

Перехід *е* в *о*: зойшолъ, найшолъ, вийшолъ 185; для чого 185 [2]).

Мішання *ы* і *и* надто часті в нашому спискови: которіе 184, которихъ 184 т.: слиле рядом подибуемо — всі сѣын і сїй 184 т.; чтоби, і абы 184 т.; ми 185, слишали 185, отъ глави 186 т., призивали 188, вилѣзти 186, алими 185 т., оны 186, 186 т. 187 і они 187, 188 [3]); тыхъ 184, 186 т. і тихъ (= ц.-слав. тѣхъ) 186, 187 [4]).

Перехід *о* в *и*, що зпаходимо тільки раз, має начеб то характер випадковости: потимъ, 187 т.

Відпад назвукового ненаголошеного *и*: маемъ 184 т., маю 188, не мѣли 187. В зв'язку з цим — мішання приіменників-префіксів *изъ* і *съ*: из сосѣдомъ 185 т., с тебе 185. [5]).

Заховання ненаголошеного *о* в префікс *роз-*: росказалъ 184 т., розбивали 185 т. [6]).

Заміна *ы* через *у* в формах часівника „быти": були 187 т.

Мішання *у* з *в*: *в*весь 187 т. [7]).

---

[1]) П. Житецький. „Очеркъ литературной исторіи малорусскаго нарѣчія въ XVII — XVIII в.в.", ст. 82. — А. Соболевський, „Лекціи по исторіи русскаго языка". Вид. 4-е. ст. 73—74.

[2]) Порівняй Житецький, ст. 83 і Соболевськ. ст. 62.

[3]) Житецький, 127—128.

[4]) В даному разі, в формі „тыхъ", Соболевський бачить наслідок впливу форм членного прикметника „добрыхъ" і т. и. Думка Житецького про перехід (фонет.) ц.-слав. „тѣхъ" в тихъ", а потім (графічно) в „тыхъ", здаєть ся нам більше правильною: форма „тихъ" промовляє за неї. Житецький 127—128, 131; Соболевський 189.

[5]) Житецький, „Очеркъ лит.-ист." 61; Соболевський, „Лекціи"... 92.

[6]) Житецький, ib., 82—83.

[7]) Житецький, 85—77. Соболевський, 122—123.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

В межах шелестових. Твердість кінцевого мякого губного *в*: кровъ (= кровь) 186.

Тверде *р*: горать 185 т., трасется 186 т.

Давнє нове *г* (= лат. *g*) в перенятих словах: гди 184 т., 187 т., нѣгди 185 [1]).

Заміна *с* через *з*: зошли 184, зойшолъ 185, зводять 185 т., згорѣлъ 186, змилуйся 187 т., змилосердися 188.

Один раз подибуєть ся *що* зам. *что*, *хто* зам. *кто* і *слухаютъ* зам. *слушаютъ*; 185 т., 186 і 187 т.

В тих випадках, коли прикладів, що стверджують ту чи иншу властивість списку, було значне число, ми вибірали їх не всї, а тільки найцїкавші; коли було навпаки — пильнували вичерпати матеріал повнї. З властивостей ми теж пильнували зазначити найбільш характерні, минаючи властивости непевного характеру.

З морфольогії нашого списку українських властивостей далеко меньше, і вони не завжди характерні. Зазначимо ось які:

Деклїнація. Nominat. plur. на *ове*, як наслїдок мішання теми *а* з темою *у*: жидове 184 т., патріархове, ігуменове 187, потентатове, гетманове 187. Ця властивість подибуєть ся і в церковно-славянських і в давньоруських памятках, але заховала ся переважно в деяких українських говірках. Стріваємо також і другу давню форму nomin. plur.: патріарси 186 т. [2]). Давня форма genetiv. plur., що заховала ся в галицьких говірках: людій 186 т., персій 185 т. [3]). Заховання давнього accusativ'y без заміни його genetiv'ом при йменнях живих істот: похвалила вси сѣты 184 т., дѣти свои породивши 185 т., видѣла Бця вніе жены 187 [4]). Заховання vocativ'y: Архангеле Михайле, воеводо и начальниче 184 т., архистратиже Михаиле 187 в. [5]). Нерідко подибуємо в кінцівках genet.

---

[1]) Це *г* в рукопису передано письмом, подібним до латинського g. Житецький 93, Соболевський 125.

[2]) Житецький, Очеркъ, 62. Соболевський, Лекціи, 174.

[3]) Житецький, 62.

[4]) Ibid., 64.

[5]) Ibid.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

sing. муж. роду прикметників руське *ого* зам. давньо-слав'янського *аго*: невинного 185 т., божого 186 т.

Кон'югація. 1-ша ос. мн. тепер. часу на *мо*: терпимо 185. Partic. praes. activi на *чи* зам. ц.-слав. *щи, щте*: просячи 184, мовячи 186 т., кохаючи, читаючи 186 т. *Ѣ* зам. *и* в формах imperativ'a: молытесы 187 т.,—хоч ця форма насуває сумнів, — тут, може, попсоване читання. Минулий доконаний з partic. на *лъ* і помічного часівника *есмь*: чемужте сы не клыли 187 відв., не слышали есте 185 [2]).

В першій з наведених фраз ми бачимо також приклад вільного вживання займенника *ся*, що, хоч воно і є властивістю церковно-слав'янського язика, але припало до народньої української мови [3]). Умовний спосіб (галицька форма): то бисте не були 187 т. [4]). Раз стрічаємо йде (к. 186) зам. идетъ, але це не можна вважати за властивість тільки української мови [5]).

Нема що й казати, риси церковно-слав'янського язика взагалі в великій мірі беруть гору в списках, що ми студіюємо, і ми знаходимо в ньому не тільки силу церковно-слав'янських слів і зворотів, але і силу форм деклінації і кон'югації — чисто слав'янських, напр. вси племена 185, в той рѣцѣ 185, оувѣрѣла 187 т., грыди 185 і т. п. На кожному кроці маємо „рече", „рекла", почасту маємо і форми partic. perf. activi на *ши*: рождши 184 т., видѣвши 185, 187, слышавши 187 т., породивши 185 т. Нам залежить на тому, що наш писець несвідомо вносив в цю церковно-слав'янську обстанову нові риси рідної української мови, її слова, звороти і форми; про це несвідоме мішання церковно-слав'янського з українським надто виразно свідчить одне місце, де подибуємо вкупі дві рівнозначних слові:... „а *когда коли*"... к. 186 (розд. 7.).

---

[1]) Житецький, 135—136.

[2]) » 70.

[3]) Ib., 71—72. Пор. В. Гнатюк — „Записки Наук. Тов. ім. Шевченка", 1907, кн. VI.

[4]) Ib. 134.

[5]) Соболевський, Лекціи, 249.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

IV.

Приступаючи тепер до студіювання змісту нашого списку „Хожденія", до виясненя його властивостій і взаемин з иншими українськими списками, вважаемо за потрібне зазначити, що досі нема ще суцільного досліду, присвяченого апокрифови, що нас цікавить, а єдина, здаеть ся, обшира праця на це питання [1]) визначаеть ся загальним характером і займаеть ся виясненням питання про походженя і долю „Хожденія" на різних ґрунтах, а не студіюванням його списків, редакцій і їх взаемин. Крім того, в цій праці і згадки нема про українські списки, пріч рукопису Яремецького-Білахевича, що для нас є найменше важним, через його дуже значні відміни, порівнаючи з иншими українськими списками, лічучи в те і наш. І цей український список студіюеть ся не стільки з боку історії його тексту, скільки з боку еволюції змісту — в певних побутових обставах — і яскравости, барвистости окремих місць. Через це перше, як взяти до розгляду наш список, нам годить ся хоч коротко зазначити всі инші українські тексти і до кожного додати кілька уваг.

Звертаючись до українських списків „Хожденія Богородицы по мукамъ" і рівнаючи їх з собою, ми вважаемо за потрібне порівнати кожний із славянським — в рукопису XII в., — а власне от через що: по-перше, — він є найдавнішим списком даного апокрифу на славянському ґрунті і через це, без сумніву, став за джерело багатьом иншим спискам, що пізнішого походженя; а по-друге — з усіх славянських списків він найближчий до старших грецьких списків (XI—XII в. в.), до яких його звичайно і відносять.

Уже Срезневський, видаючи цей давніший список поруч з грецьким, поділив його для вигоди на розділи; того ж поділу на розділи додержував Франко, коли видавав знову текст Лаври, те ж зроблено і в виданих від нього в „Памятках" карпато-руських текстах „Хожденія". Ми теж ділимо наш список на розділи, пристосовно до поділу старшого (Лаврського) списку.

---

[1]) Бокадоровъ, Легенда о хожденіи Богородицы по мукамъ. — „Изборникъ Кіевскій, посвященный Т. Д. Флоринскому". Київ, 1904.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Такий поділ може стати в великій пригоді, порівнюючи окремі українські списки, бо лічба і порядок роздїлів в них стане в даному разї за критерій на вияснення їх залежности одного від одного, їх взаємин. Список Лаври має двадцять нерівних поділів; з них кожний, виключаючи два перших і два останніх, оповідає про одмінний спосіб карати пекельників і пояснює, чому і за які гріхи їх так покарано.

Зміст „Хожденія Богородицы по мукам“ ми вважаємо за відомий, і тому нема що його тут переказувати.

Рукопис Яремецького-Білахевича [1]). Текст цього рукопису найдальший як від Лаврського, так і від инших українських списків. Починаєть ся він в кінця сьомого роздїлу (початок загублено), при тому розклад кар і подїли на роздїли рівняєть ся спершу з подїлом Лаврського списку. Ріжниця та, що нема роздїлу, відповідного розд. 10-му Л. списку, між роздїлами 11 і 12 вставлено роздїл, якого нема в Л.; між 17 і 18 розд. знаходимо „мѵки царей поганих Нерона, Декія, Максиміана, Діоклетіана, Нестора, Пилата, Калфи, Ірода, Анни и прочіихъ“, чого знову таки зовсїм нема в Л. За те кінець цього роздїлу відповідає кінцеви розд. 17 Лавр. списку. В Л. спискови опис мук кінчить ся в 18 розд. і дальше йде молитва Богородицї за грішних, а тут муки йдуть до уривку 86-го включно. Штири останніх уривки (37—40) присвячено описові долї душ праведних і чистища. Кожна мука, крім числової помітки, має ще й назву, напр.: „ѡ дакахъ грѣшниихъ“; „мѵки жидовскіе і еллинскіе“ — і т. п.

Уривки, з 19 починаючи, не мають відповідности ні в одному списковi, тому подамо їх тут з тею ознакою, яку вони мають в рукопису. Мука 19-а — про чарівників...; 20-а — оповідання про проклятого Скимна; 21-а — Ірода царя...; 22 — мука Каїнова...; 23 — мука мелників; 24 — грошолюбів; 25 — розбійників; 26 — що не вважали на

[1]) Спершу був видав його Франко в журналї „Жите і Слово“, 1894, кн. 4—5.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

границі [1]); 27 — про коваліѣ грішних; 28 — про ткачів; 29 — про кравців; 30 — про шевців; 31 — про тих, що крали сіль; 32 — про тих, що крали пчіл і птахів; 33 — про пяниць; 34 — про суддів кровопивців; 35 — про сребро і златолюбців; 36 — що робили по недѣлях і про князів немилостивих; 37 — про души, що подавали милостиню; 38 — про души праведних духовних і свѣцькнх осіб; 39 — про души щедрі та милостиві; 40 — про чистище (ѡ чистцѣ). Очевидячки, в основі цього списку лежить повна редакція „Хожденія", що має проте значні зміни від одного, а то навіть і декількох переписувачів — перерібників. По відомому вже шабльону питань і відповідій до перше відомих мук було додано цѣлий ряд нових. Нам здається, що по цим пізнѣшим додаткам ми можемо зазначити ось які два впливи на дану редакцію: а) книжного, литературного і б) побутового, впливу життя і обставин. Про очитання перерібників, про їх знайомість з багатома історичними особами свідчить уже той епізод з опису мук, де пекельниками є Нерон, Декій, Максимілѣан, Діохлетіан і инші. Відомий їм був і тартар, з якого вони зробили „пекло жидовское и еллинское" і образ „бѣсовскаго мужа" — Скимна. Цѣкава річ, що в кінцѣ рукопису ми знаходимо опис чистища — річки з очищаючим вогнем, — котрого сама ідея взята, звичайно, не у візантийців. На нашу думку здається цѣлком можливим, що даний список підлѣг великому впливови ще якогось легендарно-оповідного твору, а може бути і кількох. Значною властивістю списку, що студіюємо, є також те, що він кінчить ся описом душ в чистищі, а молитви Богородицѣ і янголів за грішних зовсім нема, так само і полекші мук грішникам. Н. Бокадоров зазначає це, як останню втрату в даному списковн ідеї милосердя, що є знаменною рисою, головною річчю „Хожденія Богородицы по мукамъ" [2]). Вплив побуту на список виявляєть

[1]) У Бокадорова розділ цей чомусь має назву — „О завоевателяхъ". Див. „Изборникъ", — „Легенда о хожденіи Богородицы по мукамъ", ст. 77.

[2]) Изборникъ Кіевскій. „Легенда о хожденіи Богородицы по мукамъ", ст. 81.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ся і в самому доборі грішників (ковалї, мірошники, ткачі, що крали бджіл і птахів і т. п.) і в способі карання їх [1]).

Що до язика рукопису Яремецького-Білахевича, то в ньому досить часто знаходимо українські слова і фонетичні властивости. Ми такої думки, що ця редакція „Хожденія" має свою довгу історію, через яку вона з подібної до Лаврської стала такою, якою ми бачимо її тепер, — з усіма пізнішими додатками, одлїдами впливу книжности і побуту.

Рукопис Мих. Туринського. З усіх відомих нам українських списків „Хожденія" цей є найближчим до давнїшого списку XII віку. Багато роздїлів виявляють з себе слове дослівний переказ відповідних роздїлів старішого списку (розд. 1—3, 5, 7—9, 19), инші, хоч і більше відрізнюють ся, але дуже близькі до Лаврського тексту (4, 6, 10, 12, 14, 16—18, 20). Роздїлів, відповідних 11, 13 і 15-му Лавр. списку — нема зовсїм. Цїкаво зазначити, що ці опущені роздїли містять в собі (в Лавр. спискови) опис гріхів і мук у пеклї священиків (11 розд.), патріархів і єпископів (13-й) і черниць, що пустились у блуд (15-й). Можливо, що цей опуст — зумисний, але могло статись, що він уже був у рукопису, що став за оригінал даному спискови. Крім зазначеного опусту трох роздїлів, ріжницю рукопису від лаврського становлять вставлення в деяких роздїлах і цїтати з пророків і Євангелистів: в 10-му розд. — з Їезекіїля (розд. 34, ст. 24, 10), в 18-ому — з Матфія (розд. 23, ст. 20) і з Апостола, в 17 розд. — спомин про всесвітній потоп. В 8 роздїлї нема спомину про Хорса, Трояна, Велеса і Перуна, що є знаменною властивістю Лаврської редакції, а в 4 розд. — про Моїсея, Іоанна Кр. і ап. Павла. В кінцї 19 роздїлу Богородиця не висловлює бажання бути винесеною до престолу Бога Отця, а тільки каже: „молити ся". Тут певне опуст механїчного характеру, бо в Л. по цих словах маємо: „повели воинству", а через два — три рядки знову: „и позелѣ". Списувач міг промінути посередкові слова і писати далї з другого „повелѣ".

На мові рукопису дуже відбились властивости місцевої, бачванської говірки, — далеко більше, ніж на инших українських списках властивости українського язика.

[1]) Ibid. 77.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Лаврський список ми зазначили буквою Л.; списки, що видав Франко—початковими буквами фамилій їх попередніх власників, а наш—буквами Ц-М. (Церк.-Арх. Музею).

	Л.	Т.	В.	Ц.-М.	К.	Я.-В.
1	Молитва Богор. Сошествіе ангелів. Привітання	*Слове дослівно.*	*Скорочено, особливо привітання.*	*Скорочено. Нема числа ангелів.*	*Мало скорочено*	
2	Розмова з Мих. Бажання бачити муки.	*Слове дослівно.*	*Коротше.*	*Коротше.*	*Дуже коротко.*	
3	Відкриття аду і 1-ша мука грішних.	*Дуже близько.*	*Коротше.*	*Коротше.*	*Коротше.*	
4	Мука грішників у пітьмі.	*Досить близько.*	*Досить близько*	*Досить близько.*	*Досить близько.*	
5	Мука грішників в огненній річці.	*Дуже близько.*	*Нема слів про їджу чоловіч. мяса.*	*Нема слів про їджу чоловічого мяса.*	*Дуже докладно про тих, що їли чоловіче мясо.*	
6	Мука лихваря і брехухи	*Трохи докладніше*	*Скорочено.*	*Скорочено.*	*Скорочено.*	
7	Муки тих, що не вставали на утреню.	*Слове дослівно.*	*Досить близько.*	*Повніше про свята.*	*Трохи відрізняєть ся.*	*Більше докладно.*
8	Муки тих, що не шанували священників.	*Дуже близько.*	*Дуже близько,*	*Трохи докладніше.*	*Трохи скорочено.*	*Трохи докладніше.*
9	Дерево з залізними вітами. Слози Богородиці	*Дуже близько.*	*Слз нема.*	*Слз нема.*	*Богородиця плакала*	*Значно відрізняєть ся.*

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

10	Муки церковно служителів. Сльози Богородиці.	*Докладніше. Єсть вставка.*	*Близько. Богор. плакала.*	*Близько. Бог. „вжальлася".*	*Скорочено. Сліз нема.*	
11	Муки священників, що упускали крупиці.		*Близько.*	*Близько.*	*2-га частина відповіді Мих. надано Богородиці.*	*Докладніше.*
12	Мука неправедних учителів.	*Дуже близько.*	*Вставка про дяків. Черноризці.*	*Про дяків. Чорниці*	*Дяк і читач— злито в 1 у особу.*	*Вставлений розд. (вирізнено дяків). Докладніше.*
13	Мука патріархів і Єпископів.		*Досить близько. Попи і старшина.*	*Досить близько. Ігуменове і старшина.*	*Знову про читача. Про патріархів нема.*	*Подібний в загальних рисах.*
14	Муки жінок священників.	*Близько.*	*Близько.*	*Близько.*	*Близько.*	*Дов. близько.*
15	Муки черниць.		*Близько.*	*Близько.*	*Трохи відрізнюється ся.*	*Докладніше.*
16	Муки в огненній річці.	*Дуже близько.*	*Змінено.*	*Змінено.*		*Трохи відрізнюється ся.*
17	Муки „жадовъ" і инш.	*Досить близько.*	*Трохи скорочено.*	*Продовження 16-го розділу.*		*Вставка про царів поганих. Кінець схожий.*
18	Муки христіан.	*Вставлено дві цітаті.*	*Досить близько.*	*Тут злито 17-го і 18-го розділів.*		*Докладніше і наче.*
19	Бажання Богор. повести муки грішників.	*Сливе дослівно.*	*Досить близько.*	*Досить близько.*		*Муки чарівників і ворожок.*
20	Молитва Богор і янголів. Полегшення мук.	*Дуже близько.*	*Далеко коротше.*	*Далеко коротше.*		*Оповід. про прокляп. Скимна і т. и. Ще 20 уривків, яких нема ні в одному списковi.*

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Руконис І. Кузикевича. Рукопис цей теж досить близький до Лавр. списку, хоч деякі розділи скорочено занадто багато (2—3). Де-не-де оповідання про пекельні муки значно зближуєть ся з Лавр. списком, місцями — значно відріжняєть ся. Цей список „Хожденія" кінчить ся на 15-ім розділі — винесенням Богородиці на небо. Ні трох останніх мук, ні Молитви Богородиці і полекші мук грішників нема. Таким чином, даний список, рівняючись до Лаврського порядком викладу і змістом (в межах 15-ти розділів), кінцем своїм наближуєть ся декільки до рукопису Яремецького-Білахевича, де теж нема кінцевої молитви Богородиці і полекші мук.

Руконис І. Білявського. Список цей порядком викладу, порядком і числом розділів скрізь припадає до Лаврського [1]). Тим часом він, порівнаючи з Лаврським, дає значне скорочення у всіх частях, деякі ж розділи (17-й, особливо 20-й), скорочено дуже багато.

Що до деталь — списки де-не-де відріжняють ся, деякі епізоди оповіджено ріжно. Проте ми повинні признати, що даний список „Хожденія" досить близький до Лаврського, надто самим порядком викладу. Язик має в собі значне число слів і властивостій, що свідчать про українське походженя списку.

V.

Схарактеризувавши коротко списки, що видав Франко, ми порівнаємо їх усі, а також і наш — з Лаврським. Порівнаючи всі списки з одним Лаврським, ми тим самим порівнаємо їх між собою. За для наочности ми порівнаємо їх з запомогою таблиці, де розкладаємо списки по порядку розділів, деколи зазначуючи властивости списків, що можуть свідчити про більший чи менший з'язок їх. (Див ст. 198—

---

[1]) У Франка по 16-ім розділі йде розділ 18-й, певно помилково, бо на такий поділ нема зовсім рації. Уривок, що йде за 16 розд., припадає до розділу 17 Лавр. списку, а наступний за ним — до розд. 18-го Д. — Порівняй: Памятки, т. IV, ст. 130—131 і ст. 157—158. Так само не зазначено розд. 20-го.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

199). Всїх ознак: „дуже близько", „скорочено" і т. и. ужили ми дотично Лаврського списку, як найповнїшого[1]) і найдавнїшого.

Наведена таблиця дає нам змогу встановити взаємини українських списків, по-перше, числом роздїлів; по-друге— порядком їх розкладу, і по-третє — повністю викладу. З усїх цих трох взаємин наш список є найближчим до списку Б: він має однакове з ним число роздїлів; подібний до нього повністю і характером викладу, при тому деякі з властивостій, зазначених в таблиці, знаходимо тільки в двох даних списках; нарештї, в певній мірі подібний і порядком розкладу роздїлів і уміщених в них мук, хоч в 16, 17 і 18 роздїлах у нашого списувача, певне, сталась якась плутанина. Деякі відміни в подробицях, сила варіантів і зазначена плутанина в 16—17 роздїлах, не можуть, на нашу думку, змінити головної гадки, тим більше, що багато виразів обох списків буква до букви припадають один до одного. Близькість і більший чи менший зв'язок цих списків (Б і Ц-М) можна довести тільки рівнаючи відповідні роздїли їх, детально студїюючи окремі відміни і збіги, тому ми до цього і приступаємо, при тому держатимемо ся такого порядку: перше зазначимо найхарактерніші збіги, а потім відміни даних списків.

Як доперу зазначено, ми не будемо наводити тут всїх буква до букви збігів в списках, що порівнуємо, а зазначимо тільки найцїкавіші з них. Так, в 1-ім роздїлї обох списків архангел Михаїл, вітаючи Богородицю, каже їй: „Радуйся... отчее сіянїе, рождши всей вселенній стаго дїха исполнена". При тому в обох списках знати опуст предмету перед „рождши" [2]). В роздїлї 2-ім Богородиця просить Михаїла показати їй „все, что есть на небеси и на земли и во преисподнихъ земли". В роздїлї 3-ім такий збіг: „Тогда Михаилъ казалъ отворитися пеклу, а кдѣ"...

В 4-му роздїлї зазначимо такі збіги до букви: „Нехай тма сія подоймется"... „заказъ маемъ великий"... „и фрасо-

[1]) Зазначаємо, що в Д. списковi бракує одної картки з початку рукопису і одної в середині (розд. 1, 2, полов. 3, 13, 14, 15, 16-й); їх Срезневський поповнив по пізнїшому списковi цеї ж, давнїшої редакції. Див. „Извѣстія Имп. Академіи Наукъ", т. X, ст. 551.

[2]) Франко з семсу доповнює перед цим — „Спаса". Памятки, IV, 153.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

валася [1])... Бц̃а"... „во имя отца и сына и свят̃аго дх̃а... нехай обачу муку сію"... „мы свѣта нѣкды не видѣли [2]) и муки великія терпимо".

В 5-ім розд. характерно для обох списків звернення Михаїла до Богородиці — „госпоже" і такі збіги: „кумомъ своимъ доганяли, сварилися з ними"... Замість „чужое добро пли и пили", як в Б, в нашім списковi попсоване читання: „ипи пили". „Розбивали и невинного до утраты приводили" [3])...

В 6-м розд.: „тіи то суть, котріи слухають под чужими домами... обмовляють"...

В 7-м розд.: „коли кто хорій не можеть встати"... „если бы домъ горѣлъ, а онъ не моглъ вылѣзти, ажъ бы згорѣлъ".

В 9-м розд.: „Видѣла... Бц̃а древа много, а на тых древахъ... ланцуговъ много"... „дармо... клинутъ". Характерний обом спискам спомин про „пановъ", чого зовсім нема в инших українських рукописах.

В 10-м розд.: „Церковное добро... ядятъ и пиютъ, мовячи — работаемъ... жили(мъ) будемъ"...

В 11-м розд. обох списків про муку „попов" говорить ся: „а они висятъ за ноги, а огнь отъ глави ажъ до ногъ палитъ имъ"...

В 12-м розд.: „Видѣла... Бц̃а чл̃вки, а въ нихъ звѣри троглавніе"... „черницѣ [4]), котріи закону божого учать"...

В 13-м розд. характерний вислів обох списків — „вся старшина", а в 14-м — „звѣри торгаютъ"...

В 16-м розд. В такий вислів: „не каяли ся и не покутовали", в 17 розд. нашого списку: „не каявшися и не покутовали".

В 17-му розд. В, а в 18-му нашого списку такий збіг: „молитеся непрестанно за ввесь миръ христіанскій, котріи пришли навѣжати"...

В 18-м роз. обох списків: „обѣщалися [5])... Богу, а потомъ діаволскіе дѣла чинили... крещеніе погубили".

---

[1]) Рукоп. Б: зафрасовала ся.
[2]) видимо, — ibid.
[3]) доводили, — ibid.
[4]) Рукоп. Б: чернориэци.
[5]) Рукоп. Б: обицяли ся.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

В 20-ім розд.: „и поставили оу престола Бжїя, она же ставши воздхнула и... руцѣ свои пречистіи"... „и такъ сами въ муку отдалися, а я хочу платити ведлугъ заслуги ихъ"... Сливе буква до букви приходять ся і останнї слова обох списків. От цї численні до букви збіги, в деяких випадках надто характерні, дають, на нашу думку, право зближати наш список до списку В, признавати їх більше чи менше близьке споріднення, якого ступінь ми попильнуємо встановити далї. І ми такої думки, що на визнання споріднення даних двох списків не можуть впливати заперечно навіть ті різницї, до яких студіювання ми зараз звертаємось.

Насамперед ми можемо зазначити декільки скорочень, напр. в розд. 5, 9, 11 і 16-м, доповнень — розд. 1, 7, 8 і 19-й [1]). Але все це такі ріжницї, що не можуть дуже стати на перешкодї. Серіозніша та відміна в розпорядкови викладу, яку знаходимо в трох суміжних роздїлах: 16-ім, 17 і 18-м; на тій ми і зупинимось докладнїше.

Ріжниця починаєть ся в середини 16-го роздїлу, якого другої частини (по списку В) бракує в нашім 16-м роздїлї — вона є другою частиною розд. 17-го нашого списку. Початок же 17 розд. нашого списку відповідає початку 18 розд. в В: архангел Михаїл пропонує Богородицї піти дивитись мук христіанських. Але на питання Богородицї, що це за грішники мучать ся, він відповідає так, як в кінцї 16-го розд. списку В, і ввесь кінець уже приходить ся до другої частини 17-го розд. В.

18-й роздїл нашого списку своїм початком відповідає першій частинї 17 розд. в В, а кінцем припадає до кінця 18-го розд. цього списку. Цеб то повстає такий малюнок: 16-й розд. списку В неначе б то розбито на два (16-й і 17-й) в нашому, при тому з початку 17-го розд. нашого списку вставлено початок 18-го розд. В; з другого боку, 18-й роздїл нашого списку складено із двох роздїлів В. (17-го і 18-го). Яка причина таких перестанов, такої плутанини в порядку викладу нашого списку? З приводу цього позволимо собі навести тут одну гадку. 17-й роздїл старішого,

[1]) Всї відміни списку В від нашого докладно зазначемо при текстї — в варіантах.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Лаврського списку „Хожденія“ містить ось що: Богородиця побачила грішних, що карали ся в огненній, клекотілій річці; янголї, що їх оберігали, звернулись до неї з привітанням: „святъ, святъ, святъ“ — і почали славити її і архангела Михаїла, бо вона дала їм змогу бачити світ. Потім Богородиця питає, хто мучить ся в цій огненній річці, і Михаїл відповідає: „Жидове, иже мучима Гї нашего Іс̃ъ Хр̃“... і т. д. В спискови В це привітання янголів-сторожів до Богородиці надано пекельникам, а Михаїл дає далї ранїшу відповідь, що це катують ся „родъ жидовскій“, що є трохи чудним. Через це ми такої думки, що мабуть списувач нашого рукопису, маючи перед собою оригінал, подібний до того, яким користував ся списувач В (цеб то вже трохи попсований), примітив цю маленьку неподібність, і, бажаючи її усунути, зробив деякі відміни в порядкови викладу. Через це спомини про „родъ жидовскій“ і „погапих языцѣхъ“ він минув зовсїм, тим більше, що „погапыи жидове“ фігурували як пекельники вже в 8-му роздїлї, і замінив їх християнами, яких молитовне прохання до Богородиці, подібне акафісту, більше до речи. Нам мало йметь ся вірп, нїби списувач В, переписуючи з поправного оригінаду, сам попсував, що до „жидів“, бо список взагалї непопсований; навіть деякі невеличкі опусти і пування нашого списку можна направити по В. Крім того, як в такому разї (цеб-то коли В списав з цїлком поправного оригінилу) вияснити перестану роздїлів і їх сполученпя в нашому спискови? Адже близкість списків очевидна хоча б з наведених до букви збігів, а відносити наш список безпосередно до В — ми не маємо на це потрібних підстав. Можна, звичайно, гадати, що хоч обидва списки походять з загального джерела, але В списано з поправнїшого оригінилу, а наш з такого, де вже була плутанпна і перестава роздїлів. В такому разї, думаємо, наше вияснення причин перестави можна прикласти до цього попсованого оригінилу, що став за найближче джерело нашого списку. Лишаєть ся трохи незрозумілим, чому пропонування Михаїла Богородиці показати їй муки христіан попало в початок нашого 17-го роздїлу, тим часом, як у всїх инших списках воно є початком роздїлу 18-го. Може бути, це сталось теж під впливом перестанов і відмін в нашому 18-му роздїлї.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Таким чином наша гадка за причини ріжниць в списках, що ми порівнуємо, дає спроможність встановити більший чи менший ступінь споріднення їх. Ми їх відносимо до одного, загального оригінału, при тому число посередніх кілець між цим оригіналом і нашими списками може бути різним в кожному випадкови. Ми схиляємось либонь до тої думки, що наш список трохи дальший від гаданого загального оригіналу, проте не думаємо, щоб взагалі число посередніх кілець в обох випадках було великим: тоді це виразніше відбило б ся в відмінах текстів. Теж тієї думки, що вже цей оригінал мав деякі псування в 17-м роздїлї („родъ жидовскій" славив Богородицю), які списувач Б списав сумлїнно, а наш — пробував усунути [1]). Звичайно, це тільки самі гадки, але треба зазначити, що взагалї, кажучи про повстання відмін нашого списку від наших, ми не можемо вийти в обсягу догадок, більше чи менше правдоподібних, бо нема найближчого списку, до якого б відносив ся наш; і завжди буде гаданим, чи вважати яку небудь відміну дїлом рук нашого списувача, чи віднести його до того оригіналу, з якого наш рукопис списано.

З властивостій нашого рукопису ще зазначимо відсутність вказівок на число янголів, що з'явилось з Михайлом, і на термін, через який пекельникам дає ся спокій від мук; як те, так и друге звичайно подибує ся в російських і українських списках. Ми такої думки, що взагалї списувач нашого списку доволї вільно поводив ся з текстом, минаючи одне і вставляючи друге. Так, в нашому спискови є перелїк свят, коли грішники не вставали і не йшли до церкви; в 8-му розд. додано відносно священиків, що йшли „сакраментовати хорого"—і т. и. Проте можливо, що деякі відміни від списку Б були вже і в тім рукописі, що став за оригінал нашому. Ми можемо довести, крім того, присутність в нашому спискови деяких дрібних опустів і псувань, що можна виправити здебільшого по Б; подибуємо також помилки, випадки заміни одних буков другими, один випадок диттографії, але значних псувань, щоб вони затемнили думку, нема. Все це свідчить про те, що наш списувач ставив ся до своєї працї

[1]) Існування такої редакції доводить ся тим, що це ж псування в одному з роздїлів рукопису Я — Б, який мало подібний до тих, що студіюємо.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

досить свідомо, але не був добре уважним у дрібницях; проте в одному випадкови опуст двох слів він завважив і направив.

VI.

Таким чином на підставі переглянених списків ми можемо встановити поки існування трох різних редакцій „Хожденія Богородицы", що оберталисъ на українському ґрунті, а власне:

а) повнішої, яку, напр., маємо в рукопису Т.

б) Значно скороченої, як у списках Ц-М і Б, і нарешті

в) значно відміненої і поповненої пізнішими інтерполяціями.

Рукопис К, на нашу думку, не є відмінною редакцією, а швидче може бути віднесеним до типу *б*, до якого він трохи подібний [1]).

За основу всіх тих трох редакцій треба признати, на нашу думку, старішу Лаврську редакцію і її пізніші російські списки [2]), що розповсюдившись на Руси, вони легко могли бути занесеними на українську землю, де і одержали дальші перерібки, — з одного боку це було механічне (а деколи і зумисне) скорочення тексту, опуст окремих фраз, чи цілих епізодів, а з другого — відміна епізодів, що їх описувано, через внесення до них місцевих побутових рис і подробиць, чи яких иншихъ вставлень. Поруч із цим йшла і відміна язика, що нарешті набрав типового українського забарвлення. Звичайно, не всі списки відмінювались в одній мірі і в однім напрямі, — доля кожного з них була відмінна, залежно від тих умов, в які список попадав. Деякі відміни списків, що ми студіюємо, від Лаврського було зазначено вже передтім, але тут ми подамо ще декільки таких відмін, характерних для українських списків.

Так, в 8-му роздїлї деяких списків (Б, К, Ц-М) в першій ґрупі пекельників мучать ся „поганыи жидове", чого

[1]) Збіг його з Д-Ь — відсутність вкінці молитви — на нашу думку випадковий.

[2]) Взагалї, російські списки відомо тільки в одній Лаврській редакції.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

нема в инших славянських і руських списках; нема цього також і в відомих нам грецьких текстах „Хожденія"; так що невідомо, куди відносять ся зазначені властивости. Можливо, що це наслїдок місцевих, побутових умовин, відгомін тої ворожнечі до Жидів, що була на Україні в XVII—XVIII в. в.

В 12-ім роздїлї тих саме списків (а в Я-Б в 10-ій му̀цї) описуєть ся пекельників дяків, що пагано читали на службі Божій, — цього теж не знаходимо по других списках. Тут, очевидно, знову таки відбили ся умови побуту, чи як каже проф. М. Петров, — „пристосування загальних мотивів оповідання до місцевих умовин життя" [1]).

В 4-му роздїлї (Ц-М, Б) опущено питання Богородицї до грішників, на яке вони не дали відповіди, через що трохи незрозумілим є звернення до них Михаїла: „Чему, окаянные, не глаголете ко пресвятей Богородицѣ"... В 5-м розд. опущено (в Ц-М, Б) слова про їджу чоловічого мяса, але це і по великоруських списках уже трохи скорочено [2]). В 11-м розд. (Б, К, Ц-М, Я-Б), де описано муки священників, не зазначено, що вони упускали крупиці просфори; через це незрозуміло, чого під час їх служення здригаєть ся небо, зори і престол Божий. Взагалї через опуст і деякі зіпсуття початкову думку місця втрачено і воно ставало незрозумілим. Опуст в 17-му розд. (Б, Я-Б) і зіпсуття, через які Жиди привітали Богородицю обширим величанням, ми зазначили вище.

Таким чином розглянена ґрупа українських списків „Хожденія Богородицы по мукамъ" викликає значну цїкавість своїми численними відступами від списків великоруських. З окрема ж список Ц-М, не уявляючи якої небудь нової редакції, є гарною паралелею і доповненням до рукопису Б, різнячись від нього деякими подробицями і оригінальним викладом деяких місць.

---

[1]) Даремно тільки проф. Петров відносить сюди ж вказівку на черниць і вдових попадїв, що цїлком є і по великоруських списках. Див. студію збірника.

[2]) Цікаво, що вповнї, як і в грецьких текстах, це місце наведено в рукопису К (5-й розд.).

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

VII.

Цю працю вже було скінчено і розпочато друком, як довідались ми, що є ще один український список „Хожденія Богородицы по мукамъ“ — в бібліотеці Михайловського Золотоверхого монастира. Ознайомившись з ним ближче, виявилось, що це найдавніший з усіх відомих досі українських списків „Хожденія“, відносячись до самого початку XVII століття.

Ми вважаємо за потрібне — для повности нашого огляду — сказати кілька слів і зробити кілька заміток також і на цей список, а його давність і деякі властивости примушують нас не то що подати тут загальний опис і характеристику його, але й подати цілком самий текст.

Зазначений список міститься наприкінці українського рукописного збірнику, що належить до Михайловського монастира [1]) і обіймає в ньому картки 505—510 т. Увесь збірник скінчено р. 1604, про що свідчить приміткa наприкінці його [2]), значить, до цього ж часу ми можемо віднести і написання нашого списку. Рукопис писано буйним, прорізним півуставом південно-слов'янського типу, при тому особливо характерне письмо буков — *е, ж, з, т, ч, ъ, ѣ*. Південно-слов'янський вплив значно відбив ся теж і на самій транскрипції слів: нерідко подибуємо носові — ѫ, ѧ, замість чистих голосівок — глухі в середині слів і нейотовані голосівки замість жданих йотованих, напр. — ст҃аа, прѣисполнлѧ і т. п. Проте не скрізь і не завжди додержано до кінця цю південно-слов'янську манїру. На фоні штучного правопису помітно виступають деякі білоруські властивости письма (*е* зам. *ъ*), але далеко більші чисто українські властивости живої мови списувача, що протискують ся через умовний середньо-болгарський правопис: *и* зам. *ъ* — *сивера*, розд. 1; *що* поруч з білор. *што*, 5; *оу̀ вогни*, 5; не оу̀ставши, 8, не оу̀стане" 20 (= въста —), *илжѣ* 5, *илжѣть* 12, слѣхають 6, мѣчимо сѧ 14.

---

[1]) Бібліотечний значок № 1643.

[2]) Див. „Описаніе рукописныхъ собраній г. Кіева“, проф. Петрова; вип. II, ст. 246, № 529. Тут же названо і писця збірника — Аврама Івановича Білобородського, в гор. Пятигорах.

Generated on 2015-08-18 19:19 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Самий текст ми подаємо цїлком, без змін і поправок, додавши тільки великі букви і теперішню пунктуацію і подїливши його на роздїли. Верхнїй куток 508 картки одірвано, через що бракує кількох слів і окремих буков у верхнїх рядках к. 508 (праворуч) і к. 508 т. (лїворуч). Слова і букви цї, що їх нехватає, зазначено нами кропками [1]).

(К. 505). Й сїѣ ѿкро҃ве́нїѧ мѫка́ ст҃ѣ҃ѣ бц҃ѣ а҃рха-а҃гг҃ла҆ Михаи́ла҆. Бе҃ѣ ѡ҆ч҃е про҃.

1. Прч҃та҃ѣ бц҃а помо́лисѧ сн҃ѹ своє́мѹ, глаго́лющи: „Да сни́йдетъ а҃рха҃агг҃лъ Михаи́лъ и ѿкры́етъ мн҃ѣ вса мѫкы́ прейспо҃на҃“. Сни́йде ст҃ы́й Михаи́лъ і мно҃же́ство а҃гг҃лъ съ ни҃ми: сто ѿ ѷга, сто ѿ за́пада҃, сто ѿ сѣвера҃, сто ѿ вы́стока, и поклонишасѧ стой бц҃и низѹ до зе҃мли. Й рє҃ ст҃ы́й Михаи́лъ: „Раду́йсѧ бц҃е, ѿч҃е сїа́нїе, ‖ (к. 505 т.) рожде́йшиѧ тво́рца҃ всей вселе́нѣй, ѿ сто҃ дх҃а вы́площенїе҃ и кр҃тъ оу҃тверже́нїе҃“. „Раду́йсѧ ст҃ы́й Михаи́ле, всѣ҃ пребы́шнїи҃ сило҃ оу҃ пр҃тла бж҃їа небе҃сна҃го ѿца҃, слова́ и всесѣ́на пре҃ста́тела҃“. И тако похвали́вша҃ вси ст҃ы́мъ а҃гг҃ли.

2. Пото҃ рє҃ ко ст҃о́мѹ Михаи́лѹ: „Побѣ҃ди ми, ст҃ы́й Михаи́ле, коса́ сѫща҃ на нб҃си и на земли́ и ѣх прейспо҃нїи҃“. Рє҃ Михаи́л҃: „Иже ми рє҃, ѡ҆бра́ванна҃, сн҃ь твой, побѣ҃ди тѝ то҃ко є҆сть мѫ҃ (sic!) без конца“. И рекла ст҃а҃ бц҃а: „Пока́жи ми мѫкы́, да ви́жѹ“.

3. Тогда́ побѣ҃ди Михаи́л҃ зинѹти а҆доу, и вид҃ѣ ст҃а҃ бц҃а мѫжі́е и жены́ и бы҃ст҃ меже́ ни́ми вели́кый пла҃. И вопроси́ ст҃а҃ бц҃а ст҃го Михаи́ла҃: „Что҃ сі́а҃ сѣгрѣ҃шили є҃сть“ И рє҃

---

[1]) Відбудувати їх дуже легко по відповідним місцям в списках Ц-М і В.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ст҃ый Михаи́ль: „Тый то сѹть, йжь бх҃ Ѿца и сна не бѣроблаи́, поганый́ жидове́, и то҃ ра҃ тако мѹчатсѧ“.

4. Видѣ ст҃а҃ Бц҃а на йно҃ мѣстѣ тмѹ великѹю и рⷬ ст҃а҃: „Что тма сѧ҃ и кто҃ бх҃ ней ест҃?“ Рⷬ ст҃ый Михаи́: „Много́ дш҃ь бх҃ ней“. И рⷬ: „Да бх҃мѣтсѧ҃ тма сѧ҃, да бѣжѹ мѹкѫ сѐю“. Рекоша а҃гглы: „Запрѣщенѐ и҃мамы, да не вида҃ свѣта, дондеже́ боса҃ сн҃ь твой блаже́нный“. И печа҃на бысть ст҃а҃ || (к. 506) Бц҃а, бх҃рѣвши на нб҃о́ и рⷬ: „Вх҃ и҃ма Ѿца и сна и ст҃го дх҃а, да бѣжѹ тмѹ сѐю“. І а҃бѣ҃ бѣзатсѧ тма на҃ мѹкою́ горѣ и покры́й все нб҃о. И тѹ лежашѐ множество мѹжі́й и женъ, бѣпль и пла҃ велико́ йехожа҃аше Ѿ ни҃. Рекѹ҃ а҃ггли́ хранѧщей и҃хъ: „И почто́, ѡкаа҃нніи҃, не глѣте ко Бц҃и?“ И рекоша́ мѹчащі́йсѧ: „Свѣта҃ Ѿ свѣта҃ Ѿ вѣка не видѣхо҃, не може҃ зрѣти́ горѣ“. Лежаше бо́ на ни҃ пекло клекѹщее (sic!); и видѣвши ст҃а҃ Бц҃а расплакала́сѧ, и рекоша ко ней мчимы́й: „Како пришла́ е҃си ко нам҃, ст҃а҃ Бц҃е? Сн҃ь твой блаже́нный сни́йде на зе́млю, не прі́йде к на҃, нѣ А҃враа҃ праде́дѣ, ни І҃ѡа҃ кр҃тите́Ҁ, ни а҃ѳлх Пав҃ѣ҃, но ты́, ста҃а҃ Бц҃е, заступни́це, моляще́йсѧ за хр҃тіа́нѣ“. И рекла свѣта҃а҃ Бц҃а: „Что сѧ҃ схрѣшили́?“ Рече́ же́ ст҃ы Михаи́: „То сѹ҃ тый поганый҃ е҃лі́нъ, невѣрꙋ́ющей бх҃ Ѿца и сна и ст҃го дх҃а и тебе, Богородице́, неи҃спобедаю́щей, ѡко́ и҃е тебе родисѧ Хр҃ Бг҃ъ, и то҃ ради́ тако мѹчатсѧ“. Рⷬ ст҃а҃а҃ Бц҃а: „По҃то прелести́лисѧ е҃сте, ѡкаа҃нніи҃? Нѣсте ли слышали́, ѡко всака тва҃ и҃ма мое҃ слаби҃?“ И ѡпы҃ покры́ла и҃хъ || (к. 506 т.) темно҃ст҃.

5. Рⷬ же́ ст҃ы Ми́хаи҃ Бц҃и: „Где ли́ хощеши́ да и҃де҃?“ И҃ли на запа҃ и҃ли на ю҃, и гдежь течаше́ ѡгненаа҃ рѣка?“ Та҃ бѣ҃ множество҃ мѹжей и женъ, ѡбы́ до чресль оу҃ богни стоя́ше, ѡбі҃и҃ до пе҃сі́й, а҃ и҃ны́й до бы́й и до рѫха҃. И рⷬ ст҃а҃а҃ Бгоро҃ц҃а: „Что сі҃и҃ схрѣшили́, котѡ́рый҃ до чресль бо

ѡгнѝ?" Рⷮ же стый Михаи́ль: „Гⷭ́и, и́жⷣ ѿчⷮ́ю, мⷣрѣ́нїю клⷭ́ѣ наслⷮ́дова́ли и того раⷯ тако́ мⷣчатсѧ, и́ко прокляты сⷭ́". „И ты, што́ до прⷭ́сїй ѣх ѡгни́ сⷭ́?" „Тⷭ́и, и́жⷣ свои́ кⷭ́мо́ доса́ша и лаи́лися с ними́, ѿцⷣ и мⷮ́рⷮ зарⷮ́чнаи́, ко прелюбодⷮ́йнїи ѡскверни́шася, и дла того тако мⷣчатсѧ". „И сїи что сⷭ́, що сто́и до брⷯа́ ѣх ѡгни́?"—„То́ тыи́ сⷭ́, и́же са лаи́ли, чⷣжїа́ маса́ и́ли кради́ще, роⷭ́бивающи". Рⷮ же ста́: „Како мо́жетⷣ и́сти маса́ чючка́?" Рⷮ же́ стый Михаи́ль: „Сами́ши, ста́ Бⷭ́це, а пⷭ́ⷮ а. Тыи́ то́ сⷭ́, и́же свои́ чада рожⷮ́йнаа́ даи́ше псомъ и свинїа́ ко снⷮ́; сего́ раⷯ тако́ мⷣчатсѧ. Ӏрⷣгыи́ дръжа́щи чⷮ́ⷭ́ный крⷮ́ⷭ́ⷮ, клинⷣщи и гаю́щи и́лжⷣ, крибоприсажницѝ на кривдⷣ, и того́ ради тако́ мⷣча́тсѧ. ‖ (к. 507). Ѥмⷣⷯ ѣх трепето́ⷨ покла́наю́тсѧ, то́ сⷭ́ⷮ клеветни́цѝ и ѡбѣда́ни́ци, крибосⷭ́ⷣцы, потварцѝ, и того́ ради тако мⷣчатсѧ".

6. И бидⷮ́ ста́а чю́ка стремиглавь висаща́ и зⷮ́рїе и́здалⷣ его́. И рⷯ ста́а ко Михаи́лⷣ: „И что́ сⷭ́ⷮ грⷮ́хи и́?"—„Тыи́ сⷭ́ⷮ, которы́и слⷣхаю́ⷮ по́ чужи́ домо́ⷨ и ложⷣщей слова́ слобе́зна, а́бажаю́щей сⷭ́сⷮ́да и́з сⷭ́сⷮ́до́ⷨ, и того раⷯ та́ко мⷣчатсѧ".

7. И рⷯ Михаи́ль: „А́бо е́си не сⷮ́дала́ велики́ⷨ мⷭ́, Бⷭ́це! Кⷣды хощеши́ ста́а, ко запа́дⷣ пада (sic!) ли́" И ристⷣпша́ чты́ри́та а́ггⷭ́ли, хероки́ми и серафи́ми, и ѣх'ведоша ко западⷣ сⷭ́ⷣю Бⷭ́цⷣ; и се ѡбьлакь ѡгненный велико и посредⷮ́ е́ⷨ пламе́ⷨ велики́и и ѡдри мнозѣ, на́ ни́ⷨ же лажа́ше множество мⷣжей и жень - го́рахⷣ. И бидⷮ́вши ста́а и ѣх'дикла́ и рекла́ Михаи́лⷣ: „И что́ сі́и сѣгрⷮ́ши́ли?" „Сⷭ́ⷮ, ста́а Бⷭ́це, на оу́трїе сⷭ́го воскрⷭ́сїа́ лежи́ⷮ и́ко мⷯртви́, не текⷣщеи ко сⷭ́ⷣй цр҃кви, и сего раⷯ тако мⷣчатсѧ".

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Й рⷱ стаѧ: „Аще кто болень и не можⷭ встати?“ — „Єгда заритсѧ храмина на нимь агорить, не могый излѣзти, тогы имаіть ‖ (к. 507 т.) шпѫщенїе то чѧкь.

8. Й бидѣ столы ѿгненныѧ, на нⷯ же сѣдяше множѣство мѫжій и жонь изгорахѫ. Й вопроси стаѧ Михайла: „Что сгрѣшили тыи сѫтьⷯ“ „Не оуставше проти попоби, єгда приходⷭ ш цркви бжіѧ, служивше Гсⷭ, и тымь мѫчатсѧ“.

9. Й бидѣ стаѧ древа многа, на нⷯ вѣтвіе ѿгненное и оуды многыѧ желѣзныѧ; на нⷯ висяще множѣство мѫжій и жонь за ꙗ̑кы. Й бидѣвшіи стаѧ Бца и расплакалася и рече: „Что сгрѣшенїа иⷯ“ Й рекь Михаилъ: „Сіи сѫт, которыи клинѫтсѧ йлжею, хвалиници, клеветници, присажници, потварци, крибосѫци і йже разлоужить братію“. І рⷱ Михаи и рⷱ Михаи (sic!): „Слыши, Гсⷪродице, аще ли иноѧзыникь восхощеть крⷭтитисѧ і ѿа рѣть емѫ: скврꙗноѧдⷭ, то ѿлѫчⷭ его ш стго крщенїа, и то ради тако мѫчатсѧ“.

10. На дрⷪгⷪ мѣстѣ бидѣ чѧка, висяща за рукы и за ногы, ш него же текѫще кровь и ш оусть ѥ горяше пламень, и не можаше боздѫти. Й расплакалася стаѧ Бца, трижы рⷱ: „Помѫлй иⷯ, Гдни“ Й рекла Михайлоу: ‖ (к. 508) „Что сѫт грѣхи иⷯ“ Й рⷱ Михаи..... держащей цркви, а колѣ б..... творⷭ; цркѣьнаѧ имѣнїа ѣда.... и пїⷪ, глющей: „Работаи ѡ цркваⷯ, ш цркви живи бѫдиⷭ“. Й то ради тако мѫчатсѧ“.

11. Рⷱ Михаи: „Пойди, стаѧ, аⷯ ти покѣмь, где мѫчатсѧ іереи“. Й сѣдѣ стам попы, висящѣ за ноги, и ѿгнь ш брюха иⷯ йсхождяше пожигаа иⷯ. Рⷱ Михаилъ: „Тіи сѫть слѫжителѧ прⷭтолѫ бжію; литоргысаю, тогды нбныѧ силы и безѣзы нбныѧ страшныѧ, прⷭтлъ движитсѧ и пѡножіе гнѣ трясашеся, а ѡни не боѫхѫсѧ, и того ради тако мѫчатсѧ“.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

12. И бидѣ стаа чаки, зѣри во ни триглавий, единa дыше ко ѡчима, а дрѹгаа ко оустомь его. И рѣ стаа: „Кто сей есть, ако не можѣ избыти ѿ зѣра сего"—„То сѹ дїаци, читаючи ижѹть, и того ради тако мѹчатсa". И таж чаци висаще стремиглаа, и зѣри идаха и. „Тїи сѹть чернорисци, иже оучать законѹ божїю, а сами са оу прелюбодѣйствы ѡскверниша, и того ради тако мѹчатсa".

13. И рѣ сты Михаилъ: „Пойди, стаа Биѭ,... ‖ (к. 508 т.) мѹчитсa лики апакїи и.... а стѣю Биѭ чотыриста агїель.... идѣ стаа множество лежащи ѿ ѡгни, черѣи неспащїи идать и. И рѣ стаа: „Что сїе сгрѣшили?" „Ти сѹ, иже ѿ ївакїи лики ѡблякше на земли, патрїарси, епископи и попы, нарени быша на нѣси нарекоша и не сотворища колѣ божїа, и за то мѹчатсa".

14. И рѣ Михаи: „Пойди, стаа". И бидѣ жены висаще за оуши, и пламень исхожаашѣ из ѹсть и пожигаа и, и зѣри идахѹ ї; плачѹщиисa и кълыхающиi глаахѹ: „Помилѹйте на, ако мы едины ѿ пламени мѹчимсa". И рѣ: „Что сїи сгрѣшиша?"—„Ти то соу попаи, бла творащей по смрти мужїи своi, и того ради та мѹчатсa".

15. И бидѣ стаа жены висаща ѿ ѡгни, зѣрїе дологлавнїе идоша и оуста. Рекла стаа Биа: „Что ест грѣси ны?" „Тїи сѫть чрници, иже предаша тѣло свое на бла, и того ради та мѹчатсa".

16. И бидѣ стаа Биа ѡгнь ѡкромѣшный пождаючи всю землю, и бидѣши стаа и расплакашесa и ѣпроси Михаила: „Что сгрѣшенїа йхъ ест?" ‖ (к. 509) И рѣ Михаи: „Тїи сѹ чаци прелюбодѣ, татїе, разбойници, клеветници, иже нѣ поста ѿ стыа посты не вдаю чужїа домы разлучаючи мужа съ женою, пияници, ѡпойци, запойци, перекѹпници, немати-

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

сіи цри, кнзи и властители, патрырси, не сътворше болн
жіа, бу̾ницы, сребролюбци". И се слышавши стаа Бца
проглазнса и рс: „О горе грѣшникомъ симъ".

17. Дастъ рѣка клокотайше огненнаа, страшнаа, ако
свѣтное море, пожигающей грѣшникы, и не можаахъ к томъ
рещи нѣчто: „Сждіе правѣный, помилуй на!" И идохъ и
чрезіе неусыпающіи, и скрежеть зубный и скрѣже, имже не
ест числа. Видѣвши тъ мучимый стоую Бцж и възопили
къ ней единъ гласо великъ глаще: „Раюйса, благовѣнная Бце
дво, свѣте незаходимыи! Раюйса ты, архистратиже божій
Михаиле! Молйса непрестано за всь миръ, вси стіи аггли
жіи, доброѣ пришли есте насъ ради грѣшныхъ, ако о вѣка свѣта
не видѣхомъ, тебе ради, Бце, видимь свѣть". То видѣвши стаа
и распазкашасѧ и рс: „О горе грѣшни || (к. 309 т.) комь ты
и блйжнй симъ!" И рекла Михаилу: „Что сгрѣшили сумъ?"
„Сіа рѣка рожтво огню, къ ней же мучася жидове, распен-
шей Га нша Іс Хрта, сна жіа, ца и сна и стго дха, вси
языци погаастыи, тебе, Бце, не іепобедающей, откргшеся
свето крещенія, блъ творнай с кламн, отравнници, пода-
лающе дѣти сво". И рс стаа Бца: „Шо дѣло и бди
ны!" И нкы покрый и рѣка й тма. Рс Михаи: „Стаа Бце,
аще вложится кто с мжк сію, не имать прощенія к бки".
И рс стаа: „О горе грѣшнико симь, ако въ конца мжка
ны!"

18. И рс Михаи: „Хощеши ли, стаа, да ти покажу
въ ро хртіанскій?" И рс стаа: „Откры ми мжки всѣ". И
видѣ стаа Бца озеро огненное, клокощще, а по немъ
лазны хитающеся до небесъ и къ не младый и старый. И
рс стаа: „Што тій съ и что сгрѣшенія ны?" И рс Ми-
хаилъ: „Бце, тій то съ хртіане, къ има бжіе отѣщавшися

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ѣх крщенїй и дїаволa дѣлa сътворѧшa, покаянїе погрѣбѧшa, и того рaᵐ тако мѹчатa, не послѹшaвше цр҃ковскїа запов҃ди“.

19. Рⷮ ста҃: „Да и aᵗ тѹ мѹчѧ҃ ‖ (к. 510) ѣх хр҃тїаны, ѩко сп҃ѣ бж҃їй нарекóшасѧ“. И рⷮ҃ Мїхаи҃лю: „Поиди, ста҃, бо рa҃, ѿпочивай“. И рекла ста҃ Мїхаи҃лѹ: „Мл҃ю тa, поᵗбигни бж҃ї всa а҃гг҃ѣкїа, где Мѡ҃сей, где сп҃ї ѿцы, где Илїѧ҃, гⷣе сила сѣго и животвóрящего кр҃та?“ Тогᵈa вси сп҃ї а҃гг҃ли гл҃ше: „Гⷤи, помилѹй, ꙗко, хр҃тїаны грѣшны҃a, да оу҃слы҃шиⷱ наᶜ Бг҃ъ“. И рⷮ҃ Мїхаи҃: „Велико еⷭ Бг҃ъ и велико и҃мя е҃. Семa҃ днⷱ҃ хвали҃, пѣснь приноси҃ за грѣшники сїа҃“. Рекла ста҃ Бц҃a Мїхаи҃лѹ: „Постaви҃ мa а҃гг҃ли прⷣ небѣдимы҃ѿ цⷭ҇емь“.

20. І ѣзыдѹ сты҃ю Бц҃ю на нб҃о. Ѡна же встaвши ѣзвѣгши прⷣчтѣй рѹцѣ свой ко прⷣтлѹ бж҃ію помолися гл҃ющи: „Помíлѹй, Гⷤи, хр҃тїаны! видѣᵡ и҃хъ бо мѹкаᵡ, не могѫть трхпѣти“. И рⷮ҃ к нⷣ Гⷤь: „Iи҃ⷭ и҃маⷭ и҃хъ помиловáти, ѡни҃ свои҃ брáтїи не помиловашa? Нѣⷭ то҃ чл҃ка, и҃же и҃мa моⷤ҃ не и҃менѹѥть, ѡни же не ѣсхотѣшa приⷩ҇áти и҃мени моⷤ҃, то҃ тáко ѡстѹдишасѧ, a нн҃ѣ ѣсхощⷣ создáти по дѣлⷭ҃ и҃хъ“. То҃ оу҃слы҃шавши гла҃ бж҃їй не и҃мѫхѹ, что҃ рещи. И то видѣвши ста҃ Бц҃a, ꙗко оу҃мл҃кошa, не полѹшаⷭ иᵡ Бг҃ъ и рекла҃ ста҃: „Где Гаврѡиль, ‖ (к. 510 т.) и҃же ми раᵕ҇ⷭть приноси҃ши?“ И Мїхаи҃ль повелѣ всѣⷨ наᶜти прⷣ Бг҃омь и рⷮ҃: „Не оу҃станⷱ҃, дондеже помилѹѥть Бг҃ъ грѣшники“. Тогᵈa Мїхаи҃ падѣ лицⷱ҃ свои҃ ниць и вси сп҃ї а҃гг҃ли с ни҃ⷨ. И видѣ Гⷤь моленїе иᵡ и мл҃дова ѡ ни҃ⷨ и рⷮ҃ к сп҃ѣи своⷩ҇мѹ: „Йди и и҃ѥи лице свое к ни҃ⷨ и реци и҃: Нн҃ѣ за мл҃дїе ѿца моⷤ҃го и за мт҃рь мою҃ и ѥ҃плотны҃ⷨ мои҃ а҃гг҃лы и всѣⷯ сты҃ мои҃, ꙗко оу҃молиша мa ва҃ ради, даю҃ ва҃ мѹчимы҃ дн҃ь и нощь ѿ ѣскрнѣ҃ моⷤ҃ покой, идежѣ вси правⷭ҃нїи почивaю҃ во свѣтѣ

до пѧтиꙗкостїа нѣли славити ѿца и сна и стго дха". И оуслышавши стаа Бца и вси англи стїи возопиша єдинымъ гласомъ глющей: „Слава мрдїю твоємъ, владыко! Слава цртвїю твоємъ! Слава благти твоєй съ безначалнымъ ти ѿцемъ и съ прты и благымъ и животворящимъ ти духомь, нынѣ и прно и в-ки ки ѣкъ". Амнь.-

---

Як бачимо, даний список, припадаючи до Лаврського лїчбою і порядком роздїлів, є скрiз що до нього значно скороченим. Що до українських списків, то даний, як це можна зразу завважити, найближче пасує до списку Б і до докладно розгляненого Ц-М, уявляючи, без сумнїву, одну з ними редакцію. Найчастїші і характернїші збіги він має із списком Б. Крім того, деякими виразами і окремими епізодами (напр., питанням Богородиці і відповіддю Михаїла про їдку чоловічого мяса) — даний список наближаєть ся до К, підпираючи таким чином нашу гадку, що рукопис К не є відмінною редакцією „Хожденія", а радше пасує до типу *б)*. Роздїл 17-й даного списку припадає до 17-го розд. Б, це б то в нїй, дякуючи опустам і псуванню (порівнанно з Лаврським), „родъ жидовскій" славословить Богородицю і янголїв. Це в свою колїю підпірає нашу гадку про давність даного псування. Теж само уже в цьому спискови знаходимо пекельників „жидовъ" в 8-м роздїлї і „дьяковъ" в 12-ім. Властивістю списку є ще те, що в ньому часто опущено стереотипні фрази, як от: рече пресвятая Богородица, рече св. архангел Михаїл і т. п. Українських властивостей в язицї рукопису (і в словарнім матеріалї і в боку фонетики і морфольогії) далеко менше, нїж в списках Б і Ц-М, проте все ж головнїші риси української мови того часу представлено досить яскраво. Дякуючи численним, инколи дослівним збігам з давнїше розгляненими Б і Ц-М, а також деяким збігам з К, даний старішій український список „Хожденія Богородицы по мукам" може бути поставленим на чолї їх, яко джерело, до якого вони відносять ся через більше чи менше число посередних списків.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Ще до пісні про Петра Сагайдачного.

Написав Ів. Каманін.

В засіданні Київського Українського Наукового Товариства 14 ноября р. 1907 відомий письменник Б. Д. Грінченко взяв на аналіз пісню про гетьмана Петра Сагайдачного. Хоч слова пісні цеї давно вже відомі багатьом, проте дозволяємо собі коротко нагадати її зміст. Пісня оповідає про виправу Козаків, що йдуть воювати Турків; оповідається, що Козаків веде Дорошенко, посередині йде хорунжий, а позаду той Сагайдачний, що „проміняв жінку на тютюн та люльку“ і відмовив ся помінятись нею назад з власником люльки. Пісня кінчить ся покликом до тих, хто в лісі, викресати вогню, закурити люльку і не журитись.

Ставлячи питання, про якого гетьмана мова в тій пісні, шановний автор переказує давню суперечку про цю пісню, що точила ся між відомими вченими — М. Максимовичем і І. Срезневським. Перший, як звісно, застосував цю пісню до другої половини XVII в., до гетьмана Петра Дорошенка і курінного отамана Грицька Сагайдачного, а другий — до першої половини того ж XVII в., до гетьмана Петра Сагайдачного і Михайла Дорошенка. Потім д. Грінченко бере на увагу і нашу гадку про цю пісню, що припадає до гадки д. Срезневського, хоч на підставі й инших міркувань, на яких д. Грінченко і зупиняєть ся і докладно їх аналізує. Закиди, що він мені підносить, не тільки не переконали мене, що я помиляюсь, а ще більше запевнили мене, що

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

дуже правдоподібна та первісна гадка моя, що пісня стосується саме в раз до „годного несмертельной славы“ гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного.

Насамперед д. Грінченко питає, сливе цілком подаючи нашу гадку про пісню: „Що було інтересного, значного для народніх мас у тому, що Сагайдачний заблукавсь у лісі, а потім таки натрапив на своїх? Таких випадків у ті часи трапляло ся безліч і не були вони нічим дивним“.

Відповідаю: дуже багато важного: Сагайдачний не був простим Козаком, що його втрата була б непомітною в загальнім числі, він був гетьманом, воєнним геніем, що на його тої лихої для польського війська години клав всю надію свою і король у Варшаві, і королевич під Хотином, і все військо, навіть цілий край, бо втративши такого гетьмана, як Сагайдачний, багато тратилось: краєви загрожувала неслава та терпіння. То була страшенно небезпечна хвиля, це тямив загал людовий і зазначив в своїм історичнім документі — в пісні, як зазначив її в своїх мемуарах Яків Собеський.

„Яку вагу міг мати цей випадок?“ питає далі д. Грінченко.

Відповідаю: дуже велику вагу: неславу поразки польського і козацького війська, важкі умови згоди і татарські напади на південні україни Річі Посполитої.

Далі д. Грінченко дивуєть ся, чому нарід не склав пісні про багато важніші факти з життя Сагайдачного, напр., про його боротьбу з мусульманськими ворогами, про зруйнування невільничого ринку — турецького міста Кафи, чи хоч би про ту ж Хотинську війну, а вхопив ся такого дрібного факту з життя Сагайдачного, а воно таке богате на видатні факти?

На мою думку, це дивування д. Грінченка перестане бути дивуванням, коли ми візьмемо на увагу те, що не раз уже повторювалось в народній південно-руській пісенній творчости: пісні одного періоду забувались або їх витісняли, вбірали в себе пісні наступного періоду; ото, напр., козацький епос поглинув багатирський і тепер тільки деякі щедрівки та колядки заховали деякі риси поганського та великокняжого періодів. Ще: пісні Хмельниччини поглинули всі пісні давнішого періоду боротьби Козаків з Поляками; і ще

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

приклад: пісні кріпацькі на початку XIX віку поглинули такі пісні доби польського панування. Таким чином те, що немає дум про виправи Сагайдачного, нам видасть ся цілком природним.

Коли ми розгорнемо вже надто старанно профільтроване критикою і очищене від непевних пісень видання „Историческихъ пѣсенъ Малорусскаго народа" проф. В. В. Антоновича і М. П. Драгоманова, то побачимо чудне з'явище; по-перше — пісень, що тичуть ся боротьби Козаків з Польщею до року 1648 зовсім не заховало ся, на їх думку. Пісні про Сагайдачного і про Феська-Гаджу-Андиберя, що зовсім не насувають сумніву, вони, а за ними і проф. М. С. Грушевський, пристосовують, — до речі кажучи, зовсім хибно — до доби по Хмельниччині. По друге — видавці ці надрукували чималу кількість пісень, власне 50, про боротьбу взагалі Козаків з Турками і Татарами; але поміж ними дуже мало пісень з історичними іменнями, що їх існування можна б довести документальними даними; тільки незначну частину пісень, а власне 5, тільки гадано, а не з певністю, видавці пристосовують до того чи иншого історичного діяча, напр., Ланцкоронського, Богдана Ружинського, Вишневецького, Свирговського і Самуїла Кішки. Хто ж були инші пісенні лицарі: Коваленко, Голота, Олексій Попович, Іван Богуславець, Федор Безрідний, Оврамеико— „Ты, Господи, вѣси"! І ото у всіх тих історичних піснях про боротьбу Козаків з Турками і Татарами оповідаєть ся не про лицарську боротьбу гетьманів і козацького війська з Турками і Татарами, а приватні терпіння Козаків, їх жінок і дітей, їх життя у неволі, втікання, визволення чи викуп з неволі, смерть в степу і, взагалі, всі ті незначні щоденні випадки, що могли повторюватись багато тисяч разів і що їх легко уявити собі навіть a priori. В пісні, напр., про князя Богдана Ружинського співають не про його славні воєнні труди, а про забір у неволю його жінки і його горе з цього приводу; в Вайді знаходимо малюнок його мученської смерти; в пісні про Самойла Кішку подано малюнок його тяжких мук на галерах і т. и. Такий зміст пісень про боротьбу з Турками і Татарами виразно свідчить, що нарід в своїх історичних піснях славить не труди своїх лицарів, а стогне-співає про те, що краяло йому душу і розди-

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

рало тіло. Тяжкі невимовно були терпіння народні, і що в його болить, про те він і співає. За своїм болем, за сльозами своїми він часто не бачить і трудів свого лицарства, „нарід завначає, — скажемо словами самого ж д. Грінченка, — в своїй поезії тільки такі історичні події, що чимсь за-для його важні"; значить, самим важним народови історичним фактом були власні його лихо та горе. От тому нарід „ні чим і не згадав безмірно важніших подій з життя Сагайдачного". Але навіть цього не можна сказати твердо, безумовно. Нарід згадував і співав і про лицарські воєнні труди Козаків. Так, напр., заховав ся уривок з думи про взяття міста Варни р. 1605, де брав участь і Сагайдачний. Уривок заховав ся у Галичині і при тому вкупі з другою піснею, де вилито плач-скаргу „вельможної пані" на те, що син її утопив ся в Чорному морі. Цей уривок пісні про взяття Варни може, на нашу думку, вкупі з піснею про Сагайдачного і Ганжу, бути за довід існування цілого циклю пісень про боротьбу Козаків з Поляками до Хмельниччини, але пісні ці, як допіру ми зазначили, або злили ся з піснями Хмельниччини, або їх було виперто з народньої памяти так саме, як значніша подія заслоняє маленьку. Оцим і можна довести, чому до нас не дійшли пісні, що оповідають про воєнні труди Сагайдачного і, з окрема, про взяття і знищення невільничого ринку — Кафи (Феодосії).

Разом з тим д. Грінченко вважає мій виклад обставин походу Козаків і по пісні, і по мемуарах Якова Собеського за недокладний і, розглянувши ці обставини, привертає ся до таких висновків:

1) Що невідомо, хто вів Козаків від Київа до Сорок, коли Сагайдачний був у Варшаві і мав пересправу з королем.

2) Що Дорошенко був тільки послом від козацького війська до польських гетьманів.

3) Що Сагайдачний, вибравшись з лісу, все-таки знайшов Козаків і привів їх до табору під Хотин.

Я те перевірив, що сказав про Сагайдачного в своїй праці, по приступних мені джерелах, головним чином по Якову Собеському и Величкови, і знов дійшов до тих саме висновків. Коли писані джерела нічого не кажуть про те, хто вів військо до Сорок, то, вважаючи на те, що Дорошенко

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

був у козацькому війську і що історична пісня виразно показує на старшинування Дорошенка в виправі р. 1621, ми, вважаючи цю пісню за рівночасну описаній подїї, допускаємось твердити, що Сагайдачний, вирушаючи до Варшави на пересправи з королем про умови участи Козаків в хотинській війні, міг доручити старшинування над Козаками Дорошенкови і що тільки заколот, що повстав серед Козаків, скинення Дорошенка і вибір на гетьмана Якова Бородавки, що супроводились розбійством і грабуванням від Козаків тихомирного люду, вимагали, може статись, особистого побачення Дорошенка з головним гетьманом польського війська— Карлом Ходкевичем і послання на зустріч Козакам Сагайдачного, що він певне ніде й зовсїм не розминав ся з Дорошенком, як то гадає д. Грінченко, а навпаки, — довідавшись від Дорошенка, що коїть ся серед Козаків, і порадившись з Ходкевичем, мав за потрібне зустріти і заспокоїти Козаків.

Ймення Дорошенкове могло вдержатись в народній памяти ще й тому, що він же вів Козаків і з під Хотина до дому, коли Сагайдачний ранений їхав позаду війська в повозї; так дозволяє думати пісня про Сагайдачного, що надруковав проф. В. М. Перетц; але про неї скажемо далї.

А Сагайдачний, — чи то його післав Хотквич, чи то він, порадивши ся з ним, поїхав до Козаків і несподївано натрапив на ворожий табір — ховаючись якийсь час в лїсї і на рану знемаганий, досяг Днїстра, переправив ся на той бік коло Могилева і нарештї дістав ся до свого обозу. Ніде в своїх мемуарах Яків Собеський не каже, що Козаків припровадив Сагайдачний. Тим часом, як Самійло Величко, користуючись з козацьких хронїк, довідно твердить, що Козаків допровадив до польського стану Яків Бородавка. А слова Якова Собеського, навпаки, дають на розум, що Сагайдачний прибув до своїх Козаків уже тодї, коли вони встигли стати обозом під Хотином. Таким чином уважаємо себе в праві ще раз сказати те, що вже казали в статї про Сагайдачного і додати ще, що він дійсно йшов у слїди війська як до Хотина, так і назад до Київа, і пісня правдиво малює тогочасні подїї: військо вів і вперед і назад Михайло Дорошенко, а Сагайдачний ішов за військом, а Яків Бородавка, обраний за гетьмана, заступивши Дорошенка, припровадив Козаків до Хотина. Справдї ж, висловлюючись сло-

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

вами д. Грінченка, — „звісно, документи чи літописи могли й не занотувати тієї подробиці, яка здала ся інтересною авторови пісні, — не можливого в цьому нічого нема".

Перейдемо тепер до питання про родинне життя Петра Сагайдачного.

Д. Грінченко теж не згоджуеть ся зі мною, що вислів: „проміняв жінку на тютюн та люльку" треба розуміти в переносному розумі — переваги життя военного над життям родинним, і налягае на те, що пісню треба розуміти просто, дослівно і на те, що Сагайдачний справді проміняв жінку „на тютюн та люльку"; але тому, що з житепису цього гетьмана такого факту ми наче б то не знаемо, а всі як найкраще свідчать про Сагайдачного, і до того гетьман, умираючи, подбав про свою жінку в своїй духівниці, а „Вирши" К. Саковича зазначують навіть її горе на погребі чоловіка, то про неприхильність до жінки не може бути й мови, і пісню тому не можна пристосувати до Петра Сагайдачного.

З цею думкою д. Грінченка я теж не можу погодитись.

Те, що ми надаемо пісні загального значіння — що Сагайдачний життя бойове прекладав над життя родинне — не втрачуе своеї ваги, коли пісню розумітимемо просто, і признаемо факт, що він проміняв свою жінку „на тютюн та люльку" за автентичний. Я не то що готовий признати, що міна можлива, але й гадаю навіть тепер, що цей факт трапив ся в житті власне Петра Сагайдачного. Яків Собеський, що добре знав козацького гетьмана, вихваляючи його вдачу, одначе не ховае його вади — надмірного лясу до зальотних авантур, що ніби прискорили його смерть. Щоб висловити в такій делікатній формі ваду особи, що він шануе, Яків Собеський повинен був мати підстави на те, повинен був знати деякі факти з життя Сагайдачного; для поваги до нього, мемуариста вважае за краще не називати відомих йому авантур гетьмана і тому тільки натякае на них. Касян Саковіч, так само, не міг казати про цю ваду гетьмана в погрібових віршах з цілком зрозумілої причини, як з тої ж причини він міг прибільшити горе вдови Сагайдачного; инших біографічних даних ми поки що не маемо, і тому такої гадки, що пісня нечемно висловлюе ту ваду гетьмана, яку деліг-

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

катно висловлює Собеський. Звичайно, що в жадному житописові Сагайдачного ми цього факту не знайдемо, але, як пікантний факт з його життя, він набув широкого розголосу, перейшовши до народньої пісні і хоч в загальних виразах, але його зазначив Собеський.

Далі, д. Грінченко не згоджується і з моєю думкою про неприхильність ніби то гетьмана до своєї жінки. Але я в своїй статті ніде про цю неприхильність не кажу, а тільки подаю замітку, що стосунки гетьмана до жінки ховають якусь таємницю і взагалі дивні: по-перше, чоловік не лишає своїй жінці в духівниці нічого з свого добра, а офірує його на добродійні інституції, а по-друге, — ця нерозважна, зомлілa жінка його і року не минуло, як віддала ся за шляхтича, заживала розбоїв і була засуджена до банїції, чого доводить і судові акти. Покликання в цьому разі д. Грінченка на „погрібові вірші“ не може переконати; там повинно було в обставах цеї сумної оказії сказати те, що й сказано. Та і взагалі до погрібового голосіння та примовляння, що стала ся обовязковою поведінкою, треба стати з деякою обережністю, коли міряти їх щирість, бо сльози можуть бути з різних падвірних причин: сумного образу похорону, загального настрою натовпу і т. д.

Що до юридичного документу, до запису від 21 іюля 1622 р. київського митрополита Іова Борецького і гетьмана Олифера Голуба, як виконавців духівниці небіжчика Сагайдачного, що вони виконали гетьманів заповіт, то він ще раз доводить нашу гадку. В цім записови писано, що вони, — Борецький і Голуб, обрані від Сагайдачнаго за опікунів „жонѣ и повиннымъ его“ і „вся худоби и маетности“... шафарами и диспозиторами“, ці два юридичних факти цілком різні і самостійні: можна було іменувати опікуна над особою, жадного добра їй не лишивши, і „думати, що Сагайдачний, давши „опікунами“ своїй жінці двох найзначніших людей у краї, разом з тим нічого їй не відписав,“ — зовсім „не дивно“, бо через юридичну безправність жіноцтва по Литовському Статуту опікун був потрібним як для юридичної оборони вдови, так і для санкції її юридичного поступування. Це ми й бачимо на прикладі Сагайдачних. Але гетьман, вмираючи, настановив опікунів не тільки над особою вдови, але і над її рідньою, що були Сагайдачному

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

„повинными", цеб-то близькими через „віно", через шлюб. Про назначення чого небуть цим „повинним" в заповіті ніхто навіть і питання не ставить.

Силкуючись довести, що Сагайдачний щось відписав своїй жінці, д. Грінченко навіть пряме посвідчення літопису Самуїла Величка на те, що жінка Сагайдачного по духівниці нічого не одержала, товмачить в бажаному собі розумі, перекладаючи слова літопису: „распорядилъ имѣніе свое на церкви, на шпиталѣ, на школи и монастырѣ, кромѣ жены своей", так: визначив своє майно на церкви, шпиталі, школи й монастири, „опріче того, що зоставив жінці своїй"; але такий переклад довільний, непевний і калічить пряму гадку слів літопису. Що жінка Сагайдачного одержала свою частку, — проти цього я не повстаю. Вона не тільки одержала свою частку, вона навіть мала право її правити по закону, як свого „посага і оправи по віну" від чоловіка, коли б той відмовив ся виділити їй, як жінці, частину з свого добра. Звичайно, Сагайдачний цього їй і не відмовив, як і не відмовив ся настановити опікунів; але все це вимагало ся звичаєм, пристойністю і навіть законами того часу і про прихилля гетьмана до своєї жінки нічого не свідчить. Що подружжа не розлучило ся за життя, це могло мати пояснення в характері жінки, що була, як це знати з судової постанови, свавільною і упертою і не легко поступалась, і перед нею бентежився навіть хоробрий гетьман. Це й нинішня світова річ.

Проти тої нашої думки, що либонь своволею жінки Сагайдачного треба виясняти всі непріязні взаємини подружжа і навіть трудність для Сагайдачного розлучити ся з такою жінкою, д. Грінченко наводить, по студіях д.д. Маячанця, Левицького і Роле характеристику жінок XVII віку, яким воля і повноправність надавали снаги та енергії, що були невідомі там, де жінка була невільницею. Все це цілком певно, як певно й те, що такі енергійні жінки далеко не завжди приносили щастя своїм чоловікам, і, здаєть ся, шлюбні розводи ніде не траплялись так часто, як в Південній Руси. І коли енергічніші чоловіки допевняли ся розводу і розлучали ся з своїми занадто енергійними жінками, то инші—пліхші чи з натури чи знігані життям,—придушивши гнів чи безсило скрегочучи зубами, знехотя корили ся своїй гіркій долі.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Може статись, що до цеї останньої ґрупи чоловіків належав і Сагайдачний.

На цим власне і кінчає д. Грінченко аналїз моїх гадок на пісню про Сагайдачного. На цьому можна б скінчити і нашу відповідь йому. Але торкаючись питання про походження цеї пісні, д. Грінченко, в дальшому своєму аналїзови, не важучись признати її за фальсифікат, догадуєть ся, що її зложив якийсь спудей чи мандрований дяк на прикінці XVIII віку. Дозволемо і собі сказати кілька слів в приводу фальсифікації пісень.

Що до фальсифікації людових пісень, то питання про це науково зовсїм не розроблено. Дуже трудно показати будь-які побудки до фальсифікації, і видавці „Историческихъ пѣсенъ Малорусскаго народа", д.д. Антонович і Драгоманів визнають її „странным инстинктомъ и своеобразнымъ патріотизмомъ", поправки і з'ясування всього, що не до тями в піснях, наверстування ріжного часу і зміни їх під впливом письменности—треба признати цїлком; але все це потрібно докладно встановити і назначити. Досї не з'ясовано ані психольогії народньої творчости, ані еволюції форм народніх творів. Що така була, знати в розправи проф. В. М. Перетца—про походження української пісні. „На Украйні XVII віку,—каже він—вплив школи на життя був о стільки дужим, що це відбилось і на народній поезії. Тодї, як на півночі Росії заховуєть ся народній лад пісні, і в ньому ще не можна завважити впливу літературного віршу, — на півдні народня пісня, потроху приймаючи літературні способи і звороти, наблизилась до віршової літератури XVI—XVII віків". Всї, які тільки нам доводилось читати, аналїзи українських фальшивих пісень здають ся нам не досить мотивованими, часто зовсїм безпідставними і такими, що їх легко приложити і до певних пісень. Напр., з приводу появи в світ р. 1874 „Историческихъ пѣсенъ малорусскаго народа" небіжчик М. І. Костомарів бере на аналїз „Запорожскую Старину" д. І. Срезневського і цїле пасмо пісень вважає за фальсифіковані; але прикмети фальсифікації, що він подає, на мою думку, принаймні, цїлком нїчого не доводять і здають ся тільки за причіпку до слів і висловів, яких присутність у пісні критик не знає, як пояснити. Але одна вказівка у його дуже цїнна нам. Це — вказівка на подібність пісень „Запорож-

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ской Старины" Срезневського до „Исторіи Руссовъ" псевдо-Конисського. Через те, що історія ця подає велику плутанину і навіть видумку фактів, невідомо на якій підставі збудованих і відкіля взятих, то в огляду на її подібність до „Запорожской Старины", несамохіть повстає гадка: а чи не заніс автор „Исторіи Руссовъ" на її сторінки історичні факти народніх пісень, взявши ці факти за правдоподібні, і таким чином І. Срезневський стає видавцем того матеріалу, опрацювати і згрупувати який намагав ся і автор „Исторіи Руссовъ".

Що до пісні про Сагайдачного, то її давність доводить тепер той первопис її, що його проф. В. М. Перетц знайшов в збірнику кінця XVII і початку XVIII в. і взяв його звідти для своїх „Замѣтокъ и матеріаловъ по исторіи пѣсни въ Россіи". Його надруковано латинськими буквами і читаеть ся він так:

„Гой на горі женці жнуть,
Та долом, долом, та долиною Козаки ідуть.
Межи ними три гетьмани,
Що ведуть войсько Запорожське долинами:
Один гетьмат Дорошенко,
Що ведеть войсько Запорожське хорошенько;
Другий гетьман Сагайдачник,
Що згубив триста Козаків, злий необачник;
Третій гетьман Дрогозаденко,
Що ведеть войсько Московське борозденько.
Ідуть ляхи дорогами,
Закричуть, кликнуть вам: „Помогай Бог за горами".
— „Помогай Бог за горами Козаченькам,
Щоб открикнули та в самопалов ляшенькам".

Коли цю пісню надруковав В. М. Перетц, наша перша стаття про Сагайдачного перед тим недавно вийшла у світ, і аналіз цеї цінної пісні довело ся відкласти до слушного часу. Зараз, коли ми повинні вернутись до пісні про Сагайдачного, ми вважаемо цілком доречним перегляпути цей визначний твір XVII в. Лишаючи докладний аналіз питання про оточення, серед якого повстала ця пісня, і про час її появи, ми не можемо не завважити, що своїм ладом і правдивістю відтворення історичних фактів пісня повинна бути близькою до першої половини XVII віку.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Цей давній варіант пісні про Сагайдачного, так як і той, що існує в наш час, оповідає про виправу Козаків р. 1621, але не до Хотина на війну, як думали ми спершу, а навпаки — від Хотина додому, на Вкраїну. Запорозьке військо знову веде Дорошенко, як він і на війну, що й цілком природно. Сагайдачний, як і в перший раз, при виправі до Хотина, їде позаду війська, але вже слабий і в каретї. В пісні його названо „злим необачником", бо стратив триста Козаків. Що справді страта Козаків в Хотинській баталії могла досягти цеї цифри, це доводить і літопис С. Велички, який каже, що: „всего Поляковъ и Козаковъ на оной Хотѣнской войнѣ чрезъ бѣсурманъ убито 753 человѣка, а ранено Поляковъ и Козаковъ много". Коли вважати за правдиве свідчення пісні, що Козаки втратили 300 чоловіка, то на пай Поляків припаде всього тільки 453 чоловіка; але зважаючи на те, що Козаків було тільки 40,000, а Поляків — 117,000, — не можна не згодитись, що Козаків полягло втрое більше від Поляків, і пісня, може й доладу каже, докоряючи Сагайдачному за таку велику втрату в війську і звучи його „злим необачником". Епітет цей досить влучний.

Може здивувати третій гетьман — Дрогозаденко, що веде військо Московське. Але участь московських Козаків у Хотинській баталії двічі доводить той саме літопис Величка: „еще тожъ — пише Величко — особно Козаковъ отъ рѣки Волги ишло на помощъ противъ бѣсурманъ войску Польскому 20,000; но уже на войну тую не застали". Коли скінчено війну і вчинено раду з Турками, „по вѣсти засъ четырехъ дней, ударовавши принцъ Владиславъ началниковъ и всѣхъ Козаковъ отъ Волги въ дьядцати тисячахъ прибылыхъ, позволилъ имъ ити во своя си". Значить, і в цьому разї пісня відповідає дійсности. Що до ймення Дрогозаденко, яке д. Грінченко намагаєть ся читати Дроаденко, то воно в пісні є без сумніву зіпсована на український взір якась великоруська фамілія.

В третьому куплеті пісні висловлено радість Поляків, що повертались додому і були вдячні Козакам за щасливий кінець війни; зза гори вони гукають до Козаків: „Помагай Бог". А Козакам не було з чого радіти, — по-перше — вони підняли огромну шкоду вбитими й раненими,

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

по-друге — з України находили сумні чутки: жінок і дітей їх польські старости ганяли на панщину і намагались повернути їх в невільників; тому і на привітання Поляків Козаки відповідали, щоб бажана запомога Божа ляшенькам відповісти допомогла „крпком з самопалів".

Цей настрій суспільства польського і козаччини, що ми в пісні його бачимо, і в листах короля до Сагайдачного ретельно відбив ся. На листи ласкаві і на дарунки короля Сигизмунда III, гетьман Сагайдачний відповідає скаргою, що „коронные паны: Вишневецкіе, Конецпольскіе, Потоцкіе, Калиновскіе и инные на Украинѣ, власной предковѣчной отчизнѣ нашей, власть свою неслушне распростираютъ" і намагають ся Козаків „въ подданство и ярмо работническое безбожне наклонити"... Перелічуючи „на особливомъ реестрику" кривди і ґвалти, що Козаки терпіли, Сагайдачний завідомляє, що коли скривджені Козаки не одержать королівського „призрѣнія и респекту", то „же бы що новое отъ нихъ (яко уже и пошемрують) не уродилося и огня гнѣвного (чого не дай, Боже) не запалило".

Думаємо, що подане ясно доводить, що пісня про Сагайдачоого, яку видав проф. В. М. Перетц, ретельно справжні події року 1621 віддає. Грінченкове тлумачення цеї пісні зовсім ні в чому не переконує і здаеть ся нам вимушеним на те тільки, щоб довести свою першу гадку за пісню про Сагайдачного, яку він пристосовує до другої половини XVII віку.

Рівняючи цей давній варіант пісні до того, що в устах народніх до нашого часу заховано, ми пересвідчуемось, що за винятком дечого, перші два куплети обох пісень сливе відповідають один одному; але 3-й і 4-й куплети давньої редакції — про московське військо під проводом Дрогозденка і про ворожі Козаків до Поляків почуття — забуто і загублено; на місце загублених цих куплетів вставлено нові — що Сагайдачний проміняв жінку „на тютюн та люльку" і як в лісі пробував. Чи не доводить це, що в пісні про Сагайдачного ми маємо тільки уривки двох чи навіть трох пісень про Сагайдачного, що їх колись українські бандуристи співали: одна виспівувала нещасливу для Сагайдачного виправу Хотинську; друга малювала славетного гетьмана заньотні авантури, а третя співала про відому

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

нещасливу оказію в Сагайдачним, що на табір турецький нахопив ся і в лісі сховав ся.

До речі тут зауважимо і про варіант галицький пісні за Сагайдачного.

1) В ній подибуємо епітет Сагайдачного „злий необачник". Перед тим, як проф. В. М. Перетц надрукував давній варіант пісні, епітет цей був незрозумілим: за віщо саме нарід міг Сагайдачного „злим необачником" назвати? Тепер вже ми знаємо, чому пісня така сувора до гетьмана, і бачим, що епітет цей заховав ся під давнього варіанту, що кружляв між людьми. Проф. М. П. Дашкевич. як ми вже в статї про Сагайдачного згадували, і на Волинї чув варіант цеї пісні з тим саме епітетом.

2) Галицький варіант згадує про „попа Киселя"; звичайно, був це не хто інший, як славетна особа цеї родини — Адам, що потім за воєводу Київського став і був за посередника між панами польськими і Хмельницьким, обом догодити і обох поєднати пильнуючи. Що Адам Кисїль був у баталї Хотинській, разом з Петром Могилою, що потім за митрополита Київського став, це тепер певна річ, бо дані давніх документів доводять цього. Вирушаючи на війну, Адам Кисїль, тоді що молодик, на випадок своєї смерти написав духівницю, де добро своє між матірю і братами поділив. Духівницю цю він записав у Володимирські замкові актові книги, під 6-м червня р. 1621, де й досї П заховано. Пісня вже б зазначає, що Адам Кисїль за Хотинської війни в козацькому таборі пробував, і може з Козаками і на війну прибув. В українських варіантах пісні від імени Киселя самий його титул хорунжого лишив ся, — а до кого належить той титул — в пісні нема мови і досї було не ясно, хто тим титулом значить ся. Під Хотинську війну Адам Кисїль міг бути за Новгород-Сіверського хорунжого, бо посада ця, як і інші, що він обіймив, перейшла потім до брата його Миколи; бо такий був звичай того часу.

Нам ще зістаєть ся розглянути Грінченків аналїз давнього варіанту пісні про Сагайдачного, що надрукував проф. Перетц [1]). Подаючи вище своє здання про цю пісню, ми,

[1]) В. Н. Перетцъ: „Замѣтки и матеріали для исторіи пѣсни въ Россіи, I—VIII". Спб., 1901 р., ст. 31.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

щоб не нарушати наступности нашого реферату, в якій його читано в засіданні Наукового Т-ва 23-го дек. 1907 р., не згадували, як про неї гадає д. Грінченко, бо наш аналіз пісні був перед аналізом д. Грінченка; аналізу цеї пісні не було в його рефераті 15-го ноября — його зроблено тільки по вказівкам проф. Перетца, коли друковано в „Записках“ [1]).

Істоту здання Грінченкового можна зібрати в такі твердження.

1) Варіант проф. Перетца не може припадати до початку XVII віку, до Петра Сагайдачного, що названо його „злим необачником“ за те, що він згубив триста Козаків, бо такого факту з його воєнної діяльности не знаємо.

Нагадаємо, що в літопису С. Величка, як ми вже вище показували, втрата Козаків у Хотинській баталії була дуже значною і приписувалось її Сагайдачному, тим епітет „злий необачник“ можна прикласти тільки до його, а не до кого іншого.

2) Ціла пісня взагалі стосуєть ся до р. 1665 і малює боротьбу за гетьманування Петра Дорошенка, Степана Опари, Дрозденка і Демка, що домоминали ся цеї влади.

Годі пристати на таке здання: а) варіант XVII віку не боротьбу воджів малює, а їх спільний рух—виправу; б) між тим, як зложено пісню на початку XVII віку і коли її записано—а кінцем того ж віку, минуло коло 80 років, через які відбули ся великі події, що могли впливати на долю і на зміст пісень про Сагайдачного, не одної, а кількох; в) щоб пісня справді події 1665 р. виображала, то б вона була цілком ретельною або дуже небагато покалїченою и заховала б усї ймення і певно б представила їх взаємини, бо між постанням пісні р. 1665 і кінцем XVII в., коли записано, минуло не більше як 30 років, і при тому великих подій, як от війна Хмельницького, не відбуло ся, і змісту пісні вони не могли відмінити.

[1]) Не зайвим буде завважити, що взагалі д. Грінченко читаний реферат свій значно відмінив, умістивши в ньому відповідь на наші закиди і вказівки проф. Перетца, не чекаючи поки їх надрукують; це дуже плутає нашу полеміку, утрудняючи її, і не дає змоги читачеви орієнтуватись в ній.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

3) Форму ймення Сагайдачного в зазначеному варіанті—„сагайдачник", себ-то майстер, що робить сагайдаки,—годі прикласти до гетьмана Петра Сагайдачного, вона стосується „через щось до якогось" зовсім іншого чоловіка, може до Опари або Децика.

Зміну ймення Сагайдачного в „сагайдачника" могли зробити автори пісень, аби віддячити гетьманові, щоб попсувати його і поглузувати з нього за погибель 300 Козаків; тому гадки в цього приводу д. Грінченка здаються нам безпідставними.

4) Зміну ймення Дрогоженка в Дрожденка під впливом співу ми вважаємо безпідставною; на нашу думку це просто покалічення цілком тепер забутого ймення отамана „московських" Козаків; його не легко було помятати Козакам запорозьким.

5) Згадування пісні про московське військо зовсім не доводить, що воно брало участь—на думку д. Грінченка—в Хотинській баталії чи в боротьбі претендентів 1665 р. на гетьманство, а доводить тільки те, що Дрожденко виступав, яко підданець московський і прихиляв міста „подъ царскую руку".

Таке товмачення цього факту здається нам ненатуральним, бо в літопису С. Величка знаходимо пряму вказівку, що московське військо брало участь в хотинській баталії р. 1621; тому згадування пісні про військо московське повинно признати за поправне.

Таким чином, свого здання про пісню за Сагайдачного, що ми висловили р. 1901, ми не тільки тримаємось і тепер, по аналізові її від д. Грінченка, але навпаки—ще більше запевняємось, що те здання має ґрунт.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Причинки до характеристики давнього київського бурсацтва.

Подав проф. А. Лобода.

Бурсак-школяр — то з найцікавших типів старої України. З часу ще старосвіцьких віршів, інтермедій, відтак Наріжного, Гоголя запобігає він уваги красного письменства; де далі більше цікавить він і науку, дякувати тій значній ролі, що відіграв він в розвоєви української літератури XVII — XVIII в.в.

Тим усе, що може кинути зайвий промінь світла на справжню обстанову тодішнього його життя, має певну вагу, і навіть дрібниці, документально засвідчені, не завадять, яко знадібок, щоб домалювати загальний малюнок. Ми маємо кілька таких знадібків, вони може стануть у пригоді, хоч як додаток до цінних „Актовъ и матеріаловъ, относящихся къ исторіи Кіевской Академіи", М. І. Петрова[1]).

Ото, найперше, „съѣздъ учащихся" перед початком науки в ті добрі старі часи, засвідчений перехідним свідоцтвом:

„По Указу Ея Величества Государыни Императрицы Екатерины Алексѣевны Самодержицы Всероссійской и прочая, и прочая, и прочая.

Объявитель сего Малороссійского Чернѣговского полку сотнѣ городницкой житель мѣстечка Городнѣ Ерофей Тара-

[1]) Далі документи з моєї збірки друкують ся без покликання на джерела.

Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY
Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

севичъ, и Николай Ѳстаповъ, пешо следуютъ в городъ Кневъ для сѣученія тако Латинского диалекта, которымъ следующимъ до города Кпева вездѣ на заставахъ і карнулахъ ѳ свободномъ пропуске соблаговолено б учинить по Ея Императорскаго Величества Указамъ; во верность чего и сей имъ Тарасевичу в вишписанпимъ товарищемъ з благополучного мѣстечка Городнѣ от сотенного городницкого Правленія пашепортъ, за подписомъ і печатю сотенною городницкою данъ в Городнѣ 1766 году августа 25 дня". (Далі підписи сотенных отамана, писаря, осавула й канцеляристи, але призвіща нечитальні, опріч осавула — Івана Пехаевського).

Як бачимо, піші мандрівки бурсаків, що так образово подав Гоголь та інші, мали вповні реальні підстави і засвідчено їх документально; само судить ся, що хто не мае інших способів переміщати ся, опріч „пѣшаго слѣдованія", той не буде надто перебірати, як йому живити ся в дорозі: не забуваймо, що брак засобів — то була звичайна доля бурсака, і, на приклад, „милостпню" навіть начальство визнавало за одно з істотніших джерел доходу бурси. Так, не вважаючи на консисторський наказ, що одержано в Академії 30 січня 1761 р. „прежде времепно до самихъ установленныхъ вакацій, то есть іюля до среднихъ чиселъ, священно и церковно-служительскихъ дѣтей изъ Академіи не отпускать", 7-го мая того ж року „оніе священно и церковно-служительскіе дѣти, числомъ всѣхъ 16 человѣкъ, поданнымъ въ Академію Кіевскую доношеніемъ представляя всекрайнѣйшую свою скудость, просили о выдачи по прежнему обыкновенію, яко не имѣющіи ниоткуду въ ученіи своемъ спабдѣпія, для испрошенія милостыны пашпортовъ"; і митрополита, 1761 р. 11 мая, постановив цьому прохапню вигодити, обовязуючи лишень, щоб повернули ся вчасно перед початком науки, „и впредь", закінчив митрополита, „о таковихъ таково жъ поступать" [1]).

Виміна думок що до „испрошенія милостыни" таким чином зовсім одверта; не менш одвертий і цей документ, що видав свіцький уряд:

„1762 году іюля 17 дня во время следующи в местечке Рублевке *для спрошения милостины* (курсив наш) Кнев-

[1]) „Акты и документы", М. І. Петрова, т. II, ст. 375-6.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ской академіі школники Яковъ Ромашкевичъ, Константинъ Ставицкій на вѣрность Ея Императорскому Величеству Государынѣ Екатеринѣ Алеѳѣевнѣ Самодержицѣ Всероссійской и Ея Императорскаго Величества Любезнѣйшему Сыну Государю Цесаревичу и Великому Князю Павлу Петровичу в церкві архангелской священникомъ Иваномъ Бокановскимъ к присяге приведены в чемъ имъ и сие в сотеной рублевской ратуши за подписомъ рукъ свѣдительство дано. Сотникъ Ѳедоръ Богаевскій".

Бідне на гроші, але богате на авантури було бурсацтво, і воно перше накинуло на студентів славу невпокійного елементу.

Вже з декрету патріарха Адріана митрополитови Київському Яснівському знати, що київські міщане скаржили ся на студентів, які мешкали при школах і церквах, „пришельцевъ изъ польскихъ градовъ": „они де студенты... многая сотворяютъ бѣдства и безчинства страшная", бють і лають малолітніх школярів і їх учителів-дяків, і теж міщан, що йдуть до церкви, „безчестятъ женъ".... „да онижъ де студенты многочисленно собрався вночахъ ходя по мѣщанскимъ дворамъ крадутъ дрова, запасъ и всякія вещи" [1]).

Пізніше, 1751 р., учень класи риторики Іван Ярмоленський з протопопенком києвоподільським Іваном Лубенським і служником Василем попяну дірвали ся до чужого двору, кидали дручам в вікна, „потомъ вбѣгшы въ избу" і заскочивши там учня з риторики Навроцького, „начали бить по щекамъ и обдирать; посля де, якобы до префекта ведучы, били де нещадно по бокамъ кулачемъ, тако жъ и полѣнамы рубанцами по разнымъ мѣстамъ, а наипаче де по головѣ, и въ ней де три раны немалы учинили, всего окровавыли и одежду кровю совсѣмъ перемаралы; выведши же де на улицу и ухватя лѣберію шляпу его Навроцкого, бежалы".

На відплату „въ Академіи Кіевской обще учителмы приговорено оному Ярмоленскому за таковій розбой нещадно розгамы публѣчно под оглашеніемъ звонка школного учинить

[1]) Библіографъ, 1891 р., № 2, ст. 42. „Какъ живо рисуется при чтеніи этого отрывка", завважує його видавець п. Брайловський: „увѣковѣченный безсмертнымъ Гоголемъ и другими писателями типъ вѣчно голоднаго и поневолѣ крадущаго бурсака!"

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

наказаніе: (якоже де иной сатисфакціи съ него Ярмолѣнского за убожество его нелзя было учинить:) и наказанъ"... [1])

В 1763—64 рр. заходить справа про стичности бурсаків з гусарами і артилеристами; при тій оказії бригадир Подгорічані винив студентів, що вони, мовляв, учинили 25 дек. 63 р. напад на трох гусар його повку, що їхали поз бурсу, вибили їх киями, затягли на дворище до бурси і посадили на ланцюг, а Київська Академія на свій пай скаржила ся, що артилеристи та гусари, що на стаціях на Подолі, „находятъ самовольно на квартиры", де мешкають студенти, випонять їх геть, викидають їх добро і „самихъ безвинно озлобляютъ", на дорозі до академії і в неї „найпаче гусары чинятъ имъ препятствія", лають, бють, наїздять кіньми, „нѣкоторыхъ не объявляя въ академію подъ караулъ съ квартиръ или на дорогѣ берутъ и въ колодкахъ безвинно держатъ..... Того жъ прошедшаго 763 года декабря 25 дня въ ночное время помянутого Молдавскаго полку гусары въ многолюдствѣ напавъ нахально съ обнаженными саблями и дручьемъ на состоящій при академіи бѣдныхъ сиротъ домъ, называемый обще бурса, и ворота насильно отбивъ, безъ всякаго разбора, кого гдѣ ни попавъ, оныхъ саблями и дручьемъ безъ пощаденія, какъ имъ угодно, били, трехъ человѣкъ саблями жестоко ранили, нѣкоторыхъ подъ караулъ въ колодки побрали, а прочихъ невѣдомо куда разогнали; богослову руку саблею пробили, поетѣ правую щеку разрубали, нищему десятолѣтнему плечо до кости саблею прокололи", а командир гусарського повку, на скаргу студентів з цього приводу, вибух лайкою та похвалками: „я де велю этихъ плутовъ, мошейниковъ, пьяницъ, разбойниковъ, всѣхъ выколоть и выстрелять Кіевскихъ студентовъ" [2]).

Трохи згодом знову справа: 22 дек. 1764 р. магистрацький служник Климов побив у себе на господі студента піітики Подгорського, покликаного читати псалтир по померлій дитині. Бурса, де мешкав Подгорський, щоб помститн ся, вдерлась до Климова, схопила його, потягла до себе і тут його так хльостали різками та батогами, що Климов тої ж

[1]) Петров, II, ст. 12—13.
[2]) Петров, III, ст. 181 — 3.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ночі духа пустив ся. Головні винуватці розбігли ся та поховались; зловлено тільки самого Козачинського і засуджено „наказавъ его плетьми же, послать въ сибирскую губернію, для опредѣленія въ какую тамъ службу годенъ явится"; але в Козачинського найшов ся значний оборонець, брат у других — єромонах Печерської Лаври, і не то що врятував його від заслання, а навіть знову його до Академії прийнято, бо він „до науки философіи дошелъ и впредь ко ученію вышнихъ наукъ имѣлъ склонность и была въ немъ въ томъ надежда" [1]).

З свого боку приточу ще один випадок більш-менш в тої ж доби, що хоч лагіднїший, але так само як і вищі, характерно малює побут; надто характерна наївна безпосередність, з якою скривджений викладає у скарзї своїй справу:

„Высокопреподобнѣйшему Господину Отцу Ректору и Кіевскія Академіи префекту Его милости Петулѣнскому

Нижайшое доношеніе.

Нахожъ я нижайшій наймомъ в домѣ кіевского жителя Ивана Яновского в котором по разсмотрѣнію господъ магистратовыхъ дано мнѣ для продажи простой сывухи; где в другой избѣ наймомъ же студенты находятся; от которыхъ напредъ сего напилихъ многія пустоты производылись такіе, которые мимо двора женскому полу безъ зацепки пройтыть крайне с трудностію; однакъ хотя я и увѣщавалъ многократно и інспекторомъ страшилъ толко на то не склоняс отказывал: не толко де инспекторъ но и отець префектъ мнѣ адѣлать нѣчево не можетъ; на что я разсудивъ с терпеливостію отходилъ; а минувшаго декабря „27„ числа в небытность зо женою моею в квартире толко оставшіеся малолѣтніе мои дѣты да постоялець выехавшій в заграницы волоской націи одинъ человѣкъ; и в тое время въ. 7-мъ часу пополудни студентъ Андрей Засулскій усмотря что меня и жени моей в квартире немѣетца невѣдая откудова напившись с товарищи: (о коихъ я неизвестенъ:) вопервыхъ начали де в двери стукать а потомъ в окошки бросать снѣ-

[1]) Петров, III, ст. 237 — 242; „Кіевская Старина" 1896 р. № 2.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

гомъ отчего и шибку одну разбыли пополамъ онъ ли Засулскій или товарищъ ево в том незнаю: когда же по приходѣ моем в квартиру то прописанній постоялець волошинъ мнѣ обявилъ, что де стоящие вде на квартире студенты ходя по двору и выбѣгая на улицу в наплюсты с великимъ крикомъ употребляя непотребнје скверние рѣчи прежде де стукали в двери а потомъ бросали в окошки снѣгомъ до разбытія шибки и скоро я нижайшій от оного постояця выслушавъ адѣланная от оного Засулского с товарищи шалость тотъ часъ повшол я нижайшій оного двора до хазяина јвана яновского с тѣм обявленіемъ но пно что какъ толко о своей обеды и разорении но упомянутій Засулскій услиша мои жалобние рѣчи тотъ часъ в другой избы прибежавъ и не успел толко двери отворить с великим крикомъ началъ называть меня канальею дуракомъ и шинкаремъ; но я слишя от него крайнѣи ругателнии непстерпимые рѣчи принужденъ вдарить по щоке дабы отойшолбы в избы с такимъ непотребнымъ крикомъ и ругателством; но онои Засулскій еще больше скверними словами бранить началъ, на что жена моя неутерпля выдя его напрасное нападение вступилас: то оной Засулскій без всякаго резона стал называть жену мою курвою на что и свидѣтели имеютця о причиненіи мнѣ и женѣ моей от него Засулского обыди и безщестја.

Для того Вашего Высокопреподобія всенижайше прошу со означеннымъ Засулскимъ о причиненіи мнѣ обыди и о названіи жену мою курвою с нимъ либо или онъ ея понмалъ в доказательство ево привесть и поступить съ нимъ такъ какъ Высокомонаршие права гласятъ учинить Высокомилостивое разсмотреніе и опредѣленіе: 1766 году генваря „9„ дня [1]).

О семъ всенижайше просить
Киевской житель
Иванъ Половчевской.

На „доношеніи“ іншою рукою і характером зроблено замітку: „подапно 1766 года Генваря 9 дня“; де воно пішло

[1]) Кінець не виразний: чи не можна догадувати ся, що Половчевський вимагав, щоб Засульський довів, на якій підставі він назвав жінку Половчевського соромницьким словом?

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

далї, — невідомо, та врештою це й не дуже велика річ, бо подія і її герої вималювали ся й так досить яскраво. Студенське мешкання і продаж „простой сивухи“ мостять ся найближчими сусїдами; тим вона й не дивна та надмірна „наплость“ Засульського „з товарищі“, на яку скаржив ся Половчевський, і тихенький продавець сивухи, що ображав ся, як звали його шинкарем, навряд чи щиро не догадував ся в своїй простотї, „откудова“ могли напити ся студенти. Взагалї подружжа Половчевських, чоловік в своєю найпижчою скаргою на кривди такі тяжкі, що він навіть „принужденъ былъ вдарить по щоке“ кривдника, і жінка, що „неутерпля“ вступила ся, скоро запахло бешкетом, не менш типові в своїм родї, як і студенти, що не подарують ні сивусї, ні жіночій статї.

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

До питання про стосунок українських дум до південно-славянського епосу.

Написав **Євген Тимченко** *).

Як знати, питанню за українські думи, яко форму поетичної творчости, їх генезисові, розмаїтим живлам, що впливали на їх утворення, присвячена широка розправа П. Житецького — „Мысли о малорусскихъ думахъ“ (Кіевъ, 1893), а вияснению їх історичної основи студія Антоновича і Драгоманова — „Историческія пѣсни малорусскаго народа“ (Кіевъ, 1874). Обидві названі праці не зрушають питання про стосунок українського епосу до південно-славянського. Правда, в своему дїлї п. Житецький, кажучи про сумну мельодію дум, згадує й здання п. Фамінцина, що в сьсім артикулї — „Домра и сродные ей музыкальные инструменты“ допускає можність засягнення цеї мельодії в сербських співців, що доходили, як те свідчать польські письменники XVII віку, з кінцем XVI і на початку XVII віку до Польщі і Вкраїни, — але сам прилучає ся до розсуду рецензента п. Фамінцина, що каже, що „дума создавалась подъ такимъ наплывомъ чисто народнаго возбужденія, что трудно принять здѣсь воздѣйствіе какихъ нибудь внѣшнихъ случайныхъ вліяній, что нужно искать происхожденія этой музыки

*) З приводу ст. п. Teršakovec,—„Beziehungen d. ukrainischen historischen Lieder resp. «Dumen» zum südslavische Volksepos“ (Arch. f. sl. Phil. 1907, H. 2/3, 221—246).

Generated on 2015-08-18 19:20 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

въ самыхъ бытовыхъ условіяхъ — въ культурномъ вліяніи черноморскихъ тюрковъ" (В. Евр. 1891. Августъ). Антонович і Драгоманів, подаючи в своїй праці так звані мандрівні пісні і ґрупуючи при них найближчі варіанти з пісень інших народів, уважають зібраний знадіб за ще надто недостатній, щоб брати ся роз'язувати питання, де постали і як дістали ся на Вкраїну ті пісні (передм. XVII), хоч відзначують між ними де-які, яко без сумніву південно-славянські; але про це нижче.

Питання про можність впливу південно-славянського епосу на українські думи порушує артикул пр. Дашкевича: „Нѣсколько слѣдовъ общенія южной Руси съ юго-славянами въ литовско-польскій періодъ ея исторіи, между проч. въ думахъ" (Сборникъ Кіевскій, 119—137, К. 1905).

Вказуючи, що початок дум треба відпести до глибокої давнини, п. Дашкевич дає гіпотезу, що „съ XV столѣтія, когда началъ слагаться свой литературный обликъ въ западной Руси, стали, вѣроятно, явственно обозначаться своеобразныя черты южно-русской исторической поэзіи и принимать то направленіе, которое находимъ въ позднѣйшихъ думахъ. До извѣстной степени оно окончательно водворилось подъ тѣмъ южно-славянскимъ вліяніемъ, которое обусловило поворотъ во всей русской письменности со второй половины XVI вѣка. Какъ названіе, такъ и техника произведеній, получившихъ названіе думъ, сложились, можно полагать, подъ вліяніемъ ближайшихъ сношеній, каковы установились съ того времени между южной Русью съ одной стороны и румынами, болгарами и сербами съ другой" (ст. 122). При тому пр. Дашкевич дає історичні відомости про стосунки південної Руси з південно-славянами, покликаючись на п. п. Петрова, Соболевського і Кулаковського; напотім каже про заходження гайдуків на Вкраїну і Польщу в XVI віці і вказує, як на те, що нарід їх знав, на назву танця—гайдук:

Ходім, хлопці, гайдука,
То наш танець правий;

далі згадує про оселення Сербів в маєтку кн. Я. Острозького в XVI в. і в з'язку з цим, на існування сіл Серби, Сербинівка.

На підставі вказаних історичних даних пр. Дашкевич бачить, що „думы могли испытать вліяніе сербскаго и бол-

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

гарскаго эпосовъ, на параллели къ которымъ въ думахъ уже было обращено вниманіе въ наукѣ". При тому пр. Дашкевич покликає ся на увагу у пр. Сумцова: „Современная малорусская этнографія" в. 2, К., 1897, ст. 4, але, між іншим, не заперечує, що на техніку дум міг вплинути старорускій епос княжої доби. Кажучи про музичній вплив славянського полудня, пр. Дашкевич подає вище наведене здання п. Фамінцина, і відзначує делікатність почуття в українських думах, що зближує їх з болгарськими і сербськими піснями. Бачить він так само одсліди взаємин з південно-славянами в таких виразах як *бутурлик*, що він виводить з болгарського *Турлока*.

П. Дашкевича артикул споводував критику і власні міркування на цікаве нам питання від боку М. Тершаковця в його артикулї: Beziehungen d. ukrainischen historischen Lieder, resp. „Dumen" zum südslavischen Volksepos (Archiv für Slavische Philologie, 1907, H. 2/3, 221—246).

На п. Дашкевича міркування п. Тершаковець завважає, що певні одсліди, що гайдуки залишили в житю українського поспільства в подобі назви танця такі незначні, що не дають жадної підстави виводити з того участь гайдуків в утворенню дум; так само п. Т-ць не бачить жадної довідної сили в покликанню п. Дашкевича на назви сїл Серби і Сербинівка, що той в'язує з відомістю 1617 р. про прибуття Сербів в маєток кн. Я. Острозького. На думку п. Т-ця такі факти належить освічувати у з'язку з загальнїшими і певнїшими фактами участи південно-славян в утворенню козацтва в XVI і XVII віцї. Цеї участи п. Дашкевич не признає, а тим часом вона б заслужувала на увагу тим більше, що промовляє за його теорією. Напотім п. Дашкевич замість брати під розвагу взаємини українського і південно-славянського епосу, знову бере перелїчувати історичні факти, яким, як здає ся, надає великої ваги, тим часом як з свого боку замало дає доводів на південно-славянський вплив; і вказуючи на те, що в науцї вже звернено бачність на паралелї між болгарським та сербським епосом і українськими думами, він покликає ся на п.п. Сумцова, Неймана і Фамінцина. Одначе, перевіряючи ті покликання, стає знати, що пр. Дашкевич грішить проти докладности, бо пр. Сумцов у згаданім місцї не мав наміру мовити про подібні паралелї. П. Сумцов висловлює тільки

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

бажання порівнати українські епітети в думах з сербськими і болгарськими; покликання на п. Неймана так само непотрібне, бо артикул п. Неймана не розправа, а популярний шкіц про думи для польської публічности, а що вже п. Фамінцин, то, як і сама назва його артикулу говорить, був далеко від приписаних йому цілій. Одним словом, на думку Т-ця, шановний вчений в жадний спосіб не міг переконуючими доводами підперти свої теорії. А вказівкою на подібність загального тону дум до південно-славянського тільки констатує ся той факт, що подібне сумне становище родить подібні сумні пісні, — увага, що пасує до якого хочте народу, а не саме до південно-славян,— і така подібність не роз'язує питання про обопільний вплив, а одинокий довід на залежність українського епосу від південно-славянського, власне позичене слово „Бутурнак", промовляє надто мало.

П. Тершаковець гадає, що вивести й оборонити свою теорію п. Дашкевичеві перешкодив однобічний добір матеріалу і певвага до компетентної літератури, що має стосунок до питання. П. Дашкевич вживає виключно історико-культурних фактів, але мимо літературні, що тільки й мають становче значіння. На першім пляні ми бачимо перед собою переходи розмаїтих південно-славянських пересельців, напотім вимін церковними книжками між Росією та Вкраїною з одного боку і Сербією та Болгарією з другого. При таких стосунках нічого не можна закинути проти старань притягти і думи і юнацькі пісні в рамки цього обопільного культурного вимину, але один фальшивий крок в певному напрямі, і ми зайдемось на хибній дорозі. При многостороннім засягненню літературного знадобу ми хутко мусімо покинути цей небезпечний шлях.

Уважаючи захід п. Дашкевича за марний в наслідок непоправности методольогічної, п. Тершаковець гадає, що праці п. Антоновича-Драгоманова і п. Житецького в істотному досить вияснили історичне і літературне значіння дум; лишило ся, на його думку, одержані вже наслідки поставити в відповідну перспективу, чого власне не зробив п. Дашкевич, і в цім саме й треба шукати причини його неповодження. „Зважившись—каже він—всі становлячі культурно-історичні обставини і порівнавши думи з південно-славянським, гсвр. сербським епосом, я набрав твердого пересвідчення, що останньому

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

можна вдїлити вельми незначної ролї в питанню про обопільний вплив" (226). Тільки дума про Олексія Поповича нїби промовляє за теорією пр. Дашкевича, і дивна річ, що він її не використав на свою цїль. Ту думу різні коментатори означили різно, але годї ті пояснення узнати за вдоволяючі, ні пр. Веселовського, що предок думи Альоша Попович, ні пр. Дашкевича, що дума представляє переробок билинного образу, навіть з думкою пр. Потебні не можна згодити ся, що з'язує Думу з південно-славянськими паралелями, болгарськими й сербськими; але вже пр. Сумцов показав (К. С. 1894, I, 1—311), що сюжет Думи в легендах всїх середовічних літератур мав велику популярність, наїть за новіших часів в Шотляндії є подібні варіянти. Слаба сторона гадки пр. Сумцова замикає ся в тому, що він, кладучи натиск на західно-европейські варіянти, лишає в тїни південно-славянські; з огляду на них він приймає майже без застереження здання Потебні; тим воно й бажано докладно розграничити український і південно-славянські варіянти. Роблячи таке розграничення, Тершаковець гадає, що відміна між Думою і південно-славянськими варіантами, що до покути, виходить з двох одно від одного незалежних джерел, шкода тільки, що він не звернув уваги на те, що мотив уратування корабля серед бурі, офірування одним випуватим, кинувши його в море, подибує ся не рідко, як на це вказав М. Халанський [1]), в житійних переказах про чуда різних святих і звідси зовсїм природно міг зайти в устно-людову словесність. Що ж до каменя на шию, то п. Тершаковець бачить в цїм тільки звичайну метафору, якої початку треба шукати в евангельських словах. Так само не згоджує ся п. Тершаковець з думкою пр. Потебні, що гріх проти матері є з'язуючою точкою з південно-славянськими паралелями. Він уважає цю річ тільки за випадковий збіг, бо погляд Думи має свою підвалину в людовому культї матері і обявляв ся, як того довів п. Житецький, давнїше в схоластичній шкільній поезії і пізнїше в піснях. В „віпшуванню слухачам" так само не можна бачити з'язуючої точки, бо це звичайна фор-

[1]) Халанський, М.: „Великорусскія былины кіевскаго цикла". Варшава, 1885, ст. 69—74.

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

мула дум і нема рації на ній усталяти залежність думи від південно-славянської епічної пісні.

Уважаючи на все сказане, повинно констатувати, що південно-славянський епос своїм змістом не справив жадного помітного впливу на утворення дум. Але невже ж славяне-пересельці не лишили жадного сліду свого впливу на поетичну творчість авторів дум? Такий вплив п. Тершаковець бачить тільки в формі і при тому незначний, через те його довго і не завважено. Цей плив виразив ся, на думку п. Тершаківця, власне в уживанню вокативу замість номінативу, зворот дуже розповсюдженний в сербській епіці. Даремна б річ шукати багато прикладів цього з'явища в українських людових піснях. До трох прикладів, що подав пр. Смаль-Стоцький, та штирох, що пр. Мікльошич, каже п. Тершаковець, додати він може небагато, і приточує ще 21 приклад з дум і один приклад з пісні козако-польської доби. При тому припускає, що помилка в 21 прикладі, а власне:

Сам себѣ козаць думае-гадае, что его безъ хлѣбья, безъ ведья знемогае [1]).

може бути не помилкою записувача, а перекрученням від самого співця, що вже більше не розумів чужого йому з'явища. Опріч того міна в варіантах форми номінативу і вокативу стверджує п. Тершаківця в завданню, що назване з'явище не має тубільного походження.

В увазі до артикулу п. Тершаківця (ст. 285), пр. Ягіч слушно зазначує, що вживання вокативу замість номінативу може бути властивістю, що зближує український і сербський епос, але вважати його за позичений з сербського навряд чи можливо. Звичайно позичають зміст, матеріял, поодинокі слова, але не форми слів. Тільки при позиченню цілого десятискладового сербського вірша, можна б і вокатив уважати за позичений.

Завважимо з свого боку, що висновок п. Тершаківця нам показує ся надто необережним виводом, тим більш помилковим, що в українській мові вживання вокативу замість номінативу далеко не таке рідке, як те гадає п. Тершаковець і зовсім не обмежує ся на язик дум; ми його подибуємо і

[1]) Житецкій, П. Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ. К. 1893, ст. 200.

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

в інших піснях і навіть в прислівях, що виразно говорить, що це з'явище тубільне і зовсім не чуже свідомости того, хто говорить. Приклади:

Ой заплаче молодий козаче
По своїй дівчині. Мет. 2[1]).
Хрещатий барвіночку завяв у прискрипочку. Мет. 81[1]).
Один коню як голуб сивенький,
Другий коню як ворон чорненький. Мет. 105[1]).
Між тими панами сидить
Красний паничу,
Красний паничу, пане Іване. Ант.-Др. I, 9[2]).
Коло двора тестьового соколе обліта. Чуб. IV, 312[3]).
Моцний Боже допоможе, дасть з люби користь.
Чуб. V, 2[3]).
Плаче-рида молодий козаче по своїй дівчині.
Чуб. V, 281[3]).
Приїжджає сінку к свому двору. Чуб. V, 706[3]).
Приїхав королевичу на погуляння. Чуб. V, 770[3]).
Ой занедужав молодий чумаче. V, 1048[3]).
Ячмінь по дорозі, родив його Боже. Милорад. 138.
Будять тебе аж трое гостей —
Шо перший гостьо—ясен місяцю,
А другий гостьо—красне сонечко,
А третій гостьо—дробен дощику. Конощ. 123[4]).
Сіли ж вони обідати, — гіркий наш обіде,
Оглянуть ся назад себе, аж оконом їде. Нові укр. пісні. 25.
Синий голубочку сидить на дубочку. Гринч. III, 174[5]).
Ой снідання, обідання,
Гіркий мій обіде, — одсуну я кватирочку,
Аж мій милий їде. Гринч. III, 312[5]).
Сам хомяче, а мене й не бачe. Ном. 6006[6]).
Науме, дурний твій уме. Ном. 12712[6]).

[1]) Метлинскій, А. Народныя южнорусскія пѣсни. Кіевъ. 1854.
[2]) Антоновичъ Вл. и М. Драгомановъ. Историческія пѣсни малорусскаго народа, т. I. Кіевъ, 1874.
[3]) Чубинскій, П. Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ Западно-русскій край. Спб. т. I—VII, 1872 — 1878.
[4]) Конощенко Л.: „Українськи письни". Одесса, 1900.
[5]) Гриченко Б.: „Этнографическіе матеріалы", т. III, Черн. 1899.
[6]) Номис М.: „Українські приказки, прислівя і таке инше". С.-П.-Б., 1864.

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Вживання вокативу [1]) замість номінативу не чуже теж і білоруському діалектові, на що й показує пр. Є. Карський в своїй розправі: „Къ исторіи звуковъ и формъ бѣлорусской рѣчи“ (Варшава, 1893, ст. 263), наводячи такі приклади:

А коли ты молодый гусару,
Вывядзь мене з зелепого гаю. Ром. I—II, 168. Сѣнн.
А мой мужу блазпе
Хочець мяпе бицп, ib. 269.
Цп ёсь ходзяю, ib. 454. Сѣнп.
Цп ёсь дома панъ господару, ib. 453.
Нехай косю мой пагарту'ётца, ib. 897.
Швакру стопть, ib. 23. Рогач.
Шіто Господап сошле, ib. 181. Гом.
На камяни ляжиць вужу, ib. V, 122. Гом.
Ходзів Раю по вулицы. Шейнъ. Мат. I, 302. Ворпс.
Поѣхаў сынку, ib. 548. Горец.
Скуль ўзяўся сивы сплязёпе, ib. II, 291. № 6.
Учпів сынку. Кар. 68, Трок.

Таким чином і вказана риса, що нею п. Тершаковець означує слїди сербської епіки в українських думах, надто ненадійна, але нам здає ся безсумнівною друга гадка п. Тершаківця, що вважаючи на те, що сербські співці і скрипники часто заходили до України і Польщі в XV—XVII віках, у нас залишилось кілька пісень певно сербського походження, напр. подані в збірці Антоновича-Драгоманова:

1. Покупка братомъ сестры плѣнницы (Продата Льуба Богданова).

---

[1]) Це саме з'явище в языцї українських письменників XVII віку зазначує П. Житецький, див. „Очеркъ лит. истор. мал. нар.“, ст. 100; теж і п. Марковський, див. „Антоній Радивиловскій“, ст. 158 (при чому форму Іосе помилково взято за вокатив). Опріч того пр. А. Соболевський приписує назване з'явище теж і новгородській говірці, бачучи в формах номінативу останъке, иванке, посадникє і т. п. вокатив (див. „Лекціи по ист. рус. яз.“, вид. I, 137; вид III, 189, 190), але на помилковість цього здання вказав пр. Ягіч („Критич. зам. по ист. рус. яз.“, Спб. 1889, ст. 105), покликаючись на розбір цього з'явища у А. Шахматова в артикулї: „Beiträge zur russischen Grammatik“ (Arch. f. sl. Phil. VII, 57—77) і А. Шахматов (див. „Изслѣдованіе о двинскихъ грамотахъ XV в.“, ч. I і II. Спб. 1903, ст. 99, і теж „Изв. Отд. русск. яз.“ 1903, ст. 318, 323, 334).

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

2. Теща въ плѣну у зятя.
3. Братъ продаетъ сестру Туркамъ.
4. Отецъ продаетъ дочь Туркамъ.

Хоч ці пісні і близькі до інших европейських, але з сербськими варіантами стоять в найближчому спорідненню, при чому більшість варіантів названих пісень галицькі, що без сумніву вказує і дорогу позичання.

Таким чином п. Тершаковець привертає ся до того висновку, що сербські юнацькі пісні вплинули на галицько-українські, тим часом як на спос дум, принаймні на його зміст, вони такого впливу не справили; що ж тиче ся форми, то вже можна мовити про той вплив, вважаючи на вище вказану стилістичну властивість. Але як ми вже бачили, з останнім висновком п. Тершаківця навряд чи можна згодити ся, що ж до першого, то його треба признати досить угрунтованим.

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

До правопису де-яких форм «мякої декліначії» в українській мові [1]).

Написав К. Михальчук.

Відома річ, що власний український правопис одержав право вживання в Росії допіру а 1905 р., а до того часу обовязковий був для друку правопис великоруський, мало придатний для українського язика. Цей сумний факт, звичайно, не міг спричинитись до впорядкування нашого правопису, до виробу певної правомірности граматичної, через те в наших виданнях останнього часу і можна спостерегти надто часті випадки недокладного, непоправного і неконсеквентного написання багатьох слів; до лічби таких випадків треба застосувати, на нашу думку, надто вражаючу непоправність написання кількох відмінкових форм речівників так званої „мякої декліначії", де подибують ся кінцівки то на *і*, то на *и*, при тому останній звук з'являє ся замість

[1]) Ця стаття написана була ще 17 мая 1902 р. в формі листу до редакції „Кіевской Старины" в приводу де-яких хибних, по моєму, правописних норм, які почали входити в звичай в українських виданнях і подибувались теж частенько і в статтях названого журналу. Стаття писана була по-російські й не призначалась для друку. Тепер вона появляє ся, за моєю згодою, скороченою де-в-чому (між иншим викинено все, що дотикалось правопису в статтях „К. Ст.") і з невеличкою перерібкою в перекладі на українську мову, зробленому д. Є. Тимченком. Переглядівши цим разом оцю мою роботу, я не можу потаїти, що для поважного наукового видання вона вимагала б багато ще де-яких додатків, поправок та перерібок, котрих, єднак же,

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

сподїваного (розуміє ся в чисто українських говірках) *і*, напр., *ка́ши*, *са́жи* чи *са́джи*, *пу́шчи* (*пу́щи*) *мі́щи*, *но́чи* і т. п.

Згадані форми „Мякої деклїнації“, з історичного і етимольоґічного погляду на їх сучасний звуковий склад, розпадають ся на дві головних категорії, а власне:

I. На категорію форм **споконвічних і первітніх** не то що для південно-руського, але й для цїлої ґрупи славянських діалектів, і тако ж форм хоч і секундарних, але таких, що в найближчому з'язку з першими і теж дуже давніх, і

II. На категорію форм **секундарних**: 1) спільноруського (але не праруського) характеру і 2) спеціально-українського.

Розгляньмо ж ці форми наступно в тім порядку, як вони настали й розвинулись в українській мові.

I. До **первітніх** по своєму звуковому складу відмінкових форм „мякої деклїнації“, що досї подибують ся на ґрунтї південно-руського діалекту і належали здавна не самому йому, але й всїм взагалї північно-славянським діалектам (білоруському з великоруським, чеському з словацьким і польсько-кашубському з лужицькими), в супротилежність південно-славянським діалектам (давн. церк.-слав. з болгарським, сербському з хорватським і словінському з рез'янським), де споконвіку був інший звуковий склад тих саме форм, — належали, між іншим, такі форми речівників:

1) **Жіночого роду з пнем на *jā*** (*ja*, 'a):
   а) **Ґенетив однини** і
   б) **номінатив та акузатив множини.**
2) **Мужеського роду з пнем на *jŏ*** (*jъ*):
   а) **акузатив множини**, при чому

на-жаль, міяк не можу зараз зробити з браку у мене потрібного для цего часу. Найбарьі-ж прикро, що, з цеї власне причини, не маю маїть змоги використати для своєї статті даних з „Украинской грамматики“ професора А. Кримського, та ласкаве теж доручені мені діялєктольоґічні матеріали, зібрані, а почасти й власноручне з великою докладністю записані з живої мови д. Є. Тимченком. От-же лишаєть ся тільки сподіванка, що важнїйші з обовязкових додатків та належних критичних поправок мені все таки посчастить як-небудь зробити згодом иншим часом, при приязнійшій трохи до цего нагоді. 13 червця 1908 р. *К. Михальчук.*

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

б) в південно-руському діалекті, як і деяких інших (лужицькому і польському) з формою акузативу зіллялась дуже рано теж і форма номінативу множини, що кінчала ся перше иначе.

Всі ці первітні форми в вище названих північно-славянських діалектах здавна кінчали ся однаково на *ѣ* (*ě*), себто власне на різновиді звукові по діалектах варіанти його, що теж з часом різно відмінили ся в кожному; дуже ж рано асимільовані сказаними первітніми формами, форма номінативу множини імен муж. роду з пнем на *ja* (jъ) пе́рвісно кінчила ся на давне *i* [1]).

Споконвічне існування означених форм на *ѣ* в давніх руських діалектах зафактовано вже першими памятками руського письменства (південно-руськ. походження), де, не вважаючи на дужий церк.-слав. вплив, подибують ся вже побіч з церк.-слав. формами на *ѧ* і руські форми на *ѣ* і його рефлекси. Наводжу тут приклади цих форм майже виключно з південноруськ. памяток XI — XV вв., писаних в різних міс-

[1]) Пор. *ѣ* зам. *i* в жрьцѣ предаша (Гріодь Саввина до 1226 р. Соболевскій. „Лекціи по ист. русск. яз.", вид. 2 ст. 178). Взагалі, на думку Соболевського (Изслѣдованія въ обл. русск. грам., ст. 10), змішка в руських діалектах номінативу мн. з акузативом мн. в деклінації імен муж. роду з пнем не тільки на *ja* (jъ), але вже і на *i* (*ь*), можна завважити в памятках зовсім виразно тільки в XIII в., до сього ж часу переважало *i* (*и*), в наслідок, очевидно, домінуючого впливу церк.-слав. письменства. Відповідно загально-руському *ѣ* (що з рештою споконвіку вимовлявсь трохи інак на півдні, як на півночі) західно-славянські памятки мали в даних формах так само *ѣ*, себ-то *ě* (=je), що різно писалось в памятках, як, напр.: а) в лужицькій библії 1548 р. читаємо: *ген. одн.* zemę, wonye; *ном.-ак. множ.* rękyże; при чому в сучасних лужицьк. діалектах *ген. одн. ж. р.* і *ак.*, і теж *ном. мн. ж.* і *м. р.*: wole, role, duše, zmije, koze, šije, zemje, wjecerje; muže, barwarę, навіть kamjenje, puće, (і зарівно на *y*=*ѣ* по *s* і *c*.: mjecy, wowcy, švecy, ulicy; pjenjezy, wótcy, mešacy і т. д.); б) в польських памятках — *ген. одн. ж. р. і ак.* — *ном. мн. ж. і муж. родів*: zemię, z dzevicę Marię (Precotiones 1375 р.), duszę, z zemię, nadzeię, studnę; palce (Флоріанс::. псалтир XVI в.), szemyę, oslyczę, do czemnicę, minniczę, suknyę, owocę (Шарапатацька библія XIV — XV в.), при чому ці форми ґенет. заховали ся теж в деяких сучасних говірках, напр. в Опольському ze studnię, z kuznię; у кашубів: z pjivnicę і т. под.; але в літературному польськ. язиці форми ґенет. одн. на *ѣ* вже позникали, а лишили ся тільки форми акуз. і номін. множ.: ziemię, wole, grabię, konopię; konię, owocę і

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

пах Південної Руси або через південноруси[1]), хоч би і в копіях їх, списаних на Півночі, — взявши їх з праць Соболевського: „Изслѣдованія“ (ст. 1 — 8) і „Лекціи по исторіи русск. яз.“. Вид. 2-е (ст. 133, 134 и 178). Ось ті приклади на *ѣ*:

1) *в іменах жіночого роду:*

а) Ґенет. одн.: недѣль (Остром. Єв. 1057 р., Архангельське Єв. 1092 і Реймське Єв. XI в.), троиць (Изб. Свят. 1073 р.), Анны Пророчиць, Плиць, мученицъ (Арханг. Єв. 1092 р.), мч҃ицъ Евѳимиць, блудьницъ, дщ҃ь (Мстислав. Єв. 1115 р. до 1117 р.), влд҃ицъ, Бц҃ь, келіь, земль, бурь (Жит. Ѳеодосія печер., перекази за Бориса та Ґлїба и за св. Агапію ь Торжественнику XII в.), земль, дщ҃ь, пустыць (Златоструй XII в.), одежь, вечерь, безъ волъ (Толков. Апост. 1220 р.), семое тысящь (Поученіе Єфр. Сирина 1288 р.), земль, мч҃ицъ, прр҃чьць Анастасье (Галицьк. Євапг. 1266—1301), отъ смоковницъ (Поликарп. Єв. 1307 р.), семое тысящь (Єфрем, вірші 1492 р.) і т. п.

б) Номін.-акузат. множ.: капль (Остр. Єв. 1057), пѣтицъ, душь (Свят. Изб. 1073 р.), вѣдовицъ (Свят. Изб. 1076 р.), стьзь (Реймс. Єв. XI в.), птицъ (Добрил. Єв. 1164 р.), келіь многы, свѣщь, душь, пѣтицъ (Торжественник з Жит. Ѳео-

---

т. п. 3) В давній чеській легенді про св. Катерину XIV в. ґен. одн. ж. р. z země, chvile; акуз. — ном. множ. ж. р. mnohé zémě; акуз. множ. м. р. krále, kraje і т. п. В сучасному чеському і словацькому діалектах теж *ѣ* (*é*, *ě*), в ґенет. одн. і номін.—акуз. множ. ж. р.: svině, zaře-zaře, síje, vule, duše, і т. п.; але імена муж. р. тільки в акуз. ми. (а не в *номінативі*) мають *ě*: meče, hostje, hrače (в номін. — *i*). (Соболевскій. Изслѣдованія в области русск. грам. Варшава, 1881 р., ст. 25 — 27. Міклошич. Vergl. Gram. d. slav. Spr.). Що до південно-слав. діалектів, то в них відповідні первітні форми кінчать ся на ѧ (Є) і його діалектичні і історичні одміни, що зовсім випадково часом, в подобі звука *е*, сходить ся в рефлексами *ѣ* (теж в подобі *е*). Пояснення такої двоістости означених форм в закресі славянської мови див. в „Изслѣдованіяхъ“ Соболевського, ст. 29.

[1]) Про південноруське походження цітованих памяток див. „Обзоръ“ їх П. Владимірова, К. 1890 р. Що ж до невгаданого в „Обзорѣ“ Остромірова Євангелія, то київське походження писара його діакона Григорія, що відбило ся на мові цеї памятки, докладно визначив И. В. Волков в рефераті, що він читав 1 декабря 1895 року в „Обществѣ любителей древней письменности“ в С. Петербурзі (Див. про це „Новое Время“ № 7102).

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

досія печер. і інше XII в.), тьмиць, блудьниць, чашь (Толк. Ап. 1220 р.), птиць (Галиц. Єв. XIII в.: 1266 — 1301), свинь (Полікарп. Єв. 1307 р.), і т. п.

2) *В іменах мужеського роду*:

Акузатив (і номінатив) множ.: мечь, своь (Догов. Игоря з Греками. Собол. Изслѣд. ст. 20); ключь (Арханг. Єв. 1092, Галиц. Єв. 1144 р.), князь (Перекази за Бориса та Гліба в Торжествен. XII в.), князь, творць, учитель (Толк. Апостол 1220 р.), і т. інш.

При тому побіч з *ь*, яко конкретні звукові його варіанти по давніх говірках, вже в XI — XII вв. в південно-руських писаних памятках з'являє ся (відповідно—в сих формах—ц.-слав. ѧ [1]) то *е (є)*, то *и (і)*; напр. *е*: ґен. одн. ж. р.: отъ воле, пшенице (Златоструй XII в.), земле (Толк. Апост. 1220), прречьцѣ Анастасье (Галиц. Єв. 1266—1301); ном.-акуз. мн. ж. р.: рабине (Златоструй XII в.); напотім *и (і)*: ґенет. одн. ж. р.: Бц҃и (Остр. Єв. 1057 р.), прѣдьтечи (Реймс. Єв. XI в.), глубины земли (Юрьев. Єв. 1118—1128 р.), отъ суди (Жит. Ѳеодосія Печ. в списку XII в.), мч҃и А. Кулины (Минея XII в.), отъ лица земли (Псалтир 1296 р.), руьское земли (Галицьк. грам. 1366 р.); акуз.-ном. мн. ж. і м. р.: дьни тн (Юрьев. Єв. 1120 р.), князи нашѣ (Кондакарь XII в.), мужи (Псалтир 1296 р.), души вашѣ (Єфр. Сирин 1377 р.) і т. п. (Соболевський. Опріч показаних вище, див. ще його „Изслѣдованія" ст. 8, 17, 22 і „Лекціи" 164, 166, 177). В усіх останніх випадках *и* без сумніву фонетичне (з *ь*), а не морфольоґічне (під впливом форм імен на *і̂* (ь), *â* і *a*); останнє було лишень в північно-руських діалектах (білоруському і надто великоруському), а в південно-руському навпаки, як побачимо нижче, форми на *jâ*, *ja* (*jь*) вплинули не то що на форми імен на *і̂ (ь)*, але в певних випадках навіть на форми імен на *â* і *a*. В сучасних українських (південноруських) говірках в розгледжених формах на місці давнього *ь* скрізь з'являють ся наступно його прямі орґанічні рефлекси, а власне в українських і галицьких говірках *і* (а не *ы* або *и* тверде), а в полїських і підляських, — уважаючи на наголошен-

[1]) Що в славянських формах часто теж заміняє ся його руським рефлексом *я* (ѧ).

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ність або ненаголошеність цього вокалю і мякшености або немякшеності переджуючого консонанту,—*ie*, *e*, *i* або *ие*, *е*, *и*, як ото, напр.:

1) *В іменах жін. роду: ґенет. одн. і номін.-акузат. множ.*: а) *українсько-галицькі:* рожі, царині, бурі, надії і т. п. (Смаль-Стоцьк. і Ґартнер. Руска грам. ст. 94, 95).

б) *Полїсько-підляські*: земље, душје (Житецкій. Очеркъ звук. ист. мал. нар., 309), земліе, клуніе, курпціе, вишніе, черешніе і т. д. (Малор. свадьба въ Сѣдл. губ. Янчука, ст. 5, 6, 29).

2. *В іменах муж. роду номінатив, акузатив множ.*:

а) *українсько-галицькі*: учителї, купілї, танцї, звичаї, добродії і т. под. (Смаль-Стоцький і Ґартнер. Руска грам. 85, 87).

б) *полїсько-підляські:* палиє, гисіе, чинціе, тхоріе, учителіе, маляріе соловјіе, посланціе, журавліе і т. інш. (Янчукъ, ст. 5, 18, 99), лебедьє (Огоновський. Studien a. d. Gebiete d. Ruth. Sp., ст. 125).

Такі власне нормальні, орґанічні кінцівки розгледжених форм в українсько-галицьких і полїсько-підлиських говірках, тим-то перші в них (на ї) і повинні лягти в основу писаної української мови [1]). Але можлива річ, що де-які

[1]) До якої міри давні форми імен з пнями на *-jā* і *ja*, що мають кінцівку *ь (ї)*, усталили ся в сучасній південноруській мові, знати з того, що вони впливали в певних випадках навіть на відповідні форми імен з пнями на *-ā* і *a*, а власне після *р*, де зам. *и (ы)* з'являє ся *і*, напр.: *ґенет. одн. ж. р.* парі; *номін.-акуз. множ. імен ж. і муж. родів*: курі, петрі; вечорі, комарі (Чуб. Труды Экси. т. I, ст. 52, 111, 120, 186, 202), проскурі (Рудченко. Южн. Рус. сказки, ст. 98), оборіе; шуріе, комаріе (Янчукъ. Мал. св., ст. 5), сенаторі, комарі (Куліш. Зап. о Ю. Р. т. II, ст. 61, 62). кучері, богатирі, пожарі, осокорі (Кіев. Ст. т. I 1902, ст. 143, 238, 244, 292, 428). Часом ухилення в українських говірках від нормальних кінцівок розгледжених форм мякої деклінації на I (др. *ь*) бувають дуже рідко і всі вони без сумніву фонетичного характеру (вплив сусідніх полїських говірок), при чому треба мати на увазі й те, що ці форми часто записують ся з уст народу недокладно і неправильно, як в наслідок недбалости і недостатньої уваги до вимови цих форм записувачів, так і в наслідок хибних етимольоґічних міркувань, що викликають ся зіставленням українських форм з відповідними великоруськими (великоруське *і* значить, мов, українське *и*, а не *і*) і нарешті взагалї через неусталеність ортоґрафічних правил і способів транскрипції таких надто українських звуків, як *и* и *і*. В наведених від

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

письменники приймають тут „мяке" укр. *і* за *великорусизм* в укр. мові і чи не через це то замість його, в ціли (гаданого) відновлення чисто української форми, вживають відповідного великоруськ. „мякому" *и (і)* укр. „твердого" звука *и?* Але таке розуміння укр. *і* в даних формах, як можна бачити з усього сказаного вище про історію останніх в укр. мові, було б повним непорозумінням, бо в них *і* є лишень простою одміною давне-руського орґанічного *ь*, тим часом як великоруське *и* (=давне-руськ. *и*) в цих формах неорґанічне, захоже, — воно витиснило собою в них давне-руське *ь* (=сучасному в.-рус. *е*), з'явившись на місце його з відповідних форм речівників „мякої" ж деклінації з пнем на *і̆ (ь)* (тѣни, кости, пути і т. п.) і під впливом *ы* „твердої" деклінації з пнем на *ā* (жены, метлы і т. п.) [1]).

Після дослідів Соболевського, певні приклади заміни в в.-руському діалектові майже всіх відмінкових кінцівок

Огоновського в його „Studien" прикладах форм на *и* в номін.-акуз. множ. *галицько-поліськ.* піски, *карпацьк.* вовци, *поліськ.* кони і *галицьк.* вітри (125), кінцеве *и*, очевидно, є поліською і галицькою одміною (затвердінним) основного *і* (=*ь*). Я переглянув теж II т. Зап. о Южн. Руси Куліша, Южнорус. сказки Рудченка і 1-ій т. Трудів експед. Чубинського і в них на силу випадків цих форм з *і* знайшов лише кілька випадків з *и*, а власне в *ґенет. одн. ж. р.*: дути (Кул. 243) при частішому душі (Кул. 28 і т. д.); рушници (Рудч. 159) при пшениці (Рудч. 145, 149); воли (Руд. 190), при неділі і т. інш. (Рудч. 211), каши (Чуб. 200) при душі (Чуб.) і пшеници (Чуб. 83) при пшениці (Чуб. 92, 101): в *номін.-акуз. множ. номін. ж. і м. р.р.*: кожи (Кул. 28, 29), калюжи (Кул. 252), души (Кул. 243), зори (Чуб. 92, 144) і зорі (Чуб. 93), тисячи (Чуб. 202) при пущі (Чуб. 120), конопли (Чуб. 147) при земли (Чуб. 92) і милі (Чуб. 181), гроши (Кул. 44, 45, 47, 76, 93) при гроші (Кул. 85, 91, 96), ключи (Кул. 243) при ключі (Кул. 36, 49), звіри (Кул. 32, 36) при звірі (Кул. 31), гроши (Чуб. 61) при гроші (Чуб. 158, 159, 202) і гроші (Чуб. 46), гроши (Рудч. 37, 65, 66, 71, 185) при гроші (Рудч. 34, 35, 37, 57, 62, 68, 89, 162), родичи (Рудч. 74) при харчі (Рудч. 199), калачі (Рудч. 186), звіри (Рудч. 141) при звірі (Рудч. 121). В наведених прикладах, опріч кількох випадків, де *и* є поліським *і (ь)*, вся решта є лишень продукт непевности її вагання, або, радше, просто недбалости в належному написанні українського звука *і* (=*ь*).

[1]) Аналоґічний випадок збігу звуків різного походження дають, напр., в форм. ґенет. одн.: *лужицьк.* і *чеськ.* duše, wije (де *е*, je=*ь*): *словінськ.* і *сербськ.* duše, wije (де *е*, je=ѣ, ѣ)=*укр.* душі, шиї (де і=*ь*): в *руськ.* души, шеи (неб-то душі, шеї) (де *и*, *і*=давн. *и*), з тою тільки ріжницею, що в.-руське *и* тут *неорґанічне*.

Generated on 2015-08-18 19:24 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

в іменах ж. р. з пнями на *ја* (*земля*, *душа*, *дыня* і т. п.) відмінковими кінцівками імен ж. р. з пнями на ї (ь) *а* (*тѣнь*, *жизнь*, *жена*, *рука* і т. п.) починає ся ще в XIII в.; в XV в. побіч нових форм не *и* та ы (після *к*) живуть ще старі форми на *ѣ* і *е*; але въ XVI і XVII в. перші вже явно переважають останні (Собол. Изслѣдов., ст. 8, 9).

Так було в традиційному письменстві, але в живій мові ця заміна закінчила ся мабуть не пізніше XV в. Так само і заміна в великоруському діалектові форми *акузативу множ.* в іменах муж. р. з пнями на *ја* (јь), що колись кінчила ся на *ѣ-е* (*лучь-луче*), формами *номінат. мн.* тих же імен і *акузат. множ.* імен на ї (ь) (*путь* і т. пнш.), що однаково кінчались на *и* (*лучи*); зарівно, як і відворотня заміна в іменах теж муж. р. на ї (ь) та *а* (ъ) форм *номінатива мн.* на *ие* (*путие*) та *и* (*труди*) формами *акузат. мн.* на *и* (*пути*) та ы (*труды*), як це спостеріг Соболевський, почали ся так само въ XIII в., а в XIV в. ці заміни вже нерідко подибують ся в памятках, так що в наступний час для *номінат.* і *акузат. множ.* в іменах м. р. мають ся вже одні й ті самі кінцівки - *и* або - ы, як в іменах з пнем на *ја* (јъ): *лучи*, *копи* (колишні форми лишень *номінативу* при формах *акузативу луčь*, *копь*), — при чому *и* після *к* твердіє в ы: *отцы*, *мѣсяцы* і т. п., — так і въ іменах з пнем на ї (ь): *гости*, *пути* (колишні форми лишень акузативу при формах номінат. *гостие* *путие*), і теж в іменах з пнем на *а*: *труды*, *зубы* і т. п. (колишні форми лише акузативу множ. при формах номінат. *труди*, *зуби*) (Соболевський. Изслѣдов. ст. 10). В українськ. яз., як сказано було вище, стало ся дещо противежного. В нім не то що захсвали ся давні форми на *ѣ* (= сучасн. *ї*) в *ґенет. одн.* і *номінат., акузат. множ. імен ж. р.* з пнем на *ја*, а також в *акуз. множ. імен м. р.* з пнем на *ја* (јъ), але кінцівки цих форм (на *ѣ*=ї) заміпили собою здавна кінцівки форм *номінат. множ. імен муж. р.* з останнім пнем (на *ја*), а потім, як побачимо нижче, так само давно проникли теж і в відповідні форми імен з пнями на *ї* (ь). Таким чином, повторяю, українське *і* і великоруське *і* (*и*) в розгледжених формах дає лишень цілком випадковий збіг звуків, однакових фізіольогічно, але зовсім різних своїм етимольогічним характером і походжен-

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ням, так що заміна тут українського *і* черезъ *и* (*ы*) з'явилась би штучним підновленням цих форм на великоруський взірець, неб-то „обрусеніемъ" їх, а не навпаки — як може хто гадає.

Удаюсь тепер до категорії власне *секундарних* форм „мякої" деклінації в укр. яз., де теж узяла гору кінцівка на *ъ*=*і*.

II. До властиве *секундарних* по свому звуковому складу відмінкових форм речівників „мякої" деклінації, що подибують ся тепер на ґрунті українського діалекту, належать всі ті форми сказаної деклінації, що колись кінчали ся на *и*, *е* або *ие*, а нині, з небагатьма винятками, кінчать ся не на прості рефлекси цих звуків — *и* (*ы*), *е* або йе, а на *і* (=*ь*) ваяте цими формами—1) почасти згідно з відповідними формами великоруськ. діалекту в даних форм твердої деклінації, через що їх і можна з морфольоґічного погляду назвати *спільно-руськими*, 2) почасти в супротилежність відповідним великоруським формам, а давніх форм „мякої" деклінації I-ої категорії, розгледженим вище; тим їх і можна назвати *спеціально-українськими* формами з морфольоґічного погляду.

1) До *спільноруських* секундарних форм належать ті форми „мякої" деклінації, де, опріч руських діалектів, у всіх інших славянських діалектах заховали ся давні кінцівки на *і*; сюди належать:

а) форми *дативу* і *льокативу оди. імен ж. р.* з пнем на *jā*. В давніх руських памятках дуже рано вже подибують ся ці форми з *ь* зам. давн. *и*: въ одежь, госпожь богородиць (Минея 1095 р.), у тьмьниць (Кутенск. Єв. XIV в. [1]), по земль, в лодьь (Лаврен. сп. літоп. 1377 [2]). Пор. теперішні великоруськ.: царицѣ, свѣчѣ, бурѣ, надеждѣ і т. п. В укр. і галицьк. говірках тут теж *і*=*ь* зам. *и (ы)*=давн. *и (і)*: царицї, рожї, бурї, надїї (Смаль Ст. і Ґартнер. Рус. Гр. ст. 85); в полїсько-підляських *ie*=*ь*: на межіе, при зорie, при свічіе (Янчук. Мдр. свадьба, ст. 5, 18, 31, 42). Подибують ся одначе випадки і з *и* зам. *ї*, *іе* (=*ь*); напр. галицькі: земли, вівци, при укр. землі, вівцьі (Огоновськ. Studien etc. ст. 124, 128);

[1]) Соболевскій. Лекціи, 2 вид., ст. 165.
[2]) Соболевскій. Изслѣд. ст. 8, 9.

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

але і українські теж: по земли при по землї (Чуб. Тр. I, ст. 51, 127, 156); по неволи при поневолї (Рудченко. Ю. Р. сказки, ст. 93).

б) Форми *льокативу одн. імен м. р.* з пінями на *ја* (jь) і *и* (+ї), а *сер. роду* з пінями на *јо* і *ијо*. Ці форми з кінцівками на *ѣ* теж дуже давні в руських діалектах: при Анатолиѣ (Тріодь Моисея Кіевлянина XII — XIII в.), въ стихарѣ, въ отцѣ (Тріодь 1311 р.), о князѣ, въ Галичѣ (Єв. 1357), въ монастырѣ, въ огнѣ (Лаврен. кодекс літоп. XIV — XV в.) въ многословиѣ своємь (Пандекты 1296 р.), въ солнцѣ (Єв. 1357) (Соболевскій. Лекціи, 2 вид., ст. 162). Пор. вел.-руські форми: на конѣ, в ячменѣ; на плечѣ, на солнцѣ, на листѣ, въ житьѣ; але частіш в жив. мові на листьи, въ житьи. В українських і галицьких говірках теж *ѣ*=*ї*: в купілї, ь танцї, в звичаї, в ячмени, на сонцї, на плечї, в наріканнї, на подвірйї, на піддашї etc. (Смаль-Стоцький, ст. 85 і 96); в полїсько-підляських: на кон*іе*, на стульц*іе*, в огн*іе*, на край*іе* і т. інш. (Янчук, ст. 5, 6, 12). Одначе подибують ся випадки і з *и*, напр. галицькі: у хлопци, вітци, на сонци, поли, лици при укр. у хлопцьі, вітцьі, сонцьі, польі, лицьі, полом*јі* (Огоиов. Stud. 121, 124, 128), а також укр. на весилли (sic!) при на весиллі (Рудч. 74).

2) До *спеціально-українських секундарних* форм належать ті форми „мякої" деклінації, де давні кінцівки *и*, *е*, *ие* заміиено кінцівкою *ѣ* (ї), в чому укр. діалект в морфольогічній незгоді з велико-руським; сюди належать:

а) форми *номінат.* і *акузат. двійні імен ж. р.* на *јā* і *ї* і *сер. р.* на *јо*, *іо*. Ці форми в великоруському і в усіх інших славянських діалектах (з небагатьма винятками) кінчили ся і кінчать ся на давне *і* і його рефлекси. А в укр. діалекті заміна в цих формах давн. кінцівки *и* (=фонетичн. ы і з *і*) на кінцівку *ѣ* (ї) дуже іймовірна вже в XII — XIII в. і хоч в писаних памятках остатне конче витісняло ся традиційним церк.-слав. *и*, одначе подибують ся випадки і з *ѣ*: дъвѣ пътицѣ (Пантелейм. Єв. XII — XIII в. Соболевск. Лекціи, ст. 165).

В сучасних укр. і галицьк. говірках, з дуже рідкими винятками, панує *ї* (=*ѣ*) зам. давн. *и* (=фонетичн. ы): ножицї, дві птицї; дверї (пор. теж давне-польське dzwyr*ze*, (Шарапатацьк. библія), лужиц. dur*je*, ческ. dv*é*r*e*, але й dver*i*), дві

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

ночі, плечі, очі (Смаль-Стоцький и Ґартн. Рус. гр. 102). Одначе в галицьких побіч і чути часом в певних випадках теж і *и*: двери, плечи, очи (См.-Ст. і Ґартн. 99, 101, 102). Подибують ся також вагання, хоч може тільки в транскрипції і в укр. говірках: двери (Куліш. Зам. о Ю. Р., т. II, ст. 18, 29 і 84), але тільки двері (Рудченко. Ю. Р. сказки, 17, 101, 103, 111, 170, 171; Чуб. т. I, 86, 211), потім плечи і плечі (Чуб. Тр. т. I: 92, 123, 143 і 95).

б) Форми *ґенет., дат. і льокат. одн. і номін., акузат. множ. імен. ж. р.* з пнями на ĭ (ь), *р* (+ĭ) і *в* (+ĭ). Ці форми в різних славянських діалектах (не лічучи українського) в іменах з різними пнями по різним відмінкам кінчать ся то на *і*, то на *е*, то на *і* і *е* (або *ѣ*), то нарешті на *ѣ* (і його рефлекси). З цих форм кінчать ся:

а) виключно на і: *ґенет. одн.* чеські kosti, dcery; серб. ноћи, ћери; словін. noci, reci; *дат., льокат. одн.*: церк.-сл. кости, матери, цьрькви; в. лужиц. kośći, maćerʼi, cirkvi; серб. і словін. kosti, materi, цркви; cêrkvi; *ґенет., датив і льокат. одн.*: великоруськ. кости, соли, матери, крови; польськ. kości, soli, macierzy, krwi; *номін. акуз. множ.*: великоруськ. кости, соли, матери, церкви.

β) виключно на *е*: *ґенет. одн.* церк.-слав., серб. і словін. матере, matere; чеськ. máteře, cirkve; *номін., акузат. множ.* чеські máteře, církve; серб., словін. matere, цркве, cêrkve; польськ. (в деяких словах) macierze, cerkwie, і теж dłonie, kąpiele, twarze, rozkosze і т. н.

γ) То на *і* то на *е* (або *ѣ*): *ґенет. одн.* чеськ. rozkoši,-e, holeni,-e, (деякі слова); id. словін. heeri,-e cerkvi,-e; др. рус. матери,-е, кръви,-е; *лок. одн.* церк.-слав. і др.-рус. матери,-е, кръви,-е; *номін., акузат. множ.* польськ. kości,-ie, nocy,-e, piecy,-e; чеськ. rozkoši,-e, holeni,-e; церк.-слав. і др.-руськ. матери,-е, кръви,-е. Нарешті

δ) тільки на *ѣ*: *ґенет. одн.* і *номін., акуз. множ.* в. лужицьк. maćerje, cyrkwje, kosće, sole і т. п., і теж на *у* (з *і*=*ѣ*) після ц: wecy, nocy, mocy, pjecy; чеськ. dane, pisne, словац. і морав. jasle і т. под.

В південно-руському язиці поява цих форм на *ѣ* і його рефлекси (і укр.), а надто форм *номін.-акузат. множ.* — заходить в глибоку давнину і постало очевидно під впливом

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

форм *акузат.-номінат. імен. м. р.* на *ja* (js) і теж на *ѣ* (ь) і форм *ґенет. одн.* і *номінат.-акузат. множ. імен. ж. р.* на *jѣ*. В давніх південноруських памятках подибуємо, напр.: мощь зам. мощи (напис на хресті 1161 р. і Лаврен. літоп. XIV — XV в.) і крови зам. кровѣ (Арханг. Євг. 1092 р. (Соболевскій. Лекціи, 166; Изслѣд. 19, 36). В сучасному південноруськ. язиці кінцівки цих форм поділились по говірках:

а) В галицьких говірках переважають кінцівки на *и* і *е*: *ґенет.*, *дат.*, *льокат. одн.* і *номін.*, *акузат. множ.*: заповіди, кости, ночи, міци, матери, крови, *номін.-акузат. множ.* гусе, груде (См.-Ст. і Ґартн. 96, Огоновск. 125); одначе двери і двері *(двійня*, див. вище), і теж ласощі, хитрощі і т. под. (См.-Ст. і Ґартн. 102); так само і в поліськ. говірках, де *и*= почасти давне *и*, почасти давне *ѣ*, що заміняло давне *и*, при чому в підляських говірках: заповедіе, матеріе, в печіе, але пéчі (Янчук 8, 11, 15).

б) В українських говірках навпаки, переважує *і* (=*ѣ*): але й тут деякі слова, переважно в *ґенет. одн.* і в *номін.-акуз. множ.*, мають і ї, і *и*, *е*, навіть і одно *и* або *е*. В записах з народніх уст знати взагалї значне вагання між тими кінцівками, але, без сумніву, здебільшого, з причини записувача, напр. у К. (Куліш. Зап. о Ю. Р. т. II), Р. (Рудченко. Ю. Р. сказки) і Ч. (Чубинскій. Труды експ. т. I) подибуємо такі кінцівки тих форм:

а) на *і* і *и*: *ґенет. одн.* ночі (Рудч. 153, 215) і ночы (Ч. 182), півночі (Ч. 111) і півночи (К. 80); печі (Р. 15, 45, 180, 186), печи (К. 19, 20, 34; Р. 40, 130) і печы (Ч. 155); солі (Ч. 74) і соли (Ч. 109; К. 67, 85; Р. 106, 112), кості (Ч. 111, 115, 122, 128, 131, 133, 135; Р. 99) і кости (Р. 85, 161); смерті (К. 30), смерти (Ч. 147; К. 151; Р. 71, 121, 127, 128), і смерты (Ч. 218), матері (Ч. 66, 187; К. 68; Р. 82) і матери (К. 53, 55, 79); *дат. ив., льокат. одн.* у ночі, ночі (Ч. 5, 55, 119; К. 43, 49, 63, 97; Р. 37, 62, 67) і у ночи (Ч. 94), а також півночы (Ч. 91, 111, 119); *номін.-акузат. множ.*:гусі (Ч. 62) і гуси (К. 19; Р. 10, 210); хитрощі (Р. 128) і любощи (Р. 132).

б) тільки на *і*: *ґенет. одн.* болї (Ч. 52), постелї (Р. 77), из грязі (Р. 60), жизні (Ч. 117), болісті (Ч. 112, 116, 126), шерсті (Ч. 121), зза верстаті (К. 43), капості (Р. 68), крові (Ч. 115, 116, 121, 131, 135; К. 60, 62; Р. 129); *дат.* і *льокат.*

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

одн. у мід*і* (Р. 103), у постел*і* (Ч. 95), в шерст*і* (Ч. 192), влас*ті* (К. 95), на Рус*і* (К. 61, 62), на печ*і* (Ч. 5; К. 19, 22, 34, 100; Р. 14, 19, 39, 44, 52, 177, 180), у помоч*і* (Ч. 95); матер*і* (К. 33, 42, 52; Р. 82, 181); *номін.-акузат. мн.*: погибел*і* (Р. 171) кост*і* (Ч. 91, 120, 125, 126, 155; К. 35), страст*і* (Ч. 192); наре́шті тільки на *и*: *ґенет. одн.* сем*и́*, шест*и* (Ч. 116), весело́ст*и* (Р. 172), смілост*и* (Р. 202). Січ*и* (Р. 256); *дат., льокат. одн.*: на осторожност*и* (Ч. 202); *номін.-акуз. мн.* ноч*и* (Ч. 202); вош*и* (Р. 176), роскош*и* (К. 84). Таким чином найменше прикладів з кінцівками на одно *і* або *и*; але з цих прикладів тільки сем*и* і шест*и* не мають в живій мові варіантів з *і*. Взагалі можна взяти за правило, що в укр. говірках кінцівки розгледжених форм на *и*, яко простого рефлекса давн. *и* або в ролі заступника давніх *е* и *иѣ*, заховали ся головно в тих випадках, коли цьому *и* не передходили шиплячі шелестівки або сичачі *ц* і *з*. Зрештою кінцівки на *и* і в цих випадках дасть ся завважити головно в *ґенет. одн.* (почасти, може під впливом деклінації імен сер. р. з пнем на *т*: пят*и́*, десят*и́* і т. под., так само як дитят*и*, овечат*и* і до них подібні) і при тому в подобі пережитків в певних лишень словах, що майже не мають ніколи варіантів і на *і* (=*ѣ*), — в роді пят*и́*, шест*и́*, девят*и*, десят*и́*, двана́дцят*и*, двадцят*и́*, сем*и́*, восьм*и́* і т. інш., потім теж в осен*и́*, почасти також со́л*и*, гру́д*и*, гу́с*и* (хоч зрідка теж сол*і*, груд*і*, гус*і*) і т. под. Що ж до тих випадків, коли кінцівкам даних форм передходять *ч*, *ж ш*, *щ*, *з*, *ц* (річ, ніч, піч, поміч, пеміч, жовч, здобич, заполоч; крадіж, одіж, молодіж, подоріж, мпш, вош, роскіш; пригірщ; грязь, коломазь; міць і т. под.), то в чисто укр. говірках сказані кінцівки слпве завжде мають лишень *і* (=*ѣ*), що заступило собою давне *и*, як сказано було вище, під впливом відповідних форм почасти „мякої" деклінації з пнями на já (*ја*) і *ја* (*јъ*) [1]), а почасти „твердої" деклінації. Українські ж варіанти *и* в останніх випадках є майже завжди або результат впливу на укр. говірки фонетики сусідніх польських говірок (одежи, річи, ночи — odzieży, rzeczy, nocy), або неправне написання під впливом морфольоґії велико-

[1]) Тим-більш, що в живій мові трапляє ся доволі дублетів з обома пнями (на *ѣ* і *ја*): одіж і оде́жа, мнш і мі́ша, вош і во́ша і т. и. (як також по́стіль і посте́ля і инш.).

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

руської (одежи, річи, ночи — в и=ы, тим що в рос. теж и, але=і).

У всякому раві дуже б бажано було встановити певні кермуючі критерії в написанні даних форм і взагалї завести більшу консеквентність і дисциплїну в українській ортографії, особливо що до написання в різних випадках *і* та *и*, котрі тепер міняють ся до-охочу на всї лади зовсїм таки безпідставно часом. А чи-ж можливий правильний літературний розвиток мови без належне упорядкованого і систематизованого правопису й навіть в деталях, — себ-то без того, що звичайно зве ся письменністю („грамотністю“) і без чого кожному, а в тім числї й українському письменству, ніяково й появляти ся в люде.

Державна Публічна
БІБЛІОТЕКА УРСР
ІНВ. 419584

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Друкарські помилки.

В наслїдок того, що д. С. Маслов не мав змоги вчасно перечитати коректу, в його непорізно написану статтю: „Наука Леонтія Карповича в неділю перед Різдвом“ закралося досить багато помилок. Виправляючи з них найважнїші, редакція нехтує ті випадки, де ортографія друкованого тексту казання Карповича (вживання тої чи іншої з однозначних літер — S і ѕ, и і ѵ, о і ѡ) не вповні відповідає ортографії первопису.

				Надруковано:	Повинно бути:
118	ст.	26	ряд. з гори:	въ языку греческомъ	въ языку греческомъ и латинскомъ
119	„	8	„ „	na polski ięszyk prselożone.	na polski ięzyk przełożone.
119	„	18	„ „	Панфутія	Пафнутія
119	„	18	„ з долу:	Т. Ѳ. Карпова	Г. Ѳ. Карпова
119	„	12	„ „	Каратаев, № 255	Каратаев, № 257
120	„	10	„ „	С. Т. Голубову	С. Т. Голубеву
120	„	4	„ „	Евангеніе	Евангеліе
122	„	2	„ з гори:	на к. 103	на к. 103 відв.
123	„	16	„ „	оживляючый	оживяючый
123	„	19	„ „	чистоти	чистости
124	„	6	„ „	смерть „всенародная“	смерть „всеродная“
125	„	15	„ з долу:	целебрюетъ	целебруетъ
125	„	10	„ „	мальовані	мальовні
126	„	2	„ „	віршів	взірців
127	„	5	„ „	прѣ праѕднество	прѣпраѕднество
127	„	2	„ „	сѣта	сыта

Generated on 2015-08-18 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

128	ст.	8	ряд.	а горн:	нѣныхъ	нѣныхъ
128	„	9	„	„	того	того
128	„	13	„	а долу:	БГѢ	Бгу
128	„	11	„	„	зетѣли	зетѣлй
128	„	10	„	„	маѣтатѣ	маѣтату
128	„	9	„	„	маѣны	маѣный
128	„	2	„	„	некымѣнаго	некымѣнаго
129	„	1	„	а горн:	покѣдй	покѣдй
129	„	2	„	„	смѣртнѣи	смѣртнѣй
129	„	3	„	„	ѡзнамокали	ѡзнамокали
129	„	4	„	„	ѡ́знамокали	ѡ́знамокали
129	„	6	„	„	скидѣтко	скидѣтко
129	„	8	„	а долу:	Моей	Моей
130	„	7	„	а горн:	бѣше	бше
130	„	8	„	„	ѝ	ѝ
130	„	11	„	„	ѡ̃ны	ѡ̃ный
130	„	8	„	а долу:	ѝши	ѝши
130	„	1	„	„	почѧши	почѧши
131	„	1	„	а горн:	Та таш	Тѧташ
131	„	2	„	„	пѣши	пѣши
131	„	4	„	„	нѣсны	нѣсны
131	„	6	„	„	Тамх то	Тамхто
131	„	6	„	„	раского	рѧского
131	„	12	„	„	окложеню	оложеню
131	„	12	„	а долу:	заслѫжили	заслужили
131	„	3	„	„	костѣ	костѣ
131	„	2	„	„	шны ѡ̃ны	шны ѡ̃ны
132	„	5	„	а горн:	некымѣные	некымѣные
132	„	13	„	а долу:	скѣта	свята
133	„	5	„	а горн:	прѧды	прѧды

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Друкарські помилки.

В наслїдок того, що д. С. Маслов не мав змоги вчасно перечитати коректу, в його непорівно написану статтю: „Наука Леонтія Карповича в неділю перед Різдвом“ закрало ся досить багато помилок. Виправляючи з них найважнїші, редакція нехтує ті випадки, де ортографія друкованого тексту казання Карповича (вживання той чи іншої з однозначних літер — ѕ і ꙋ, и і ѵ, е і ѥ) не вповні відповідає ортографії первопису.

				Надруковано:	Повинно бути:
118	ст.	26	ряд. з горп:	въ языку гре-ческомъ	въ языку греческомъ и латинскомъ
119	„	8	„ „	na polski ięzyk prselożone.	na polski ięzyk przeło-żone.
119	„	18	„ „	Панфутія	Пафнутія
119	„	18	„ з долу:	Т. Ѳ. Карпова	Г. Ѳ. Карпова
119	„	12	„ „	Каратаев, № 255	Каратаев, № 257
120	„	10	„ „	С. Т. Голубову	С. Т. Голубеву
120	„	4	„ „	Евангеніе	Евангеліе
122	„	2	„ з гори:	на к. 103	на к. 103 відв.
123	„	16	„ „	оживляючый	оживяючый
123	„	19	„ „	чистоти	чистости
124	„	6	„ „	смерть „всенародная“	смерть „всеродная“
125	„	15	„ з долу:	целебрюетъ	целебруетъ
125	„	10	„ „	мальовані	мальовні
126	„	2	„ „	віршів	взірців
127	„	5	„ „	прѣ праꙁнѣство	прѣпраꙁнѣство
127	„	2	„ „	скѣта	скыта

Generated on 2015-08-18 19:30 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

128	ст.	8	ряд.	з гори:	пѣныхъ	пѣныхъ
128	„	9	„	„	того	того
128	„	13	„	з долу:	БГѢ	Бгу
128	„	11	„	„	зетѣли	зетѣлй
128	„	10	„	„	мѣтатѣ	мѣтату
128	„	9	„	„	мрнн	мрнй
128	„	2	„	„	некымѣнаго	некымѣнаго
129	„	1	„	з гори:	покѣдй	покѣдй
129	„	2	„	„	смртнѣи	смртнѣй
129	„	3	„	„	ѡзнамокали	ѡзнамокали
129	„	4	„	„	ѡ́знамокали	ѡ́знамокали
129	„	6	„	„	скидѣтко	скидѣтко
129	„	8	„	з долу:	Мосй	Мосй
130	„	7	„	з гори:	кѣше	кѣше
130	„	8	„	„	й	й
130	„	11	„	„	ѡны	ѡнй
130	„	8	„	з долу:	йши	йши
130	„	1	„	„	почйши	почйши
131	„	1	„	з гори:	Тй тлм	Тйтам
131	„	2	„	„	прши	прши
131	„	4	„	„	нбсны	нбсны
131	„	6	„	„	Тамх то	Тамхто
131	„	6	„	„	рѣского	рѣского
131	„	12	„	„	обложенію	обложенію
131	„	12	„	з долу:	заслѣжнан	заслужнан
131	„	3	„	„	костѣ	костѣ
131	„	2	„	„	шнй ѡнй	шнй ѡны
132	„	5	„	з гори:	некымѣные	некымѣные
132	„	13	„	з долу:	скѣта	свята
133	„	5	„	з гори:	прѣды	прѣды

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

133	ст.	6	ряд.	в долу:	и ѩлехх	ѝ ѩлехх
133	„	5	„	„	дшєвхны	дшєвхны
133	„	3	„	„	вѣкѹисты	вѣкѹисты
134	„	10	„	в горн:	дѣци	лѣци
134	ст.	3	„	в долу:	Мєсны	Мѣсны
135	„	12	„	в горн:	шного	шного
135	„	13	„	„	попѣ	попѣ
135	„	7	„	в долу:	достат'кахх	доста'кахх
136	„	5	„	в горн:	Дкошкй	Дкошкй
136	„	15	„	„	ста́нею	ста́нею
136	„	10	„	в долу:	свидецхство	свидецхство
136	„	5	„	„	звыклы́	звыклы
136	„	3	„	„	звезаного	звезаного
136	„	2	„	„	к садѣ сабскобомх	к садѣ сабскобомх
136	„	2	„	„	И то'	И то'
137	„	1	„	в горн:	шдерока	шдерока
137	„	2	„	„	шгледакши	шгледакши
137	„	6	„	„	которы	которы́
137	„	6	„	„	пастыромх	пастыромх
137	„	13	„	„	ӱрне	црне
137	„	14	„	„	а слышати	и слышати
137	„	11	„	в долу:	видѣти	видѣти
137	„	9	„	„	члобечѣства	члобечѣство
137	„	5	„	„	мѣйца	мѣсца
137	„	5	„	„	свои^{мм}	свои^{мм}
138	„	6	„	в горн:	показыв(а)ли	показав(а)ли
138	„	14	„	в долу:	налепѣ	налепѣ
138	„	10	„	„	затарасвѣти	затарасвѣши
138	„	7	„	„	йшы	йши
139	„	2	„	в горн:	принесемх	принесеши

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

139	от.	2	ряд.	в горн:	распростьтаго	роспростьтаго
139	„	7	„	„	мо̑ны	мо̑ны̀
139	„	8	„	„	небымо̑ные	небымо̑ные
139	„	9	„	„	пристѣ̑ске	пристѣ̑ско
139	„	9	„	„	которы	которы̀
139	„	11	„	„	мно̑нотра̑ного	мно̑нотра̑ного
139	„	12	„	„	и̑ шатѵ	и̑ шатѵ
139	„	15	„	„	ожи̑лыти	ожи̑лыти
139	„	7	„	в долу:	на̑лите	на̑лите
139	„	6	„	„	сего свѣтны	сего свѣтны̀
139	„	2	„	„	дши̑ны̀	дши̑ны̀
140	„	2	„	в горн:	добро хо̑ще	доброхо̑ще
140	„	7	„	„	быстро точные	быстро тѣчные
140	„	8	„	„	лако̑	лако̑
140	„	14	„	„	ни̑дите	ни̑дите
140	„	8	„	в долу:	грѣдѣ	гряде
140	„	5	„	„	небымо̑ныхъ	небымо̑ныхъ
140	„	5	„	„	добродѣтех	добродѣтех
141	„	3	„	в горн:	причасты	причастны.

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from HARVARD UNIVERSITY

Зміст 2-ої книги „Записок Українського Наукового Товариства в Київі."

Стор.

1. Павло Житецький. До ювілею 45-літньої наукової діяльности. В. Перетц 3

2. Українські шестидесятники. І. Стешенко 39

3. До питання про північні перекази за княгиню Ольгу. А. Шахматов 84

4. Київський уривок псалтиру XIV віку. В. Адріанова. 95

5. Український збірник XVII—XVIII ст. М. Петров. . 105

6. Наука Леонтія Карповича в неділю перед Різдвом. С. Маслов 117

7. Єлевферієвська редакція „Сказанія о 12-ти пятницахъ" і український список „Сказанія" р. 1604. С. Шевченко . . 142

8. „Хожденіе Богородицы по мукамъ" в нових українських списках XVII—XVIII в.в. О. Назаревський 173

9. Ще за пісню про Петра Сагайдачного І. Каманін . 217

10. Причинки до характеристики давнього Київського бурсацтва. А. Лобода 232

11. До питання про стосунок українських дум до південно-славянського епосу. Є. Тимченко 239

12. До правопису де-яких форм „мякої деклінації" в українській мові К. Михальчук. 248

Generated on 2015-08-18 19:25 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from HARVARD UNIVERSITY

Inhalt des 2. Bandes.

S.s.

1. Paul Žytecky. Zum 45 jährigen Jubiläum seiner wissenschaftlichen Tätigkeit, von Prof. W. Peretz. 3

2. Ukrainische Publizisten aus den 60-iger Jahren, von J. Stesenko 39

3. Zur Frage von den nordischen Ueberlieferungen von der Fürstin Olga, von Akad. A. Šachmatow 84

4. Kiewer Bruchstück eines Psalters aus dem XIV. Jahrh., von W. Adrianowa 95

5. Eine ukrainische Sammelschrift aus dem XVII—XVIII. Jahrh., von Prof. M. Petrow 105

6. Predigt am Sontag vor Weihnachten von Leontius Karpowič gehalten, von S. Maslow 117

7. Eleutherische Redaction der „Legende von den 12 Freitagen" und ukrainische Abschrift derselben aus dem J. 1604, von S. Ševčenko 142

8. „Wanderung der Mutter Gottes am Orte der Höllenqualen" in neuen ukrainischen Abschriften aus dem XVII—XVIII. Jahrh., von A. Nasarewsky 173

9. Beitrag zum „Lied von Peter Sahajdačny", von J. Kamanin 217

10. Zur Charakteristik der alten Kiewer „Bursa", von Prof. A. Łoboda. 232

11. Zur Frage der Beziehungen d. ukrainischen „Dumen" zum südslavischen Volksepos, von E. Tymčenko 239

12. Zur Orthographie einiger Formen der „weichen Deklination" in der ukrainischen Sprache, von C. Michalčuk. . . 248

Generated on 2015-08-18 19:26 GMT / http://hdl.handle.net/2027/hvd.32044099650962
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from HARVARD UNIVERSITY